

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Historické vědy – pomocné vědy historické

Jan H r d i n a

**Papežské odpustkové listiny ve střední Evropě
za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404).**

Komparativní studium

**Papal indulgence charters in Central Europe
under the pontificate of Boniface IX (1389–1404).**

A comparative study

Disertační práce

vedoucí práce: Prof. PhDr. Zdeňka Hledíková, CSc.

2010

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně a s využitím uvedených pramenů a literatury.

Mgr. Jan Křivánský

Abstrakt disertační práce

Jan Hrdina

Papežské odpustkové listiny ve střední Evropě za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404). Komparativní studium

Cílem disertace je postižení vlivu římského papežství ve střední Evropě v době Velkého západního schismatu (1378–1415/17), zvláště za pontifikátu papeže Bonifáce IX. (1389–1404). Ke sledování této problematiky byly zvoleny odpustkové listiny jako jedny z typických písemností papežské kanceláře, které Bonifác IX. na rozdíl od svých předchůdců i bezprostředních následovníků vydával pro duchovenské instituce v zemích římské obedience v masovém měřítku. Heuristika vycházela jak z opisů těchto listin v kancelářských registrech vatikánského archivu z řady *Registra Lateranensia* (cca 1660 listin), tak z originálních a opisových dochování v archivech příjemců (cca 260 jednotlivin).

V první části práce jsou analyzována registra s cílem zjistit původní stav papežské registratury a kvalifikovaně odhadnout počet skutečně vystavených indulgencí, který se pro pontifikát Bonifáce IX. pohyboval v rozmezí 3000 až 3500 listin. Chronologické vyhodnocení dokládá, že zvýšená emise listin výrazně souvisela s jubilejními roky 1390, 1400 a jejich dozvuky. Navazující geografický rozbor pro země římské obedience upozorňuje na přednostní postavení střední Evropy, kam směřovalo přes 50% milostí. Jejich prostorový rozptyl v oblasti mezi Rýnem a Karpatami, Alpami a Baltským mořem nebyl v žádném případě rovnoměrný. Kartografické zachycení odpustkových míst dovoluje formulovat předběžné závěry, které se opírají o vnímání indulgence jako kulturně-historického fenoménu. Na míře recepce odpustků se podílelo několik faktorů počínaje pokročilostí církevních struktur, urbanizací a hospodářskou vyspělostí země, duchovním potenciálem a konče obtížně

postižitelnými faktory komunikační povahy. Rozkrývání těchto historických determinant bylo provedeno v několika sondách pro středovýchodní Evropu (české země, Slezsko, Uhry, Polsko) a dále pro specifické kolonizační regiony uherského království – Sedmihradsko a Spiš. Komparativní metoda se odráží také v kapitole věnované srovnání hustoty farní organizace v jednotlivých říšských biskupstvích. Toto kritérium si zasluhuje zvláštní pozornost z toho důvodu, protože odpustek byl ponejvíce spojen s farním beneficiem.

Pražská církevní provincie vychází z těchto srovnání mezi západem a východem střední Evropy jako historický celek jednoznačně příslušející západním vývojovým tendencím. Duchovenské instituce českých zemí, zvláště pražského arcibiskupství se profilely jako jeden z nejvýraznějších příjemců odpustků plně srovnatelný s pokročilými dolnorýnskými diecézemi. Mezi evropskými velkoměsty příslušel primát Praze, v níž se zároveň vysoké indulgence staly předmětem konkurenčního boje mezi předními zemskými církevními institucemi, který se vedl také prostřednictvím dalších spirituálních privilegií. Vlna odpustkových privilegií s příslibem odpuštění všech trestů za hříchy kolem roku 1400 výrazně rozšířila domácí nabídku mimosakramentálních prostředků spásy. Zároveň ovšem podstatně narušila dosavadní kající systém, střetla se s odlišným pojetím víry vycházejícím z praxe *devotio moderna* a připravila živnou půdu pro souběžně působící reformní hnutí. Přílišné spojení původně duchovní milosti s finančním kalkulem na přelomu 14./15. století hluboce zdiskreditovalo odpustkový systém a v Čechách vedlo nejdříve k jeho zpochybnění a posléze i teologickému zavržení.

Dissertation Abstract

Jan Hrdina

Papal indulgence charters in Central Europe under the pontificate of Boniface IX (1389–1404). A comparative study

The goal of the dissertation is to understand the agency of the Roman pontificate in Central Europe during the Great Schism (1378–1415/17), with a special focus on the papacy of Boniface IX (1389–1404). In order to analyze this question, I used indulgence charters, one of the more typical kind of documents produced by the papal office. Unlike his predecessors as well as immediate successors, Boniface IX issued indulgence charters to ecclesiastical institutions in the Roman obedience in truly mass quantities. My analysis was based on the study of approximately 1,660 individual copies in secretarial registers of the Vatican Archive, *Registra Lateranensia*, and on approx. 260 extant copies in the archives of recipients.

In the first section of the dissertation, I analyze the papal registers in order to find out the original state of the papal records and to approximate the number of indulgences actually awarded. For Boniface's pontificate, for example, the charters numbered between 3,000 to 3,500. Chronological analysis shows that the increase in the number of indulgences that were issued coincided with the Jubilee years of 1390, 1400 and their aftermath. The subsequent geographical analysis for territories in the Roman obedience shows that Central Europe received more than fifty per cent of all indulgences, which shows the regions' prominent status. The indulgences targeted the area between the river Rhine and the Carpathian Mountains and between the Alps and the Baltic Sea, but – within these territories – their dispersion was not by any means uniform. A map of destinations shows that

indulgences could be understood as cultural and historical phenomena. The reception of indulgences was determined by numerous criteria: state of ecclesiastical institutions, rate of urbanization along with economic development, spiritual potential and communication and other factors. A detailed exploration of these historical determinants was conducted in the series of several analyses of the central European territory (Czech lands, Silesia, Hungary, Poland) and also for specific colonized regions in the Hungarian kingdom – Transylvania and Spiš. Another chapter offers a comparative analysis of the densities of parish populations in individual Roman bishoprics. This criterion deserves special attention, because indulgences were most closely connected with parish benefices. Based on my comparison between western and eastern territories in Central Europe, Prague's ecclesiastical province emerges as a historical unity clearly reflecting western patterns of development. Also, clerical institutions in the Czech lands, especially those of the Prague's archbishopric, emerge as one of the most important recipients of indulgences, comparable with established dioceses on the Lower Rhine. Prague was the most important recipient among European metropolises, and it is also evident that indulgences became a subject of competition among leading ecclesiastical institutions, a competition that also manifested itself in the acquisition of other spiritual privileges. Around the year 1400, the wave of indulgence privileges, with the promise of forgiveness of all punishments for sins, significantly increased the domestic supply of non-sacramental mechanisms for salvation. This wave significantly affected the contemporary penitential system, interacted with a different conceptualization of the faith based on *devotio moderna* and also prepared a fruitful soil for the contemporaneous reform movement. Ultimately, the indulgence system of the turn of the fourteenth and fifteenth centuries had become discredited, thanks largely to the degree to which spiritual

grace had become enmeshed with purely financial considerations. In Bohemia, this interconnection first seriously undermined and problematized the contemporary indulgence system and, eventually, led to its theological repudiation.

OBSAH

Předmluva

Úvod.....	1
1. kapitola	
Odpustky ve středověku jako badatelské téma	5
2. kapitola	
Odpustkový systém za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404).....	15
3. kapitola	
Papežská registra a odpustkové listiny – pontifikát Bonifáce IX.....	21
4. kapitola	
Papežské odpustkové listiny pro země středovýchodní Evropy za pontifikátu Bonifáce IX. Pokus o kvantitativní srovnání.....	55
5. kapitola	
Odpustkové listiny a historická komparatistika – farní síť ve střední Evropě kolem roku 1400.....	71
6. kapitola	
Papežské odpustkové listiny v českých zemích v letech 1389–1404.....	93
7. kapitola	
Papežské odpustky v Sedmihradsku v období schismatu	141
8. kapitola	
Spišská města a papežské odpustky na Spiši za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404).....	157
Závěr	185
Seznam grafů, map a obrázků v textu.....	195
Seznam příloh.....	201
Prameny a literatura.....	205
Seznam zkratek.....	237

Přílohy

Mapy říšských biskupství s vyznačenými odpustkovými lokalitami (1389–1404)

Předmluva

Hrdinou této práce je *indulgentia papalis* – papežský odpustek. Samotné slovo *indulgentia* odkazuje ve svém prvotním významu na lidské pocity a vlastnosti, jež autor těchto řádků vnímal u těch, kteří zpovzdálí a letmo, nebo zblízka a bedlivě sledovali „nekonečný“ příběh jedné disertace. Shovívavost, laskavost a přízeň druhých mě na téměř desetileté cestě provázely v míře vrchovaté, kam jsem se jen podíval: mezi svými nejbližšími, přáteli a kamarády, ale také v institucích, kde jsem pracoval.

S poděkováním začneme právě na pracovištích. Staré dobré Katedře pomocných věd historických vděčím nejenom za léta studia v bouřlivé době na přelomu 80.–90. let, ale hlavně za osobní přístup a ochotu nebránit ani v druhém kole zrodu díla. Rozumí se samo sebou, že shovívavost prof. Ivana Hlaváčka a prof. Marie Bláhové měla své meze a účinek se dostavil spíše po nabádavých a káravých slovech, zprvu řídkých, později hojnějších. S podobnou vstřícností jsem se setkal i ve Výzkumném centru pro dějiny vědy a v Ústavu dějin UK a Archivu UK (2002–2004), když velký i malý šéf (Antonín Kostlán a Michal Svatoš) nic nenamítali, abych vedle správy databáze Vědecké obce v českých zemích 1882–1945 pokračoval na svém odpustkovém projektu. Po zrušení VCDV jsem našel víc než azyl v Archivu hl. města Prahy, kde jsem při práci metodika spisové služby nejenom prakticky pochopil, že diplomatika je jenom jedna (a nikoli dvě), ale hlavně užitečnost úředních hodin, které pomohly zkrotit mou osobní roztěkanost a navodily stav dobrého tvůrčího rozpoložení. Poděkování tu náleží za vydatnou dávku tolerance a přimhouření oka příteli Petru Jíšovi, vedoucímu oddělení, přátelům a spolupracovníkům Jiřině Barákové, Hance Vobrátilkové, Zlatě Brátkové, Tomáši Dvořákovi, Jiřímu Havlovi, ale hlavně řediteli doc. Václavu Ledvinkovi, jehož ochranné ruce a manažerským schopnostem vděčím za takové nastavení mantinelů, které mě dovedlo až k cíli.

Přízeň známých i neznámých archivářů a knihovníků mě provázela také na cestách po archivech a knihovnách. Jen pěkné vzpomínky si mi vybaví ve spojitosti s vatikánským archivem a knihovnou, kde jsem v průběhu několika let strávil součtem téměř tři měsíce, a s německým historickým ústavem v Římě (Thomas Hoffmann). Otevřené dveře a kompetentní přístup mě vítali i ve středoevropských archivech: v bratislavském Národním archivu (Erika Javošová), v mnichovském Bavorském státním archivu (Thomas Engelke), ve vídeňském Rodovém, dvorském a státním archivu (Thomas Just, Joachim Tepperberg), ve Státním archivu ve Vratislavi (Roman Stelmach) a konečně i v tamním Archidiecezálním archivu (s přísnou sestrou-archivářkou Joannou). Klobouk je třeba smeknout před vše prostupujícími digitálními technologiemi, které sice při on-line prezentaci archivních a knihovních fondů v projektech www.monasterium.net a www.books.google.com šetří kroky, čas i nervy badatelů, ale nejednou nás okrádají o lidský rozměr badání. Působení několika týdnů soustředěného studia ve specializované knihovně na pracovišti Germania sacra mi dopřáli náležitě si vychutnat paní Nathalie Kruppa a pan Norbert Winnige z bývalého Max-Planck-Institutu für Geschichte v Göttingen. Všem jmenovaným kolegyním, kolegům a přátelům za jejich pomoc upřímně děkuji.

Desetiletí mého konání mezi hrou a povinnostmi, zaujetím i znechucením jistě s různou intenzitou vnímali přátelé a kamarádi, staří i noví. „Úzkoprofilové“ téma s jeho středoevropským rozměrem jakoby předznamenalo mnohá další osudová seznámení: v Mnichově s Janou Otmarovou-Niedermaier, v Göttingen s podobně odpustky „postiženým“ Söhnkem Thalmannem, ale především v Berlíně s Hartmutem Kühnem a jeho spolupracovníci Erdmute Nieke, Michaelou Wirsing a Carinou Brumme. Za střídavé návštěvy v Praze a Berlíně, povídání bez konce a osobní blízkost jim všem a Hartmutovi zvlášť patří můj dík.

Pomocnou ruku jsem našel i na opačném konci střední Evropy – v Sedmihradsku, kam mě pozval Wolfram Theilemann, vedoucí Kultur- und

Begegnungszentrums „Friedrich Teutsch“ v Sibiu. Oklikou přes německé etnikum v Uhrách jsem dospěl na Spiš a na Slovensko. Ze srdce rád bych poděkoval Helze Csalavové, Daniele Dvořákové, Miriam Hlavačkové, Kataríně Nádaské, Ladislavu Baloghovi, Martinu Homzovi, Ivanovi Chalupeckému, Michalovi Slivkovi, Juraji Šedivému a Martinovi Štefánikovi za rady, překlad nebo kopie, ať už klasické nebo digitální, bez nichž by sotva vznikla spišská kapitola.

I když jsem se nedostal k samostatnému zpracování slezsko-polské problematiky, vydatně jsem čerpal z poučení a povzbuzování polských přátel Marcina Pauka, Ewy Wólkiewicz, Moniky Saczynské, Jerzy Kaliszuka, Marzeny Matly, Marie Starnawské, Sebastiana Waloszczyka a Pawła Krase. Sotva bych spočetl všechny známé, přátele a kamarády z Čech, Moravy a Slezska, kteří kdy věcnou či uštěpačnou poznámkou s lehkým pousmáním projevíli zájem o moji disertaci a neustále se posouvající termín odevzdání. S hroší kůží jsem si na glosy zvykal a zároveň s otevřenou myslí registroval jejich podněty, které mě nutily vidět odpustky (a sebe samého) v širších souvislostech. Obzvláštní zvědavost projevoval kruh (nejenom) medievistů sdružený kolem Centra medievistických studií, filozofické fakulty pražské, brněnské i olomoucké a také Ústavu dějin umění: Hana Ambrožová, Jana Borovičková, Pavlína Cermanová, Eva Doležalová, Markéta Holubová, Kateřina Horníčková, Jitka Komendová, Pavlína Mašková, Milada Studničková, Blanka Zilynská, Jan (Giovanni) Adámek, Pavel Blažek, Jan (Hans) Dobeš, Petr Elbel, Karel Maráz, Martin Nejedlý, Martin Nodl, Robert (Boban) Novotný, Jiří Petrášek, Pavel Soukup, Jiří Stočes, Michal Šroněk a mnozí další. S každým dalším jejich odevzdaným doktorátem jsem se vracel do reality a určil si ten poslední termín... Díky všem za záchrannou síť, kterou nevědomky splétali a která mě často podržela.

Když se v ní tu a tam ukázalo oko, stáli při mně ti nejvěrnější – Pavlína Rychterová, Tomáš Baletka, Honza Kahuda a Kateřina Jišová. S Pavlínou

a Tomášem nás osudově spojily pravidelné římské badatelsko-terapeutické pobyty, s Honzou jmenovaná katedra a podobné vidění světa, s Katkou 21 let „přátelství a vzájemné pomoci“. Všichni mě dobrým slovem i kroucením hlavou posouvali dál – díky vám!

Pomalu už končí druhé desetiletí, kdy jsem se na jedné z fakultních přednášek dozvěděl, že se odpustkovými listinami v Čechách dosud nikdo nezabýval, a tudíž jsem se rozhodl, že to napravím. Onou *inspiratrix* byla prof. Zdeňka Hledíková z katedry PVH, která ve mně tehdy zažehla tu pravou jiskru poznání a pomáhala ji křísit, když bylo nejhůře. Byla a je mi tou pravou „Doktormutter“.

Rodičům se omlouvám, že jsem jim po několik let odpíral slibovaný vánoční dárek. Jsem rád, že je – přes občasné tátovo malověrectví – můžu ještě příjemně překvapit a poděkovat jim za to, že nade mnou nikdy nezlomili hůl.

V pravý čas do mého života vstoupila přítelkyně Martina Jeránková, která měla to štěstí i smůlu, že zažila několik „dokončovacích pokusů“, ale i skutečný finiš. Ochotně na sebe vzala i břímě zpracování všech kartografických příloh, bez nichž by práce byla poněkud bezzubá. Martině děkuji na posledním místě, ale ze všeho nejvíce za vytrvalou podporu, pomoc a povzbuzování.

Úvod

Cílem disertace je postižení vlivu římského papežství a papežské kanceláře jako ústředního správního orgánu na jednotlivé střeoevropské země na příkladu emise a působení papežských odpustkových listin v době Velkého západního schismatu (1378–1417), zvláště za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404). Předmětem zájmu nebudou správnědiplomatické písemnosti ve věci obsazování beneficií, které tradiční dějepisectví považovalo za historicky cennější, ale odpustkové listiny jako část tzv. graciálních listin, jimiž papež poskytoval nejrůznější milosti a jejichž působení zasahovalo křesťanskou společnost na kolektivní i individuální úrovni.

Volba tématu vyplynula za dvou skutečností. Na jedné straně je vyústěním mého déletrvajícího zájmu o indulgence ve střední Evropě ve vrcholném a pozdním středověku, na straně druhé představuje pokus o zpracování odpustkového systému v době dvoj-papežství, která je v dějinách západního křesťanství považována za přelomovou. Se stejnou nálepkou prochází historií také posuzování pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404) a proměn odpustkového systému. S jeho jménem je spojena řada odsudků, které mu vyčítají, že původně duchovní instrument propojil příliš zjevně s fiskálními zájmy kurie.

V české historické tradici se na středověký odpustkový institut nahlíží zpravidla pod úhlem skandálního svolávání plnomocných papežských odpustků v Praze roku 1412. Samotné slovo odpustky se povýtce téměř automaticky spojuje s projevy institucionální krize pozdně středověké církve a krize tzv. aditivní (aritmetické) zbožnosti a jedním dechem se dodává, že odpustkové spory a bouře stály na počátku husitské revoluce i německé reformace. Zároveň se bez hlubších rozborů téměř automaticky předpokládá, že vliv papežství prostřednictvím značného počtu graciálních písemností zasahoval ve 2. polovině 14. století stejnou měrou většinu evropských zemí.

Když jsem si na sklonku minulého století kladl otázku, co si počít s více než stovkou papežských odpustkových listin, které došly do českých zemí za pontifikátu Bonifáce IX., došel jsem nakonec k závěru, že nejpřínosnější bude opustit obvyklý „bohemocentristický“ přístup a po – nadneseně řečeno – kopernikánském obratu postavit do centra bádání přímo pontifika a papežskou kancelář. Z původně českého tématu se tedy stává příspěvek ke středoevropským dějinám, kde národní problematika zaujímá jen dobově přiměřené místo. Zvoleného přístupu jsem se poté přidržel při volbě a zpracování některých kapitol.

Metodika práce se opírá o excerpci a vyhodnocení vydaných i nevydaných pramenů z papežské kanceláře z let 1389–1404, které byly zčásti zpřístupněny v nejruznějších národních variantách edic a registářů z vatikánských (lateránských) register. Souběžně jsem doplňoval údaje o indulgencích z listin, které se zachovaly u příjemců, abych mohl alespoň částečně nahradit ztráty způsobené neúplně dochovanými registry.

Geografický horizont jsem neomezil pouze na střední Evropu, ale rozhodl jsem se podchytit odpustkové listiny pro všechny země římské obedience. V dalším výzkumu tvoří ovšem západoevropské země (Anglie, Irsko), Skandinávie a Itálie jen statistické pozadí, z něhož se lépe posuzuje postavení středoevropských příjemců.

Po stručném uvedení do tématu a představení proměn odpustkového systému za pontifikátu Bonifáce IX. následuje klíčová kapitola o papežských registrech z doby velkého papeže. Zásadní význam jí přikládám proto, že se v ní pokouším určit relační pozadí, z něhož se bude odvíjet další výzkum a kladení otázek. Jinými slovy – řeším problematiku deperdit, ztrát a původního stavu papežské registratury. Na ní navazuje první statistické zpracování počtu dochovaných papežských odpustkových listin a pomocí kvalifikovaného odhadu i určení kvanta všech dříve vydaných listin.

Další kapitoly jsou koncipovány jako sondy, jejichž cílem není obsáhnout všechny, ba ani většinu možných námětů spojených s tématem, ale pouze poukázat na relevantní způsoby nakládání s rozsáhlejšími soubory dat. Důraz kladu především na prostorový rozptyl a uplatnění odpustků ve střední Evropě, neboť vycházím z předpokladu, že indulgence mohou být jedním z indikátorů odlišného vývoje jednotlivých zemí. Proto práce oplývá nezvykle bohatou mapovou přílohou, která se ukazuje jako prioritní podmínka pro další zpracování a tázání. Tušený předpoklad se při kartografickém vyhodnocení potvrdil a vede k nastolení dalších otázek z oblasti historické komparistiky, dosud na vzorku papežských písemností jen nedostatečně řešených. V úvahu přichází zkoumání přirozených a kulturně-historických determinant jednotlivých zemí a regionů, které jak v pozitivním, tak negativním smyslu mohly předurčovat příjemce k recepci speciálního druhu milosti. Základní jednotkou většiny komparací je diecéze, podle níž je určeno dobové prostorové zakotvení odpustkové lokality a která slouží jako srovnávací článek ve většině prací vycházejících z vatikánských pramenů. K ní se vztahují i další komparační hodnoty, především hustota farní sítě, vzdálenost od kurie, počet obyvatelstva apod. Míře vyspělosti církevního života v závislosti na proměnlivé hustotě farní organizace věnuji zvláštní pozornost s přihlédnutím k postavení pražské provincie mezi západem a východem střední Evropy. Kvantitativní aspekty komparací představím ve stručnosti pro celou střední Evropu a v několika sondách pro její středovýchodní část, se zvláštním důrazem na recepci odpustků v českých zemích. Souběžné sledování několika jevů v centru i na „periferii“ střední Evropy umožní nově přehodnotit názory polského historika Jerzy Kłoczowského, tvůrce konceptu „mladší“, „slovanské“ Evropy. A právě geograficky periferní oblasti volím jako modelové příklady recepce a působení odpustků v regionech, které se svou jinakostí (právní, etnickou etc.) lišily od běžného standardu společnosti. Sondy se zaměřují na Sedmihradsko a Spiš, kde

došlo k výraznému soustředění odpustků na malé ploše a téměř výhradně ve farních kostelech. Oba drobnohledné pohledy, které by bylo možné rozvíjet i v jiných historicko-geografických jednotkách, nastolí řadu dalších otázek pro budoucí výzkum: role farní obce při získávání odpustků, dopad dříve nezvyklé milosti na proměny odpustkového systému v regionu, komunikační aspekty při získávání a místním vyhlašování odpustků aj. Řešení některých nastíněných okruhů jsem v práci alespoň naznačuji, většina jich bude součástí speciálních studií, které se vymykají z rámce disertace.

1. KAPITOLA

Odpustky ve středověku jako badatelské téma

Málokteré historické téma si v sobě neslo a nese setrvalý polemický náboj tak jako odpustky. I když doba konfesijních sporů katolických historiků a jejich soupeřů reformatičních denominací postupně utichla v období mezi světovými válkami, nad tématem se nadále vznáší – často i v odborné obci – opar hojných předsudků a zjednodušení, z něhož vystupují odpustky nejčastěji s negativní nálepkou ve spojení s fiskalismem pozdně středověké církve a obrodnými snahami předních evropských reformatů.¹

Moderní bádání vděčí za pevné základy především německému katolickému teologovi a historikovi Mikuláši Paulusovi (1853–1930), který s pozitivistickou pílí a nestranností shrnul výsledky své více než dvacetileté práce v trojdílné monografii *Geschichte des Ablasses im Mittelalter* a *Geschichte des Ablasses am Ausgange des Mittelalters*.² Úctyhodné množství shromážděných pramenů vytvořilo z díla jakousi „bibli odpustkářů“, k níž se stále uchylují nejenom specialisté. Ještě před vydáním svého opus magnum předložil laické i odborné veřejnosti útlejší svazek s titulem *Ablaß im Mittelalter als Kulturfaktor*, v němž ve zkratce demonstroval pozitivní stránku působení indulgencí ve vrcholném a pozdním středověku.³ S přispěním výtěžku z odpustkových akcí totiž povstaly mnohé svatyně, počínaje katedrálami a nevelkými venkovskými kostelíky konče. Na příjmu z almužen závisela často podstatným dílem obživa špitálů a leprosárií, s jeho pomocí stavěly mosty,

¹ Základní poučení přinášejí Karl RAHNER, *Ablasse*, LThK 1, sl. 46n.; G. A. BENRATH, *Ablasse*, in: ThRE 1, s. 347–348; Ludwig HÖDL, *Ablaß*, in: LexMa 1, sl. 43–46.

² Nikolaus PAULUS, *Geschichte des Ablasses im Mittelalter. Vom Ursprunge bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*, Bd. 1–2, Paderborn 1923; TÝŽ, *Geschichte des Ablasses am Ausgange des Mittelalters*, Paderborn 1923.

³ Nikolaus PAULUS, *Der Ablaß im Mittelalter als Kulturfaktor*, Köln 1920.

silnice, přístavy, mořské hráze, pevnosti nebo dokonce podporovaly kolonizační akce.

Fundamentální dílo však po čase ukázalo janusovskou tvář. Lící strana inspirovala k upřesňování a prohlubování drobnějších témat, rub však svou všeobsažností odrazoval další zájemce o podobně celistvý náhled na důležitou kapitolu duchovních dějin středověku. Poněkud symbolicky došlo ke vzkříšení díla a jeho druhému vydání právě v jubilejním (svatém) roce 2000, kdy se reedice ujal münsterský teolog a medievista Thomas Lentjes.⁴ Lentjes opatřil dílo nejenom Paulusovým životopisem, jeho bibliografií, ale také v návaznosti na autorův *Ablaß als Kulturfaktor* inspirativní úvahou o odpustcích jako *fait social total*.⁵ I v době zaklínající se interdisciplinaritou výzkumu byl moderní vydavatel veden především vlastním zájmy⁶, nicméně bystře upozornil na všudypřítomnost odpustku od 12./13. století, který se promítl do takové širé pramenných svědectví, že z nich mohou čerpat všechny historické disciplíny počínaje teologií a konče hospodářskými dějinami. Jeho spolupracovníci tento tematický přesah doložili na bibliografii prací o odpustcích, které vznikly po Paulusově smrti.⁷

Lentjesova pobídka k prohloubení bádání našla odezvu na britských ostrovech. R. N. Swanson, autor jedné ze základních prací o církvi v pozdně středověké Anglii,⁸ si několika příspěvky připravil půdu vůbec k první monografii, která se věnuje vývoji odpustkového institutu v historické zemi, od 12. stol. do vlády Jindřicha VIII.⁹ Týž autor prosadil u leydenského

⁴ Dílo vyšlo ve Wissenschaftliche Buchhandlung Darmstadt ve třech svazcích, poznámkový aparát byl bohužel přesunut na závěr svazků.

⁵ Thomas LENTES, *Nikolaus Paulus (1853–1930) und die „Geschichte des Ablasses im Mittelalter“*, s. VII–XXXIX, LX–LXXVIII.

⁶ Autor promoval v roce 1996 disertací *Gebetbuch und Gebärde. Religiöses Ausdrucksverhalten in spätmittelalterlichen Gebetbüchern (1350–1550)*.

⁷ *Bibliographie zur Ablassforschung nach Nikolaus Paulus*, in: *Geschichte des Ablasses im Mittelalter* 1, s. XL–LIX, s. 343 položkami, vesměs pouze v hlavních evropských jazycích.

⁸ Robert Norman SWANSON, *Church and Society in Late Medieval England*, Oxford² 1993.

⁹ Robert Norman SWANSON, *Indulgences at Norwich Cathedral Priory in the Later Middle Ages: Popular Piety in the Balance Sheet*, *Historical Research* 76, 191, 2003, s. 18–29; TÝŽ,

nakladatelství Brill vydání sborníku se skromným titulem a víceslibným podtitulem s cílem pohlédnout na téma v kontinentální perspektivě (příspěvky z Anglie, Itálie, Nizozemí, Čech, Španělska a Německa).¹⁰ Sourodé a koncepčně promyšlené celoevropské dějiny indulgencí však stále čekají na své autory.

Při stručné retrospektivě základních kontur bádání popaulusovského období se zastavme nejdříve u historické teologie, která se soustředila na odpustky jakožto pozdní vývojovou větev systému pokání. V těchto souvislostech navázal na N. Pauluse B. Poschmann, když podrobněji zachytil transformaci raně středověkého tarifního systému pokání, přes redempce a komutace až k odpustkům, které zaručují částečné prominutí trestů za hříchy formou nikoli už pouze přimluvného, ale před Bohem i člověkem platného jurisdikčního aktu.¹¹ Návaznost indulgencí na redempce (mírnější kající skutky) a jejich souvislost se všeobecně závaznou praxí privátní zpovědi od počátku 13. století přesvědčivě objasnil M. Ohst.¹² Dlouholetý výzkum teologického pojmání odpustků do poloviny 14. století shrnul v menší monografii R. W. Shaffern, jemuž také vděčíme za rozšíření pramenné základny k vlastnímu spirituálnímu zdroji indulgencí – *thesauru ecclesiae*, rezervoáru milostí, který církev díky nezměrným zásluhám Krista, Panny Marie a svatých spravuje a z něhož udílí odpuštění trestů a hříchy.¹³ Cesta ke spáse vedla od konce 12. století přes

Indulgences for Prayers for the Dead in the Diocese of Lincoln in the Early Fourteenth Century, Journal of Ecclesiastical History 52, 2001, s. 197–219; TÝŽ, *Letters of Confraternity and Indulgence in Late Medieval England*, Archives XXV, 102, 2000, s. 40–57; TÝŽ, *Treasuring Merit/Craving Indulgence: Accounting for Salvation in Pre Reformation England*, Birmingham 2003; TÝŽ, *Indulgences in late medieval England. Passports to paradise?*, Cambridge 2007.

¹⁰ R. N. SWANSON (ed.), *The Reception and Criticism of Indulgences in the Late Medieval Czech Lands*, in: Promissory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe, Leiden-Boston 2006.

¹¹ Bernhard POSCHMANN, *Der Ablass im Licht der Bussgeschichte*, Bonn 1948.

¹² Martin OHST, *Pflichtbeichte. Untersuchungen zum Bußwesen im Hohen und Späten Mittelalter*, Tübingen 1995.

¹³ Robert W. SHAFFERN, *The penitents' treasury : indulgences in Latin Christendom, 1175–1375*, Scranton 2007; z odlišného úhlu Philippe CORDEZ, *Les usage du trésor des grâces. L'économie idéale et matérielle des indulgences au Moyen Âge*, in: *Le trésor au Moyen Âge. Questions et perspectives de recherche*, Neuchâtel 2005, s. 55–88.

očistec, střední část eschatologického trojvrství.¹⁴ Obava před „druhým peklem“, byť se vzdáleným příslibem věčné blaženosti, motivovala věřící k hledání prostředků, díky nimž by si očištcová muka zkrátili na minimum. Přes nejasné časové a prostorové dimenze zászvěti připadala indulgencím v ekonomii spásy prioritní role. Ke konci 13. století se totiž platnost prominutí pokání a trestů za hříchý začala vztahovat i na očistec. Čím více těchto milostí – měreno v numericky udané hodnotě dní a let – se jednotlivci podařilo nashromáždit, tím kratší dobu měl trpět v očištcí.¹⁵ V širších souvislostech se nad tzv. aritmetickou či additivní zbožností ve vztahu k odpustkům zamýšlel A. Angenedt.¹⁶ Setrvalý zájem o variabilitu projevů devoce dal v posledním čtvrtstoletí vzniknout několika cenným knihám a sborníkům. Plnomocným odpustkům jako spouštěcím momentům periodického putování od roku 1300, se u příležitosti jubilejního léta 2000 věnoval kongres svolaný papežskou komisí pro historické vědy.¹⁷ Výsledkem práce kolektivu italských a francouzských historiků byla výpravná čtyřdílná historie jubilejních let, z nichž středověké období pokrývají dva díly.¹⁸

Poutníky vyhledávané rukopisné i tištěné soupisy odpustků římských kostelů heuristicky zpracovala a s podrobným komentářem publikovala

¹⁴ Průkopnický, byť z pohledu teologů nikoli nesporně Jacques LE GOFF, *Zrození očistce*, Praha 2002; *Himmel, Hölle, Fegefeuer. Das Jenseits im Mittelalter*, ed. Peter JEZLER, Ausstellungskatalog, Zürich 1994.

¹⁵ Postupný posun platnosti odpustků jako regulativu kajících trestů na zemi do očištcového zászvěti není ještě plně objasněn. Ve zkratce ho naznačil Hartmut KÜHNE, „...je Stück einhundert Tage Ablass“. *Reliquien und Ablasspraxis in Mitteldeutschland*, in: „Gott hat noch nicht genug Wittenbergisch Bier getrunken“. Alltagsleben zur Zeit Martin Luthers, hrsg. von Evangelischen Predigerseminar Wittenberg, Wittenberg 2001, s. 92–115.

¹⁶ Arnold ANGENEDT, *Gezählte Frömmigkeit*, Frühmittelalterliche Studien 29, 1995, s. 1–71; TÝŽ, *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, Darmstadt 1997, s. 581–584. Bez stručného výkladu úlohy odpustků v široké výšeči středověké zbožnosti se neobejde žádná syntetizující publikace, např. Francis RAPP, *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, Brno 1996, s. 108–110.

¹⁷ *I Giubilei nella storia della chiesa*, Città del Vaticano 2001.

¹⁸ *La storia dei Giubilei*, díl 1–4, Roma 1997–2000, díl 1: 1300–1423, edd. Jacques Le Goff – Gloria Fossi, Roma 1997, díl 2: 1450–1575, ed. Giuseppe Alberigo, Roma 1998.

N. Miedema.¹⁹ *Indulgentie urbis Romae* vyvolaly také spor o pojetí odpustkových falz 14.–15. století, který se rozhořel mezi B. Schimmelpfennigem a H. Bookmannem²⁰ a posléze inspiroval K. Naße k modelové studii o vytváření lokálního korpusu indulgencí v benediktinském klášteře sv. Petra a Pavla v Königslsruhu.²¹ *Discrimen veri et falsi* v kombinaci se znalostí odpustkového systému prokázalo své přednosti při rozborech několika listinných falz a dovolilo nahlédnout „do dílny“ jejich tvůrců.²²

Pomocněvědné metody aplikoval na papežské indulgence H. Enzensberger;²³ na kolektivních listinách kuriálních biskupů a kardinálů je s úspěchem využil A. Seibold, který tímto téměř antikvoval trojdílnou studii o francouzského bolandisty H. Delehaye.²⁴ Pro K. Frankla představoval diplomatický rozbor papežských odpustků období církevního rozkolu jen odrazový můstek pro objasnění funkce tzv. *ad instar* indulgencí, které suplovaly

¹⁹ Nine Robijntje MIEDEMA, *Die römischen Kirchen im Spätmittelalter nach den „Indulgentiae ecclesiarum urbis Romae“*, Rom 2001 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, sv. 97).

²⁰ Bernhard SCHIMMELPFENNIG, *Römische Ablassfälschungen aus der Mitte des 14. Jahrhunderts*, in: *Fälschungen im Mittelalter. Internationaler Kongreß der Monumenta Germaniae Historica*, München, 16.–19. September 1986, Bd. 5, Hannover 1988 (= MGH Schriften 33, 5), s. 637–658; Hartmut BOOCKMANN, *Ablassfälschungen im 15. Jahrhundert*, in: *Fälschungen im Mittelalter*, s. 659–668.

²¹ Klaus NAB, *Ablassfälschungen im späten Mittelalter. Lothar III. und der Ablass des Klosters Königslsruhu*, *Historisches Jahrbuch* 111, 1991, s. 403–432.

²² Söhnke THALMANN, *Ein Goslarer „Adlerpfennig“ und eine römische Sammelindulgenz. Ablässe und ihre Präsentation im Pfalzstift St. Simon und Judas in Goslar*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Niedersächsische Kirchengeschichte* 102, 2004, s. 177–204; TÝŽ, *Henning Rose und der gefälschte Ablassbrief Papst Silvesters II. (1001) für St. Michael in Hildesheim. Anmerkungen zur Rezeption der älteren Hildesheimer Geschichtsschreibung im frühen 16. Jahrhundert*, in: *Vielfalt und Aktualität des Mittelalters. Festschrift für Wolfgang Petke zum 65. Geburtstag*, hrsg. Sabine Arend u.a., Hildesheim 2006, s. 653–677; Jan HRDINA, *„Litere Augustinensium“ aneb pozdně středověké odpustkové falzum pro augustiniány eremy*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Phil. et hist.* 1 – 1996, Z pomocných věd historických XIII, Praha 1997 [1998], s. 142–168.

²³ Horst ENZENSBERGER, *„Quoniam ut ait apostolus“*. *Osservazioni su lettere di indulgenza nei secoli XIII e XIV*, in: *Studi Medievali e Moderni* 1, 1999, s. 57–100.

²⁴ Alexander SEIBOLD, *Sammelindulgenzen. Ablassurkunden des Spätmittelalters und der Frühneuzeit*, Köln-Weimar-Wien 2001 (Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde, Beiheft 8); Hippolyte DELEHAYE, *Les lettres d'indulgence collectives I–V*, *Analecta Bollandiana* 44–46, 1926–1928.

plnomocné odpustky a rozšířily se v zemích římské obedience na přelomu 14./15. století.²⁵ O generaci později navázal na Frankla berlínský historik H. Kühne, který v řadě příspěvků ukázal, jak *ad instar* indulgence působily ve středním a severním Německu²⁶ při konstituování poutních míst lokálního i regionálního významu. Kühne také důkladně analyzoval slavnosti ukazování ostatků (*ostensiones reliquiarum*) v Říši ve 14.–15. století, nedílně spojené s udílením odpustků.²⁷ Monografie o téměř tisíci stranách se zakrátko stala referenčním dílem, na něž se odkazuje každá práce věnující se veřejné prezentaci relikvií.²⁸

V této souvislosti ovlivnily bádání také studie o formách (symbolické) komunikace ve středověké společnosti. Průkopnický se nad podobami odpustkových médií zamyslel H. Bookmann,²⁹ ve vztahu k didaktickým a

²⁵ Karlheinz FRANKL, *Papstschisma und Frömmigkeit. Die „Ad-instar“-Ablässe*, in: *Römische Quartalsschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte* 72, 1977, s. 57–124, 184–247. Čilou vydavatelskou činnost papežské kanceláře na příkladu odpustkových listin doložil Luciano Adriano SPINA, *Indulgenze alle chiese parrocchiali d'Italie dai registri di Niccolò IV (1288–1292)*, Roma 1981.

²⁶ Hartmut KÜHNE, *Von Ahrensböck bis Ziegenhain. Perspektiven einer nord- und mitteldeutschen Wallfahrtsgeographie um 1500*, *Jahrbuch für Volkskunde* 25, 2002, s. 45–76; TÝŽ, *Der historische Kontext „erfolgreicher“ spätmittelalterlicher Gnadenorte im mittel- und norddeutschen Raum*, *Annali dell' Istituto storico italo-germanico in Trento* 29, 2003, s. 307–336; TÝŽ, *Religiöse Mobilität zwischen Elbe und Saale am Ende des Mittelalters*, in: *Der Jakobuskult in Sachsen*, hrsg. Klaus Herbers, Enno Bünz (Jakobus-Studien 17), Tübingen 2007, s. 25–60.

²⁷ Pro klášter sv. Vincenta ve Vratislavi vydal cenné prameny Leo SANTIFALLER, *Quellen zur Geschichte des spätmittelalterlichen Ablaß- und Reliquienwesens aus schlesischen Archiven*, *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 1/1948, č. 1, s. 23–146; Hartmut KÜHNE, *Ostensio reliquiarum. Untersuchungen über Entstehung, Ausbreitung, Gestalt und Funktion der Heiltumsweisungen im römisch-deutschen Regnum*, Berlin-New York 2000; s doplňkem TÝŽ, *Heiltumsweisungen: Reliquien – Ablaß – Herrschaft. Neufunde und Problemstellungen*, *Jahrbuch für Volkskunde N. F.* 27, 2004, s. 43–62.

²⁸ Např. reprezentativní sborník mladší generace „*Ich armer sundiger mensch*“. *Heiligen- und Reliquienkult am Übergang zum konfessionellen Zeitalter*, hrsg. Andreas TACKE, Göttingen 2006.

²⁹ Hartmut BOOCKMANN, *Über Ablaß-„Medien“*, in: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 34, 1983, s. 709–721; TÝŽ, *Über Schrifttafeln in spätmittelalterlichen deutschen Kirchen*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 40, 1984, s. 210–224. Cenný český doplněk představil Robert ŠIMŮNEK, *Pozdně středověké odpustkové desky z Kájova*, *Památky jižních Čech* 1, 2008, s. 111–135.

memoriálním tabulím v kostele je zmínila R. Schlenczka³⁰ a k závěru se blíží projekt soupisu epigrafických objektů s odpustkovými texty.³¹ Slibná perspektiva se tématu otevírá v „typografickém věku“, když se odpustek stal jedním z prvních textů, jehož se raný knihtisk zmocnil již za Gutenberga.³² Katalog jednolistů inkunábulového období jen potvrdil, jak výrazně byly odpustky šířeny pomocí tištěného slova.³³

Samotné vyhlašování indulgencí u příslušné instituce se neobešlo bez zvýraznění ceremoniální a liturgické složky, které spojovaly sílu slova, písma i obrazu. Klíčové studie na toto téma vzešly z pera B. Moellera a W.E. Winterhagera a H. Volze.³⁴ Iluminované odpustkové listiny rozměrných formátů sloužící k vizuální prezentaci upoutaly pozornost diplomatiků i historiků umění.³⁵ Kunsthistorie se také cítí kompetentní k interpretaci odpustkových textů spojených s tzv. devočními obrazovými náměty (Arma Christi, Bolestný

³⁰ Ruth SLENCZKA, *Lehrhafte Bildtafeln in spätmittelalterlichen Kirchen*, Köln-Weimar-Wien 1998.

³¹ Podle sdělení Christine Magin, vedoucí Arbeitsstelle Inschriften (Akademie der Wissenschaften zu Göttingen) an der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald.

³² Téměř v každém ročníku Gutenberg-Jahrbuchu se nachází příspěvek o nálezech tištěných indulgencí.

³³ Falk EISERMANN, *Verzeichnis der typographischen Einblattdrucke des 15. Jahrhunderts im Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation*, 3 Bde., Wiesbaden 2004; TÝŽ, *Ablaß als Medienereignis. Kommunikationswandel durch Einblattdrucke im 15. Jahrhundert. Mit einer Auswahlbibliographie*, in: *Tradition and Innovation – Tradition und Innovation in Humanismus, Renaissance und Reformation*, hrsg. Rudolf Suntrup – Jan R. Veenstra, Frankfurt/Main 2001, s. 99–128.

³⁴ Bernd MOELLER, *Die letzten Ablasskampagnen. Der Widerspruch Luthers gegen den Ablass in seinem geschichtlichen Zusammenhang*, in: *Lebenslehren und Weltentwürfe im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit*, hrsg. Hartmut Boockman, Bernd Moeller, Karl Stackmann (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen 179), Göttingen 1989, s. 539–567; Wilhelm Ernst WINTERHAGER, *Die Ablasskritik als Indikator historischer Wandels vor 1517. Ein Beitrag zur Voraussetzung und Einordnung der Reformation*, *Archiv für Reformationsgeschichte* 90, 1999, s. 6–71; Hans VOLZ, *Die Liturgie bei der Ablassverkündigung*, *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 11, 1966, s. 111–135.

³⁵ Leo SANTIFALLER, *Illuminierte Urkunden*, *Der Schlern* 16, 1935, s. 113–125; Joseph REST, *Illuminierte Ablassurkunden aus Rom und Avignon aus der Zeit von 1282–1364*, in: *Abhandlungen aus dem Gebiete der mittleren und neueren Geschichte und ihrer Hilfswissenschaften*. Festgabe Heinrich Fincke, Münster 1925, s. 147–168; Dénes RADOCSAY, *Illuminierte Renaissance-Urkunden*, *Acta historiae artium academiae scientiarum hungaricae* 13, 1967, s. 213–225.

Kristus, Mše Řehoře Velkého)³⁶ nebo uměleckých artefaktů, k nimž se indulgence vázala.³⁷

Bez ohledu na metodologické inovace historických disciplín se větší část výzkumu odehrává v lokálním, regionálním nebo zemském rámci. K nejlépe poznaným oblastem se řadí severní Německo, zvláště Kolín nad Rýnem,³⁸ Vestfálsko,³⁹ Braunschweig,⁴⁰ Dolní Sasko,⁴¹ biskupství Hildesheim⁴²; střed a kupodivu i tradičně katolický jih vykazují výrazná bílá místa s pozitivní stopou

³⁶ Např. Robert SUCKALE, *Arma Christi: Überlegungen zur Zeichenhaftigkeit mittelalterlicher Andachtsbilder*, Städel-Jahrbuch, N. F. 6, 1977, s. 177–208; Hans DÜNNINGER, *Ablassbilder. Zur Klärung der Begriffe „Gnadenbild“ und „Gnadenstätte“*. Jahrbuch für Volkskunde N. F. 8, 1985, s. 51–91; TÝŽ, *Gnad und Ablass-Glück und Segen*, Jahrbuch für Volkskunde N. F. 10, 1987, s. 135–150; Thomas NOLL, *Zu Begriff, Gestalt und Funktion des Andachtsbildes im späten Mittelalter*, Zeitschrift für Kunstgeschichte 67, 2004, č. 3, s. 297–328.

³⁷ Duchovní milost získával křesťan po splnění běžných podmínek (kajícínosti a lítosti) v gestu oranta za modlitbu *ante ymaginem* nebo *coram imagine*, zpravidla spojeným s postavou P. Marie. První pokus o evidenci těchto listin pro české země podnikl Ivo KOŘÁN, *Život našich gotických madon*, Umění 37, 1989, s. 193–217; TÝŽ, *Nobilitace a rustikalizace našich gotických madon*, Český lid 79, 1992, s. 309–321. Švédské doklady shrnul Ingall PEGELOW, *Pictures of Cult and Letters of Indulgence*, in: *Images of Cult and Devotion. Function and Reception of Christian Images in Medieval and Post-Medieval Europe*, edd. Søren Kaspersen, Copenhagen 2004, s. 33–46.

³⁸ Christiane NEUHAUSEN, *Das Ablasswesen in der Stadt Köln vom 13. bis zum 16. Jahrhundert*, Köln 1994 (= Kölner Schriften zur Geschichte und Kultur 21; Univ. Diss. Köln 1992); TÁŽ, *Köln und der Kirchenbau. Beispiele zur Instrumentalisierung des Ablasswesens*, in: *Studien zum 15. Jahrhundert. Festschrift für Erich Meuthen*, hrsg. Johannes Helmrath, Heribert Müller, Helmut Wolff, 2 Bde., München 1994, Bd. 2, s. 1005–1015.

³⁹ Joseph PRINZ, *Vom mittelalterlichen Ablasswesen in Westfalen. Ein Beitrag zur Geschichte der Volksfrömmigkeit*, Westfälische Forschungen 23, 1971, s. 107–171.

⁴⁰ Roderich PIEKAREK, *Die Braunschweiger Ablassbriefe. Eine quellenkundliche Untersuchung über die Finanzierung der mittelalterlichen Kirchenbauten im Hinblick auf die damalige Bußpraxis*, Braunschweigisches Jahrbuch 54, 1973, s. 74–137; Thomas VOGTHERR, *Kardinal Raimund Peraudi als Ablassprediger in Braunschweig (1488 und 1503)*, Braunschweigisches Jahrbuch für Landesgeschichte 77, 1996, s. 151–180.

⁴¹ Thomas VOGTHERR, *Seelenheil und Sündenstrafen. Der Ablass im spätmittelalterlichen Niedersachsen*, Niedersächsisches Jahrbuch für Landesgeschichte 75, 2003, s. 35–51; Andreas RÖPKE, *Geld und Gewissen. Raimund Peraudi und die Ablassverkündigung in Norddeutschland am Ausgang des Mittelalters*, Bremisches Jahrbuch 71, 1992, s. 43–80.

⁴² Söhnke THALMANN, *Ablassüberlieferung und Ablasspraxis im spätmittelalterlichen Bistum Hildesheim*, Disertace na filozofické fakultě Georg-August-Universität in Göttingen, Göttingen 2006, připravena k tisku.

pro centrální Švýcarsko⁴³ a Norimberk⁴⁴. Slabším vkladem přispěli doposud rakouští historikové;⁴⁵ naši znalost situace u jejich východních sousedů komplikuje jazykový faktor, i když základní přehled je již k dispozici.⁴⁶ Slovanská část střední Evropy se může vykázat drobnějšími pracemi jednotlivců,⁴⁷ pro polské království lze brzy očekávat syntézu, k níž se chystá W. Szymborski.⁴⁸

Velkou neznámou byla donedávna praktické využití odpustkového systému u středověkých církevních řádů. Na akumulaci milodarů závisela totiž existence početných korporací, zvláště špitálních a rytířských řádů, které průběhu 12.–14. století nashromáždily hojné papežské odpustky. Tento symbolický dar měl vyzvat věřící ke složení materiální almužny. Na různorodé prameny (listiny, seznamy indulgencí, odpustkové tabule) pro řád německých rytířů se v důkladné

⁴³ Ernst TREMP, *Buchhaltung des Jenseits. Das Buss- und Ablasswesen in der Innerschweiz im späteren Mittelalter*, *Der Geschichtsfreund* 143, 1990, s. 103–144.

⁴⁴ Karl SCHLEMMER, *Gottesdienst und Frömmigkeit in Nürnberg vor der Reformation*, *Zeitschrift für bayerische Kirchengeschichte* 44, 1975, s. 1–27.

⁴⁵ Karl EDER, *Das Land ob der Enns vor dem Glaubensspaltung. Die kirchlichen, religiösen und politischen Verhältnisse in Österreich ob der Enns 1490–1525*, Linz 1932, s. 186–221; Karl AMON, *Die Steiermark vor der Glaubensspaltung*, in: *Geschichte der Diözese Seckau*, Bd. 3: *Die Steiermark vor der Glaubensspaltung*, Granz-Wien-Köln 1969, s. 287–317; Annelies REDIK, *Ablaß und Volksfrömmigkeit. Einige Bemerkungen zum mittelalterlichen Ablaßwesen in der Steiermark*, *Blätter für Heimatkunde* 52, 1978, č. 4. s. 97–102. Tituly je možné snadno dohledat v elektronické verzi *Österreichische historische Bibliographie* na: <http://wwwg.uni-klu.ac.at/oehb/oehbquery/> (20.3. 2010).

⁴⁶ József SÜMEGI, *Adatok a penitencia és búcsúk történetéhez a középkori magyarországon* [Doklady k dějinám pokání a odpustků ve středověkých Uhrách], in: Hermann Egyed Emlékkönyv, edd. József Sümegi, István Zombori, Budapest 1998, s. 101–153.

⁴⁷ Aleš POŘÍZKA, *Odpustková listina z roku 1435 pro benešovský farní kostel*, in: *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi*, ed. Jaroslav Pánek, Praha 2004, s. 573–578; přehledně Eva DOLEŽALOVÁ, Jan HRDINA, František ŠMAHEL, Zdeněk UHLÍŘ, *The Reception and Criticism of Indulgences in the Late Medieval Czech Lands*, in: *Promissory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe*, ed. R. N. Swanson, Leiden-Boston 2006, s. 100–145.

⁴⁸ Wiktor SZYMBORSKI, *Uwagi o fałszerstwach i nadużyciach dokumentów odpustowych w Polsce w świetle postanowień statutów synodalnych na tle krytyki zjawiska odpustów w średniowiecznej Europie*, in: *Miłosierdzie. Teoria i praktyka życiowa*, edd. Paweł Nowakowski, Wiktor Szymborski, Kraków 2009, s. 201–215, s. 202 (s výčtem nemnohých polských příspěvků). Autor obhájil disertaci pod titulem *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego 2009, která bude publikována v roce 2011.

disertaci zaměřil A. Ehlers,⁴⁹ přední znalec dějin johanitů K. Borchard objasnil na několika bavorských a franckých případech fungování almužnických sbírek u johanitů a premonstrátů,⁵⁰ papežská odpustková privilegia pro dominikány detailně sledovala M. G. del Fuoco⁵¹ a italský pohled ze špitálu sv. Ducha in Sassia v Římě připojil Andreas Rehberg.⁵²

Závěr letného přehledu základních trendů bádání a směřodatných příspěvků uzavírám v optimistickém duchu. Konec starého i začátek nového tisíciletí přinesl řadu podnětných prací badatelů všech generací, kteří se zpravidla navzájem znají a snad i čtou. Uspořádání vůbec první konference s námětem středověký odpustkový systém se tedy zdá být na spadnutí.

⁴⁹ Axel EHLERS, *Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter*, Marburg 2007 (= Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 64).

⁵⁰ Karl BORCHARDT, *Ordensgeschichte, -identität und Spendensammeln bei den Prämonstratensern*, Würzburger Diözesangeschichtsblätter 62/63, 2001, s. 597–612; TÝŽ, *Spendenaufufe der Johanniter aus dem 13. Jahrhundert*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 56, 1993, s. 1–61; TÝŽ, *Two Forged Thirteenth-Century Alms-Raising Letters used by the Hospitallers in Franconia*, in: *Fighting for the Faith and Caring for the Sick*, ed. Malcolm Barber, Aldershot 1994 (= The Military Orders 1), s. 52–56.

⁵¹ Maria Grazia DEL FUOCO, *Le indulgenze papali e gli Ordini Mendicanti nel secolo XIII: prime note*, Studi Medievali e Moderni 1, 1999), s. 101–148.

⁵² Andreas REHBERG, *Nuntii – questuarii – falsarii. L'ospedale di S. Spirito in Sassia e la raccolta delle elemosine nel periodo avignonese*, Mélanges de l'École française de Rome. Moyen Âge 115, 2003, č. 1, s. 41–132; TÝŽ, *I papi, l'ospedale e l'ordine di S. Spirito nell'età avignonese*, Archivio della Società Romana di Storia Patria 124, 2001, s. 35–140.

2. KAPITOLA

Odpustkový systém za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404)

Když v listopadu 1404 po patnáctiletém pontifikátu umíral římský papež Bonifác IX.¹, málokdo z jeho kritických současníků pro něj měl slova uznání. I soudobí badatelé se shodují, že Bonifáci IX. se dají přiznat pozitivní rysy jen proto, že se po celou dobu panování snažil o ovládnutí a konsolidaci bývalých součástí papežského státu, které byly rozchváceny za jeho předchůdce Urbana VI. Negativní soud na něm ulpěl především z důvodu nedbalého zastávání nejvyššího duchovního úřadu. Bonifác IX. se vážně nesnažil o překonání schismatu v církvi, ani se nepokusil odstranit bující nešvary v církevním životě zemí římské obediencie. Byla to dokonce papežská kurie, která se svým fiskalismem všeobecně pocítované zlo ještě vyostřovala.² Nashromážděné prostředky papež investoval jak do stabilizace papežského dominia, tak do úspěšného boje proti avignonskému soupeři.

Ve víru stálé potřeby financí uvízl od počátku také odpustkový systém. Bonifác navázal na odkaz Urbana VI., který krátce před svou smrtí vyhlásil mimořádný svatý rok a jeho počátek stanovil na Boží hod vánoční roku 1389.

¹ K postavě Bonifáce IX. (* kolem 1350, intronizován 9. listopadu 1389, † 1. října 1404) Arnold ESCH, *Bonifaz IX. und der Kirchenstaat*, Tübingen 1969 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 29); TÝŽ, *Bonifacio IX*, in: Dizionario biografico degli Italiani, díl 12, Roma 1970, s. 170–183; TÝŽ, *Bonifacio IX*, in: Enciclopedia dei Papi, díl 2, Roma 2000, s. 570–581. Relevantní bibliografie se nalézají v jubilejním sborníku: *Le storie e la memoria. In onore di Arnold Esch*, edd. Roberto Delle DONNE, Andrea ZORZI, Firenze 2002, dostupná také na <http://www.rm.unina.it/ebook/biblioesch.htm>. K odpustkům za Bonifácova pontifikátu Nikolaus PAULUS, *Geschichte des Ablasses am Ausgange des Mittelalters*, Paderborn 1923, 2. vydání Darmstadt 2000, s. 132–135; Max JANSEN, *Papst Bonifatius IX. (1389–1404) und seine Beziehungen zur deutschen Kirche*, Freiburg/Breisgau 1904, s. 136–178; přelomově Karlheinz FRANKL, *Papstschisma und Frömmigkeit. Die „Ad instar-Ablässe“*, Römische Quartalsschrift 72, 1977, s. 57–124, s. 184–247. Finanční přínos odpustků napojený na duchovní potenciál Říma zhodnotil Jean FAVIER, *Les finances pontificales à l'époque du grand schisme d'occident, 1378–1409*, Paris 1966 (Bibliothèque des Écoles Françaises Athènes et de Rome 221), s. 591–598.

² M. JANSEN, *Papst Bonifatius*; J. FAVIER, *Les finances pontificales*; A. ESCH, *Bonifaz IX. und der Kirchenstaat*.

Z mimořádného ohlasu jubilea vytěžil papež nezvykle vysoké ofěry, které poutníci zanechávali především v bazilikách sv. Petra a Pavla. Proti původní praxi, kdy převážná část výtěžků měla připadnout fabrice kostelů, po dlouhé sedisvakanci a několika zemětřeseních značně sešlých, se stal opak a větší část z oblací skončila v papežské komoře.³

Vydatný zdroj peněz z odpustků neměl vyschnout ani nadále.⁴ Bonifác IX. rozvinul totiž praxi „exportu“ jubileí z Říma. Z původně exklusivní singulární milosti vázané na místa starokřesťanských mučedníků se tak již při třetím svatém roce stal nástroj finančně-politické kalkulace. Už na sklonku roku 1390 získalo možnost slavit jubileum nevelké město Camerino v Marce, lombardský Milán a Boloňa je následovaly roku 1392.⁵ Záhy putovala podobná milost na Sardinii a Korsiku s odvoláním na „pericula viarum“. Za Alpy se dostal jubilejní odpustek nejprve na prosbu polské královny Hedviky na konci roku 1391 pro hnězdenskou provincii a jen odstupem několika měsíců zásluhou bavorského vévody Štěpána do Bavorska, pro diecéze Freising a Augsburg.⁶ Vidina úplného

³ Základní tituly k jubileím přelomu 14./15. století: M. JANSEN, *Papst Bonifatius IX.*, s. 141–161; N. PAULUS, *Geschichte des Ablasses*, s. 155–158; A. ESCH, *Bonifaz IX. und der Kirchenstaat*, s. 55–58, 336–338; Jaroslav V. POLC, *Svaté roky (1300–1983)*, Praha 1998, s. 19–27; A. ESCH, *I giubilei del 1390 e del 1400*, in: *La storia dei Giubilei*, díl 1, (edd.) Jacques LE GOFF – Gloria FOSSI, Roma 1997, s. 279–293; Hélène MILLET, *Le grand pardon du pape (1390) et celui de l'année sainte (1400)*, in: *I Giubilei nella storia della chiesa*, Città del Vaticano 2001 s. 290–304.

⁴ M. JANSEN, *Papst Bonifatius*, s. 141–161; J. FAVIER, *Les finances*, s. 591–598. K jubileu nejnověji: Arnold ESCH, *I giubilei del 1390 e del 1400*, s. 279–293.

⁵ N. PAULUS, *Geschichte des Ablasses* 3, s. 155–156.

⁶ K okolnostem jubilea v Polsku: Adam SACHETNIK, *Prośba świętej Jadwigi królowej o pierwszy odpust jubileuszowy w Polsce*, in: *Dzieło Jadwigi i Jagiełły*, (ed.) Wojciech Biliński, Warszawa 1989, s. 253–265, s edicí listu (s. 261–263) z rkp. 2192, f. 32 Jagiellonské knihovny v Krakově. *Bullarium Poloniae* III, s. 45–46, č. 251, přináší podle Reg. Lat. 313, f. 185v-186 papežské svolení ke slavení jubilea v království polském od Narození Páně 1391 po celý následující rok. Za znalost exportu římských jubileí do Záalpi vděčíme M. JANSENOVI, *Papst Bonifatius*, s. 141–161, jenž toto jubileum ovšem nezmiňuje. Všechny ostatní práce čerpají vydatně z Jansenových poznatků, a tak je v západní literatuře za první zaalpské jubilejní léto považován mnichovský svatý rok 1392 (tamtéž, s. 145–149; N. PAULUS, *Geschichte des Ablasses*, s. 156; Hartmut KÜHNE, *Ostensio reliquiarum. Untersuchungen über Entstehung, Ausbreitung, Gestalt und Funktion der Heiltumsweisungen im römisch-deutschen Regnum*, Berlin-New York 2000, s. 579–589.

odpuštění trestů za hříchy přilákala do Mnichova zástupy věřících i z českého království.⁷ V následujícím pětiletí se svatý rok slavil v českém království (1393–1394), v Míšni (1394), v Kolíně nad Rýnem (1394), ve Švédsku (klášter Vadstena 1394), v kostnické diecézi (klášter Rott 1395), v Magdeburku (1395), a posléze formou delegace v některých severo- a východoněmeckých městech (Schleswig, Wismar, Rostock, Štětín, Stralsund) až do roku 1397. Distribuce svatých roků se nezastavila pouze na rozsáhlejších geografických celcích, ale směřovala i na institucionální a personální úroveň. Buly s jubilejními odpustky s identickou platností a shodné výše s římskými vydávala papežská kancelář také kapitulám a klášterním komunitám i jednotlivým osobám.⁸ Při vědomí této praxe je snadné porozumět nářkům vnímavých současníků (Dětřich z Niemu), u nichž tato nebyvalá inflace budila značné pohoršení.⁹

Od vydání Paulusovy monografie provází badatele nejasnosti kolem vyhlášení jubilejního roku 1400.¹⁰ Plně uspokojivá odpověď dosud nebyla podána. Pro avignonskou obedienci neměl jubilejní rok 1390 totiž žádnou platnost, a italští kronikáři ani nezaznamenali patrnější příliv poutníků z konkurenční obediencie. Po sto letech od prvního svatého léta ale očekávali i věřící z avignonské obediencie návrat ke starému zvyku. Ačkoliv se Benedikt XIII. rozhodně vyslovil proti uznání jubilea v zemích svého vlivu, přesto táhly

⁷ M. JANSEN, *Papst Bonifatius*, s. 145–148. K vybraným almužnám jubilejních let a k transferu shromážděných peněz viz Arnold ESCH, *Bankiers der Kirche im Großen Schisma*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 46, 1966, s. 277–394.

⁸ M. JANSEN, *Papst Bonifatius IX.*, s. 148–162; N. PAULUS, *Geschichte des Ablasses*, s. 156; J. V. POLC, *Svaté roky*, s. 24–25 (české království); Christiane NEUHAUSEN, *Köln und der Kirchenbau. Beispiele zur Instrumentalisierung des Ablasswesens*, in: Studien zum 15. Jahrhundert. Festschrift für Erich Meuthen, hrsg. von Johannes Helmrath, Heribert Müller, 2. Bd., München 1994, s. 1005–115, zvl. 1005–1011 (Kolín n. Rýnem). K jubilejním odpustkům pro řádová společenstva a jednotlivce v Čechách např. MBV V/1, č. 287 (klarisky v Českém Krumlově, 1389), č. 351 (Oldřich z Hradce a jeho klientela, 1390), č. 397 (cisterciáci na Velehradě, 1390).

⁹ Shrnul K. FRANKL, *Papstschiisma und Frömmigkeit*, zvl. s. 225–230.

¹⁰ N. PAULUS, *Geschichte* 3, s. 158.

do Říma tisíce poutníků, převážně z Francie.¹¹ V polovině března roku 1400 Bonifác IX. dal na vědomí, že nenamítá nic proti tomu, aby byl udílen jubilejní plnomocný odpustek, aniž by však vydal jakýkoliv oficiální dokument.¹² O slavení jubilea roku 1400 psali někteří italští kronikáři raného 15. století.¹³ Podobně o tom vypovídají dispozice některých odpustkových listin, v nichž byl delegován jubilejní odpustek osobám, které z uvedených důvodů nemohly dorazit do Říma v roce 1400.¹⁴ A. Esch podle několika podobných listin interpretoval nejasnosti v tom smyslu, že papež, který distribuoval právo slavit jubileum roku 1390 až do roku 1398, vztáhl tuto milost rovněž k roku 1400. Tak by došlo k jakési oslavě „ad instar jubilei [1390]“, neomezené pouze na rok 1400, ale výjimečně postupované i v dalších letech.¹⁵

Všude kde současníci stavěli Bonifácovo enormní využívání indulgencí na pranýř, činili tak s odvoláním na mimořádné události spojené s jubileem. Tradiční staletím osvědčená média – odpustkové listiny vydávané v papežské kanceláři – zůstávala ve stínu těchto spektakulárních událostí a mimo zájem pozdějších historiků. Pokusíme-li se s využitím těchto milostí sestoupit na běžnou úroveň odpustkového systému, neunikne naší pozornosti, že se také obvyklé tarifní odpustky, které výši odpouštěných trestů za hříchy vyjadřují numerickou hodnotou (např. 40 dní, 1 rok), pozvolna opouštějí standard dřívějších papežských listin. Tarif se sice pozvolna zvyšoval již

¹¹ Gabriella PICCINNI, Lucia TRAVAINI, *Il Libro del pellegrino (Siena 1382–1446). Affari, uomini, monete nell'Ospedale di Santa Maria della Scala*, Napoli 2003, seznamy poutníků ubytovaných v sienském špitálu jasně dokládají převahu Francouzů.

¹² M. JANSEN, *Bonifatius IX.*, s. 162.

¹³ Např. Antonius z Florencie, Francesco di Andrea, Nicola delle Tuccia, citováno podle N. PAULUS, *Geschichte des Ablasses* 3, s. 158.

¹⁴ Např. RL 87, f. 75r: „ut confessor, quem vos ... duxeritis eligendum ... vobis concedere valeat, quod eandem indulgenciam assequi valeatis, quam visitantes ss. Petri et Pauli apostolorum basilicas ac lateranensis et sancte Marie maioris de urbe ecclesias in presenti anno quomodolibet consequuntur.“

¹⁵ A. ESCH, *Bonifaz IX.*, s. 354–355.

v průběhu 14. století, nikoli však výrazně.¹⁶ Na jeho sklonku přesáhly ovšem výše těchto odpustků i jejich počet všechny dosud známé meze. Bonifác sice ve čtvrtém roce pontifikátu stanovil, že hodnota odpouštěných let nemá překročit tři roky, nicméně do konce jeho pontifikátu se zvedl tento tarif dokonce k deseti až dvanácti letům.¹⁷ Současně stoupal počet vydaných odpustkových listin do té míry, že v letech 1400 a 1401 přesáhl jejich počet hranici jednoho tisíce.¹⁸

Pod drobnohled soudobých kritiků a do povědomí církevních historiků vstoupil Bonifác především hojným vydáváním tzv. *ad instar* odpustků, které byly skrytou formou plnomocných odpustků. Papež opět obratně navázal na dosud naprosto ojedinělá privilegia, v nichž se příjemci povolovalo, aby u svého kostela vyhlášoval právě takové odpustky (*ad instar*), které jsou obvyklé u některých významných svatyní (např. porciunculské kaple v Assisi, chrámu sv. Marka v Benátkách, případně se značným odstupem u mariánského kostela v Cáchách či benediktinského kláštera v Einsiedelnu), kde se podle tradice vytvořil neobvykle hodnotný korpus indulgencí.¹⁹ Ačkoliv tyto listiny nikdy přímo neuváděly, že by se *ad instar* milostí mínilo plnomocné odpuštění trestů za hříchy, mezi laiky i kleriky zavládla představa, že jde o svéráznou formu plnomocných indulgencí. Jak s nadsázkou uvedl na adresu Bonifáce IX. K. Frankl: „jeho pontifikát byl zlatým časem, kdy stačilo stromem milostí jen nepatrně zatřást a na zem se snášel déšť benátských a porciunkulských odpustků – až na samé hranice křesťanstva“.²⁰ Jejich nadužívání v letech 1400–1401, kdy

¹⁶ Přehled vydavatelské činnosti jednotlivých papežů stručně nastínil N. PAULUS, *Geschichte des Ablasses* 3, s. 130–132. Příklady pro Bavorsko uvádí M. JANSEN, *Bonifatius IX*, s. 138–145; Jan HRDINA, *Papežské odpustkové listiny pro duchovenské instituce pražské a olomoucké diecéze (1197–1342)*, in: *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové, edd. Ivan Hlaváček, Jan Hrdina za spolupráce Jana Kahudy a Evy Doležalové, Praha 1998, s. 205–220.

¹⁷ Emil von OTTENTHAL, *Regulae cancellarie apostolicae: die päpstlichen Kanzleiregeln von Johannes XXII. bis Nicolaus V.*, Innsbruck 1888, s. 17, č. 17.

¹⁸ Viz 3. kapitola, papežská registra a odpustkové listiny.

¹⁹ Znamení pojednání jim věnoval K. FRANKL, *Papstschiisma und Frömmigkeit*.

²⁰ TÝŽ, *Papstschiisma und Frömmigkeit*, s. 73.

každá druhá indulgence byla vypravena formou *ad instar*,²¹ vzbudilo silnou vlnu nevole přímo v kuriálních kruzích. Bonifác nedokázal opozici čelit a 22. prosince 1402 všechny *ad instar* milosti spolu imunitami, exempcemi a dalšími početnými výsadami jednorázově zrušil.²² Zbývajících necelá dvě léta papežova pontifikátu se nesla ve znamení umírněného nakládání s *thesaurem ecclesiae*.

Bonifácovi nástupci (Inocenc VII., Řehoř XII., Alexander V.) pro krátkost zastávání úřadu vydali součtem pouze několik desítek indulgencí. Plnými hrstmi čerpal z thesauru naopak pisánský papež Jan XIII. (1410–1415), jemuž vděčily církevní instituce za více než 300 odpustků. Úpravu odpustkového systému si vzal za své kostnický koncil. Provedl ji nově zvolený papež Martin V., který znovu odvolal *ad instar* odpustky éry schismatu a vrátil milostem jejich uměřenou, tarifní hodnotu.²³

²¹ Jan HRDINA, *Päpstliche Ablässe im Reich um 1400*, in: Wallfahrt und Reformation. Zur Veränderung religiöser Praxis in Deutschland und Böhmen in den Umbrüchen der Frühen Neuzeit, hrsg. Jan Hrdina, Hartmut Kühne, Thomas T. Müller, Frankfurt/Main 2007 (Europäische Wallfahrtsstudien, sv. 3), s. 209–230, zvl. 126–129 (s grafem porovnávajícím emisi tarifních a „ad instar“ odpustků (438 dokladů). Pro 11.–12. rok pontifikátu (9.11. 1399–8.11. 1401) obsahují papežská registra 258 indulgencí.

²² K. FRANKL, *Papstschisma und Frömmigkeit*, s. 220–232.

²³ Sabine WEISS, *Kurie und Ortskirche. Die Beziehungen zwischen Salzburg und dem päpstlichen Hof unter Martin V. (1417–1431)*, Tübingen 1994, s. 374–375.

3. KAPITOLA

Papežská registra a odpustkové listiny – pontifikát Bonifáce IX. (1389–1404)

V následujícím textu se pokusím postihnout původní rozsah papežské registratury z pontifikátu Bonifáce IX., zvláště složek *de diversis formis*, zjistit počet odpustkových listin dochovaných v lateránských registrech a odhadnout předpokládanou výši všech skutečně vydaných indulgencí.

Papežské odpustkové listiny na přelomu 14. a 15. století byly formulovány podle sevřeného kuriálního stylu (*stilus curiae*) a upraveny v kancelářských regulích. Duchovenské instituci, která o ně zažádala, zakládaly právo poskytnout odpustky vázané k beneficiu, zpravidla farního nebo řádového kostela, ale i kaple nebo oltáře. Skutečnými příjemci odpustků byla masa bezejmenných věřících (adresa zněla: *omnibus christi fidelibus*), kteří je mohli u takto privilegovaných svatyní získat ve výši 1 až 12 let odpouštěných trestů za spáchané hříchy, z nichž se předtím káli a zpovídali. Výběr slavnostních dní v těchto tzv. tarifních odpustcích závisel jen v malé míře na vůli prosebníka. Bonifác navázal na kancelářské řady svých předchůdců a udílení spirituálních milostí spojil pouze s některými, zpravidla nejvýznamnějšími festivitiemi církevního roku. Pevný kánon sestával především z christologických a mariánských svátků, dále sv. Jana Křtitele, knížat apoštolů sv. Petra a Pavla, Všech svatých, včetně jejich oktávů, a konečně i patrocinia a dne posvěcení příslušného kostela.¹ V prvních letech pontifikátu se ještě výrazněji uplatňovalo

¹ Emil von OTTENTHAL (ed.), *Regulae cancellarie apostolicae: die päpstlichen Kanzleiregeln von Johannes XXII. bis Nicolaus V.*, Innsbruck 1888, s. 17, č. 17; nařízení Urbana V. z roku 1363: „... *pro visitantibus tantum dentur solum festivitates sequentes, videlicet septem domini nostri et quatuor b. Marie, b. Ioannnis Baptiste, b. Petri et Pauli apostolorum, celebritas omnium sanctorum nec non sancti sub cuius vocabulo ecclesia est fundata, in dedicatione ipsius ecclesie et octave dictarum festivitatum octavas habencium, etiam si alie festivitates plures supra dictis petantur; et si pauciores petantur, habeant predictas, etiam non sunt petite.*“ *Repertorium Germanicum II. Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des*

hledisko výjimečnosti, neboť významné dny se často shodovaly pouze s poutí a/nebo posvícením církevní instituce, tak jak bylo obvyklé po celé 13. století.²

Vydaná listina zpravidla vešla v opise do papežských register, jichž se z pontifikátu Bonifáce IX. dodnes dochovalo 118 svazků v řadě *Registra Lateranensia*.³ Potřeba zpětného vyhledání zanesené listiny vnesla do registrování vydávaných písemností pevný řád, který se již v průběhu 13. století odrazil ve vytváření více či méně specializovaných svazků register.⁴ Odpustkové listiny byly téměř s železnou pravidelností evidovány ve věcném celku s názvem *De diversis formis*.⁵ Dochované úřední knihy ovšem zdaleka neodráží původní stav registratury, která v ideálním stavu čítala nejméně 228 svazků.⁶ Jistou náhradu nedochovaných úředních knih představují výpisy z lateránských register, které pořídil kolem roku 1633 Alexander Raynaldi, kustod vatikánské

Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation, Bd. II: Urban VI., Bonifaz IX., Innozenz VII. und Gregor XII. (1378–1415), bearb. von Gerd TELLENBACH, Berlin 1933–1938, s. 36*–38*; K. FRANKL, *Papstschiisma*, s. 78–79; vzor např. MBV V/1, s. 206, č. 366 (Řečice, 1390).

² MBV V/1, s. 235, č. 424 (Lužec n. Vltavou, 1390), s. 281, č. 504 (Mikulov, 1391).

³ Pro první přehled Thomas FRENZ, *Papsturkunden des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, 2. aktualizované vydání, Stuttgart 2000, s. 50–66, zvl. s. 65; podrobněji *Repertorium Germanicum* 2, s. 7*–15* (popis pramenů), s. 40*–83* (provoz v kanceláři). Moderní studie o kanceláři dosud chybí. Dále Mario GIUSTI, *Studi sui registri dei bolle papali*, Città del Vaticano 1968, s. 99–111.

⁴ Othmar HAGENEDER, *Die päpstlichen Register des 13. und 14. Jahrhunderts*, *Annali della scuola speciale per archivisti e bibliotecari* 12, 1972, s. 45–76; Hermann DIENER, *Die großen Registererien im Vatikanischen Archiv 1378–1523*, *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 51, 1972, s. 305–368.

⁵ Na hranice preciznosti lze dospět probírkou složky *De regularibus*, kde se dají zachytit listiny (cca 30) pro řeholní instituce, opravňující jejich představené k vybrání určitého počtu kněží, kteří jsou pověřeni zpovídáním věřících a následným udílením odpustků. Srov. K. FRANKL, *Papstschiisma*, s. 60–62.

⁶ Mezi prvními se nad původním stavem Bonifácových register zamyslel Kamil Krofta in: MBV V/1, s. IV–V, který se dopočítal 179 svazků, k nimž ještě připočetl dalších již na počátku 17. století nezvěstných 59 foliantů. Na Kroftův úsudek navázal přední znalec pozdně středověkých papežských register Hermann DIENER, *Kanzleiregister der Päpste Bonifaz IX., Innocenz VII., Gregor XII., Alexander V. und Johannes XXIII. (1389–1415): Verluste und Bestand*, in: *Römische Kurie. Kirchliche Finanzen. Vatikanisches Archiv. Studien zu Ehren von Hermann Hoberg*, Bd. 1, Roma 1979, s. 107–133, zvl. s. 111n., 115–122, 126–128, který důkladným rozbořem „*Indexu rubricellarum et librorum registri litterarum apostolicarum per cancelariam apostolicam expeditarum summorum pontificum*“ papežského archiváře Mikuláše Thierry z roku 1636 snížil Kroftův údaj na 228 svazků.

knihovny.⁷ Slavný církevní historik provedl téměř ze dvou set úředních knih výstižné, leč pouze velmi výběrové (cca 10%) registrové výtahy listin, mimo jiné také ze 37 dnes ztracených svazků. Registra zanikla při násilném transportu papežského archivu do Paříže v letech 1815–1817.⁸ Raynaldiho excerpta obohatila výzkum o 94 odpustků, pro něž nelze více shledat původní rukopisný záznam.

Přesný počet žádostí o udělení odpustků zůstává badatelům neznámý, neboť jim až na výjimku není dopráno nahlédnout do register suplik, které evidovaly naprostou většinu žádostí směřovaných hlavě křesťanstva.⁹ Z předpokládaných nejméně dvou set svazků se totiž náhodou zachoval pouze jediný, v němž jsou shromážděny supliky ze září a října 1394.¹⁰ Toto registrum vydalo na čtyři desítky proseb o vystavení odpustků, cenných především proto, že i přes sevřený kuriální styl z nich probleskuje původní úmysl příjemce, který byl nekompromisně podle kancelářských řádů a praxe sveden na obvyklé „*fiat de uno (duobus bis decem)*“.¹¹

Tato pramenná omezení může pouze do jisté míry kompenzovat shromažďování originálů a pozdějších opisů papežských odpustků u příjemců, které směřovalo k získání uspokojivé odpovědi na otázku, jaký byl poměr mezi

⁷ Bibliotheca Apostolica Vaticana, Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 97r–246v: *Summarium quarundam bullarum pontificatus Bonifatii noni*. Základní rozpis rukopisu podává *Repertorium Germanicum* 2, s. 17*. Na f. 375r–v se nachází Raynaldim pořízený přehled register Bonifáce IX., z něhož vyšel i K. Krofta. Z poznámek na f. 372r–373r ovšem vyplývá, že Raynaldi excerpoval část register již v březnu a dubnu 1618.

⁸ Remigius RITZLER, *Die Verschleppung der Päpstlichen Archive nach Paris unter Napoleon I. und deren Rückführung nach Rom in den Jahren 1815 bis 1817*, *Römische historische Mitteilungen* 6/7, 1962/64, s. 144–190.

⁹ K registrum suplik stručně T. FRENZ, *Papsturkunden*, s. 67–68, a *Repertorium Germanicum* II, s. 5*n., 41*–47*. Dále Bruno KATTERBACH O.F.M., *Inventario dei registri delle suppliche*, Città del Vaticano 1932, s. X–XI, s. 7.

¹⁰ Dochovaný rukopis, dříve v královské knihovně v Eichstättu, je dnes opět uložen v *Archivio Segreto Vaticano* pod signaturou Reg. Suppl. 104 A. Jeho popis podal Georg ERLER, *Ein Band des Suplikenregisters Bonifatius' IX. in der Königlichen Bibliothek zu Eichstätt*, *Historisches Jahrbuch* 8, 1887, s. 487–495, a K. FRANKL, *Papstschisma*, s. 79.

¹¹ Zájemci odcházeli nejčastěji s dvouletými odpustky, i když žádali tarifní odpustky tři až deseti let odpouštěných z trestů za hříchy.

dochovanými a z register známými písemnostmi.¹² Kromě národních, zemských, regionálních a institucionálních listinářů přinesly několik desítek listin také jednotlivé svazky projektu tzv. *Censimento*, který si vytkl za úkol zachytit a přesně popsat dochované originály papežských listin v letech 1198–1415/17.¹³

¹² Z národních a zemských edic z vatikánského archivu období Bonifáce IX. patří k předním již zmíněné *Monumenta Bohemiae...Vaticana; Urkunden und Regesten zur Geschichte der Rheinlande aus dem Vatikanischen Archiv*, (edd.) Heinrich Volbert SAUERLAND, Hermann THIMME, T. 6 (1378–1399), T. 7 (1400–1415), Bonn 1912–1913; Irena SUŁKOWSKA-KURAS – Stanisław KURAS (edd.), *Bullarium Poloniae*, T. 3 (1378–1417), Romae 1988; Guyla FRAKNÓI (ed.), *Monumenta Vaticana regni Hungariae illustrantia: Bullae Bonifacii IX.*, díl 3, 4, Budapest 1888, reprint tamtéž 2002; *Acta Pontificum Danica*, (ed.) Alfred KRARUP, T. 2 (1378–1431), Kobenhaven 1907; *Documents relatifs au Grand Schisme. T. 7. Suppliques et lettres d'Urbain VI (1378–1389) et de Boniface IX (cinq premières années: 1389–1394). Textes et Analyses*, (ed.) Marguerite GASTOUT, (= *Analecta Vaticano-Belgica*, T. 29), Bruxelles-Rome-Paris 1976. Skandinávské prameny jsou přístupné via internet: *Diplomatarium Suecanum*. Z rozsáhlých zemských edic zmiňuji: *Regesta sive Rerum Boicarum Authographa*, hg. von C. H. de LANG, T. 10–11, München 1843–1847; *Codex diplomaticus Brandenburgensis*, hg. von Adolph Friedrich RIEDEL, 41 T., Berlin 1838–1869. – *Mecklenburgisches Urkundenbuch*, T. 21–25, Schwerin-(Leipzig) 1903–1977. Neocenitelná se ukázala i řádová bularia: Thomas RIPOLL, *Bullarium ordinis fratrum praedicatorum*, T. 2, Romae 1730; *Bullarium Franciscanum*, T. 7, (ed.) Konrad Eubel, Romae 1904; *Bullarium Ordinis Sancti Augustini*. *Regesta*, T. 2 (1362–1415), (ed.) Carolus ALONSO, O.S.A., Romae 1997. Listinář dominikánský z 18. století je o to cennější, že přináší *in extenso* texty listin ze svazků, které byly zničeny za převozu vatikánského archivu do Paříže na počátku 19. století.

¹³ Poslední přehled svazků projektu *Censimenta*, soupisu originálů papežských listin od pontifikátu Innocence III. do koncilu v Kostnici (1197–1417), podal T. FRENZ, *Papsturkunden*, s. 124. Brigide SCHWARZ, *Die Originale von Papsturkunden in Niedersachsen: 1199–1417*, Città del Vaticano 1988 (*Index actorum romanorum pontificum* 4); P.N.R. ZUTSHI, *Original Papal letters in England: 1305–1415* (*Index actorum romanorum pontificum* 5), Città del Vaticano 1990; Tilmann SCHMIDT, *Die Originale der Papsturkunden in Baden-Württemberg*, T. 1–2 (1197–1417), Città del Vaticano 1993 (*Index actorum romanorum pontificum* 6); TÝŽ, *Die Originale der Papsturkunden in Norddeutschland (Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, Schleswig-Holstein) 1199–1415* (*Index actorum romanorum pontificum* 7), Città del Vaticano 2005. Z teritoriálně omezenějších přehledů: Walter ZÖLLNER, *Die jüngeren Papsturkunden des Staatsarchivs Magdeburg: Bestände Halberstadt, Quedlinburg u. übrige Gebiete*, Leipzig 1982; TÝŽ, *Die Papsturkunden des Staatsarchivs Magdeburg von Innozenz III. bis zu Martin V. Erzstift Magdeburg*, Halle (Saale) 1966; TÝŽ, *Die jüngeren Papsturkunden des Thüringischen Hauptstaatsarchivs Weimar: (von Innozenz III. bis zum Konzil von Konstanz)*, Leipzig 1996. Z rakouských přípravných prací: Eva OBERMAYER-MARNACH, *Die Originale der Papsturkunden in den Wiener Archiven von 1198 bis 1417*. Závěrečná práce na Institut für österreichische Geschichtsforschung, Wien 1953. Srdečný dík za obstarání rukopisu patří Dr. Karlu Hruzovi (Wien); Herbert PAULHART, *Papsturkunden des Spätmittelalters in der Steiermark*, *Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchives* 9, 1959, s. 29–33; TÝŽ,

Podle starších seznamů lze postihnout i úroveň dochování registratury v první třetině 17. století a na základě kvalifikovaného odhadu rekonstruovat i její původní stav. Propočet byl proveden podle soupisů lateránských register z pera Alexandra Raynaldiho a Mikuláše Thierryho.¹⁴ Tak se přibližujeme k zpravidla nedosažitelné metě medievisty a jsme schopni provést vcelku spolehlivé posouzení rozsahu a ztrát složek *de diversis formis*, do nichž se zapisovaly odpustky.¹⁵

Thierry navíc věnoval pozornost také svazkům za jeho působení již nezvěstným, nicméně známým z tehdy ještě dochovaných, byť leckdy rozpadajících se tzv. *rubricel*, kancelářských pomůcek ve formě jmenných a místních indexů.¹⁶ Jeho zásluhou se dostáváme na stopu alespoň titulu register

Papsturkunden in Oberösterreich. Originale spätmittelalterlicher Papsturkunden in oberösterreichischen Archiven aus der Zeit 1198–1417, Mitteilungen des oberösterreichischen Landesarchivs 8, 1964, s. 160–172; Leo SANTIFALLER, *Verzeichnis von Originalen von Papsturkunden der Diözese Bozen-Brixen*, in: Festschrift F. Huter, Bd. 2 (Tiroler Wirtschafts-Studien, 26. Folge, 2. Teil), Innsbruck-München 1969, s. 383–392; TÝŽ, *Verzeichnis von Originalen von Papsturkunden des Bundeslandes Tirol (Nord- und Osttirol) 1198–1415*, in: Festschrift Nikolaus Grass zum 60. Geburtstag, T. 1, edd. Louis Carlen, Fritz Steinegger, Innsbruck-München 1974, s. 243–258; Friederike ZAISBERGER, *Kanzleivermerke auf Papsturkunden zwischen (1139) 1198 und 1415 in Salzburg, Tirol und Vorarlberg*, Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 135, 1995, s. 407–454.

¹⁴ Thierryho seznam (dnes v tzv. *Indice* 1) byl částečně zpřístupněn H. DIENEREM, *Kanzleiregister*, s. 115–122, 126–128. V příloze ke studii vycházím z Dienerovy edice a navíc doplňuji rozsah svazků. K Raynaldiho *Summariu ... bullarum ... Bonifacii IX.* srov. pozn. 7.

¹⁵ Pokus o určení rozsahu složek *De diversis formis* v nedochovaných obsahově smíšených registrech se opírá o registrové výtahy. Raynaldi kromě regestu a data z register vybraných kusů poznamenal také folio, na němž se příslušný opis papežské listiny nacházel. Tímto způsobem lze dospět alespoň k přibližnému vymezení poměru věcné skupiny *De diversis formis* vůči dalším složkám, nejčastěji *De exhibitis*, *De regularibus*, dnes nedochovaných register. Raynaldiho a Thierryho údaje dovolují v některých letech jen přibližný odhad rozsahu *de diversis formis*, proto bylo nezbytné stanovit dolní a horní hranici (v tabulce ve sloupci „Nedochovaná folia“).

¹⁶ Rubricely z období velkého schismatu až na nepatrné výjimky podlehly zkáze. Srov. Hermann DIENER, *Rubricellen zu Kanzleiregistern Johannis XXIII. und Martins V.*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 39, 1959, s. 117–172, zvl. 117–119. Standardní pomůckou se staly od pontifikátu Martina V. Thierry je v *Indice* 1, f. 693r popsal takto: „Bonifacius IX. ... Habet rubricellarum tomos quatuor *diversos et in maiori parte confRACTOS*, in quorum primo rubricati sunt nonnulli libri annorum 4, 5, 6, in

podle věcných skupin a dále rozsahu registra. *Rubricely* byly Thierryemu k dispozici až od čtvrtého roku pontifikátu Bonifáce IX.

Tab. 1 – Dochování složek *de diversis formis* pro pontifikát Bonifáce IX. (1389–1404)

Rok pontifikátu Bonifáce IX.	Předpokládaný počet folií			Dochování <i>de div. for.</i> v %
	Dochovaná fol.	Nedochovaná fol.	Součet folií	
1 (IX/89–IX/90)	108	552?	660?	10–16 %
2 (IX/90–IX/91)	466	124–174	590–640	73–79 %
3 (IX/91–IX/92)	140	305–360	445–500	28–31 %
4 (IX/92–IX/93)	291	71–564	362–885	32–80 %
5 (IX/93–IX/94)	25	590–690	615–715	3,5–4 %
6 (IX/94–IX/95)	215	284–784	499–999	22–43 %
7 (IX/95–IX/96)	189	519–1191	708–1380	14–27 %
8 (IX/96–IX/97)	171	580–870	751–1041	16–22 %
9 (IX/97–IX/98)	578	754–1034	1332–1612	36–43 %
10 (IX/98–IX/99)	817	690	1507	54 %
11 (IX/99–IX/00)	1164	553–883	1717–1997	58–68 %
12 (IX/00–IX/01)	1282	565	1847	70 %
13 (IX/01–IX/02)	475	399	864	55 %
14 (IX/02–IX/03)	446	100	546	80 %
15 (IX/03–X/04)	116	307	425	27 %
Summa	6483	6597–9163	13080–15646	41,5–49,5 %

Komentář k tabulce 1: V prvním sloupci je uveden součet folií všech složek *de diversis formis* podle let pontifikátu. V druhé kolumně se nalézá údaj o nedochovaných složkách, který lze při vědomí jejich horní a dolní hranice odvodit z Thierryho a Raynaldiho seznamu. Třetí sloupec je součtem obou předchozích hodnot. Poslední sloupec vyjadřuje míru dochování složky *de diversis formis* v procentech vůči předpokládanému ideálnímu stavu registratury na přelomu 14. a 15. století.

Určením obsahu věcné skupiny *de diversis formis* v papežských registrech se vytvořilo relační pozadí, na němž je možné vnímat kvantitativní aspekty emise odpustkových listin.¹⁷ Historik dnes v úhrnu pracuje přibližně s necelou

secundo 7., 8, 9. et 10., in tercio X, XI, XII, in quarto vero annorum XIII, XIV, XV. Rubricelle autem 1, 2 et 3 ac maioris partis 4 et X annorum non adsunt.“

¹⁷ Pokus o stanovení minimálního a maximálního stavu registrovaných odpustkových listin vychází z předpokladu, že odpustky byly do složek *de diversis formis* zapisovány poměrně homogenně, bez výrazného kolísání mezi registry, a jejich počet se v příslušném roce v relaci k počtu folií jednotlivých register výrazněji nelišil.

polovinou původně existujících složek *de diversis formis* (41,5–49,5%) a stejný poměr lze předpokládat i pro odpustkové listiny.¹⁸

Úroveň znalosti původního stavu registratury je klíčová, neboť soupisy *Censimenta* potvrzují fakt, že vydaná odpustková listina na sklonku 14. století neopouštěla papežskou kancelář bez zapsání do registra. Dokládají to rovněž registrační poznámky na dorsu naprosté většiny dochovaných indulgencí.¹⁹

Tab. 2 – Porovnání počtu registrovaných odpustkových listin s počtem dochovaných originálních vyhotovení indulgencí za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404)

Rok pontifikátu Bonifáce IX.	Odpustky v Reg. Lat.	Odpustky v rkp. Vat.Lat. 6952	Odpustky v originálech a opisech	Orig./opis s protějškem v Reg.Lat.	Orig./opis s protějškem v RL (%)	Dochování složky <i>de diversis formis</i> (%)
1 (XI/89-XI/90)	26	2	10	0	0%	10–16 %
2 (XI/90–XI/91)	261	0	20	13	65%	73–79 %
3 (XI/91–XI/92)	50	0	10	4	40%	28–31 %
4 (XI/92–XI/93)	129	0	11	3	27%	32–80 %
5 (XI/93–XI/94)	9	18	16	1	6 %	3,5–4 %
6 (XI/94–XI/95)	46	12	10	2	20%	22–43 %
7 (XI/95–XI/96)	17	0	21	0	0%	14–27 %
8 (XI/96–XI/97)	31	13	15	0	0%	16–22 %
9 (XI/97–XI/98)	64	16	14	2	22%	36–43 %
10 (XI/98–XI/99)	152	4	28	15	44,5%	54 %

¹⁸ Obdobně odhadl průměrné ztráty všech lateránských register pro období 1389–1415 i H. DIENER, *Kanzleiregister*, s. 131–132.

¹⁹ K registrování listin např. P.N.R. ZUTSHI, *Original Papal letters in England*, s. LXXXI–LXXXIX.

11 (XI/99–XI/00)	296	10	36	15	33,5%	58–68 %
12 (XI/00–XI/01)	347	18	44	30	61%	70 %
13 (XI/01–XI/02)	83	0	14	8	63,5%	55 %
14 (XI/02–XI/03)	50	0	6	5	75%	80 %
15 (IX/03– X/04)	7	1	3	1	33,5%	27%
Summa	1568	94	258	100	39%	41,5–49,5 %

Komentář k tabulce 2:

Statistické zpravování bylo možné pouze podle roků pontifikátu Bonifáce IX, které se počítají od data intronizace, která proběhla 9. listopadu 1389. První rok trval tedy do 8. listopadu 1390 etc. Druhý sloupec udává počet odpustků v dochovaných lateránských registrech (Reg. Lat.). V třetím jsou zachyceny odpustky ze ztracených lateránských register a známé pouze v Raynaldiho opisu v Cod. Vat. Lat. 6952. Čtvrtý sloupec přináší počty odpustkových listin v originále nebo opisu z archivů příjemeckých institucí.²⁰ Pátý sloupec kvantifikuje souběh registrového záznamu listiny s doložitelným originálem/opisem, šestý vyjadřuje tutéž hodnotu v procentech. V posledním sloupci je v procentuálním poměru vyjádřen pro porovnání stupeň dochování složek *de diversis formis* proti předpokládanému stavu kompletní papežské registratury.

Tabulka kromě jiného upozorňuje i na další možnost sledování emise odpustků, nezávislou na papežských registrech. Přes 250 dochovaných originálů a opisů ze zemí římské obedience už po mém soudu u většiny let odráží poměr a frekvenci vydávaných indulgencí v průběhu celého pontifikátu. Čím blíže si

²⁰ Ve srovnání s prvotní evidencí – srov. J. HRDINA, *Päpstliche Ablässe*, s. 117 a TÝŽ, *Papežské odpustkové listiny*, s. 38 – se podařilo příjemecká dochování zvýšit ze 194 na 258 indulgencí. Poměrně spolehlivě jsou známy originály a opisy odpustkových listin ze zemí Koruny české, Polska a Uher, dále Dolního Saska a Skandinávie. Projekt Censimenta zpřístupnil originály z Anglie, Belgie (do 1394), severního Německa, Bádenska-Würtemberska, Durynska, Saska-Anhaltska a dnešního Rakouska (srov. též projekt www.monasterium.net). Velmi dobrou představu o papežských odpustcích máme díky zemským diplomatům pro Bavorsko, Sasko, Braniborsko a Severní Porýní-Vestfálsko. Díky internetovým vyhledávačům (www.google.com a www.books.google.com) se obohatila databáze o dvě desítky indulgencí z Itálie a Holandska. V těchto zemích je ještě možné očekávat podstatnější nálezy.

hodnoty v posledních dvou sloupcích odpovídají, tím větší jistoty o skutečném počtu registrovaných listin nabýváme.

Ke shodě s odchylkou max. 10 % došlo v 1.–3., 5., 6., 10., 12.–15. roce pontifikátu. Podstatný rozdíl je patrný především u 4. a 11. roku, ačkoliv počet registrovaných listin skýtá poměrně dobrý odrazový můstek pro srovnání s originály a opisy. Pro 7., 8. a 9. rok se zdá, že byl přeceněn stav dochování registratury a zřejmě bude nutno počítat s ještě podstatnějšími ztrátami, jak by naznačoval počet dochovaných listin. Tato diskrepance může být prozatím vysvětlena trojím způsobem: zkreslenou představou o původní registratuře, nerovnoměrným výskytem odpustků ve složkách *de diversis formis* a/nebo nedostatečným počtem originálů a opisů pro statistické srovnání.²¹

Evidence odpustků z vatikánských úředních knih pro pontifikát Bonifáce IX. se nakonec zastavila na **1662** jednotlivinách.²² Srovnáním s předpokládaným procentuálním zastoupením dochovaných složek *de diversis formis* (viz tab. 2) je možné odhadnout počet všech během pontifikátu registrovaných (zde synonymicky skutečně vydaných) listin, a to někde mezi dolní hranicí (předpokládané minimum) **2990 až 3540** (předpokládané maximum) odpustkových listin pro země římské obedience.²³

²¹ S čím menším rozsahem složek *de diversis formis* pracujeme, tím ošidnější je poté výsledný odhad. Výsledné hodnoty se drobně liší od prvního vyhodnocení – srov. J. HRDINA, *Päpstliche Ablässe*, s. 117 a TÝŽ, *Papežské odpustkové listiny*, s. 38.

²² K. FRANKL, *Papstschisma*, s. 112, který evidoval „ad instar“ odpustky, se spokojil s neurčitým odhadem několik tisíc.

²³ Započítány jsou odpustky z Reg. Lat. (1568) a Cod. Vat. Lat. 6952 (94). Základem propočtu byla výše odpustků zjištěných z Reg. Lat., která byla přepočítána podle míry dochování složek *de diversis formis* na minimální i maximální hranici předpokládaného počtu indulgencí. Kalkulované hodnoty jsou statisticky průkazné především v těch letech pontifikátu, z nichž disponujeme více než polovinou matérie *de diversis formis*.

Rekonstrukce původního stavu register Bonifáce IX. (1389–1404)

Podklad přehledu tvoří *Index rubricellarum et librorum registri litterarum apostolicarum...*, který sepsal na žádost papeže Urbana VIII. archivář Nicolaus Theirry.²⁴ V prvním sloupci je uvedeno průběžné číslo, v druhém název registra, v třetím signatura z 18. století, kterou opatřil svazky Giuseppe Garampi, ve čtvrtém soudobá signatura svazku. Poslední sloupec uvádí počet folií.²⁵

Annus primus pontificatus (9. 11. 1389 – 8. 11. 1390)

Indice 1, f. 693r-v, 707r-v

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
1	L. primus de preb. et dignit. vacan.	I, 1	3	288
2	L. de preb., de benef. vacat., de exhibitis, diver. form. et regul.		Dublin	291
3	L. de div. form. , de exhibitis, de benef. vacan., de dignit. vacan.	VIII, 10	–	274
4	L. de benef. vacan. et vacat.		–	???
5	L. primus de div. form.	I, 4	–	337
6	[19] L. primus de benef. vacat. et de div. for.	I, 6	–	288
7	L. de benef. vacat. et vacan.	I, 7	4	283
8	L. de div. form. , de exhibitis, de prov. prelat., de litt. Dom. card.	I, 8	5	214
9	Liber unus mutilatus ²⁶	I, 9	2462	174
10	L. de preb. et dignit. vacat., de benef. vacat. et div. form.		–	261
11	[16] L. de preb. et dignit. vacat., de exhibitis, de regular., de litt. Dom. card. et de prov. prelat. ²⁷	I, 11	2	282
12	[14] Liber de preb. vacat. ²⁸	I, 12	6	265
13	[12] Liber de dignit. vacat. et vacan., de preb., et dignit. vacat. et vacan. ²⁹	I, 13	7	268

²⁴ Uložen v Archivio Segreto Vaticano, *Indice* 1, f. 692r–707v. Srov. pozn. 7, 8. Při provedení jsem se přidržel členění H. DIENERA, *Kanzleiregister*, s. 115–130, který tento rukopis zpřístupnil, avšak bez uvedení rozsahu svazků. K starším signaturám srv. tamtéž, s. 108–113. Registra s věcnou skupinou *de diversis formis* jsou vyznačena tučně.

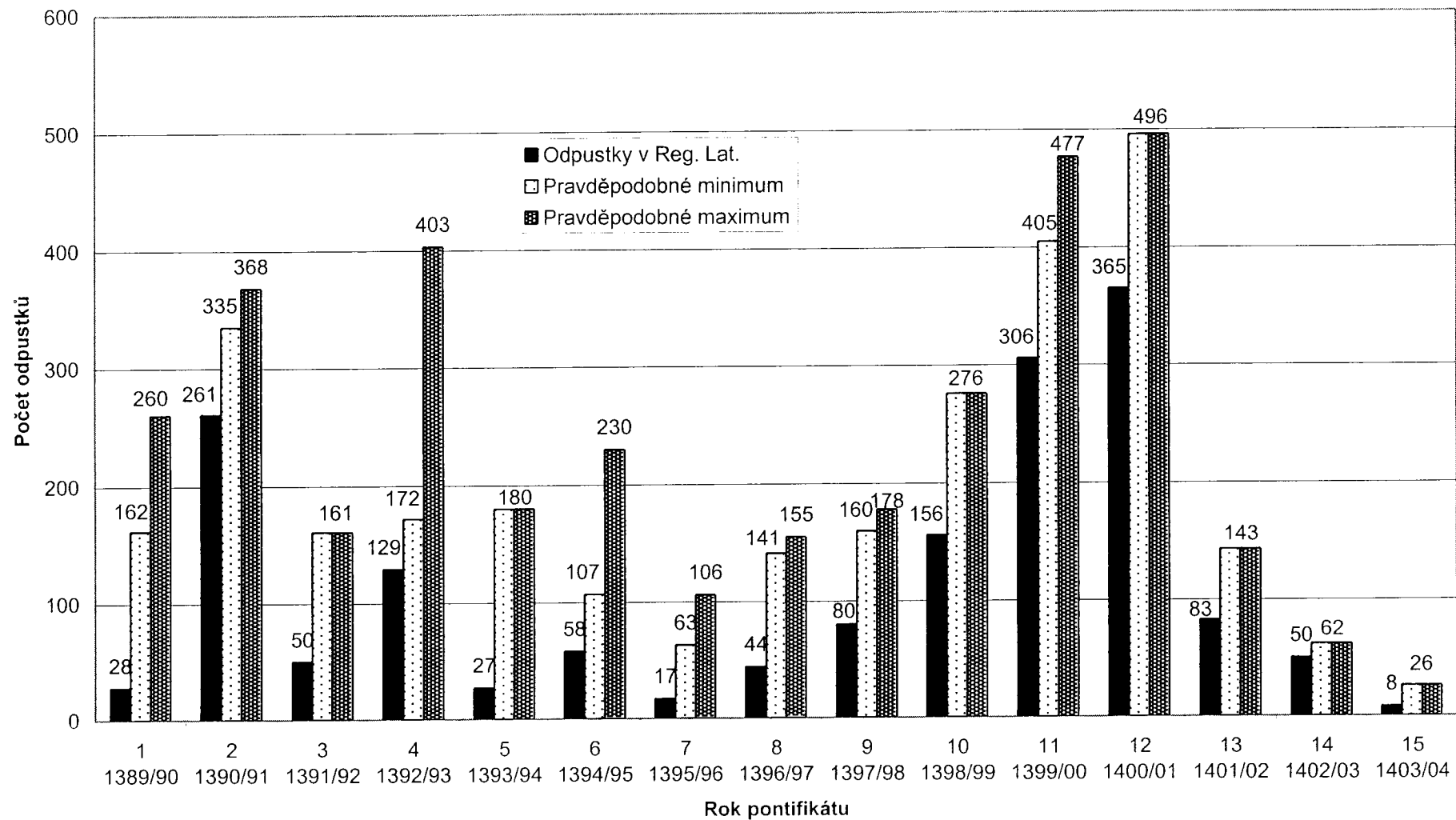
²⁵ Počty folií ztracených register uvádím důsledně podle *Indice* 1. Rozsah folií existujících svazků je uveden z jednotlivých lateránských register nebo podle moderního *Indice* 1039, s. 1–27, který vytvořil Angelo Mercati.

²⁶ RL 2462, ff. 27–174. Popis v *Indice* 1040, s. 245. Jedná se o konvolut složený z odpadlých složek a folií register několika papežů (převážně Bonifáce IX. Sixta IV., Pia III., Julia II., Lva X. a Pavla III.).

²⁷ RL 2 byl původním *Liber decimus sextus* (RL 2, f. 1r).

²⁸ Pořadí svazku přebráno podle H. DIENERA, *Kanzleiregister*, s. 116.

Papežské odpustkové listiny z pontifikátu Bonifáce IX. (1389-1404)

14	Liber unus de benef. vacat. et vacan.	II, 1	–	344
	<i>Libri diversorum annorum</i>			
167	Liber unus de preb. vacat., de preb. et dignit. vacan., de exhibitis, de div. form. a. 1; de div. form a. 13. ³⁰	XIII, 1	8+9	361
169	Liber unus de div. formis a. 1; de benef. vacat., de exhibitis, de div. formis a. 2; de curia a. 3; de preb. vacat., de exhibitis, de regular. a. 5; de preb. et dignit. vacan. et vacat., de benef. vacan. et vacat., de exhibitis, de div. formis a. 6. ³¹	XIII, 13	–	196
179	Liber mixtus et interpositus diversorum annorum ³²	XIV, 10	1	323

Shrnutí:

Při pokusu o přibližný odhad poměru mezi dochovanými a nezvěstnými registry jsme silně znevýhodnění neznalostí původního stavu registratury. Podle Raynaldiho nesl jeden z rukopisů označení *Liber decimus nonus*.³³ V Thierryho *Indexu rubricellarum et librorum* je uvedeno již pouze 14 rukopisů, z nichž se z prvního roku pontifikátu Bonifáce IX. dodnes dochovalo jen osm register, resp. dva další smíšené.³⁴ Složku *De diversis formis* shledáváme okrajově v **RL 1** (ff. 124–134), **RL 5** (ff. 1–71) a **RL 9** (ff. 17–38). Proti tomu stojí tyto doložitelné ztráty: *Liber primus de div. formis*³⁵, dále smíšené č. 3 – *Liber de div. formis, de exhibitis, de benef. vacan*³⁶, č. 6 – *Liber primus de benef. vacat. et de div. formis*³⁷, *Liber de preb., de benef. vacat., de exhibitis, div. form. et regular.*³⁸ Po sečtení doložených deperdit se

²⁹ Na předním přidešti je nalepen pergamenový štítek z původní vazby, na němž je svazek označen jako *12 liber de dign. vacat. ...*

³⁰ Indice 1, f. 707r. Dnes se jedná o dvě oddělená registra: RL 8, 179 ff. a RL 9, 181 ff., *de diversis formis* (ff. 15–38v).

³¹ V Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 354r–v jsou z tohoto ztraceného registra pouze výtahy z šesti listin. K 1. roku pontifikátu lze klást pouze úvodní složku (24 ff.), neboť od f. 25 přicházejí už pouze excerpta let následujících.

³² Popis RL 1 v *Indice* 1039, s. 1 a v RG II, s. 7*. U Thierryho uveden rozsah 400 ff.

³³ BAV, Cod. Vat. Lat. 6952, f. 97r. H. DIENER, *Kanzleiregister*, s. 116, ho označil za šestý v pořadí.

³⁴ H. DIENER, *Kanzleiregister*, s. 122, č. 167 = RL 9.

³⁵ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 98r–101v, s cca 60 registry, ale bez odpustků pro církevní instituce. Dvě indulgence z registra pro konventy dominikánů jsou v BulloFP, s. 116.

³⁶ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 102v–103v. Složka *de diversis formis* sahala v nedochovaném rukopisu minimálně do f. 136, neboť v Raynaldiho sumáři je na f. 103v zapsáno udělení zpovědních oprávnění pro minority v Todi z 12.2. 1390.

³⁷ Cod. Vat. Lat. 6592, ff. 97r. Věcná skupina *de diversis formis* začíná nejpozději od f. 174, kde je opsán výtah z odpustku pro kapli sv. Jakuba ve Fabrianu, diecéze Camerino z 7.1. 1390.

³⁸ Trinity College Dublin, Ms. 1223. Popis dublinského rukopisu přináší Leonard E. BOYLE, *A Survey of the Vatican Archives and its Medieval Holdings*, Toronto 1972, s. 146: *De*

ztráty ustalují nejméně na 552 ff. ze složek *de diversis formis*. Prostým podílem dojdeme k odhadu dnešního stavu na úrovni **16 %** z původního stavu složek *De diversis formis*. Při neznalosti ztrát před rokem 1636 je však nutné počítat spíše s pouhým deseti procentním dochováním register.³⁹

Annus secundus (9.11.1390–8.11.1391)

Indice 1, f. 693v–694r

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
15	1 L. de exhibitis, de div. form. et de anno jubileo	II, 2	12	265
16	2 L. 3 de dignit. et preb. vacan. et vacat., de benef. vacan. et vacat., de exhibitis, de div. form. , de litt. dom. card.	II, 3	11	284
17	3 L. 2 de benef. vacat., de preb. vacan. anni tertii, de prov. prelat., de litt. dom. card., de curia, de conservatoriis	II, 4	13	314
18	4 L. de benef. vacat., de preb. vacat. et de dignit. vacan.	II, 5	18+19	320
19	5 L. de dignit. vacan. et de preb. et dignit. vacat. et de benef. vacat.	II, 6	16	284
20	6 L. 3 de exhibitis, de div. form.	II, 7	14	237

exhibitis, diversis formis et regularibus, anno primo, složka *De diversis formis* na ff. 268r–291v.

³⁹ Seznam tehdy dochovaných rubricel přináší H. DIENER, *Kanzleiregister*, s. 126–130. Takřka úplnou ztrátu register 1. roku Bonifácova pontifikátu potvrzuje 10 shromážděných originálů nebo opisů odpustkových listin, z nichž se ani jeden nedochoval v opise v registrech.

Rok 1390 se nesl ve znamení jubilea. Kumulace tisíců poutníků ve městě s bídou infrastrukturou a nedostatečnými hygienickými podmínkami představovala pravidelně spouštěcí mechanismus pro propuknutí epidemií, z nichž nejhroživější dopady měl mor, který se střední Itálii nevyhnul ani v létě 1390. (Srov. Arnold ESCH, *Bonifaz IX. und der Kirchenstaat*, Tübingen 1969, s. 55–56; Konrad EUBEL, *Das Itinerar der Päpste zur Zeit des großen Schismas*, Historisches Jahrbuch 16, 1895, s. 545–564, zvl. 549–550, 557). V Římě je papež naposledy doložen 13. června 1390 („*recessit de Urbe propter epidemiam et ivit versus Reatem*“) a z Rieti se vrátil až 3. září. Nebude zřejmě náhodou, že i přes torzovitý stav zachování registratury pro první rok Bonifácova pontifikátu (cca 10%) je poslední odpustková listina v RL vydána v Římě s datem 3. června. V Rieti vydal pouze jedinou indulgenci známou z originálu (MBV V/1, s. 194, č. 349, pro benediktiny v Břevnově u Prahy), následující je až z 9.9. 1390. Kancelář tedy papeže následovala i do Rieti, ale její činnost byla zřejmě omezená. Srov. MBV V/1, č. 339 /16.6./ – č. 350 /9.7./ a SAUERLAND, *Rheinlande VI*, č. 248–251, 14.6.–19.7., a pouhých pět zápisů ve složkách *De diversis formis* v RL 1,5,9 z 15.6.–14.7. 1391.

21	7 L. 4 de div. form. , de exhibitis, de regular., de prov. Prelat., de curia, de litt. dom. card.	II, 8	–	211
22	8 L. 5 de dignit. vacan., de preb. et dignit. vacat., de benef. vacan. et vacat., de exhibitis, de regular., de prov. Prelat.	II, 9	15	265
23	9 Liber unus de jubileo, de confess., plen. rem., de locis interdict. et litt. ante diem	II, 10	–	240
24	10 L. [2] de exhibitis, de div. form. , de benef. vacan. ⁴⁰	II, 11	17	332
25	11 L. 5 de benef. vacat., de exhibitis, de div. form. , de fruct. percip., de offic. tab., de capellanat. honor.	II, 12	10	336
169	Liber unus de div. formis a. 1; de benef. vacat., de exhibitis, de div. formis a. 2 ; de curia a. 3; de preb. vacat., de exhibitis, de regular. a. 5; de preb. et dignit. vacan. et vacat., de benef. vacan. et vacat., de exhibitis, de div. formis a. 6	XIII, 13	–	196

Shrnutí:

Druhý rok Bonifácova pontifikátu přináší výrazný obrat. Z 11 register popsaných Raynaldim lze využít ještě devět. V úvahu přicházejí smíšená registra **RL 10** (ff. 216–261), **RL 11** (ff. 81–118), **RL 12** (ff. 106–251), **RL 14** (ff. 121–237), **RL 17** (ff. 143–261). U nedochovaného č. 21 uvádí Diener podle *Indice* 1, f. 694r toto registrum jako *Liber 4 de diversis formis, de exhibitis* etc.⁴¹ I když neznáme rozsah složky *de diversis formis* v tomto svazku,⁴² předpokládáme podle RL 10, 12, 14, 17, že se mohlo jednat přibližně o 100–150 folií. Pro č. 169 odhaduji rozsah ztrát složky *de diversis formis* na 24 fol., standardní počet folií jedné složky.⁴³ O případných dalších deperditách si nelze učinit představu, protože svazky rubricel, z nichž Raynaldi čerpal od 4. roku Bonifácova pontifikátu, se pro počátek papežova panování postrádaly už na začátku 17. století. S odůvodněným předpokladem

⁴⁰ RL 17, který obsahuje 103 odpustků, hlavně od listopadu 1390 do dubna 1391, nese na posledním foliu 232v poznámku rukou poloviny 15. století: „*Quesitus per me P. et est in ordinem querendus sexagesimus quartus*“. Jako *Liber secundus* je označen v RL 17, f. 1.

⁴¹ H. DIENER, *Kanzleiregister*, s. 116. Podle Cod. Vat. Lat. 6952, f. 117v jde ovšem o *Liber primus de diversis formis, de exhibitis* etc. ! Dáme-li přednost Thierryho čtení, pak lze předpokládat, že jsou zachována všechna tři registra typu *Liber de exhibitis et de diversis formis* a RL 15 by mohl být *Liber (primus) de exhibitis et de diversis formis*. Pravděpodobnější se mi však jeví přepis Raynaldiho (*Liber primus*).

⁴² Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 117v–118v přináší pouze 10 registrových výtahů.

⁴³ H. DIENER, *Kanzleregister*, s. 122; Cod. Vat. Lat. 6952, f. 354r-v.

malých ztrát do počátku 17. stol. soudím, že soudobý badatel pracuje s přibližně 73–79 % původního stavu.⁴⁴

Annus tercius (9.11.1391–8.11.1392)

Indice 1, f. 694v–695, 707r

Č.	Označení registra	Sigatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
26	1 L. de preb. vacat., de benef. vacan., de benef. vacat., de exhibitis, de prov. prelat., de regular.	II, 13	21	220
27	2 L. 2 de preb. vacan. et vacat., de benef. vacan. et vacat., de exhibitis, de div. form.	III, 1	–	200
28	3 L. de benef. vacat., de preb. vacat., de benef. vacan.	III, 2	22	273
29	4 L. 2 de benef. vacat. et vacan., de fruct. percip., de offic. tab., de curia, de conservatoriis	III, 3	–	316
30	5 L. de preb. vacat. et vacan., de dignit. vacat. et vacan.	III, 4	23	299
31	6 L. 4 de exhibitis, de div. form. , de regular. ⁴⁵	III, 5	24	289
32	7 L. 3 de prov. prelat., de litt. dom. card., de confess., de locis interdict., de litt. ante diem	III, 6	–	191
33	8 L. primus de exhibitis, de div. form. et de curia	III, 10	25	284
34	9 L. 6 de exhibitis, de div. form. , de curia	III, 8	–	301
35	10 L. 5 de div. form. , de exhibitis, de conservatoriis, de plen. Rem.	III, 9	–	260
	<i>Libri diversorum annorum</i>			
171	Liber unus de preb. vacan. et vacat., de dignit. vacat., de benef. vacan. et vacat., de exhibitis, de div. form. a. 3; de preb. vacat., de benef. vacan. et vacat., de exhibitis, de div. form., de fruct. percip. a. 4	XIV, 3	–	219

Shrnutí:

Přesnější odhad ztrát ztěžuje absence údajů o registrech ztracených již před působením Thierryho. Pokud bychom vycházeli doslova z označení jednotlivých svazků v *Indice 1* a *Cod. Vat. Lat. 6952*, tak by ztráty byly již na počátky 17. století značné; jen na příkladu sledované složky *de diversis formis* bychom se museli obejít minimálně bez čtyř, zřejmě smíšených svazků. Realitě bližší bude spíše odhad vycházející z předpokladu, že se ve

⁴⁴ Dochovaných folií *de diversis formis* bylo napočítáno 466. Předpoklad nedochovaných se podle č. 21 a č. 169 pohybuje mezi 124–174 ff., čímž se dostáváme k doložitelným 590 až 640 ff. Předpoklad potvrzuje i srovnání s originály a opisy u příjemců (20 listin), kde dochází k souběhu mezi záznamem v registrech a příjemeckou písemností v 65%.

⁴⁵ H. DIENER, *Kanzleiregister*, s. 116 označil RL 24 za *Liber tercius* podle údajů Raynaldiho v *Cod. Vat. Lat. 6952*, f. 126v.

stejném svazku – bez rozlišení počítání – sdružovaly věcné celky *de exhibitis* a *de diversis formis*, a tak by chyběla na počátku 17. století jen dvě smíšená registra.⁴⁶

Badatel se může spolehnout pouze na **RL 24** (ff. 199–244) a **RL 25** (ff. 172–265), tj. celkově 140 folií. Odhad počtu postrádaných folií složek *De diversis formis* může být proveden jen na minimální hranici: u č. 27 počítejme s hledanou složkou minimálně od ff. 175⁴⁷, u č. 34 a 35 kalkulujeme pouze na základě předpokládané obsahové shody s RL 24, 25.⁴⁸ Podobnou neznámou jsou i tušené *Liber secundus* a *L. tercius de exhibitis et diversis formis*.⁴⁹ Minimální zastoupení lze očekávat ve ztraceném č. 171.⁵⁰ Po sečtení prokázaných i hypotetických složek se oscilují ztráty v kategorii *De diversis formis* mezi 305–360 ff. Z registratury 3. roku pontifikátu zbylo zřejmě přibližně **30%** původního stavu.⁵¹

Annus quartus (9.11.1392–8.11.1393)

Indice 1, f. 695–695v, 707r-v

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
36	1 L. primus de exhibitis	III, 7	–	286
37	2 L. de dignit. vacan., de exhibitis, de div. form. , de preb. et dignit. vacan.	III, 11	30	360
38	3 L. de dignit. et preb. vacan., de benef. vacat., de exhibitis, de regular., de prov. prelat., de litt. dom. card.	III, 12	29	205

⁴⁶ Do návazné řady zapadají hypotetické *Liber secundus* a *Liber tercius de exhibitis et diversis formis etc.*, o kterých jinak prameny mlčí.

⁴⁷ V BulloFP, s. 329 je vydán odpustek pro dominikány v Landshutu (22.7. 1392) z f. 175. Složka *De diversis formis* zabírala v rukopisu zřejmě ještě výraznější část, neboť v Cod. Vat. Lat. 6952, f. 123r je regist „confirmatio donationum et unionum ecclesie“ z f. 137 nedochovaného registra. Konfirmací donací bývá vyhrazena nejčastěji práce složka *De diversis formis*. Maximální ztrátu tedy odhaduji na cca 80 folií.

⁴⁸ Z RL 24, 25 připadá na složky *De diversis formis* v průměru 70 ff. Nechovaný rukopis č. 34 s podobnou materií čítal 301 ff., Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 123r–126r; rukopis č. 35 tvořilo 260 ff., s podobným obsahem, Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 131r–133v. Pouze odhadem předpokládejme u obou kodexů obdobný rozsah složek *De diversis formis* jako u RL 24, 25.

⁴⁹ Viz pozn. 64. O počtu folií těchto tušených register nelze říct nic bližšího, proto analogicky setrvám na 70 ff. zjištěných pro RL 24 a 25.

⁵⁰ Cod. Vat. Lat. 6952, f. 355r-v.

⁵¹ Čtyři z deseti originálů či opisů v archivech příjemců mají svůj protějšek v papežských registrech, což by napovídalo odhadované ztrátě. Pokles emise odpustkových listin v nejubilejním, třetím roce naznačuje také nižší počet dochovaných originálních nebo opisových vyhotovení v porovnání s dalšími roky Bonifácova pontifikátu.

39	4 L. de preb. et dignit. vacan., de benef. vacan., de exhibitis, de div. form. , de conservatoriis	III, 13	27	225
	<i>Libri diversorum annorum</i>			
168	L. unus de benef. vacat. a. 2; de benef. vacat. et exhibitis, a. 3; de benef. vacan. et vacat., de div. form. , de regular. a. 4	XIV, 12	26	142
171	L. unus de preb. vacan. et vacat., de dignit. vacat., de benef. vacan. et vacat., de exhibitis, de div. formis a. 3; de preb. vacat., de benef. vacan. et vacat., de exhibitis, de div. form. , de fruct. percip. a. 4	XIV, 3	–	219
174	L. unus de benef. vacat. a. 1; de div. for. a. 12, de div. for. a. 13; de benef. vacat., de div. form. a. 4	XIV, 6	–	235
177	L. unus de dignit. vacan. et de div. form. a. 4 ; de exhibitis	XIV, 8	28	237
178	L. primus de dignit. vacan. a. 4; de prov. prelat., de litt. dom. card. a. 1; de exhibitis a. 13	XIV, 9	–	288
	<i>Registra ztracená před r. 1636</i> (Indice 1, f. 695)			
	Hic deest principium rubricelle pro altero libro	–		
	Hic deest liber primus de benef. vacat.	–		308
	Liber de preb. et dignit. vacan.	–		309
	Non adest liber de prov. prelat.	–		–

Shrnutí:

Od 4. roku pontifikátu Bonifáce IX. se podstatně zvyšují šance na přesnější proporční odhad ztrát papežských register. Pomůckou zásadního významu jsou tzv. *rubricely*, tj. dobové velmi stručné výtahy z register, které sloužily jako klíče pro dohledání příslušné listiny v registrech.⁵² V době sestavení prvního rozsáhlého soupisu (1636) byly Thierrymu z větší části ještě k dispozici a právě podle nich mohl rozpoznat, jaké ztráty postihly registraturu papežů doby velkého schismatu.⁵³

Nejpodstatnější část agendy *De diversis formis* je obsažena v **RL 28** (ff. 27–195)⁵⁴, k níž lze připočíst několik složek v **RL 30** (ff. 193–267) a **RL 27** (ff. 169–209) a stopově i v **RL 26**

⁵² K jejich využití především Götz-Rüdiger TEWES, *Die römische Kurie und die europäischen Länder am Vorabend der Reformation* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 95), Tübingen 2001, s. 13–17, který na jejich statistickém vyhodnocení založil rozsáhlou komparaci geopolitiky papežů Kalixta III., Sixta IV. a Lva X.

⁵³ Rubricely z období velkého schismatu až na nepatrné výjimky podlehly zkáze. Srov. H. DIENER, *Rubrizellen*, s. 117–172, zvl. 117–119. Standardní pomůckou se staly od pontifikátu Martina V. Indice 1, f. 693r: „*Bonifacius IX. ... Habet rubricellarum tomos quatuor diversos quidem et in maiori parte confraetos, in quorum primo rubricati sunt nonnulli libri annorum 4, 5, 6, in secundo 7., 8, 9. et 10., in tercio X, XI, XII, in quarto vero annorum XIII, XIV, XV. Rubricelle autem 1, 2 et 3 ac maioris partis 4 et X annorum non adsunt.*“

⁵⁴ RL 28 (č. 177) popisuje Raynaldi v Cod. Vat. Lat. 6952, f. 355v : „*Hic liber incipit a fol. 51 usque ad 76, et postea a fol. 100 et de anno 13. a fol. 75 post f. 269.*“

(ff. 110–113), o celkovém počtu 291 ff. Nadto spatřujeme stopy *De diversis formis* v později ztracených rukopisech smíšených let (*libri diversorum annorum*) č. 174⁵⁵ a č. 171⁵⁶. Ve velmi optimistické variantě by zůstalo dochováno přibližně **80%** stavu *de diversis formis*.⁵⁷ Naopak v opačném případě, přijmeme-li variantu doplnění neznámých složek *de diversis formis* podle původní středověké foliace RL 27, 28, 30 (viz tabulka), tak by se rozsah tohoto věcného celku rozrostl na trojnásobek a dnešní stav by byl pouze **32 %** zlomkem původního stavu.⁵⁸ Tato varianta představuje krajní perspektivu, která by počítala se značným výkyvem složky *de diversis formis* proti ostatním blízkým rokům pontifikátu.⁵⁹

RL	Název registra a dnešní foliace	Původní středověká foliace
RL 26	Liber unus de benef. vacat. a. 2 ... de div. form. a. 4 <i>ff. 110–113, tj. 4 ff.</i>	Převzata původní foliace
RL 27	4 Liber de preb. et dignit. vacan. ... de div. form. <i>ff. 167–209, tj. 43 ff.</i>	ff. 249–287 (cca 2 složky)
RL 28	Liber unus de benef. vacat. et de div. form. <i>ff. 27–195, tj. 169 ff.</i>	ff. 100–269 (cca 7 složek)
RL 30	2 Liber de dignit. vacan. ... de div. form. <i>ff. 193–267, tj. 75 ff.</i>	ff. 218–292 nebo 218–268; 243–267

Annus quintus (9.11.1393–8.11.1394)

Indice 1, f. 696r–696v, 707r

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
40	1 L. <i>primus de div. form.</i> et regular.	IV, 1	–	283
41	2 L. <i>primus de benef. vacat. et vacan.</i>	IV, 2	31	266

⁵⁵ Cod. Vat. Lat. 6952, f. 354v : „Hic liber incipit a fol. 101 et de diversis formis a. 13 a f. 221 et de anno 4° a f. 95“. Rozsah jednotlivých složek není znám, aproximativně volím pro složku *De diversis formis* pětinu z počtu folií celého svazku, tj. 47 ff.

⁵⁶ Rozsah složek č. 171 není znám. Pouze hypoteticky se lze domnívat, že konvolut obsahoval jednu složku (24 ff.) *De diversis formis*.

⁵⁷ Součet je následující: 291 dochovaných folií + 71 předpokládaných folií = 362 ff., podílem dospějeme k 80 procentům.

⁵⁸ Pokud by se jednalo o tematicky sourodá registra *De diversis formis*, bylo by třeba dopočítat folia podle původní foliace RL 27, 28, 30 (248 ff. + 99 ff. + 217 ff. = 564 ff.) a výsledný stav by skončil na 32 %.

⁵⁹ V její prospěch by ovšem svědčil menší počet dochovaných originálů a opisů ze 4. roku pontifikátu, který odpovídá roku třetímu.

42	3 L. primus de exhibitis et <i>div. form.</i>	IV, 3	–	268
43	4 L. 2 de exhibitis	IV, 4	–	286
44	5 L. 1 de dignit. vacan., de preb. vacan., de preb. et dignit. vacat., de conservatoriis	IV, 5	32	332
45	6 L. primus de prov. prelat. + (de div. gratiis)	IV, 6	34	244
46	7 L. de benef. vacan. et vacat., de fruct. percip., de litt. dom. card., de offic. tab., de capellanat. honor., de curia	IV, 7	–	364
47	8 L. de dignit. vacan., de preb. vacan., de benef. vacan., de preb. et dignit. vacat., de benef. vacat., de exhibitis, de div. form. , de regular.	IV, 8	–	234
48	9 L. de dignit. vacan., de preb. et dignit. vacan., de exhibitis, de div. form. , de regular., de fruct. percip.	V, 5	–	308
49	10 L. 3 de dignit. vacan. et vacat., de preb. et dignit. vacan., de preb. vacan. et vacat., de benef. vacan. et vacat., de exhibitis, de div. form. , de curia, de fruct. Percip., de prov. prelat. et de litt. dom. card.	V, 9	33	203
50	11 L. 4 de preb. et dignit. vacan., preb. vacan., benef. vacan. et vacat.	V, 10	–	282
	<i>Libri diversorum annorum</i>			
169	L. unus de div. form. a. 1; de benef. vacat., de exhibitis, de div. form. a. 2; de curia a. 3; de preb. vacat., de exhibitis, de regular. a. 5; de preb. et dignit. vacan. et vacat., de benef. vacan. et vacat., de exhibitis, de div. form. a. 6	XIII, 13		196
	<i>Registra ztracená před r. 1636 (Indice 1, f. 696r)</i>			
	Hic deest liber 3 de exhibitis et div. formis et regularibus	–		301
	Hic deest liber 4 de preb. et dignit. vacan.	–		302

Shrnutí:

Rozvažování o dochovaném vzorku *De diversis formis* pro pátý rok pontifikátu vede k pesimistickému závěru. Z původního stavu vypadl již před rokem 1636 *Liber 3 de exhibitis et div. formis et regularibus*.⁶⁰ Při přesunu z Paříže do Říma zanikly č. 40 (*L. primus de div. for. et regularibus*),⁶¹ č. 42 (*Liber de exhibitis et div. for.*)⁶², č. 48 (*Liber de dignit. vacant. ...*

⁶⁰ *Indice* 1, f. 696r. Rozsah tří věcných kategorií v rukopise neznáme, nezbývá než odhad na cca 100 ff.

⁶¹ V Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 144r–148v přichází ze 49 regestů celých deset odpustků na původních ff. 26–155, od f. 177 je rukopis regestován minimálně. Poslední písemnost *De diversis formis* je zachycena na f. 177, první jednoznačná ze složky *De regularibus* na f. 202; ztrátu odhaduji přibližně na 190 ff.

⁶² Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 149r–151r obsahuje z 34 regestů dva odpustky na f. 235, 245. BulloFP, s. 332 zachytilo odpustek pro dominikány ve Stolpe, diecéze Kamień Pomorski/Kammin, už na f. 160. Listiny zapisované do složek *De diversis formis* se však objevují v rkp. 6952 již od f. 97, proto je třeba připočíst do položky ztrát přibližně 170 ff.

de div. for. ...)⁶³. Úhrnem se jedná přibližně o 590 folií, proti nimž stojí nepatrný dochovaný zlomek z **RL 33** v rozsahu pouhých 25 folií,⁶⁴ tedy **pouhá 3–4 %**. V tomto roce je třeba zdecimování registratury o to více litovat, protože pro září a říjen 1394 se dochovalo registrum suplik s 38 odpustky.⁶⁵ Jistou náhradu tvoří také osmnáct regestovaných odpustkových listin v Cod. Vat. Lat. 6952.⁶⁶ Počet originálů a opisů (16x) proti předchozím dvěma letům mírně vzrostl. Odhad počtu indulgencí vydaných v 5. roce pontifikátu neopouští velmi spekulativní rovinu a pohybuje se mezi cca 100–300 odpustky.⁶⁷

Annus sextus (9.11.1394–8.11.1395)

Indice 1, f. 697r, 707r

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
51	1 L. 3 de exhibitis et div. form. ⁶⁸	IV, 11	36	288
52	2 L. 5 de div. form. , de regular., de fruct. percip., de off. tab., de prov. prelat., de conservatoriis, de litt. dom. card. ⁶⁹	IV, 12	35	277
53	L. primus de regular., de fruct. percip. et capellanat. honor.	IV, 13	38	276

⁶³ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 140r–142v přináší 36 regestů, z toho 6 odpustků na ff. 199–234. Započítáno není pouhých min. 35 fol., ale s jistou rezervou cca 130 ff., neboť písemnosti typické pro věcnou skupinu *De diversis formis* byly do ztraceného rukopisu zapisovány již na f. 105.

⁶⁴ RL 33, ff. 90–95, 102–120, tj. 25 ff.

⁶⁵ Z řady předpokládaných nejméně dvou set svazků register suplik se náhodou zachoval pouze jediný. Rukopis, dříve uložený v královské knihovně v Eichstättu, je dnes opět v ASV pod signaturou *Reg. Suppl. 104 A*. Jeho popis podali G. ERLER, *Ein Band des Suplikenregistern Bonifatius' IX.*, s. 487–495, a nejnověji K. FRANKL, *Papstschisma und Frömmigkeit*, s. 79.

⁶⁶ K časovému překryvu mezi registrem suplik a Raynaldiho výpisy z lateránských registrech došlo pouze ve dvou případech. Obsahový souběh mezi registrem suplik a lateránskými registry je doložen jedenkrát: suplice o odpustek pro kapitulní kostel P. Marie v Cervaro, biskupství Monte Casino, (Reg. Suppl. 104 A, f. 75v, 15.9. 1394) odpovídá vyhotovená listina v RL 36, ff. 180v–181r (19.9. 1394).

⁶⁷ Registrum suplik pokrývá období od 2.9. do 21.10. 1394. Odhlédneme-li od sezonality emise indulgencí, můžeme uvažovat o cca 280 odpustcích v průběhu 5. roku pontifikátu. Minimum je vymezeno statisticky neprůkazným přepočtem podle odpustků zapsaných do RL 30 a činí cca 100 odpustků.

⁶⁸ RL 36, ff. 145–288; H. DIENER, *Kanzleiregister*, s. 117, číselné označení svazku neuvedl. V Cod. Vat. Lat. 6952, f. 159r je registrum uvedeno pouze jako *Liber de exhibitis et de diversis formis*.

⁶⁹ Thierry popsal RL 35 mylně jako *Liber quartus*, na přídešti RL 35, na zlomku původní vazby se však čte *Liber quintus*, jak již poznamenali RG II, s. 9* a H. DIENER, *Kanzleiregister*, s. 117.

54	L. de benef, vacat., de litt. dom. card., de conservatoriis, de curia, de jubileo	V, 1	37	292
55	L. de benef. vacan.	V, 2	–	284
	<i>Libri diversorum annorum</i>			
169	L. unus de div. form. a. 1; de benef. vacat., de exhibitis, de div. form. a. 2; de curia a. 3; de preb. vacat., de exhibitis, de regular. a. 5; de preb. et dignit. vacan. et vacat., de benef. vacan. et vacat., de exhibitis, de div. form. a. 6	XIII, 13	–	196
	<i>Registra ztracená před r. 1636 (Indice 1, f. 697r)</i>			
	Hic deest liber 2 de exhibitis			288
	Desunt sequentes libri: Liber de dignit. vacan.			358
	Liber 2 de dignit. vacan.			326
	Liber 2 de preb. et dignit. vacan., de preb. vacan., de benef. vacan. et vacat.			303
	De provisionibus			sine fine
	Adsunt fragmenta rubricelle alius libri			
	<i>Cod. Vat. Lat. 6952, f. 163r–168v</i>			
	Liber primus de diversis formis	–	–	284

Shrnutí:

Při posuzování šestého roku pontifikátu se výzkum opírá o **RL 35** (*L. 5 de div. form., de regular. etc.*, 71 ff.) a **RL 36** (*L. tercius de exhibitis et div. formis*, ff. 144), smíšené rukopisy, které obsahují několik desítek odpustků.⁷⁰ Na druhou stranu chybí podle Cod. Vat. Lat. 6952, f. 163r, ještě *Liber primus de diversis formis*,⁷¹ který Diener z neznámých důvodů neuvedl, i když jeho existence je mimo pochybnost. Ztráty způsobené nedochováním **č. 169** budou pravděpodobně zanedbatelné. Pokud vyjdeme z označení RL 35 jako *Liber quintus de diversis formis etc.*, stojíme opět před problémem, zda započít do deperdit ještě jinde nedoložené *Liber secundus* a *quartus*, i když rubricely pro tento rok by měly být Raynaldimu k dispozici.⁷² Pokud skutečně existovaly a posléze zanikly, musíme počítat se ztrátou maximálně další 500 folií.⁷³ Celkový počet ztracených folií by poté dosáhl cca 800 folií a v poměrném vyjádření by se dochovalo cca 22 % původního stavu. Pokud se jednalo o

⁷⁰ RL 35, ff. 1–71, přináší 10 odpustků z 2. poloviny roku 1395; RL 36, ff. 145–288, obsahuje 34 odpustků zpravidla od března do září 1395.

⁷¹ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 163r–168v. Poslední excerpovaná listina je z fol. 284, při pravidelnosti složek končil rkp. snad na f. 288 nebo o složku dále na ff. 312. Rukopis obsahoval početné odpustky (f. 52, 62, 77, 153, 158, 175, 183, 198, 258, 262, 263, 274, 284, hlavně pro italské kostely.

⁷² Při hojném spojování složek *De diversis formis* a *De exhibitis* do jednoho registra není vyloučeno, že RL 36 je také třetí knihou *De diversis formis*.

⁷³ Maximální odhad vychází z předpokladu, že se jednalo o speciální, a nikoli smíšená registra *De diversis formis*.

chybné označení, bádání by mohlo vycházet z cca 43 % Bonifácovy registratury. Srovnání s dochovanými listinami u příjemců poukazuje spíše na omezenější dochování registratury.⁷⁴

Annus septimus (9.11.1395–8.11.1396)

Indice 1, f. 698r-v

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
56	1 L 4 de exhibitis et div. form.	V, 3	43	280
57	2 L. primus de benef. vacan.	V, 4	39	288
58	3 L. primus de dignit. vacan., de preb. vacan. ac preb. et dignit. vacat. et litt. dom. card.	V, 6	–	300
59	4 L. 2 de dignit. ac preb. et dignit. necnon preb. vacan. et dignit. et preb. vacat.	V, 7	–	291
60	5 L. 3 de dignit. vacan., de preb. vacan., de preb. et dignit. vacat. et preb. vacat., de benef. vacan. et vacat., de exhibitis, de div. form. , de regular., de fruct. percip., de prov. prelat., de litt. dom. card., de curia	V, 8	40	372
61	6 L. de preb. vacan., dignit. vacan., de preb. et dignit. vacat., de preb. vacat., de preb. vacan., de benef. vacat., de exhibitis, de div. form. , de anno jubileo, de litt. dom. card., de regular. et de fruct. percip.	V, 9	41	310
62	7 L. de prov. prelat. et de benef. vacat.	V, 10	42	311
	<i>Registra ztracená před r. 1636 (Indice 1, f. 698r-v)</i>			
	Desunt liber primus de exhibitis et div. form. ⁷⁵	–		281
	Liber 2 de exhibitis	–		286
	Liber 3 de exhibitis et div. form. ⁷⁶	–		311
	Liber 4 de div. form.	–		224
	Non reperitur liber de preb. vacan. et regular.	–		301
	Non reperitur liber de fruct. percip., de conservatoriis, de offic. tab., de capellanat. honor., de plen. rem., de confess., de alt. port., de litt. ante diem et de locis interdict.	–		51

Shrnutí:

Skromnou základnu pro výzkum poskytuje rovněž rok sedmý, z něhož se v archivu nachází pouze obsáhlejší RL 43,⁷⁷ s drobnými doplňky v RL 40 a RL 41.⁷⁸ Ztráty byly značné

⁷⁴ Pouze ke dvěma odpustkovým listinám dochovaným v originále lze dohledat jejich opis ve vatikánských registrech.

⁷⁵ Složka *De diversis formis* odhadnuta na polovinu, tj. 140 ff.

⁷⁶ Složka *De diversis formis* odhadnuta na polovinu, tj. 155 ff.

⁷⁷ RL 43, ff. 144–280, tj. 137 ff.

⁷⁸ RL 40, ff. 209–232v, tj. 24 ff.; RL 41, ff. 247r-274v, tj. 28 ff.

již před polovinou 17. století, kdy zanikly *Liber primus a tercius de exhibitis et de diversis formis*. Nedá se vyloučit, že se nadto ztratily nejméně další tři svazky, snad dokonce samostatné *de diversis formis*, protože v pohřešovaných rukopisech podle Thierryho přehledu figuruje *Liber 4 de div. formis* a nezdá se, že by některý ze svazků popsaných Raynaldim v Cod. Vat. Lat. 6952 mohl být označen jako *Liber 1–3 de diversis formis*.⁷⁹ Pokud by tato úvaha platila, pak bychom museli odepsat minimálně 80% registrovaných odpustkových listin tohoto roku. Sledování emise odpustkových listin má tedy v tomto roce jen omezený smysl. Celková nejnižší hranice ztrát se podle uvedených pomůcek pohybuje kolem 520 ff. Možný odhad dalších tří chybějících svazků ještě před polovinou 17. století lze oprávněně připustit,⁸⁰ neboť torzovitému stavu dochování registratury odpovídá nulový souběh nalezených originálů a opisů listin (21x !) s jejich zaregistrovaným protějškem.⁸¹

Annus octavus (9.11.1396–8.11.1397)

Indice 1, f. 699r-v, 707r

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
63	1 L. primus de div. form.	V, 11	–	287
64	2 L. 2 de div. form. et regular.	V, 12	47	286
65	3 L. primus de benef. vacan.	V, 13	–	288
66	4 L. 2 de benef. vacan.	VI, 1	48	241
67	5 L. 3 de benef. vacan.	VI, 2	49	299
68	6 L. primus de benef. vacat. et de litt. dom. card.	VI, 3	50	286
69	7 L. 2 de dignit. vacan., de preb. vacan. et de preb. vacat.	VI, 4	51	354
70	8 L. 3 de dignit. vacan., de preb. vacan., de dignit. vacat., de preb. et dignit. vacat., de preb. vacat., de exhibitis, de regular, de fruct. percip. et de preb. vacat.	VI, 5	46	240
71	9 L. primus de regular., de fruct. percip. et de prov.	VI, 6	44	288

⁷⁹ Zřejmě neobstojí domněnka o společném popisu *de exhibitis et de diversis formis*, neboť řadu *de exhibitis* lze snadno rekonstruovat. Růst agendy papežské kanceláře v 2. polovině 90. let 14. století podpírá oprávněnost hypotetické existence samostatných register *de diversis formis*.

⁸⁰ Podobná lakuna nastala i v šestém roce. Podle rubricel by celková ztráta činila v průměru 520 ff. (27%). Pokud bychom započítali ještě tři možné svazky chybějící před Thierryem (cca 224 ff. x 3, odhad podle počtu folií *Liber 4 de diversis formis*), ztráta by výrazně přesáhla hranici tisíce folií (cca 1200 ff.) a dochovaná část by představovala 14% původního stavu.

⁸¹ Při poměrně rozsáhlém počtu indulgencí z archivů příjemců se z pohledu celého Bonifácova pontifikátu jeví nulový odraz ve vatikánských pramenech jako dosti překvapivý, a tak spíše potvrzuje skeptický pohled.

	prelat.			
72	10 L. de fruct. percip., de offic. tab., de capellanat. honor., de conservatoriis, de plen. rem., de confess., de alt. port., de locis interdict., de litt. ante diem, de prov. prelat. et curia	VI, 7	45	302
	<i>Libri diversorum annorum</i>			
170	L. unus de preb. et dignit. vacan. et vacat., de exhibitis, de benef. vacat., de regular., de prov. prelat., de div. form., de litt. dom. card., de curia a. 9; de litt. dom. card. Et div. form. a. 8 ⁸²	XIV, 2	57	154
	<i>Registra ztracená před r. 1636</i> (Indice 1, f. 698r-v)			
	Non reperitur liber 3 de div. form. et regular.	–		274
	Non reperitur liber primus de dignit. vacan. et preb. et dignit. vacat.	–		286
	Non reperitur liber primus de exhibitis	–		285
	Non reperitur liber 2 de exhibitis et div. formis	–		312
	Et liber 3 de exhibitis et prov. prelat. ac litt. dom. card.	–		280
	Necnon 4 de exhibitis, de prov. prelat., de curia, de fruct. percip. et de litt. dom. card.	–		264

Shrnutí:

Do osmého roku pontifikátu Bonifáce IX. vstupujeme s jasnější perspektivou. Z Raynaldiho soupisu se zřetelně rysuje řada vedených register: speciálního *Liber primus de diversis formis*⁸³ a tři smíšených: **RL 47**,⁸⁴ *Liber 3 de div. formis et regular.*⁸⁵ a *Liber 2 de exhibitis et div. formis*⁸⁶. Za teoretického předpokladu paritního zastoupení věcných celků v těchto dvou deperditech dosahuje počet ztracených folií *de diversis formis* 580 jednotek. Dnešní stav dochování by se poté ideálnímu blížil z cca **22 %**. Sonda do originálů a opisů (15x), u nichž není ovšem doložen jediný souběžný opis v registrech, nabádá k opatrnosti a snad opravňuje uvažovat o jednom či dvou dalších registrech *de diversis formis*.⁸⁷

⁸² RL 57, ff. 132r–134v.

⁸³ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 178r–183v, s 13 odpustky z ledna až srpna 1397.

⁸⁴ RL 47, ff. 1–168.

⁸⁵ Složka *De diversis formis* odhadnuta na polovinu, tj. 137 fff.

⁸⁶ Složka *De diversis formis* odhadnuta na polovinu, tj. 156 ff.

⁸⁷ Naproti tomu Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 178r–183v, zaznamenává šest odpustků, které jsou známy v originálním znění nebo opisu u příjemce. Tento příklad poněkud relativizuje výchozí předpoklad o rovnoměrném zastoupení odpustkových listin ve složkách *de diversis formis*. K stanovenému minimu (580 ff.) budiž podle výše naznačené úvahy přičtena ještě ztráta jednoho hypotetického registra (*Liber 4 de diversis formis* ??) o 290 foliích.

Annus nonus (9.11.1397–8.11.1398)

Indice 1, f. 700r, 707v

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
73	1 L. primus de div. formis	VI, 8	–	283
74	2 L. 3 de div. formis	VI, 9	61	288
75	3 L. 4 de div. formis	VI, 10	52	281
76	4 L. primus de exhibitis	VI, 11	60	361
77	5 L. 2 de exhibitis	VI, 12	–	309
78	6 L. primus de benef. vacan.	VI, 13	55	264
79	7 L. 2 de benef. vacan. et vacat.	VII, 1	56	281
80	8 L. de dignit. vacan.	VII, 2	54	222
81	9 L. primus de preb. vacan., de preb. et dignit. vacat. et de preb. vacat.	VII, 3	53	287
82	10 L. de litt. dom. card., de offic. tab., de conservatoriis, de capellanat. honor., de plen. rem., de alt port., confess. et locis interdict. necnon de litt. ante diem	VII, 4	58	227
83	11 L. primus de dignit. vacan., de preb. et dignit. vacan., de preb. vacan.	VII, 5	62	288
84	12 L. de regular.	VII, 6	59	285
85	13 L. de regular., de fruct. percip., de prov. prelat.	VII, 7	–	313
86	14 L. 3 de exhibitis et de div. formis	VII, 8	–	283
	<i>Libri diversorum annorum</i>			
106	6 L 6 de div. form. annis 9., X., XI.	IX, 3	72	258
173	L. primus de exhibitis, de div. form., de prov. prelat., de regular., de litt. dom. card. a. 10; de preb. vacan., de benef. vacat., de div. formis a. 9	XIV, 5	–	185
	<i>Registra ztracená před r. 1636 (Indice 1, f. 698r-v)</i>			
	Liber 2 de div. form.	–		284
	Liber 3 de exhibitis et div. form. ⁸⁸	–		282
	Liber 3 de benef. vacan.	–		???

Shrnutí:

V devátém roce Bonifácova pontifikátu se zdá být pramenná základna příznivější, i když jenom zdánlivě. S pomocí Ryanaldiho i Thierryho excerpt lze spolehlivě dojít k šesti svazům register, které obsahovaly odpustkové listiny. V registratuře jsou v tomto případě jednoznačně doloženy čtyři specializované svazky, z nichž zůstal dochován třetí a čtvrtý svazek *de diversis formis*: **RL 61**, **RL 52**, v Raynaldiho výtahu známé č. 73,⁸⁹ pouze titulem uvedený

⁸⁸ Srv. č. 86. Ryanaldi zároveň omylem označil tento rukopis za neexistující.

⁸⁹ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 200r–204v, s devíti odpustky.

Liber 2 de div. formis, ale také jeden kodex smíšený – č. 86.⁹⁰ Ze společného registra **RL 72** náleží devátému roku jen část první složky.⁹¹ O č. 173 se můžeme domnívat, že obsahoval jen minimum z celku *de diversis formis*.⁹² Podílem dochovaných folií (578 f.) k předpokládaným (754 ff.) dospíváme k možnému odhadu přibližně **43 %** dochovaných složek *de diversis formis*.⁹³

Annus decimus (9.11.1398–8.11.1399)

Indice 1, f. 701r-v

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
87	1 L. 2 de preb. vacan., de dignit. vacat., de preb. et dignit. vacat., de preb. vacat., de benef. vacat., de regular.	VII, 9	64	279
88	2 L primus de prov. prelat. et de benef. vacat.	VII, 10	–	302
89	3 L primus de regular.	VII, 11	66	2+266
90	4 L de offic. tab., de conservatoriis, de capellanat. honor., de curia, de confess., de plen. rem., de alt. port., de locis interdíct., de litt. ante diem	VII, 12	68	215
91	5 L 2 de div. formis	VII, 13	–	288
92	6 L primus de exhibitis	VIII, 1	65	286
93	7 L 2 de exhibitis et div. form. et regular.	VIII, 2	69	263
94	8 L 4 de div. formis	VIII, 3	67	290
95	9 L 3 de exhibitis	VIII, 4	63	309
96	10 L 4 de exhibitis, de div. form. , de fruct. percip., de litt. dom. card.	VIII, 5	–	248
97	11 L 2 de dignit. vacan., de preb. et dignit. vacan. et vacat.	VIII, 6	–	304
98	12 L 3 de dignit. vacan., de curia, de preb. et dignit. vacan. et vacat., de preb. et benef. vacan. et vacat.	VIII, 7	70	272
99	13 L primus de div. formis	VIII, 8	71	264
100	14 Liber mixtus de dignit. vacan., de preb. et dignit. vacan., de preb. et benef. vacan., de preb. vacat.	VIII, 9	–	287

⁹⁰ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 196v–200r, se sedmi odpustky. První odpustek přichází na f. 154, listiny typické pro složku *de diversis formis* již na f. 121. Pro statistiku uvažujeme o 163 ff.

⁹¹ RL 72, ff. 1–9v. Většina složek se hlásí do 11. roku Bonifácova pontifikátu.

⁹² V Cod. Vat. Lat 6952 není uveden. Do statistiky započítávám jednu složku, tj. 24 ff.

⁹³ V archivech církevních institucí je uchováno 14 originálů nebo opisů odpustkových listin, jimž v registrech odpovídají pouhé dvě. Nepoměr mezi dochováním složek *de diversis formis* (43%) a paralelitou originálů versus registrových vkladů (14,5%) může být vysvětlen jak nižším statistickým vzorkem, tak nelze zcela pustit ze zřetele ani hypotetický *Liber 5 de diversis formis* (srov. č. 106 – *Liber sextus de diversis formis*). S jistým oprávněním by bylo možné přidat ke ztrátám dalších cca 280 ff. a míra dochování by klesla na 35%.

	<i>Libri diversorum annorum</i>			
106	6 L 6 de div. form. annis 9., X., XI.	IX, 3	72	258
159	11 L. de litt. dom. card., conservatoriis, de curia, de offic. tab., de capellanat. honor., de confess., de plen. rem., de litt. ante diem, de locis interdict., de alt. port. a. 14; de div. form. a. 13; de regular. a. 12; de div. form. a. 10, 11, 12	XIII, 4	110	297
	<i>Registra ztracená před r. 1636 (Indice 1, f. 698r-v)</i>			
	Liber 2 de regular., de fruct. percip., de litt. dom. card.	–		280
	Desunt: Liber primus de benef. vacat.	–		284
	2 de benef. vacat.	–		282
	3 de div. formis	–		278
	Deest liber primus de dignit. vacan.	–		285
	Deest liber primus de preb. et dignit. vacan. et vacat. ⁹⁴	–		???

Shrnutí:

Při pátrání po ideálním stavu papežské registratury v desátém roce Bonifácova pontifikátu neřešíme nijak složitou rovnici. Pro kategorii *de diversis formis* byla zavedena čtyři speciální registra, z nichž se zachovala jen dvě: **RL 71** (*Liber primus de div. formis*) a **RL 67** (*Liber quartus de div. formis*). Další registrum, č. 91, známe alespoň částečně ve výpisech Raynaldiho,⁹⁵ rubriku čtvrtého zaznamenal pouze Thierry.⁹⁶ Počtem písemností složky *de div. formis* se samostatnému svazku vyrovná smíšené **RL 69**.⁹⁷ Nadto registrátorský personál zařadil neznámou část zbylých složek ke čtvrtému svazku *de exhibitis etc.* – č. 96.⁹⁸ Ze společného registra **RL 72** náleží desátému roku 43 ff. z 2.–4. složky registra.⁹⁹ Podobně **RL 110** obsahuje jednu složku *de diversis formis*.¹⁰⁰

Po zvážení pravděpodobného odhadu (817 ff. dochovaných x 690 ff. předpokládaných) docházíme k závěru, že z původního stavu *de diversis formis* pracujeme s cca **54 %** všech

⁹⁴ Indice 1, f. 701v, neuvádí počet folií, pouze poznamenává „habet rubricam sine fine“.

⁹⁵ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 237r–242v. Raynaldi zanesl do svého výtahu z register deset odpustků z první poloviny roku 1399.

⁹⁶ *Liber 3 de diversis formis* je uváděn také v RL 71, f. 171r.

⁹⁷ RL 69, ff. 73–263. Přináší 42 odpustkových listin.

⁹⁸ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 227r–228v, se 4 odpustky. Minimální záběr *de diversis formis* byl 100 folií (ff. 95–197), při zohlednění tematické jednoty ve složce *de diversis formis* cca 120 ff. (ff. 95–208).

⁹⁹ RL 72, ff. 21r–34v, 45r–58r, 69r–84r, tj. 43 ff.

¹⁰⁰ RL 110, ff. 269r–297v, tj. 29 ff.

zápisů.¹⁰¹ Rostoucí objem emise celé věcné skupiny a zároveň stoupající počet odpustků potvrzuje i množství dochovaných originálů a opisů.¹⁰²

Annus undecimus (9.11.1399–8.11.1400)

Indice 1, f. 702r-v, 707v

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
101	1 L primus de div. formis	VIII, 11	80	285
102	2 L 2 de div. formis	VIII, 12	–	277
103	3 L 3 de div. formis	VIII, 13	73	256
104	4 L 4 de exhibitis, de benef. vacan., de div. form., de regular. et de confess.	IX, 1	–	264
105	5 L 5 de div. formis	IX, 2	79	287
106	6 L 6 de diversis formis annis 9., X., XI.	IX, 3	72	258
107	7 L 7 de div. formis et de exhibitis	IX, 4	74	262
108	8 L 2 de exhibitis	IX, 5	78	297
109	9 L 2 de regular., de fruct. percip., de litt. dom. card., de prov. prelat.	IX, 6	–	262
110	10 L 3 de regular.	IX, 7	81	285
111	11 L. primus de preb. vacan. annis 9., X. et XI.	IX, 8	76	296
112	12 L. 2 de benef. vacan.	IX, 9	–	319
113	13 L. primus de dignit. vacan., de preb. et dignit. vacan., de preb. vacan. et vacat.	IX, 10	83	
114	14 L. 3 de dignit. vacan., de preb. vacan., de benef. vacan., de benef. vacat. et preb. vacat.	IX, 12	–	267
115	15 L. primus de preb. et dignit. vacat., de div. form., de regular., de curia	IX, 11	–	298
116	L. de dignit. vacan.	IX, 13	–	316
117	L. de fruct. percip.	–	–	200
118	L. 3 de exhibitis	X, 1	77	284
119	L. primus de prov. prelat., de litt. dam. card., de conservatoriis, de offic. tab.	X, 3	75	293
	<i>Libri diversorum annorum</i>			
175	L. unus de benef. vacat. et vacan., de regular., de preb. et dignit. vacan., de exhibitis, de div. formis a. 11, de benef. vacan. a. 8	XIV, 7	82	251
	<i>Registra ztracená před r. 1636 (Indice 1, f. 702r)</i>			
	Liber primus de benef. vacat.	–		284

¹⁰¹ Přesnější odhad bude možný až po přepočtu průměrného počtu odpustků vztažených k volené „měrné jednotce“ (např. 100 zaplněných folií), neboť zvláště RL 67 obsahuje dosti vakátů v jednotlivých složkách.

¹⁰² K 28 nalezeným originálům či opisům v příjemce se odpovídající záznam v RL našel v 15 případech (54%).

	Liber 2 de benef. vacat. et de plen. rem.	–		232
	Liber 3 de benef. vacat. annis X., XI.	–		340

Shrnutí:

Posledním rokem 14. století vstupujeme na jistější pole. Na přelomu věků, v jubilejním roce 1400, papežská kancelář vyvinula dosud nevídanou vydavatelskou činnost, jejímž výsledkem bylo nejméně 22 register. Minimálně jedna třetina svazků nesla či dosud nese titul *de diversis formis*. V kompaktním stavu čítala registratura šest svazků této kategorie (dochované: **RL 80** – *Liber primus*, **RL 73** – *Liber tertius*, **RL 79** – *Liber quintus*, **RL 72** – *Liber sextus*¹⁰³). Obsah první složky a tří závěrečných postačoval, aby i **RL 74** bylo označeno jako *Liber septimus de diversis formis et de exhibitis*.¹⁰⁴

Pouze v říši deperdit lze tušit č. 102 – *Liber secundus de div. formis*,¹⁰⁵ a ještě nezřetelněji *Liber quartus de div. formis*¹⁰⁶. Ve společném svazku, byť nikoli na předním místě, se věcný celek *de div. formis* mihne v č. 104 – *Liber quatuor de exhibitis ... et de diversis formis* a č. 115 – *Liber primus de preb. et dignit. vacat., de div. formis*.¹⁰⁷ Zřejmě nechybíme, když dnešní stav register *de diversis formis* posoudíme jako **58–68** procentní vzhledem k celkovému rozsahu.¹⁰⁸ Poměr originálů, resp. opisů k záznamům ve vatikánských registrech signalizuje spíše variantu rozsáhlejších ztrát.¹⁰⁹

¹⁰³ RL 72, ff. 92–255, je smíšený, označení *Liber sextus* se s největší pravděpodobností vztahuje k tomuto roku pontifikátu.

¹⁰⁴ RL 74, ff. 1–22r, 191–261.

¹⁰⁵ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 251v–255r. Raynaldi z něho vypsál devět indulgencí.

¹⁰⁶ Rukopis není u Raynaldiho ani Thierryho uveden, přesto se s ním pro doplnění řady musí počítat. Čtvrtý svazek *de diversis formis* by se mohl také skrývat jako podstatné torzo v „*Liber diversorum annorum*“ RL 82 – *Liber unus de benef. vacat. ... de diversis formis a. 11*, ff. 69v–71v, 85r–205v, 221r–224, 237, 239, úhrnem 80 ff. v šesti složkách. Sexterny jsou ovšem popsány pouze v první polovině složky, což není typické pro ostatní obsahově stejnorodá registra, takže se spíše jedná o agendu, která nevešla do specializovaných svazků. Za ještě méně pravděpodobnou považuji možnost, že by byl rozpadlý čtvrtý svazek rozdělen mezi dnes nedochovaná registra č. 104 (Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 265v–266v, odpustek na f. 143, velmi hrubý odhad *de diversis formis* cca 100 ff.) a č. 115 (Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 267r–268v, bez odpustku, *de diversis formis* přibližně na ff. 97–192 odhadem s 96 ff.)

¹⁰⁷ Viz pozn. 106.

¹⁰⁸ **68 %** – za předpokladu, že původní vazba čtvrtého registra *de diversis formis* se rozpadla a většina složek skončila v RL 82 (1164 ff. dochovaných + 553 ff. pohřešovaných = 1717 ff.); **58 %** – za předpokladu, že opravdu chybí *Liber 4 de diversis formis*, cca 280 ff. (1164 ff. dochovaných + 833 ff. pohřešovaných = 1997 ff. všech předpokládaných folií).

¹⁰⁹ V lateránských registrech se zachovaly na tři stovky indulgencí, zatímco u příjemců „pouze“ 36 listin, které mají svou paralelu v RL (42 %).

Annus duodecimus (9.11.1400–8.11.1401)

Indice 1, f. 701r-v, 707r-v

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
120	1 L. 3 de dignit. vacan., de preb. vacat., de preb. et dignit. vacan., de fruct. percip., de conservatoriis	X, 4	92	283
121	2 L. 2 de benef. vacan. et prov. prelat.	X, 5	–	280
122	3 L. primus de regular.	X, 6	85	285
123	4 L. 2 de regular.	X, 7	93	243
124	5 L. 2 de benef. vacat. et div. form.	X, 8	94	253
125	6 L. 3 de benef. vacat.	X, 9	–	284
126	7 L. primus de exhibitis	X, 10	95	240
127	8 L. primus de benef. vacan., de prov. prelat.	X, 11	96	278
128	9 L. primus de dignit. vacan., de preb. vacan. et vacat., de fruct. percip. et litt. dom. card.	I, 5	84	239
129	10 L. 2 de dignit. vacan., de preb. et dignit. vacan., de preb. vacan. et vacat.	X, 12	–	287
130	L. 4 de div. formis	XI, 8	88	287
131	11 L. 3 de benef. vacan.	XI, 1	86	326
132	12 Liber mixtus de dignit. vacan., de preb. vacan. et vacat., de benef. et dignit. vacat., de exhibitis, de regular., de div. form.	X, 2	91	219
133	13 L. primus de div. formis	XI, 3	90	283
134	14 L. 2 de div. formis	XI, 4	87	279
135	15 L. 3 de div. formis	XI, 5	–	287
136	L. [2] de exhibitis, de div. form. ¹¹⁰	XI, 6	97	282
137	L. [6] de div. form., de benef. vacan., de fruct. percip. ¹¹¹	XI, 7	–	316
138	L. [5] de div. formis ¹¹²	X, 12	89	285
139	L. de benef. vacat.	–	–	300
	<i>Libri diversorum annorum</i>			
158	10 Liber mixtus de annis 12 et 14, de div. form., benef. et preb. vacat.	XIII, 3	111	191
174	L. unus de benef. vacat. a. 1; de div. for. a. 12, de div. for. a. 13; de benef. vacat., de div. form. a. 4	XIV, 6	–	235
	<i>Registra ztracená před r. 1636</i> (Indice 1, f. 703r-v)			
	Liber primus de benef. vacat.	–	–	259
	Deest liber 2 de div. formis ¹¹³	–	–	285

¹¹⁰ V Thierryho indexu bez pořadí. Na předním přidešti RL 97 je nalepen pergamenový štítek z původní vazby, na němž je svazek označen jako *Liber secundus de exhibitis et de diversis formis*. Srv. i RG II, s. 13*.

¹¹¹ V Thierryho indexu bez pořadí. Určen podle Cod. Vat. Lat. 6952, f. 305v.

¹¹² V Thierryho indexu bez pořadí. V RL 89, f. 1 je in margine supra poznamenáno *Liber quintus de diversis formis*.

¹¹³ *Liber secundus de diversis formis* je dochován (RL 87). Buď se jedná o Thierryho omyl, nebo o další, neznámý svazek *de diversis formis*, což nepovažuji za pravděpodobné.

Deest liber 2 de div. formis, de benef. vacat. et fruct. percip. ¹¹⁴	–		316
Deest liber mixtus de litt. dam. card., de prov. prelat., de offic. tab., de capellanat. honor., de curia, de plen. rem., de alt. port., de locis interdict., de confess., de litt. ante diem ¹¹⁵	–		min. 61

Shrnutí:

V podobném trendu jako v roce 1400 se ubírají osudy papežských úředních knih i v průběhu 12. roku pontifikátu. Speciální registra *de diversis formis* se vyšplhala až k počtu šesti svazků, byť šestý nedochovaný (č. 137) je už smíšený.¹¹⁶ Obejít se musíme také bez třetího svazku (č. 135),¹¹⁷ jehož zkázu ovšem supluje **RL 94**, kde byly složky připojeny k celku *de benef. vacat.*,¹¹⁸ a **RL 97**, kde tvoří menší část druhého registra *de exhibitis*.¹¹⁹ Zlomek zůstal také zachován v **RL 91**, jenž nese označení *liber mixtus*¹²⁰ a v deperditu pod **č. 174**.¹²¹ S mírným optimismem lze předpokládat, že v originálních registrech se do dnešní doby zachovalo cca 69 % ze všech svazků *de diversis formis*.¹²² V kanceláři na konci jubilejního léta a v průběhu roku následujícího panovala horečnatá činnost, neboť i podle dochovaných originálů a opisů je jisté, že dvanáctý rok pontifikátu si žadatelé odnesli z Věčného města nejvíce odpustků.¹²³

Annus tercius decimus (9.11.1401–8.11.1402)

Indice 1, f. 704r-v, 707r-v

¹¹⁴ Jedná se zřejmě o Thierryho přehlédnutí. Rubricela se vztahovala k č. 137 - L. [6] *de div. form., de benef. vacan., de fruct. percip.*

¹¹⁵ Indice 1, f. 703v: „non est finita rubricella nisi ad folium 61“.

¹¹⁶ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 305v–308v, se čtyřmi odpustky a složkami *de diversis formis* do f. 231. Z věčných celků *de benefecis vacantibus* a *de fructibus percipiendis* pořizoval Raynaldi výpisy velmi zřídka.

¹¹⁷ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 289r–294v, se 14 odpustky převážně z prosince 1400 a ledna 1401.

¹¹⁸ RL 94, ff. 167–253.

¹¹⁹ RL 97, ff. 241–282.

¹²⁰ RL 91, ff. 179–197.

¹²¹ Cod. Vat. Lat. 6952, f. 354v : „Hic liber incipit a fol. 101 et de diversis formis a. 13 a f. 221 et de anno 4° a f. 95“, rozsah jednotlivých složek není znám. Lze si představit, že se jednalo o konvolut rozpadlých svazků z jednotlivých let. Získat počet folií *de div. formis anno 4.* je možné pouze podílem z celku, tj. 47 ff.

¹²² Přepočteno na folia: 1282 ff. zachovaných + 287 ff. prokázaných (č. 135) a cca 231 ff. (č. 137) a 47 (č. 174) odvozených folií = 1847 ff.

¹²³ Poměr originálů k jejich protějšku v lateránských registrech (44:30, tj 68%) plně koresponduje se 69% dochováním složek *de diversis formis*.

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
140	L. primus de dignit. vacan., de preb. vacan., de exhibitis	XI, 10	–	274
141	L. primus de regular., de div. form. , de prov. prelat., de fruct. percip.	XI, 11	102	179
142	L. primus de div. formis	XI, 12	100	287
143	L. 2 de benef. vacan. et vacat.	XI, 13	98	275
144	L. 2 de div. formis ¹²⁴	XII, 1	–	287
145	L. primus de exhibitis et regular.	XII, 2	99	218
146	L. 3 de benef. vacan., de prov. prelat., de curia, de litt.	XII, 3	103	289
147	L. primus de preb. vacan. et dignit. vacan., de preb. et dignit. vacan., de benef. vacat., de preb. et dignit. vacat.	XII, 4	101	308
148	L. 2 de regular. et div. form.	XII, 5	104	318
	<i>Libri diversorum annorum</i>			
159	11 L. de litt. dom. card., conservatoriis, de curia, de offic. tab., de capellanat. honor., de confess., de plen. rem., de litt. ante diem, de locis interdict., de alt. port. a. 14; de div. form. a. 13 ; de regular. a. 12; de div. form. a. 10, 11, 12	XIII, 4	110	297
167	L. unus de preb. vacat., de preb. et dignit. vacan., de exhibitis, de div. form. a. 1; de div. form. a. 13	XIII, 1	8+9	361
172	L. primus de exhibitis, de div. formis a. 14; de div. form. a. 13	XIV, 4	113	257
174	L. unus de benef. vacat. a. 1; de div. for. a. 12, de div. form. a. 13 ; de benef. vacat., de div. for. a. 4	XIV, 6	–	235
	<i>Registra ztracená před r. 1636 (Indice 1, f. 704r)</i>			
	Liber primus de benef. vacan. et vacat.	–		204
	Liber 3 de diversis formis	–		242
	Liber 2 de exhibitis	–		287
	Liber mixtus de preb. vacan., de dignit. vacan., de preb. et dignit. vacan., de preb. vacat., de benef. vacan., de exhibitis	–		259
	Abest liber mixtus de conservatoriis, de offic. tab., de capellanat. honor., de confess., de litt. ante diem, de locis interdict., de alt. port., de plen. rem. a. XIII, de preb., dignit. et benef. vacat. a. XII et de benef. vacan. a. XI	–		213

Shrnutí:

Ve 13. roce se zřejmě s odlivem poutníků jubilejního roku vrací vydavatelská činnost do běžných kolejí. Věcné složce *de diversis formis* byla pravděpodobně určena tři

¹²⁴ V Indice 1, f. 704r, pod č. 144 je uveden již ztracený *Liber 3 de diversis formis*, 242 ff., který jinak pečlivý editor H. DIENER, *Kanzleiregister*, s. 128 do edice nepojal.

specializovaná registra: **RL 100**, nedochované č. 144¹²⁵ a **RL 9**.¹²⁶ Shodná kategorie je obsažena také v smíšeném rukopise **RL 102**¹²⁷, **RL 113**¹²⁸ a **RL 110**.¹²⁹ Drobným deperditem doplňuje řadu již zmíněný rukopis č. 174.¹³⁰ Dnešní stav registratury by odpovídal **54 procentnímu** dochování.¹³¹

Annus quartus decimus (9.11.1402–8.11.1403)

Indice 1, f. 705r-v, 707r-v

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
149	1 L. primus de div. formis	XII, 6	108	286
150	2 L. 2 de exhibitis	XII, 7	114	288
151	3 L. 3 de exhibitis, de div. formis et regular.	—		282
152	4 L. primus de preb. vacat., de preb. vacan., de benef. vacan.	XII, 9	106	258
153	5 L. primus de preb. et dignit. vacat., de dignit. vacan., de preb. et dignit. vacan., de dignit. vacat., de prov. prelat., de curia, de offic. tab., de conservatoriis, de fruct. Percip., de litt. dom. card.	XII, 8	107	203
154	6 L. 4 de benef. vacat., de preb. vacat. et vacan.	XII, 11		340
155	7 L. primus de benef. vacan., de preb. et dignit. vacan.	—		279
156	8 L. primus de regular., de exhibitis, de prov. prelat., de fruct. percip.	XII, 13	109	312
157	9 L. 2 de benef. vacant. et preb. vacan.	XIII, 2	105	195
158	10 Liber mixtus de annis 12 et 14, de div. form., benef. et preb. vacat.	XIII, 3	111	191
159	11 L. de litt. dom. card., conservatoriis, de curia, de offic. tab., de capellanat. honor., de confess., de plen. rem., de litt. ante diem, de locis interdict., de alt. port. a. 14; de div. form. a. 13; de regular. a. 12; de div.	XIII, 4	110	297

¹²⁵ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 331r–333r. Mezi 34 registry se nenachází jediný odpustek.

¹²⁶ RL 9, ff. 41v–181v je podstatný zlomek (6. složek, s původním foliováním ff. 1–140) registra *de diversis formis*, jehož původní označení neznáme. Velmi pravděpodobně jde o podstatnou část *liber tercius de diversis formis*, jehož dalších 102 ff. se zřejmě nedochovalo.

¹²⁷ RL 102, ff. 69–100.

¹²⁸ RL 113, ff. 241–254.

¹²⁹ RL 110, ff. 209–224.

¹³⁰ Cod. Vat. Lat. 6952, f. 354v : „*Hic liber incipit a fol. 101 et de diversis formis a. 13 a f. 221 et de anno 4° a f. 95*“. Hypoteticky mohlo jít o poslední složku *liber tercius de diversis formis*.

¹³¹ 475 ff. dochovaných + 287 ff. nedochovaných jistých + 102 nedochovaných tušených (liber 3 de div. form.) = 864 všech předpokládaných folií. V archivech příjemců se podařilo dohledat 14 indulgencí, z nichž 8 (57%) je známo z opisu ve vatikánských registrech.

	form. a. 10, 11, 12			
	<i>Libri diversorum annorum</i>			
172	L. primus de exhibitis, de div. formis a. 14; de div. form. a. 13	XIV, 4	113	257
	<i>Registra ztracená před r. 1636</i> (Indice 1, f. 705r)			
	Liber 2 de benef. vacat.	–		279
	Lib. 3 de benef. vacat.	–		289
	Lib. primus de exhibitis et div. formis ¹³²	–		254
	Deest liber 2 de preb. vacat. et benef. vacat.	–		299

Shrnutí:

Pokles vydavatelské činnosti je patrný i ve 14. roce pontifikátu. Nepochybně souvisí s anulací graciálních listin v prosinci 1402. Po tomto reformním aktu Bonifáce IX. vystačilo pro věcnou složku zřejmě jedno specializované registrum a několik přívazků k *de exhibitis*. Thierryho a Raynaldiho soupis informují pouze o jediném, dochovaném registru *de diversis formis* – **RL 108**¹³³, dále o smíšeném rukopise **RL 113**.¹³⁴ Nepatrný zbytek bez odpustků představuje **RL 111**.¹³⁵ Odhadem třetinový rozsah můžeme přisoudit deperditnímu č. 151.¹³⁶ Pokud nedošlo ze ztráty rubricel před polovinou 17. století, řadil by se tento rok k nejlépe zastoupeným s **81% dochováním**.¹³⁷

Annus quintus decimus (9.11.1403–1.10.1404)

Indice 1, f. 706r, 707r

Č.	Označení registra	Signatura (Garampi)	Moderní signatura svazku	Počet folií
160	1 L. primus de div. formis	XIII, 6	–	307
161	2 L. de offic. tab., de confess., de div. form. , de regular., de exhibitis	XIII, 8	116	223
162	3 L. primus de regular., de preb. vacan., de preb. et dignit. vacan., de curia, de exhibitis, de benef. vacan.	XIII, 7	115	255

¹³² Jde o Thierryho omyl, registrum s tímto označením je dochovano jako **RL 113**.

¹³³ **RL 108**, ff. 1–276 (de diversis formis), f. 277–286, vacua.

¹³⁴ **RL 113**, ff. 97–254.

¹³⁵ **RL 111**, ff. 175–184.

¹³⁶ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 336r–337r, podle obsahu regestů odhadnuta složka *de diversis formis* na cca 100 ff.

¹³⁷ 436 ff. dochovaných (**RL 108**, **RL 111**, **RL 113**) + 100 ff. nedochovaných předpokládaných (č. 115) = 536 ff. Oprávněnost malé ztráty potvrzuje šest dochovaných originálů, resp. opisů v příjemeckých archivech, z nich pět přichází i ve vatikánských registrech.

163	4 L. primus de benef. vacan. et de preb. vacan.	XIII, 9	117	284
164	5 L. 2 de benef. vacan., de preb. vacan., de dignit. vacan., de prov. prelat., de curia, de litt. dom. card., de conservatoriis	XIII, 10	–	241
165	6 L. primus de dignit. vacan., de preb. vacat., de benef. vacat., de prov. prelat.	XIII, 5	112	280
166	7 L. primus de preb. vacat., de benef. vacan., de exhibitis, de fruct. percip., de alt. port., de capellanat. honor., de plen. rem. et locis interdict.	XIII, 11	118	220
	<i>Registra ztracená před r. 1636</i> (Indice 1, f. 706r)			
	Liber primus de exhibitis ¹³⁸	–		262

Shrnutí:

Poslední rok pontifikátu byl ve znamení vydavatelského útlumu. Opět stačilo jedno registrum (č. 160 – *L. primus de div. form.*),¹³⁹ zbytek se objevuje ve společném svazku **RL 116**.¹⁴⁰ Rubricely nejsou dochovány a Thierryho seznam ani Raynaldiho výběrový registář neuvádí k 15. roku žádnou položku. Nebudeme zřejmě daleko od pravdy, když pohlédneme na registraturu tohoto roku jako na nejmenší, ale poměrně zachovanou. Toto konstatování se netýká věcného celku *de diversis formis*, u něhož je dochování pouze kolem **27%**.¹⁴¹

¹³⁸ H. DIENER, *Kanzleiregister*, s. 128, toto deperditum neuvádí.

¹³⁹ Cod. Vat. Lat. 6952, ff. 347r–350r, s jedním odpustkem.

¹⁴⁰ RL 116, ff. 27–72, 85–101, 109–129, 133–144, tj. 116 folií.

¹⁴¹ 116 ff. dochovaných (RL 116) + 307 ff. nedochovaných jistých (č. 160) = 425ff. Nízké zastoupení indulgencí v příjemeckých archivech (3x), s jedním paralelním zápisem v lateránských registrech, potvrzuje rapidní pokles emise listin na samém sklonku pontifikátu Bonifáce IX.

4. KAPITOLA

Papežské odpustkové listiny pro země středovýchodní Evropy za pontifikátu Bonifáce IX. (1389-1404). Pokus o kvantitativní srovnání

V této kapitole se pokusím nastínit vliv římského papežství a papežské kanceláře i komory jako ústředních správních a finančních orgánů na některé středoevropské země na příkladu emise papežských odpustkových listin. Z ptací perspektivy pohlédnu na tři historické celky (české, polské a uherské království), které tvoří jádro tzv. středovýchodní či „mladší“ Evropy a po několik desítek let jsou objektem nejrůznějších historických komparací,¹ při hledání odpovědi na otázku: Jakým způsobem tyto země reagovaly na proměny odpustkového systému na přelomu 14. a 15. století? Na papežské indulgence si dovoluji pohlédnout jako na „objekt“ pohybující se v kategoriích nabídky (emise jednotlivých papežů) a poptávky (zájem příjemců). Tato prvotní analýza je zaměřena především na hledání časových a prostorových souvislostí, stranou ponechávám hlubší společenskou podmíněnost recepce odpustků.²

¹ Klasikem tohoto pojetí je Jerzy KŁOCZOWSKI, *Europa Środkowowschodnia w przestrzeni europejskiej*, in: *Europa Środkowowschodnia od X do XVIII wieku – jedność czy różnorodność*, (edd.) Krzysztof Baczkowski, Jacek Smolucha, Kraków 2005, s. 9–23 (s literaturou); Jerzy KŁOCZOWSKI, *Europa słowiańska w XIV–XV wieku*, Warszawa 1984; upravené vydání pod titulem *Młodsza Europa : Europa Środkowo-Wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*, Warszawa 1998.

² Podrobné zpracování bude součástí připravované knihy. K tématu prozatím: Jan HRDINA, *I diplomì pontifici di indulgenza e le circostanze relative alla loro ricezione nei paesi dell'Europa centrale e settentrionale (e occidentale) negli anni 1342–1417*, *Bolletino dell'Istituto storico Ceco di Roma* 4, 2004, s. 96–105; TÝŽ, *Päpstliche Ablässe im Reich unter dem Pontifikat Bonifaz' IX. (1389–1404). Erste quantitative Ergebnisse*, in: *Wallfahrt und Reformation. Zur Veränderung religiöser Praxis in Deutschland und Böhmen in den Umbrüchen der Frühen Neuzeit*, hrsg. von Jan Hrdina, Hartmut Kühne, Thomas T. Müller, Frankfurt/Main 2007 (*Europäische Wallfahrtsstudien*, sv. 3), s. 109–130; Eva DOLEŽALOVÁ, Jan HRDINA, František ŠMAHEL, Zdeněk UHLÍŘ, *The Reception and Criticism of Indulgences in the Late Medieval Czech Lands*, in: *Promissory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe*, (ed.) R.N. Swanson, Leiden-Boston 2006, s. 100–145.

Přelomový význam pontifikátu Bonifáce IX. pro pozdně středověký odpustkový systém, jak bylo naznačeno v úvodních kapitolách, vystoupí ještě zřetelněji ve srovnání s několika údaji o vydavatelské aktivitě některých jeho předchůdců a následovníků. Avignonský papež Kliment V. udělil podle register 337 odpustkových privilegií (cca 35 ročně), Jan XXII. kolem 600 (34 ročně) a Urban V. na 700 listin (88 ročně).³ O odpustkové milosti se ovšem podělili zástupci všech zemí západního křesťanstva, nikoli pouze stoupenci římského pontifika po schismatu roku 1378. Pisánský papež Jan XXIII. stačil během šestiletého období vydat kolem 300 listin (51 ročně).⁴

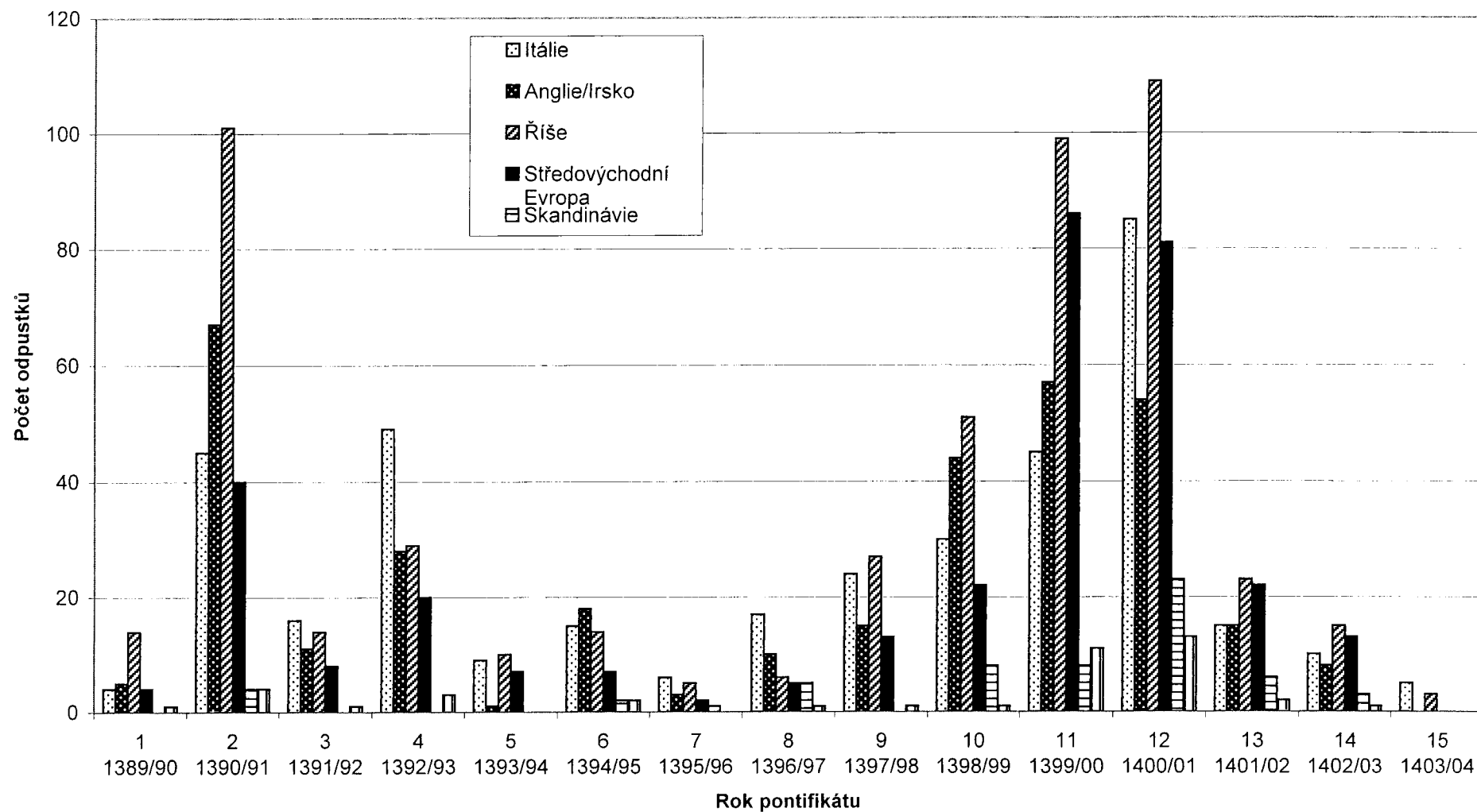
Tabulka č. 1 – Papežové a odpustky

Pontifikát	Odpustky podle register	Roční průměr
Jan XXII. (1316–1334)	605	34
Urban V. (1363–1370)	710	88
Bonifác IX. (1389–1404)	1662	116 (římská obedience)
Inocenc VII. (1404–1406)	58	–
Jan XXIII. (1410–1415)	306	51 (pisánská obedience)

³ N. PAULUS, *Geschichte des Ablasses* 3, s. 130–135 (stručný přehled pro jednotlivé pontifikáty); Bernard GUILLEMAIN, *Les papes d'Avignon, les indulgences et les pèlerinages*, Cahiers de Fanjeaux 15/1980, s. 257–268, zvl. 265 (Kliment V.); Beatrice MATRAY, *Les indulgences au XIVe siècle. Etude des lettres de Jean XXII (1316–1334) et d'Urban V (1363–1370)*, Cahier d'histoire 33/1988, s. 135–151; Michel et Anne-Marie HAYEZ, *Les débuts du pontificats de Grégoire XI: un premier bilan administratif d'après les lettres communes*, in: Les prélats et la société: XIe–XVe siècles. Hommage à Bernard Guillemain, (ed.) Françoise Bériac, Talence 1994, s. 171–183, zvl. s. 175 (pro první rok pontifikátu Urbana V. (od listopadu 1362) doloženo 160 odpustků; u Řehoře XI. pro první rok (od ledna 1370) evidováno již 264 odpustků). Hodnoty jsou spíše orientační, prozatím jsem ještě neurčil poměr zachovaných register k deperditům.

⁴ Hodnota vychází z vlastní excerpcce lateránských register Jana XXIII. – ASV, Reg. Lat. 140–185.

Emise papežských odpustků podle historicko-geografických celků (1389-1404)

Shromážděné údaje o tarifních a ad instar indulgencích pro pontifikát Bonifáce IX. byly pro větší názornost zachyceny v grafech a tabulkách s důrazem na sledování časového a prostorového rozptylu listin.

V chronologickém záběru se na první pohled potvrzuje mimořádný význam jubilejních roků 1390/1391 a 1400/1401 (především 2. a 12. rok pontifikátu).⁵ Po roce 1391 poklesl předpokládaný roční průměr vystavených listin přibližně na polovinu (150–200) a minima dosáhl v roce sedmém (1396).⁶ Vystřídán byl výraznějším vzestupem kulminujícím v letech 1400 a 1401. Prudký sestup v následujícím tříletí je třeba připsat několika faktorům: nasycení poptávky, reakci na sílící hlasy kritizující téměř neomezenou nabídku odpustků a v posledku také revokaci plnomocných *ad instar* odpustků v prosinci 1402.

Změníme-li úhel pohledu a podíváme-li se na politicko-geografické celky jako na globální příjemce, vyvstane následující obraz. Z pohledu finančního

⁵ Vliv jubilejních let na činnost papežských úřadů doložil na výrazném zvýšení počtu vydaných dispensů v papežské penitenciarii a kanceláři pro rok 1450, 1475 a 1500 Ludwig SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren. Päpstliche Dispense von der unehelichen Geburt im Spätmittelalter*, Zürich 1995, s. 176–180; TÝŽ, *Deutsche Pilger in Italien*, in: *Kommunikation und Mobilität im Mittelalter. Begegnungen zwischen dem Süden und der Mitte Europas (11.–14. Jahrhundert)*, hrsg. Siegfried de Rachewiltz, Josef Riedmann, Sigmaringen 1995, s. 97–113; TÝŽ, *Die Jubiläen von 1450 und 1475 im Spiegel des Archivs der Pönitentiarie*, in: *I Guibilei nella storia della chiesa*, Città del Vaticano 2001 s. 359–375. Pro jubilea 1390 a 1400 nás vatikánské prameny nechávají ještě na holičkách. Mimořádný význam jubilejních let 1390 a 1400 je možné nad pouhé registrování náhodných zmínek doložit např. prohloubeným výzkumem testamentů vystavených před odchodem na pout' (viz Zdeněk UHLÍŘ, *Poutnictví v Lounech v době předhusitské*, in: *Sborník Okresního archivu v Lounech* 3/1990, s. 6–13; Jan HRDINA, *Civis peregrinus Bohemicus: Fernwallfahrten böhmischer Bürger im Spätmittelalter*, in: *Roma – Praga: Praha – Řím. Ommagio a Zdeňka Hledíková*, Praga 2009, s. 173–187. Příjemná překvapení připravují čas od času prameny italské – G. PICCINNI, L. TRAVAINI, *Il Libro del pellegrino (Siena 1382–1446)*, s. 42, 238–244 (seznam poutníků). Právě jubilejní roky 1390 a především 1400 vystupují výrazně nad průměr v registrech drahých předmětů a peněz, které poutníci procházející přes Sienu do Říma svěřili představeným špitálů P. Marie v Sieně do úschovy a z neuvedených důvodů si je již později nevyzvedli (smrt na cestě, volba jiné zpáteční trasy?).

⁶ Tyto výsledky není možno svést pouze na výraznější ztráty papežské registratury, neboť z „hubených“ let (3, 7.–9. rok pontifikátu) se také dochoval jen menší či střední počet originálů/opisů ve srovnání s „tučnými“ lety, především 2., 10. a 11. rokem pontifikátu (1390/1391, 1399/1400, 1400/1401), které jsou v příjemeckých archivech zastoupeny výrazně. Výjimku tvoří 5. rok se značnými deperdity a obtížně odhadnutelným původním stavem.

nezískalo římské papežství nejlepší části z dědictví po posledním univerzálním pontifikovi Řehoři XI.: geograficky dosti vzdálené, komunikačně nepřístupné, a také s nižším hospodářským potenciálem proti avignonskému papežství, které počítalo s podporou francouzského panovníka a vládců pyrenejského poloostrova.⁷ Římu věrné zůstaly od severu k jihu Anglie a Irsko, Skandinávie, Římsko-německá říše, včetně českého království, Slezska, dále království polské a uherské, Turky neobsazená část Balkánu a především severní, střední a později i jižní část Itálie.⁸ Statistické vyhodnocení zohledňuje pět historicko-geografických celků: Anglii a Irsko, Itálii, Říši, středovýchodní Evropu a Skandinávii,⁹ tak aby bylo možné posoudit geopolitický význam zaalpských zemí pro římské papežství.

Ze zpracování celkového počtu 1662 odpustkových listin doložených ve vatikánských registrech pro období Bonifáce IX. (1389–1404) vyplynulo zjištění, že na pomyslném „trhu“ odpustků měli mírnou převahu žadatelé z Říše

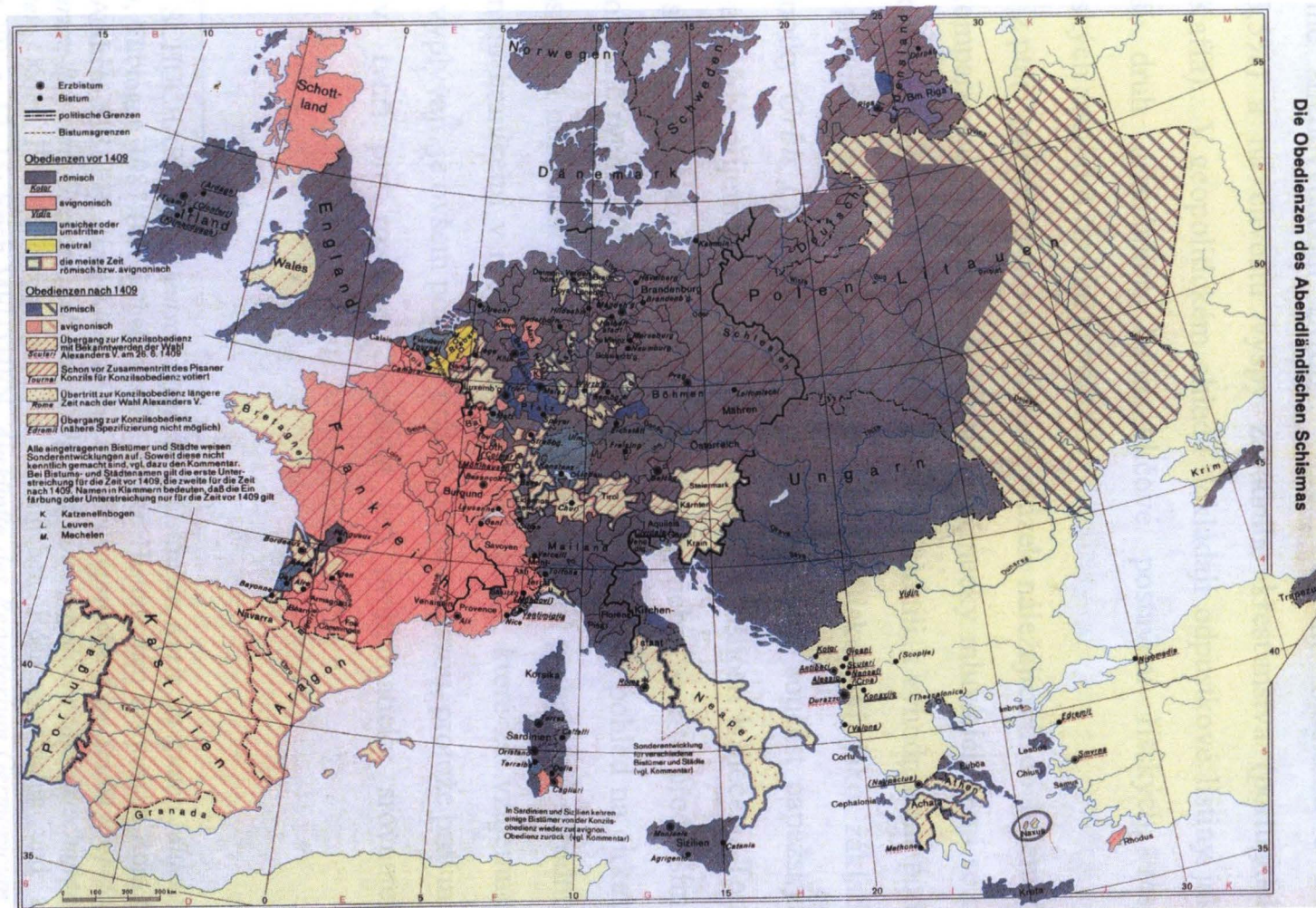
⁷ Jean FAVIER, *Les finances pontificales à l'époque du grand schisme d'occident*, 1378–1409, Paris 1966 (Bibliothèque des Écoles Françaises Athènes et de Rome 221), s. 163.

⁸ Země příslušející římské obedienci nejlépe zachytila mapa v: *Atlas zur Kirchengeschichte: die christlichen Kirchen in Geschichte und Gegenwart*, hg. von Hubert JEDIN u. a., Freiburg i. Br. 1970, mapa č. 66 – Die Oboedienzen des Abendländischen Schismas, s hutným komentářem Odilo Engelse, s. 48*–52*.

Pod pojmem **Itálie** rozumím jak apeninský poloostrov, tak i Sicílii, Sardinii a Korsiku. Pod označením **Anglie** jsou zahrnuty početné odpustky z Anglie a Irska. **Říše** je představena v rozloze biskupství Svaté říše římské (srov. *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Sekularisation*, hrsg. von Erwin GATZ unter Mitwirkung von Clemens BRODKORB und Helmut FLACHENECKER, Freiburg i. Br. 2003, mapa za s. 782). Na západě a jihu zahrnuje biskupství Utrecht, Lüttich, Metz, Toul, Verdun, Basel, Lausanne, Sitten, Aquileia a Triest. Vyčleněna je naopak provincie Riga (Riga, Ösel-Wiek, Dorpat, Kuronsko, Sambie, Varmie, Pomesánie a Chelmno), Praha (Praha, Olomouc, Litomyšl), biskupství Vratislav, které jsou spolu s uherským královstvím a Adriatikem započítány do celku nazvaného **středovýchodní Evropa**. **Skandinávie** zahrnuje tři království: Dánsko, Švédsko, Norsko (arcibiskupství Lund a Nidaros). Zbylé odpustky (**Ostatní**) získali Římu věrní příjemci z biskupství Cambrai, Tournai a Théroouanne, zemí při biskajském zálivu pod anglickou nadvládou (Bordeaux, Périgueux), portugalské království a na východě Kaffa, kolonie Janovanů na Krymu.

⁹ Podobně postupovali L. SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren*, s. 152, a Götz-Rüdiger TEWES, *Die römische Kurie und die europäischen Länder am Vorabend der Reformation*, Tübingen 2001 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 95), s. 13–17.

Církevní schisma a obediencia (1378–1415/17)

(provincie Kolín, Mohuč, Trevír, Brémy, Salcburk) (520 odpustků = 31%). S jistým odstupem následovali příjemci z apeninského poloostrova (375 odpustků = ca 22,5 %). Každá pátá indulgence směřovala mimo kontinentální Evropu do Anglie a Irska (330 = 20 %). Se shodným počtem odpustků se připojily země středovýchodní Evropy. Obraz doplňují Skandinávie s 60 odpustky (3,5%) a na chvostu výspy západního křesťanstva (portugalské království, Kaffa). V geopolitickém ohledu dokládají odpustkové listiny jako nejvýraznější druh graciálních listin klíčové postavení říšských, resp. středoevropských zemí pro římské papežství.

Pohled z ptačí perspektivy otevírá řadu otázek náležejících do hájemství historické komparistiky. Badatelé z převážně německy mluvících zemí se při kartografickém zpracování vatikánských fondů přiklonili k vyhodnocení podle církevních provincií a jednotlivých biskupství.¹⁰ Biskupství jako základní správní jednotky *Orbis Christianus* tvoří totiž standardní součást papežských písemností a každý příjemce je dále určen podle příslušností k diecézi. Tento postup má své opodstatnění a nepochybné výhody, neboť – a to především – práce jde poměrně rychle od ruky. Navíc respektuje dobový pohled na církevní členění prostoru a nepřenáší do něho novodobé nazírání podmíněné národními a/nebo státními hranicemi v moderní Evropě. Výsledky, které ze vzájemného srovnávání vyplývají, je ovšem potřeba brát se jistou rezervou, protože provincie a biskupství tvoří pro rozličnou velikost jen problematicky srovnatelné

¹⁰ Christiane SCHUCHARD, *Die Deutschen an der päpstlichen Kurie im späten Mittelalter (1378–1447)*, Tübingen 1987 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 65), s. 165–182; Andreas MEYER, *Arme Kleriker auf der Pfründensuche. Eine Studie über das in forma pauperum-Register Gregors XII. von 1407 und über päpstliche Anwartschaften im Spätmittelalter*, Köln 1990 (Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 20), s. 12–15; Erich MEUTHEN, *Auskünfte des Repertorium Germanicum zur Struktur des deutschen Klerus im 15. Jahrhundert*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 71, 1991, s. 280–309, zvl. s. 303–308; L. SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren*, s. 262–265.

jednotky.¹¹ Poněkud dále postoupila Brigide Schwarz, když při sledování regionálního rozložení suplik a papežských listin 15. století upřednostnila dělení říše do 14 regionů. Vycházela ze studií Petra Morawa, jenž tyto přirozené celky konstruoval na základě několika parametrů odrážejících různá stadia jejich historického vývoje v průběhu středověku.¹²

Diecézní členění je možné v hrubých rysech převzít i pro země středovýchodní Evropy, v níž se – odhlédnuto od výjimek – hranice církevně správních jednotek přibližně shodovaly s hranicemi státních celků. Získané hodnoty si lze v nejobecnějších rysech představit jako indikátor proměnlivé intenzity vztahů mezi kurií a jednotlivými zeměmi a regiony, případně jako symptom (ne)stejně reakce na nabídku duchovních milostí spásonosné povahy – a/nebo poptávku po nich – z prostředí kurie. Pokročilý srovnávací přístup musí zohlednit přirozené a kulturně-historické determinanty jednotlivých zemí, diecézí a regionů (vzdálenost od kurie, počet a hustotu obyvatelstva, hospodářský potenciál, pokročilost městského života), církevní struktury (farní síť, patronátní práva, počet kurátních beneficií, řádových sídel a kapitul) a velmi proměnlivé faktory personálně-korporativní (role panovníků, (arci)biskupů, univerzity etc.). Při vědomí, jak obtížně vydávají pozdně středověké prameny odpovědi na položené otázky, je také každý pokus o podobnou komparaci více či méně spekulativní povahy.

¹¹ V kartogramu „Emise papežských odpustků pro biskupství Svaté říše římské“ v příspěvku *Päpstliche Ablassse im Reich* jsem se přidržel shodného způsobu zpracování.

¹² Brigide SCHWARZ, *Norddeutschland und die römische Kurie im späten Mittelalter (1200–1450). Probleme der Kommunikation*, in: *The Roman Curia, the Apostolic Penitentiary and the Parties in the Later Middle Ages*, (edd.) Kirsi Salonen, Christian Krötzel, Roma 2003 (*Acta Instituti Romani Finlandiae* 28), s. 3–22; Táž, *Vom Nutzen des vatikanischen Archivmaterials für die Landesgeschichte, dargestellt an sächsischen Beispielen*, in: *Diplomatische Forschungen in Mitteldeutschland*, hrsg. Tom Graber, Leipzig 2005 (*Schriften zur sächsischen Geschichte und Volkskunde* 12), s. 197–235; Táž, *Weltgeistliche zwischen Ortskirche und päpstlicher Kurie. Nordelbiens Anteil am spätmittelalterlichen Pfründenmarkt*, in: *Klerus, Kirche und Frömmigkeit im spätmittelalterlichen Schleswig-Holstein*, hrsg. Enno Bünz, Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt, Neumünster 2006, s. 127–166.

Při srovnání tří středoevropských království se výraznější rozdíly vyjevily v ostřejším světle. Každá monarchie procházela odlišným „modelem“ recepce odpustků.¹³ V chronologickém aspektu upoutá pozornost přibližné kopírování časového rozložení odpustků, tak jak je patrné u velkých geografických celků. Rozdíly se ukázaly zvláště na počátku pontifikátu Bonifáce IX. Jubileum let 1390/91 si jako dvojnásobnou příležitost k získání odpustků (jubilejních, ale i tarifních pro domácí kostel) nenechali uniknout někteří příjemci z Čech, Moravy a především Uher. O odpustcích pro duchovenské instituce slezské a polské se nám nedostává zpráv.¹⁴ Následující roky se nesly ve znamení postupného poklesu (minima skoro absolutní, patrná především v Uhrách, 1395–1396),¹⁵ vystřídaného pozvolným nárůstem ve všech zemích, nejdříve v Čechách. Vrchol tvořilo opět jubilejní léto 1400 a rok následující. V českých zemích se několik desítek indulgencí na přelomu 14./15. stol. jevilo jako završení tendencí, v Polsku jako radikální zlom a novinka. V Uhrách lze plně

¹³ Komentář ke grafu „Papežské odpustkové listiny pro země středovýchodní Evropy (1389–1404)“: Čechy = pražská diecéze (s Žitavskem a Kladskem), Morava = olomoucké biskupství, Slezsko = vratislavská diecéze, Polsko = hnězdenská provincie (bez diecéze Lubusz/Lebus s jedním odpustek pro Górzicu/Göritz z 1398, Reg. Lat. 52, f. 54.), Uhry = provincie Ostřihom a Kaloča. Započítány jsou odpustky z dochovaných lateránských register, z pozdějšího opisu v rukopisu Vat. Lat. 6952 a z registra suplik z roku 1394. Hodnota nad sloupcem protnutým černou nebo bílou záříčkou upozorňuje na počet originálů/opisů, které pocházejí z archivu příjemců a nemají odpovídající protějšek ve vatikánských pramenech. Výška sloupce s údajem pro Uhry k roku 1400 (82) byla vědomě stažena na únosnou úroveň, aby nedošlo ke zbytečnému zkreslení ostatních parametrů.

¹⁴ V listu královny Jadvigy papeži Bonifáci z r. 1391 (A. SACHETNIK, *Prośba świętej Jadwigi*, s. 261–263) se panovnice zmiňuje o značných protivenstvích, která činil polským poutníkům rakouský vévoda Vilém IV., když se snažili přejít rakouské vévodství. Kvůli omezenému přístupu do Říma se Jadviga obrátila na papeže s prosbou o udělení jubilejního odpustku pro polské království a litevské velkoknížectví. Bonifác jí vyšel vstříc a následujícího roku 1392 hostil Krakov tisíce poutníků, kterým nebylo dopřáno putovat do Říma. Není tedy vyloučeno, že blokáda rakouských zemí, případně obavy spojené s strážněmi cesty, byly natolik účinné, že do Věčného města dorazil jen mizivý počet poutníků z polských zemí. Na druhou stranu nebylo k vydání odpustkové listiny potřeba osobní přítomnosti, celou věc mohl zdárně vyřídit i pověřený prokurátor.

¹⁵ Pro tato léta ovšem utrpěla registra výraznější ztráty. Je nutno mít také na paměti, že klesá i počet originálů/opisů a že v polském a českém království vrcholila nebo doznívala lokální jubilea, která mohla „uspokojit“ poptávku po vysokých či plnomocných odpustcích.

mluvit o jubilejní odpustkové zbožnosti při impozantním počtu 82 milostí.¹⁶ Sklonek pontifikátu papeže Bonifáce IX. pak charakterizoval návrat k hodnotám poloviny 90. let po doznění svatého roku a posléze anulace plnomocných *ad instar* odpustků na konci roku 1402.

Stručný popis sledovaných zemí uvozují v makroperspektivním geografickém aspektu inspirací J. Kłoczowskim v komparativním přístupu k základním církevním strukturám. Pro Kłoczowského byly základními kameny srovnání počty farních beneficií a řeholních institucí.¹⁷

Tab. 2 – Farní síť ve středovýchodní Evropě ve 14. a 15. století

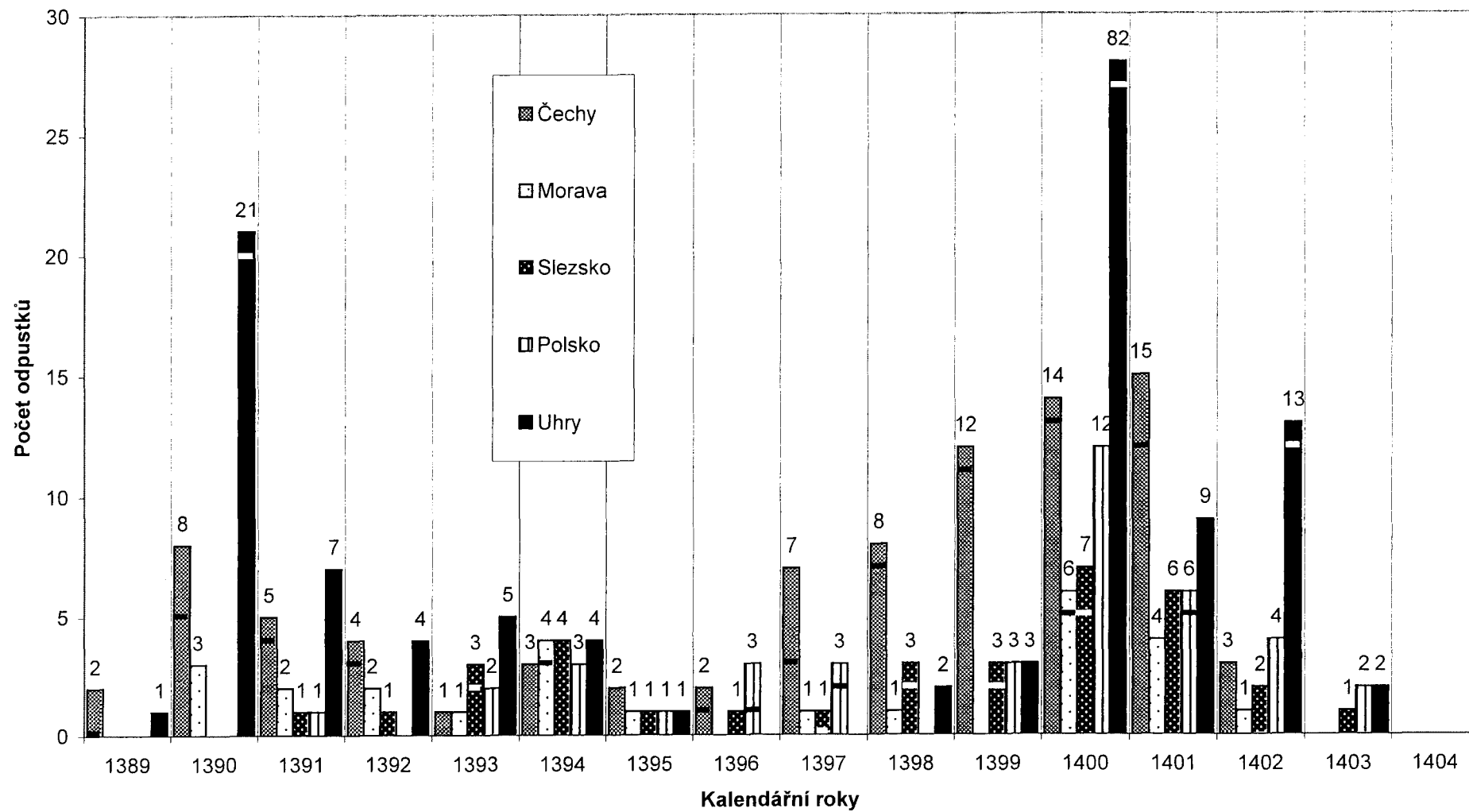
Provincie	Rozloha /km ² /	Počet farností	Rozloha farností km ²
Praha (XIV ex.)	79,5	3150	25
Ostřihom (XIV med.)	170	3000	57
Kaloča (XIV med.)	155	1600	97
Hnězdno	200	4550	44
Riga	150	900	167
Lvov	50 (100)	500	(100) (200)
Celkem	804,5 (904,5)	13700	

Podle: J. Kłoczowski, *Młodsza Europa*, Warszawa 2003, s. 253 (upraveno).

¹⁶ Více už si z věčného města v jubilejních měsících odnášeli sumárně pouze příjemci z Říše (96, bez Pruska). Jedno z možných vysvětlení lze hypoteticky hledat v přetrvávání intenzivních kulturních kontaktů Uher a Itálie z doby dynastie Anjou. Rozbor knihy bratrstva sv. Ducha in Sasia v Římě, vedené od r. 1447 do 30. let 16. století, napovídá, že podstatnou část registrovaných členů tvořili uherští členové bratrstva. Jacek WIEŚIOŁOWSKI, *Pielgrzymowanie Polaków do Rzymu na przełomie XV i XVI w. (1478–1526)*, in: *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, (edd.) Halina Manikowska, Hanna Zaremska, Warszawa 1995, s. 160–164, mluví v tomto směru dokonce o téměř národní uherské konfraternitě (70-80 % osob z historických Uher), což ovšem před nedávnem popřela Halina MANIKOWSKA, *Źródła wrocławskie (i Wrocławian dotyczące) do „wielkiego pielgrzymowania“ u schyłku średniowiecza*, *Śląski kwartalnik historyczny*. Sobótka 61, 2006, č. 1, s. 45–59, zvl. 47. I přes rozdíl půl století se domnívám, že mezi hojnými zápisy osob z Uher (zdaleka ne vždy poutníky!) v 2. polovině 15. století a vysokým počtem odpustkových listin v jubilejních letech 1390 a 1400 bude jistá souvislost. K hlubší interpretaci se prozatím necítím kompetentní.

¹⁷ J. KŁOCZOWSKI, *Młodsza Europa*, s. 245–257, zvl. s. 252–253, s tabulkou, v níž upozorňuje, že údaje pro provincie Hnězdno (bez litevských diecézí), Lvov a Rigu platí až pro konec 15. století.

Papežské odpustkové listiny pro země středovýchodní Evropy (1389–1404)

Podle přibližného propočtu měly Čechy (2200), Morava (950) a Slezsko (1400) kolem 4550 farních kostelů (1 fara cca na 25 km²), dvojnásobně větší Polsko zhruba jen polovinu.¹⁸ Uherské provincie Ostrihom a Kaloča čítaly podle soupisů papežských desátků z 1. poloviny 14. století sotva 5000 far. Rozdíly jsou interpretovány v závislosti na odlišném stavu demografického, hospodářského, sociálního a politického vývoje.¹⁹

Vzhledem k tomu, že odpustek je vázán na duchovenskou instituci a její benefícia, nijak nepřekvapí, že prostinké statistické srovnání koresponduje s hustotou farní sítě.

Tab. 3 – Hustota „odpustkové sítě“ ve středovýchodní Evropě na základě papežských listin Bonifáce IX. (1389–1404)

Země	Odpustky total	Rozloha v kmq	Odpustek/kmq
Čechy	87	52	598
Morava	30	26	867
Slezsko	34	36	1.059
Uhry	152	325	2.138
Polsko	40	173	4.325

Čechy jsou relativně rovnoměrně poseté odpustkovými místy, následovány Moravou, zvl. její jižní a střední částí, urbanizovaným Slezskem, Uhry (s trojnásobně slabším průnikem) a nakonec Polskem (s osmkrát slabší penetrací).²⁰ Bližší pohled s využitím kartografického zobrazení napoví více.

¹⁸ Eugeniusz WIŚNIEWSKI, *Parafie w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2004, s. 49 (počet farních kostelů na konci středověku). František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, díl 1, Praha 1993, s. 76. Hustota farní sítě ovšem značně kolísala podle jednotlivých regionů. V Malopolsku a Velkopolsku připadala jedna fara v průměru na 60 km², při zohlednění pouze osídlených oblastí pro Malopolsko docházíme k rozloze kolem 38 km²; v okolí Krakova byl obvod dokonce kolem 25 km².

¹⁹ Tak opatrně formuluje F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, díl 1, s. 76.

²⁰ Podobně by bylo možné postupovat při srovnání počtu řádových sídel, kapitul, hustoty městské sítě etc.

V případě polského království nelze mluvit o „odpuštěkové krajině“ či „síti“.²¹ Třetina ze 40 indulgencí připadla církevním institucím dvou nejvýznamnějších měst: Krakovu a především Gdaňsku, který byl ovšem součástí panství řádu německých rytířů a hospodářsky napojen na hansu.²² Silně nadprůměrná koncentrace odpuštěků (9x) staví Gdaňsk spolu s Lübeckem do pozice jednoho z neaktivnějších příjemců těchto milostí ve střední Evropě vůbec.²³ Prokázala se také výjimečnost Malopolska s krakovskou aglomerací a jejím venkovským zázemím, kde odpuštěk získala prosperující města Olkusz, Biecz a Pilzno ale také venkovské farní kostely Wawrzencyce a Piotrawin (biskupské trhové a celní vsi), případně pod šlechtický patronát příslušející Nasiechowice, Imielno a Minoga.²⁴

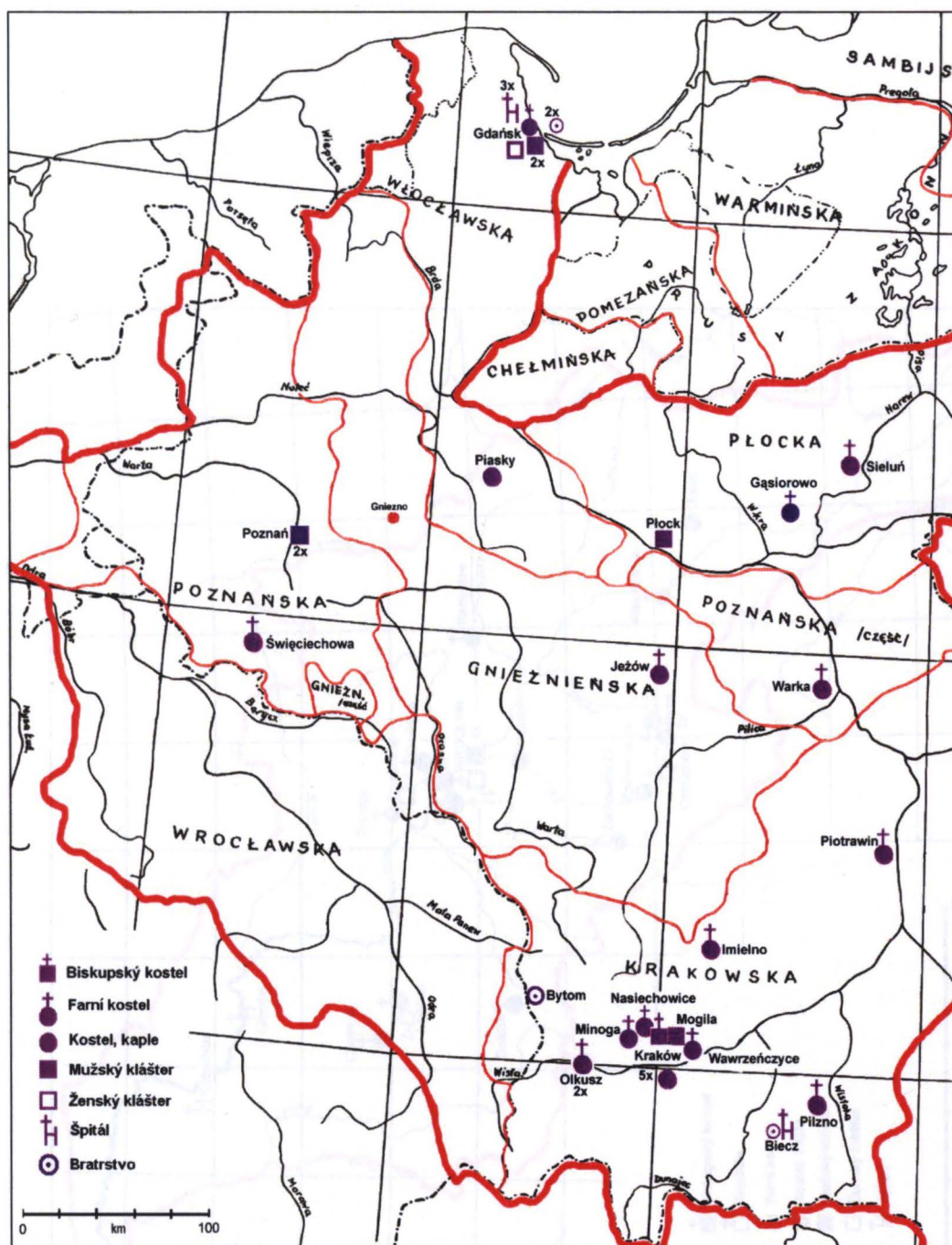
²¹ Zdroj: Mapa polských diecézí kolem r. 1500 (L. Müllerowa – J. Szymański), in: *Kościół w Polsce*, 1 díl : Średniowiecze, Kraków 1966. Mapa je částečně upravena. Z prostorových důvodů mapa odhlíží od nově zřízených východních diecézí, zvl. biskupství haličského s centrem ve Lvově, pro jehož církevní instituce byly vydány tři odpuštěky – *Bullarium Poloniae* 2, s. 102, č. 630 (1399), s. 118, č. 707(1400), s. 135, č. 793 (1401), a malého biskupství v Lubuszi/Lebus (viz pozn. 38).

²² Sumární evidence pro **Gdaňsk** v *Repertorium Germanicum* 2, sl. 308–309 (1391–1400). Nejvíce odpuštěků si vyžádali představení špitálu sv. Alžběty, zvaného Elendenhof (3x), dále konvent karmelitánů (2x), ženský klášter brigitek P. Marie, sv. Maří Magdalény a Brigity, farní kostel P. Marie a dvě bratrstva sv. Doroty a P. Marie. PAUL SIMPSON, *Geschichte der Stadt Danzig bis 1626*, Danzig 1913, Neudruck Aalen 1967, s. 112–125. V **Krakově** byly papežské indulgence vyhlášovány v biskupské katedrále (BP 3, s. 74, č. 435 /1396/), ve farním kostele P. Marie (BP 3, s. 80, č. 473 /1397/, s. 110, č. 662 /1400/, s. 129, č. 767 /1401/) a v klášterním a špitálním kostele sv. Ducha stejnojmenného řádu (BP, s. 144, č. 849 /1402/, s označením „ecclesia parrochialis“). Ke krakovským kostelům naposledy: Andrzej NIEWIŃSKI, *Przestrzeń kościelna w topografii średniowiecznego Krakowa. Próga syntezy*, Lublin 2004. K postavě krakovského biskupa Piotra (Wysze) z Radolina Stanisław TRAWKOWSKI, *Piotr z Radolina*, in: *Polski słownik biograficzny*, díl 26, Wrocław etc. 1981, s. 422–428.

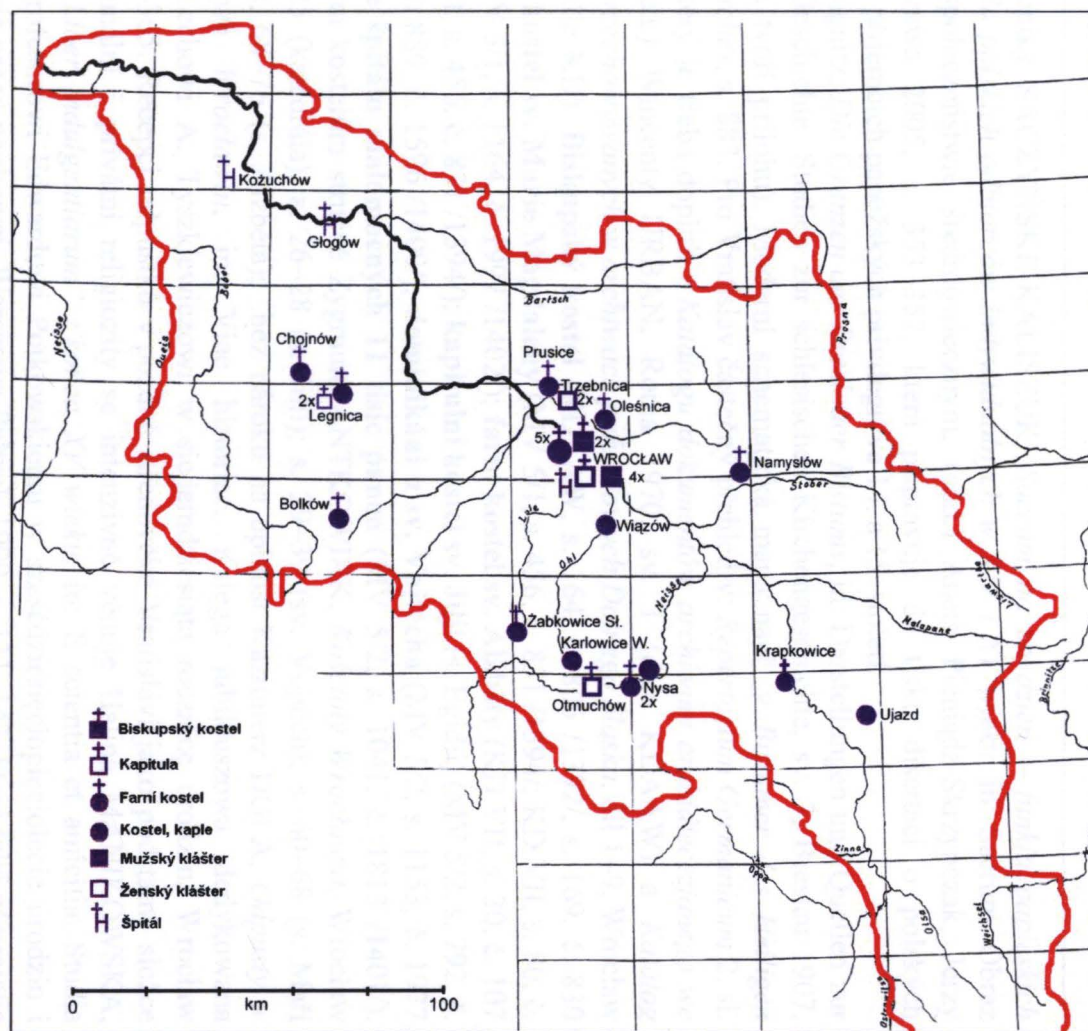
²³ Neúplná evidence pro Lübeck v *Repertorium Germanicum* 2, sl. 819–821.

²⁴ Prvotní údaje čerpány z: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, (edd.) Filip SULIMIERSKI, Bronisław CHLEBOWSKI, Władysław WALEWSKI, Warszawa 1880–1902, zpřístupněného v elektronické verzi RAFAŁEM T. PRINKE, Chicago 2002 (dále SG). **Olkusz** (BP 3, s. 120, č. 721 /1401/, s. 153, č. 913 /1403/; SG 7, s. 487); **Biecz** (BP 3, s. 111, č. 665, 666 /1400/; SG 1, s. 205–206); **Pilzno** (BP 3, s. 117, č. 703 /1400/; SG 8, s. 149); **Wawrzencyce** (BP 3, s. 145, č. 857 /1402/; SG 13, s. 149–150); **Piotrawin** (BP 3, s. 129, č. 766 /1401/; SG 8, s. 185); **Nasiechowice** (BP 3, s. 56, č. 325 /1393/; SG 6, s. 923); **Imielno** (BP 3, s. 56, č. 326 /1393/; SG 3, s. 276); **Minoga** (BP 3, s. 137–138, č. 809, 811 /1402/; SG 6, s. 450). Přínosná bude i budoucí komparace

Papežské odpustky v hnězdenském arcibiskupství
za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404)

Papežské odpustky ve vratislavském biskupství za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404)

To co pro Malopolsko znamenal Krakov, platilo v zesílené míře pro Dolní Slezsko a Vratislav s 14 odpustky.²⁵ Slezsko (34 indulgencí) se profilovalo jako region, kde se odpustek vztahoval téměř výhradně k městskému prostředí a farnímu životu. Klášterní instituce se na jeho recepci podílely početně ve skromnější míře (především premonstráti od sv. Vincence ve Vratislavi a cisterciačky v Třebnici), duchovní milost se u nich vázala na slavnosti ukazování ostatků a kult sv. Hedviky.²⁶ Z hlediska strategie promyšleného

s výsledky Moniky SACZYŃSKÉ-KALISZUK, *Sacrum na co dzień – funkcja papieskich przywilejów dla polskich odbiorców indywidualnych w XIV i XV wieku*, in: *Sacrum. Obraz i funkcja w społeczeństwie średniowiecznym*, (edd.) Aneta Pieniądz-Skrzypczak, Jerzy Pysiak, Warszawa 2005, s. 353–357, která připravuje do tisku disertaci o polských individuálních příjemcích papežských privilegií ve 14. a 15. století.

²⁵ Zdroj: J. Jungnitz, *Die Grenzen des Breslauer Bistums*, in: *Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. Studien zur schlesischen Kirchengeschichte*, sv. 3, Breslau 1907, s. 1–11 (mapa tvoří přílohu). Moderní schematická mapa např. v *Bistümer des Heiligen Römischen Reiches*, s. 883. Pro Vratislav částečný přehled v: *Repertorium Germanicum* 2, sl. 1171–1172, který je třeba doplnit z *Katalogu dokumentów archiwum archidiecezjanego we Wrocławiu*, (ed.) Wincenty URBAN, Roma 1970, sv. 1 (dále KDAAW) a *Katalog dokumentów przechowywanych w archiwach państwowych Dolnego Śląska*, díl 1–9, Wrocław 1985–1998 (dále KD). **Biskupský kostel** (KDAAW, s. 164, č. 806 /1392/, s. 169, č. 830 /1396/); **farní kostel sv. Marie Magdaleny** (MV 5/1, s. 456, č. 831 /1394/, KD VII, s. 80, č. 352 /1397/, MV 5/1, s. 1164, č. 1997 /1402/); **farní kostel sv. Alžběty** (KD VII, s. 30, č. 107 /1393/, MV 5/1, s. 456, č. 831 /1394/); **kapitulní kostel sv. Jiljí** (s. Egidii) (MV 5/2, s. 792, č. 1457 /1399/, s. 889, č. 1596 /1400/); **dominikáni u sv. Vojtěcha** (MV 5/2, s. 1153, č. 1977 /1402/); **kaple špitálu malomocných 11 tisíc panen** (MV 5/2, s. 1041, č. 1813 /1401/). K vratislavským kostelům stručně Zygmunt ANTKOWIAK, *Kościół Wrocławia*, Wrocław 1991, s. 13–25 (katedrála), s. 26–28 (s. Jiljí); s. 29–39 (sv. Vojtěch), s. 60–68 (s. Maří Magdalena), s. 68–76 (s. Alžběta); bez nároků na úplnost Kazimierz DOLA, *Odpusty w średniowiecznym Wrocławiu*, in: *Viae historiae. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Wrocław 2001, s. 352–365. Recepci odpustků v pozdně středověké Vratislavi jako podstatné složce městské komunální i privátní religiozity se intenzivně věnuje Halina MANIKOWSKA, *Wrocławski „Liber indulgentiarum“ z końca XV wieku*, in: *E scientia et amicitia. Studia poświęcone Profesorowi Edwardowi Potkowskiemu w sześćdziesięciopięćciolecie urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, Warszawa-Pułtusk 1999, s. 131–143, které také připravuje zásadní studii o rukopisném „průvodci po vratislavských kostelích“ z konce 15. století. TÁŽ, *Translatio „Jerozolimy do Wrocławia“*, in: *Kościół, kultura, społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, (ed.) Wojciech Brojer, Warszawa 2000, s. 63–75, zvl. 66; TÁŽ, *Jerozolima – Rzym – Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza*, Wrocław 2008, s. 224–254.

²⁶ Leo SANTIFALLER, *Quellen zur Geschichte des spätmittelalterlichen Ablaß- und Reliquienwesens aus schlesischen Archiven*, Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 1, 1948, č. 1, s. 23–146, zvl. s. 70–72, č. 33 /1398/ se zpovědními privilegií (s. 72–75, č. 33a,

získávání odpustků pro celistvé državy je hodná zmínky výrazná snaha vratislavského biskupa Václava z Lehnice o získání odpustků pro kostely pod jeho svrchovaností (residence v Nyse, Otmuchów s biskupským kolegiátním kostelem, Ujest a Velké Karlovice – správní centra biskupských statků, Wiązów).²⁷

Uherskou církevní organizaci tvořila dvě arcibiskupství: Ostrihom a Kaloča. Rozsáhlejší a politicky významnější arcibiskupství ostříhomské se rozkládalo v severozápadní části království. Metropolitovi podléhalo sedm biskupů (Nitra, Eger, Győr, Veszprém, Pécs, Vác, Záhřeb). K arcibiskupství kaločskému příslušely na jihovýchodě diecéze Csanád, Oradea, Transilvánie, Bosna a Srem.²⁸ V papežské kanceláři bylo pro uherské příjemce vystaveno minimálně 152 odpustkových listin.²⁹ O indulgence projevíli zájem především duchovní a patroni farních kostelů (84x), naproti tomu podíl klášterů, z nichž se výrazněji uplatnil jen uherský řád paulínů, klesl na pouhých 10 procent. Porovnání rozložení odpustkových míst s mapou farní sítě v Uhrách z počátku

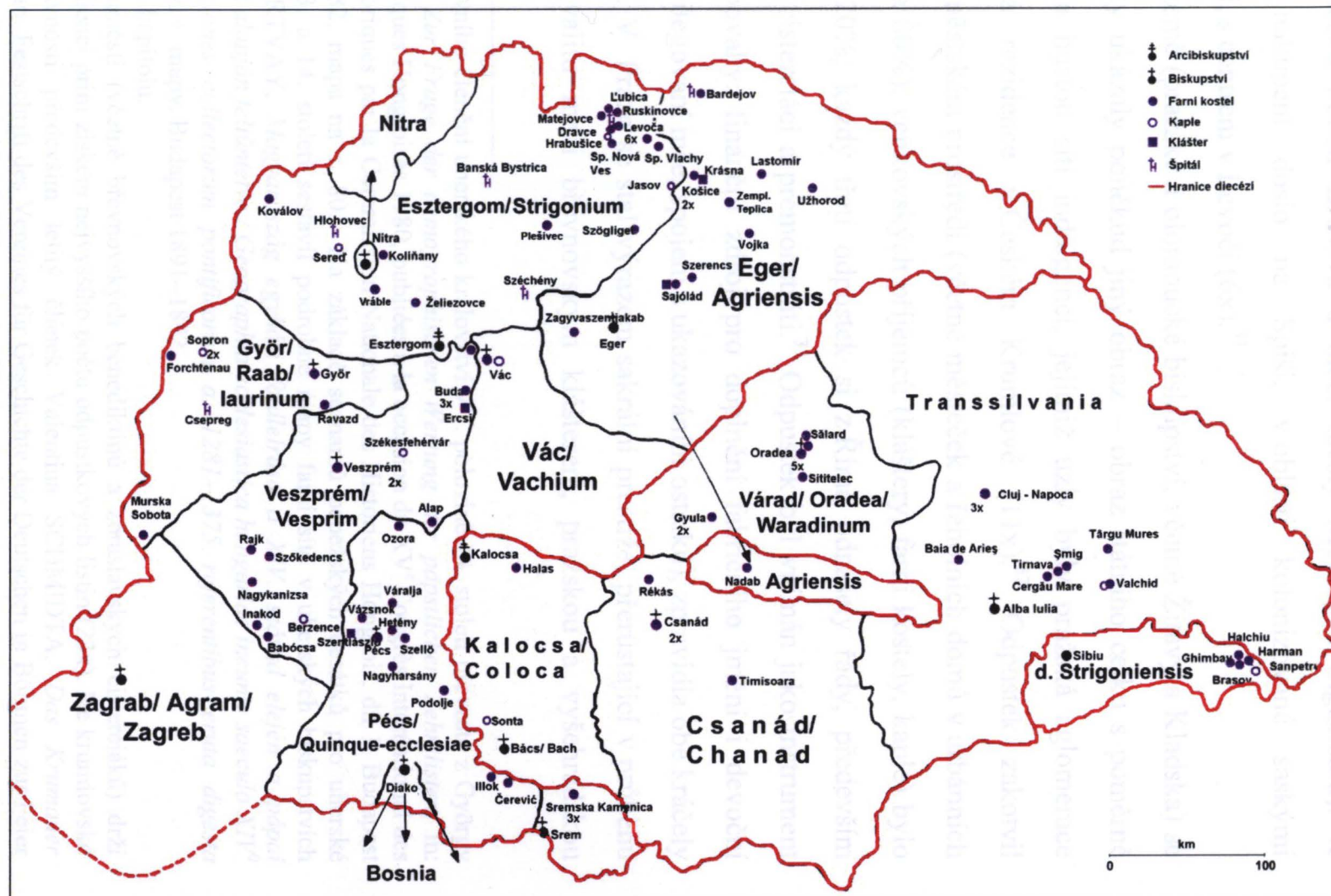
33b /1398,1400/; s. 75–77, č. 34 /1400/. V širších souvislostech pojednala Halina MANIKOWSKA, *Ruch pielgrzymkowy na Śląsku w późnym średniowieczu – problemy badawcze*, in: *Peregrinationes*, s. 225–241, zvl. 227–232, kde upozorňuje na rivalizaci třebnických cisterciáček a premonstrátů od sv. Vincenta na Ołbinie prostřednictvím spirituálních privilegií.

²⁷ **Nysa, farní kostel sv. Jakuba** (MV 5/2, s. 738, č. 1352 /1398/; MV 5/2, s. 1080, č. 1865 /1401/; *Handbuch der historischen Stätten. Schlesien*, hrsg. Hugo WECZERKA, Stuttgart 1977, s. 331–337); **Otmuchów, kapitula sv. Mikuláše** (MV 5/2, s. 982, č. 1738 /1401/; *Handbuch*, s. 389); **Wielke Karlowice** (MV 5/1, s. 456, č. 831 /1394/; SG 4, s. 843); **Ujazd** (MV 5/2, s. 1041, č. 1815 /; *Handbuch*, s. 549–550); **Wiązów** (MV 5/2, s. 983, č. 1779 /1401/; *Handbuch*, s. 559–560). K postavě vratislavského biskupa Václava z Lehnice stručně Jan KOPIEC, *Wenzel, Herzog von Liegnitz*, in: *Lexikon der Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448*, hrsg. Erwin Gatz, Berlin 2001, s. 112–113.

²⁸ J. KLOCZOWSKI, *Młodsza Europa*, s. 252n., s. 504, vychází z výzkumů Marie Madeleine DE CEVINS, *L'Église dans les villes hongroises à la fin de Moyen Age (vers 1320–vers 1490)*, Budapest-Paris-Szeged 2003; TÁŽ, *Le pouvoir ecclésiastique dans les villes hongroises à la fin du Moyen Age*, in: *Lieux du pouvoir au Moyen Age et à l'époque moderne*, (ed.) Michal Tymowski, Warszawa 1995, s. 141–172, zvl. s. 148 (mapa center církevní moci).

²⁹ Edice hungarik G. FRAKNÓI, *Monumenta Vaticana regni Hungariae*, není zdaleka úplná. Z vatikánských register jsem pro obě provincie navíc napočítal na 25 dalších odpustků.

Papežské odpustky v Uhrách za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404)

14. století vedlo k předpokládanému závěru.³⁰ Odpustky se koncentrovaly do oblastí s výraznější hustotou farní sítě a s vhodnými sídelními podmínkami (jižní část diecéze Veszprém, region kolem Pécs, Oradei, Alby Julie a v Sedmihradsku kolem Brašova a mezi městy Mediaș a Sigișoara). K největšímu nakupení došlo na Spiši, v oblasti kolonizované saskými přistěhovalci, s centrem v Levoči (6x).³¹

České země (pražské a olomoucké biskupství, včetně Žitavy a Kladska) se 120 odpustky ukázaly poněkud jiný obraz – obraz státního celku s poměrně homogenní a hustou sítí indulgencí, jejímiž uzly byly pražská aglomerace a rožmberská rezidence v Českém Krumlově (11x).³² Odpustek zakotvil převážně v městském prostředí (včetně městeček a řeholních domů v urbánních sídlech) (cca 80%), venkovských příjemců (kláštery, farní kostely, kaple) bylo napočítáno 20%; každý třetí odpustek si z Říma odnášely řády, především benediktini, cisterciáci a premonstráti.³³ Odpustek byl vnímán jako instrument různorodé povahy: finanční zdroj pro doplnění fabričního jmění i devoční výsada (privilegování mše, spojení s ukazováním ostatků), zpravidla obě kráčely ruku v ruce. V Praze se stal výrazem sakrální prestiže, přerůstající v průběhu 90. let v rivalitu mezi břevnovským klášteřem, pražskou a vyšehradskou

³⁰ Mapa církevního členění uherského království v 1. polovině 14. století převzata z György GYÖRFFY, *Zur Frage der demographischen Wertung der päpstlichen Zehntlisten*, in: *Etudes Historiques Hongroises* 1980, publiées à la occasion du XVe Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois, díl 1, Budapest 1980, s. 63–82, mapa na s. 80. Na základě seznamů papežských desátků pro uherské provincie z 13. a 14. století sestavil podrobné mapy farní sítě v uherských biskupstvích Theodorus ORTVAY, *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve / Geographia ecclesiastica hungariae ineunte saeculo XIV° e tabulis rationes collectorum pontificorum a. 1281–1375 referentibus eruta digesta illustrata*, 2 sv. + mapy, Budapest 1891–1892.

³¹ Srov. 7. a 8. kapitulu.

³² Pražské souměstí (včetně břevnovských benediktinů a zbraslavských cisterciáků) drží v římské obedienci prim ziskem nejvyššího počtu odpustkových listin (23x). Ke krumlovské ostatkové slavnosti především letitý článek Valentina SCHMIDTA, *Das Krumauer Heilumsfest*, in: *Festschrift des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen zur Feier des 40 jährigen Bestandes* 27.5. 1902, s. 116–125.

³³ Srov. 6. kapitulu.

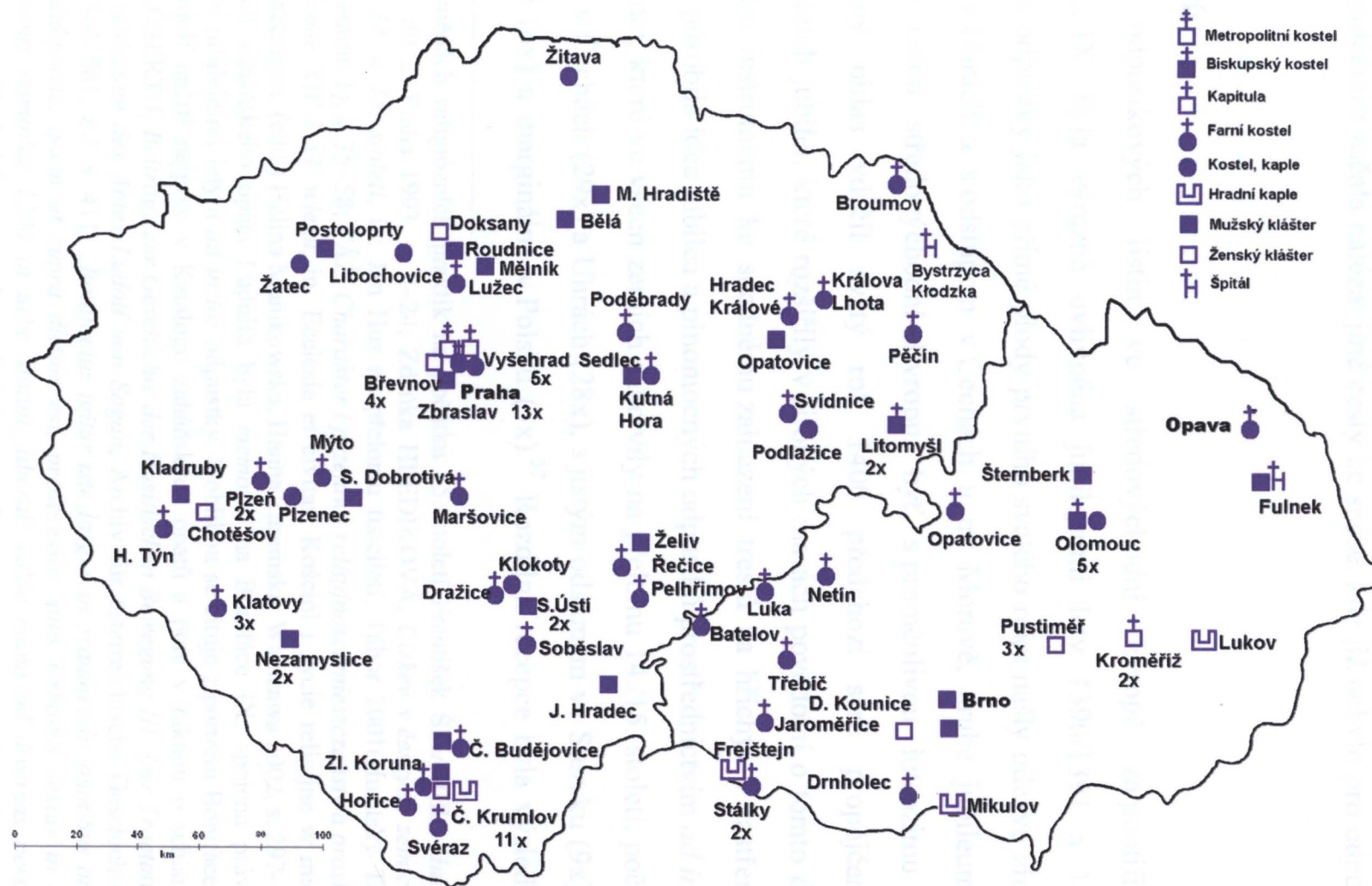
kapitulou, které ziskem a propagací stále vyšších a plnomocných *ad instar* odpustků doslova soupeřily o dominantní postavení na „spirituálním trhu“.³⁴ U Rožmberků nebyla série indulgencí jen projevem *imitacio Pragae*, ale také v Říši běžně pozorovatelným projevem zeměpanské suverenity v sakrální rovině.³⁵

Intenzivní recepce papežských odpustků v českých zemích kolem roku 1400 svědčí o výrazné orientaci české společnosti na tradiční formy religiozity, jejíž svorníkem byla multiplikace všech prostředků zaručujících pocit jistoty spásy. Stačilo jen několik málo let a obraz se radikálně mění – čeští příjemci po roce 1404 téměř vyklízejí u kurie pole, zatímco jejich středoevropští sousedé dále – byť skromněji než za časů Bonifáce IX. – suplikují o indulgence v papežské kanceláři. Tento trend jen z jiného úhlu pohledu potvrzuje obecný

³⁴ Klasické dílo Antonín PODLAHA, Eduard ŠITTLER, *Chrámový poklad u sv. Víta. Jeho dějiny a popis*, Praha 1903, s. 18–82, zvl. 70–72. Pražským ostatkovým slavnostem se v poslední době – převážně v souvislosti s postavou a ideovým programem Karla IV – věnovali: Dorota LEŠNIEWSKA, *Das Heiligtümerfest in Böhmen des 14. Jh.*, in: Pielgrzymki w kulturze średniowiecznej Europy, (ed.) Jacek Wiesiowski, Poznań 1993, s. 199–204; Karel OTAVSKÝ, *Reliquien im Besitz Karl IV., ihre Verehrung und ihre Fassungen*, in: Court Chapels of the High and Late Middle Ages and their Artistic Decoration, (ed.) Jiří Fajt, Praha 2003, s. 129–141; Ralf LÜTZELSCHWAB, *Prag – das neue Paris? Der französische Einfluß auf die Reliquienpolitik Karls IV.*, in: Wallfahrten in der europäischen Kultur / Pilgrimage in European Culture, (edd.) Daniel Doležal, Hartmut Kühne et al., Frankfurt/Main 2006 (Europäische Wallfahrtsstudien 1), s. 201–219; Barbara D. BOEHM, *Zbožný panovník*, in: Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků, (ed.) Jiří Fajt, Praha 2006, s. 137–171; Marie BLÁHOVÁ, *Wallfahrten in Prag bis zur Hussitenzeit*, in: Wallfahrt und Reformation, s. 63–78; v širokém kontextu H. KÜHNE, *Ostensio reliquiarum*, s. 109–130 a Kateřina KUBÍNOVÁ, *Imitatio Romae. Karel IV. a Řím*, Praha 2006, zvl. 217–294. Pro Vyšehrad např. Helena SOUKUPOVÁ, *K problematice Vyšehradu*, Průzkumy památek 12/2005, č. 2, s. 1–54, zvl. 33–48.

³⁵ H. KÜHNE, *Ostensio reliquiarum*, s. 663–677; nověji TÝŽ, *Der historische Kontext „erfolgreicher“ spätmittelalterlicher Gnadenorte im mittel- und norddeutschen Raum*, Annali dell’Istituto storico italo-germanico in Trento / Jahrbuch des italienisch-deutschen historischen Instituts in Trient 29, 2003, s. 307–336. Martin ČAPSKÝ, *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*, Brno-Opava 2005, s. 92–113, trefně píše v záhlaví kapitoly o „sakrální legitimaci zeměpanské moci“. Ve shodném kontextu je zřejmě možné interpretovat odpustky pro hradní kapli Lichtenštejnů v Mikulově (MV 5/1, s. 281, č. 504 /1391/) Šternberků na Lukově (MV 5/1, s. 372, č. 661 /1392/). S několika příklady Johanna NAENDRUP-REIMAN, *Weltliche und kirchliche Rechtsverhältnisse der mittelalterlichen Burgkapellen*, in: Die Burgen im deutschen Sprachraum. Ihre rechts- und verfassungsgeschichtliche Bedeutung, Bd. 1, hrsg. von Hans Patze, Sigmaringen 1976 (Vorträge und Forschungen 29), s. 123–153, zvl. 150–152.

Papežské odpustky v pražském arcibiskupství za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404)

předpoklad, že ke konci prvního desetiletí 15. století dochází v Čechách ke krizi těchto tradičních forem zbožnosti.³⁶ „Mentální klima“ se postupně měnilo a česká společnost začala nalézat jiné cesty ke spáse, kde již nebylo pro odpustek místo.

Shrnutí:

Emise odpustkových listin ve středovýchodní Evropě za pontifikátu Bonifáce IX. byla výrazně ovlivněna jubilejními lety 1390/1391 a 1400. Zatímco odpustky jako přímé plody prvního svatého roku našly odezvu zřejmě pouze v Uhrách a s odstupem v Čechách a na Moravě, druhé jubileum už zasáhlo celou středovýchodní Evropu, byť s proměnlivou intenzitou. Za pronikavý ohlas vděčil svatý rok 1400 předchozí sérii propůjčených regionálních jubileí, které rozšířily v širokých masách povědomí o tomto dříve výsadním instrumentu ke snadnému zahlázení trestů za hříchy. V zastřenější podobě působila idea jubilea a plnomocných odpustků prostřednictvím *ad instar* indulgencí, které ve všech zemích zakotvily na přelomu 14./15. století, početně nejvíce v Čechách (29x) a Uhrách (28x), s jistým odstupem ve Slezsku (9x), na Moravě (6x) a marginálně v Polsku (3x).³⁷ Rozdílná recepce byla výsledkem

³⁶ O proměnách religiózních praktik na počátku 15. století František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, díl 2, Praha 1993, s. 8–24; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Církev v českých zemích na přelomu 14. a 15. století*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí, Tábor 2001 (Husitský Tábor, Supplementum 1), s. 35–58; TÁŽ, *Charakter i przejawy religijności mieszczaństwa praskiego na przełomie XIV i XV wieku*, in: Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym, (edd.) Halina Manikowska, Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 297–313.

³⁷ V očích zaháňského opata Ludolfa byla *memoria* na Bonifáce IX. spojena právě se zemskými jubilejními lety a *ad instar* odpustky. S oblibou se cituje z portrétu Bonifáce IX., který Ludolf načrtl nejprve v Katalogu zaháňských opatů a poté v traktátu o schismatu: Johann LOSERTH, *Beiträge zur Geschichte der Husitischen Bewegung III: Der Tractatus de longo schismate des Abtes Ludolf von Sagan*, Archiv für österreichische Geschichte 60, 1880, s. 343–561, zvl. s. 411: „Bonifacius igitur iste largus in exaudiendis omnibus annum plene indulgentie, quem ut supra dictum est, predecessor suus Urbanus sextus in anno incarnationis dominice 1390 in urbe statuit, liberali valde manu ad diversas personas absentes extendit. Indulsit enim in eodem anno multis et plurimis supplicantibus, ut per confessores suos in partibus absoluti in certis ecclesiis, quas eis ipsi confessores deputarent, eandem consequerentur (indulgentie) plenitudinem, quam hii consecuti sunt, qui personaliter intraverint urbem. Sed et postea per diversa mundi climata ad petitionem regum, principum

nestejného vývoje srovnávaných zemí, měřeno především aktuální sítí duchovenských institucí počínaje kaplemi, farními kostely a konče kapitulami a biskupskými katedrálami. Kartografické zpracování odhalilo výrazné prostorové rozdíly v rozptýlu odpustkových listin mezi i v rámci zkoumaných zemí, které bude potřeba v naznačeném směru dále interpretovat. Z komparačního hlediska se z mladší Evropy výrazněji vymyká pražská diecéze, v níž síť odpustkových míst převyšuje i průměr běžný v západní části Říše.

(et) dominorum indulgenciam plenam peccatorum ad certum tempus dedit, nunc ad Bohemiam, nunc an Saxoniam, nunc ad Misnam, nunc ad Bavariam, nunc ad Poloniam currerent populi ad tantam indulgenciam consequendam. [...] Preterea Bonifacius ipse nnullis ecclesiis et locis tot et tantis, ut vix creditur, indulgencias Venetorum vel Assisiorum perpetuo iure tribuit, qui tamen Veneti et Assisii plenam remissionem peccaminum dicunt se in suis ecclesiis certis temporibus habere. Dicunt autem, sed parum probant. Confluxerunt ergo viri et mulieres, senes et iuvenes ad huiusmodi privilegiatas ecclesias ad salvandas animas suas, et utinam propter abusum eorum, quibus concessa fuere privilegia, non incurissent animarum suarum decepiones et pericula.“

5. KAPITOLA

Odpustkové listiny a historická komparatistika – farní síť ve střední Evropě kolem roku 1400

V předchozí kapitole jsem zaznačil, jak komplikovaný může být pokus o teritoriální komparaci jedné formalizované skupiny graciálních písemností z papežské kanceláře. Na jeho počátku stála potřeba širšího srovnávacího záběru u tématu, které v základu vychází z jednoho ohniska (papežská kancelář) a sleduje dopad jednoho druhu spirituální milosti (odpustků) v sevřeném časovém horizontu, kryjícím se s obdobím s domácí nálepkou „doba předhusitská“. Při vědomí polemického náboje spojeného s odpustky v počátcích obou evropských reformací jsem ve skrytu duše myslel na (po)odhalení skrytých příčin negace tradičních církevních forem v Čechách v průběhu 2. desetiletí 15. století.¹ Prvotním impuls v naznačeném směru se dostavil nad četbou kapitol „Evropské souřadnice a paralely a „Nerovnoměrný vývoj v prostoru a čase“ v prvním svazku Šmahelovy Husitské revoluce.² Metodu, kterou jsem užil, je možno označit za „historickou komparatistiku“, i když jsem si vědom, že substantivum je synonymem pro srovnávací literární vědu a že by bylo možné vystačit pouze s klasickou „srovnávací a statistickou metodou v historiografii“, tak jak ji uvádějí např. Havránkem s Myškou v úvodu studia dějepisu.³

Výzkum papežských odpustkových listin byl zacílen na zjištění podmíněnosti recepce papežských odpustků ve střední Evropě v době západního schismatu. Z rozboru předpokládaných rozdílů či shod v závislosti na (ne)stejnorodém vývoji sledovaných zemí, církevních provincií a biskupství

¹ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I–IV*, Praha 1995–1996; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české V*, Praha 2000; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010; E. DOLEŽALOVÁ – J. HRDINA – F. ŠMAHEL – Z. UHLÍŘ, *The Reception and Criticism of Indulgences in the Late Medieval Czech Lands*.

² F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce I*, s. 71–80.

³ Jan HAVRÁNEK – Milan MYŠKA – Jiří PACLÍK, *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1967, s. 78–79.

mělo vyplynout zjištění, jaké hodnotící měřítko bude vhodné vztáhnout na míru recepce papežských odpustkových listin v českých zemích. K základním faktorům s komparační hodnotou jsem řadil: vzdálenost od kurie, počet obyvatel, hustotu osídlení, hustotu farní sítě a řádových sídel či obecný sociálně-ekonomický vývoj regionů. A ptal jsem se dále: Půjde na příkladu recepce v českých zemích o jev obvyklý ve středoevropském měřítku? Nebo se tu projeví již s jistou nadsázkou vyřčená „anomálie“ či zvláštnost českých zemí?⁴ Bude vhodnější srovnávat předhusitské Čechy se zeměmi „mladší“ Evropy, nebo budou i odpustky pojátkem spíše k západoevropským vývojovým tendencím?

Průvodci na této cestě mi bylo několik klasiků – lublinský historik Jerzy Kłoczowski a precizní klasikové vatikánského výzkumu – L. Schmugge, A. Meyer, Ch. Schuchard či B. Schwarz.⁵ Kłoczowski podepřel svou představu společných kořenů středovýchodní Evropy (Polska, Slezska, Čech a Moravy, Uher, Haličské Rusi se Lvovem, Litvy, pobaltských zemí, Pruska a východních Pomořan) rozsáhlými komparacemi a vymezil ji vůči Evropě středozápadní, tedy vůči kmenovým oblastem Říše a severní Itálii. Kritérii srovnání mu byly především: rozloha historických zemí, počet a hustota obyvatelstva, osídlení s důrazem na pokročilost městské sítě a v neposlední řadě církevní struktury – tj. organizační, správní a pastorační jednotky západní latinské církve a počet náboženských komunit. Klíčové parametry představovaly především počty farních beneficií a řeholních institucí, jak bylo sumarizováno výše.

Kniha, které se dostalo náležitého ocenění ve slovanském světě, neměla žel dostatečnou odezvu v podobně komparativním záběru na Západě. Když se

⁴ František ŠMAHEL, *Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 11–75.

⁵ Jerzy KŁOCZOWSKI, *Europa słowiańska w XIV–XV wieku*, Warszawa 1984; upravené vydání pod titulem *Młodsza Europa: Europa Środkowo-Wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*, Warszawa 1998; TÝŽ, *Europa Środkowowschodnia w przestrzeni europejskiej*, in: *Europa Środkowowschodnia od X do XVIII wieku – jedność czy różnorodność*, (edd.) Krzysztof Baczkowski, Jacek Smolucha, Kraków 2005, s. 9–23 (s literaturou).

F. Šmahel zamýšlel nad stavem farní organizace v předhusitských Čechách v perspektivě západ-východ, byl odkázán jen na několik málo srovnávacích údajů ze západních zemí,⁶ z nichž nakonec vyvodil následující soud: „*Hustotou sítě farností a řeholních institucí se Čechy a Morava v průběhu 14. století vyrovnávaly se zpožděním vůči některým vyspělým zemím západní Evropy, jejichž úrovní se na sklonku předrevolučního období do značné míry přiblížily. Naproti tomu ve srovnání s polským a uherským státem měly země České koruny kolem roku 1420 tak značný náskok, že ani celé století intenzivního rozvoje církevních institucí v obou státních útvarech k vyrovnání rozdílů nestačilo.*“⁷

Nezbývá tedy nic jiného než pootočit rameno pomyslné srovnávací růžice a seznámit se s farní organizací a její hustotou v biskupstvích západní části říše, abychom dospěli k vyváženějšímu pohledu na postavení Čech mezi východem a západem střední Evropy.

Zmínil jsem již, že při zpracování hromadných dat z vatikánských register vycházejí historikové z dobových církevněsprávních struktur (metropole, biskupství) a podle nich také probíhá utřídění dat na geografickém základě. Údaj s příslušností osoby, benefícia či lokality k těmto jednotkám tvoří integrální součást papežských písemností. Na jedné straně se sice při interpretacích daří uniknout z osidel moderního pojetí hranic státních útvarů v Evropě, na straně druhé hrozí badatelům upadnutí do léčky jiné: provincie a biskupství představují pro svou rozdílnou rozlohu problematicky srovnatelné jednotky. Jen na ukázkou: pražské biskupství s rozlohou kolem 50 000 km² bylo největší diecézí v Říši, následované Pasovem (42 000 km²), Mohučí, Salcburkem a Vratislaví (cca 36 000 km²). Rozloha „průměrné“ diecéze se pohybovala v rozmezí 8–15 tisíc km².⁸ Jakékoliv srovnání ignorující tyto rozdíly je ošidné, přesto se běžně

⁶ F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, díl 1, Praha 1993, s. 76, 161.

⁷ Tamtéž, s. 76.

⁸ Přesné údaje k jednotlivým biskupstvím následují v příloze kapitoly.

provádí.⁹ Polehčující okolnost je poměrně prostá – chybí totiž základní komparační data – rozloha církevních provincií a biskupství.

Mlčení naprosté většiny monografických zpracování dějin jednotlivých diecézí stran rozlohy lze částečně překlenout s pomocí kartografického zpracování biskupství Svaté říše římské, které od konce 90. let 20. století probíhalo pod záštitou Ervina Gatz.¹⁰ Přiložená mapa (*Mapa biskupství v Říši*) v jednotném měřítku již umožnila poměrně prostými prostředky stanovit rozlohu církevních útvarů s přesností na 500 km².¹¹ Tento srovnávací standart se dá použít pro jakékoliv komparační pokusy prováděné s vatikánskými prameny, jak ještě ukážu.

Zjištění druhé nutné hodnoty – počtu far v diecézi – nečinilo kromě přiměřené časové oběti zvláštní obtíže. Údaje pocházely z nejrůznějších soupisů desátků, speciálních církevních poplatků, evidencí beneficií, obsazování far etc., které vznikaly u biskupských kurií nebo pro účely papežské komory od počátku 14. století. Pražské (arci)biskupství není v tomto ohledu tak výraznou výjimkou,

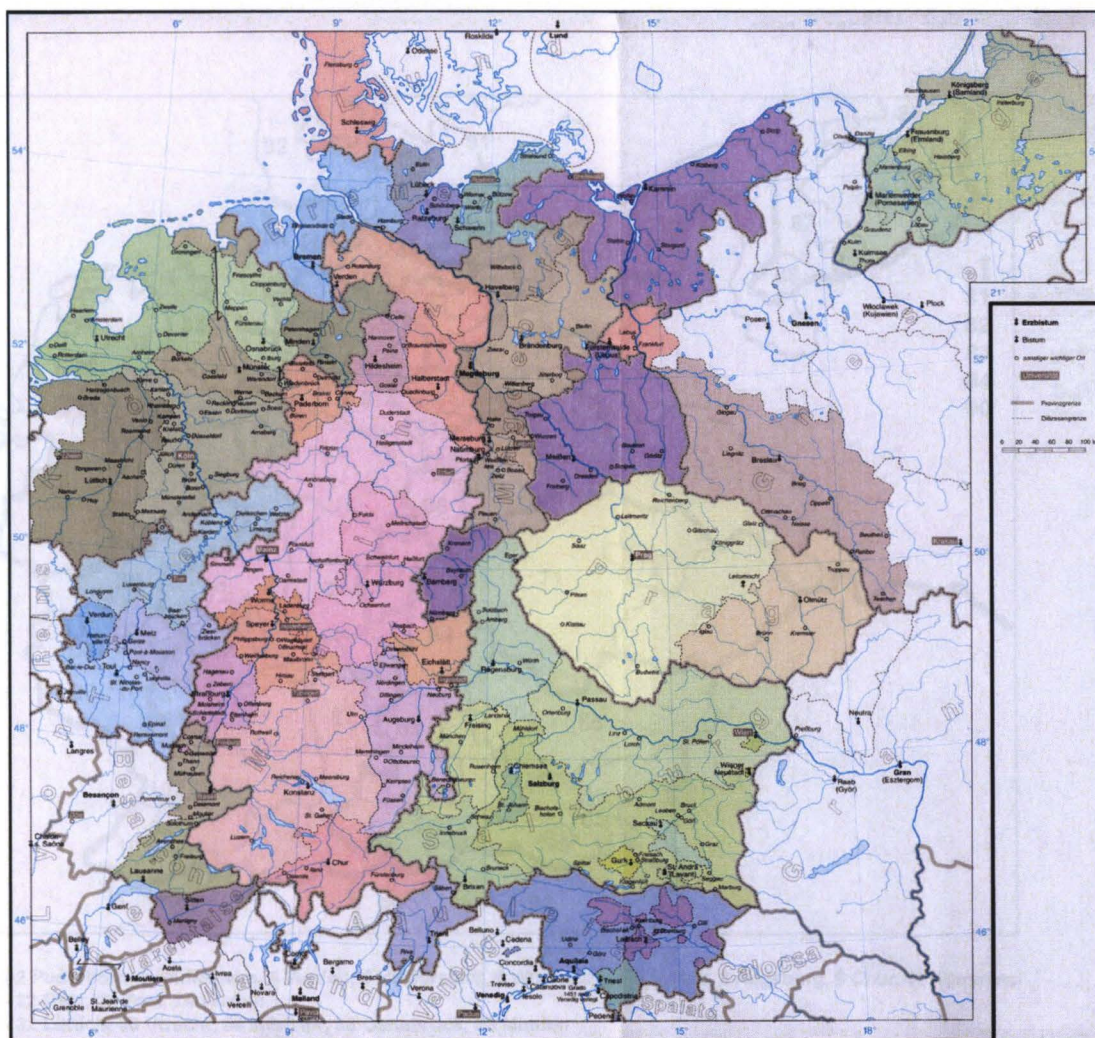
⁹ Mlčky tak činili např. Christiane SCHUCHARD, *Die Deutschen an der päpstlichen Kurie im späten Mittelalter (1378–1447)*, Tübingen 1987 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 65), s. 165–182; Andreas MEYER, *Arme Kleriker auf Pfründensuche. Eine Studie über das in forma pauperum-Register Gregors XII. von 1407 und über päpstliche Anwartschaften im Spätmittelalter*, Köln 1990 (Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 20), s. 12–15; Erich MEUTHEN, *Auskünfte des Repertorium Germanicum zur Struktur des deutschen Klerus im 15. Jahrhunderts*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 71, 1991, s. 280–309, zvl. s. 303–308; Ludwig SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren. Päpstliche Dispense von der unehelichen Geburt im Spätmittelalter*, Zürich 1995, s. 262–265.

¹⁰ *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Sekularisation*, hg. von ERWIN GATZ unter Mitwirkung von Clemens BRODKORB und Helmut FLACHENECKER, Freiburg i.Br. 2003, mapa za s. 872; *Atlas zur Kirche in Geschichte und Gegenwart: Heiliges Römisches Reich-deutschsprachige Länder*, hg. von Erwin GATZ in Zusammenarbeit mit Rainald BECKER, Clemens BRODKORB und Helmut FLACHENECKER, Regensburg 2009, s. 60–61.

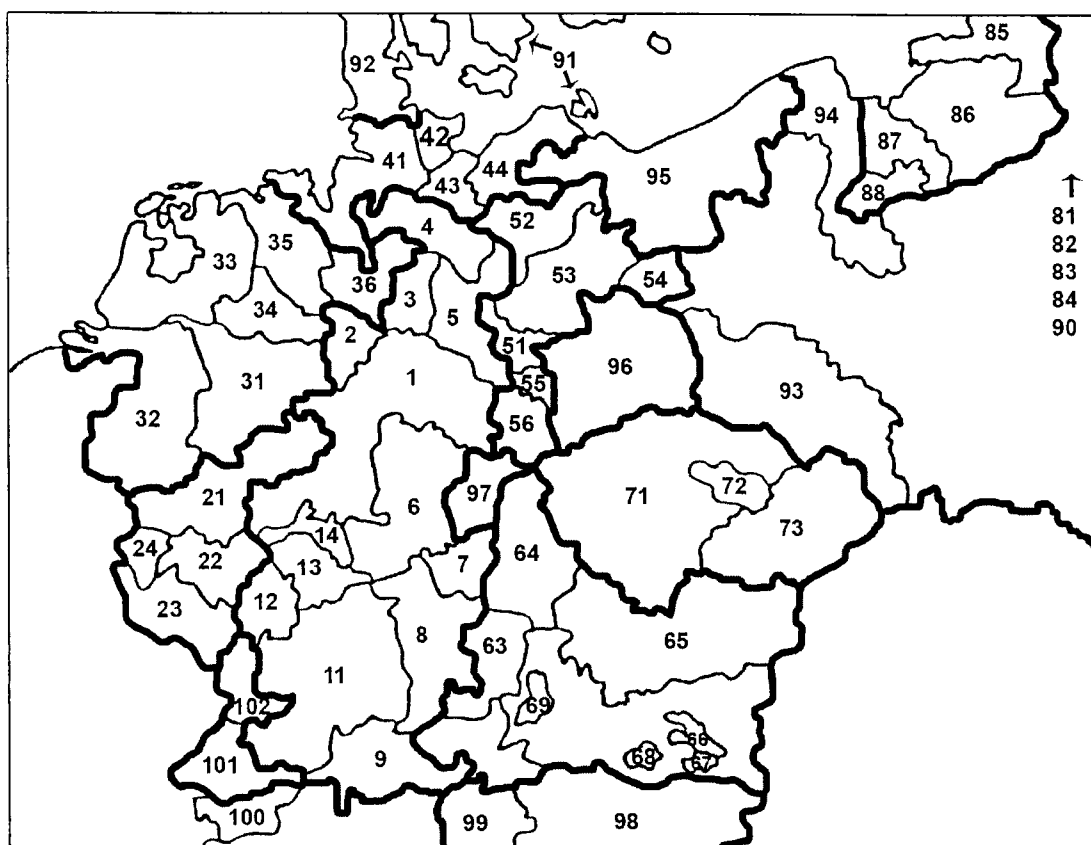
¹¹ Postup byl následující: nejdříve jsem ze sekundární literatury nashromáždil roztroušené údaje o velikosti některých biskupství a poté přenesl obrys těchto biskupství z mapy v Gatzově, *Die Bistümer* na průsvitku. Prostým překrýváním plochy diecézí o neznámé rozloze touto průsvitkou a porovnáním jsem nakonec dospěl k poměrně spolehlivému odhadu, byť s drobnou chybovostí. Exaktní metoda pomocí tzv. vektorové grafiky byla bohužel mimo moje možnosti.

Biskupství Svaté říše římské kolem 1500

Mapa provincií biskupství Svaté říše římské kolem 1500

Mapa provincií a biskupství Svaté říše římské kolem roku 1400

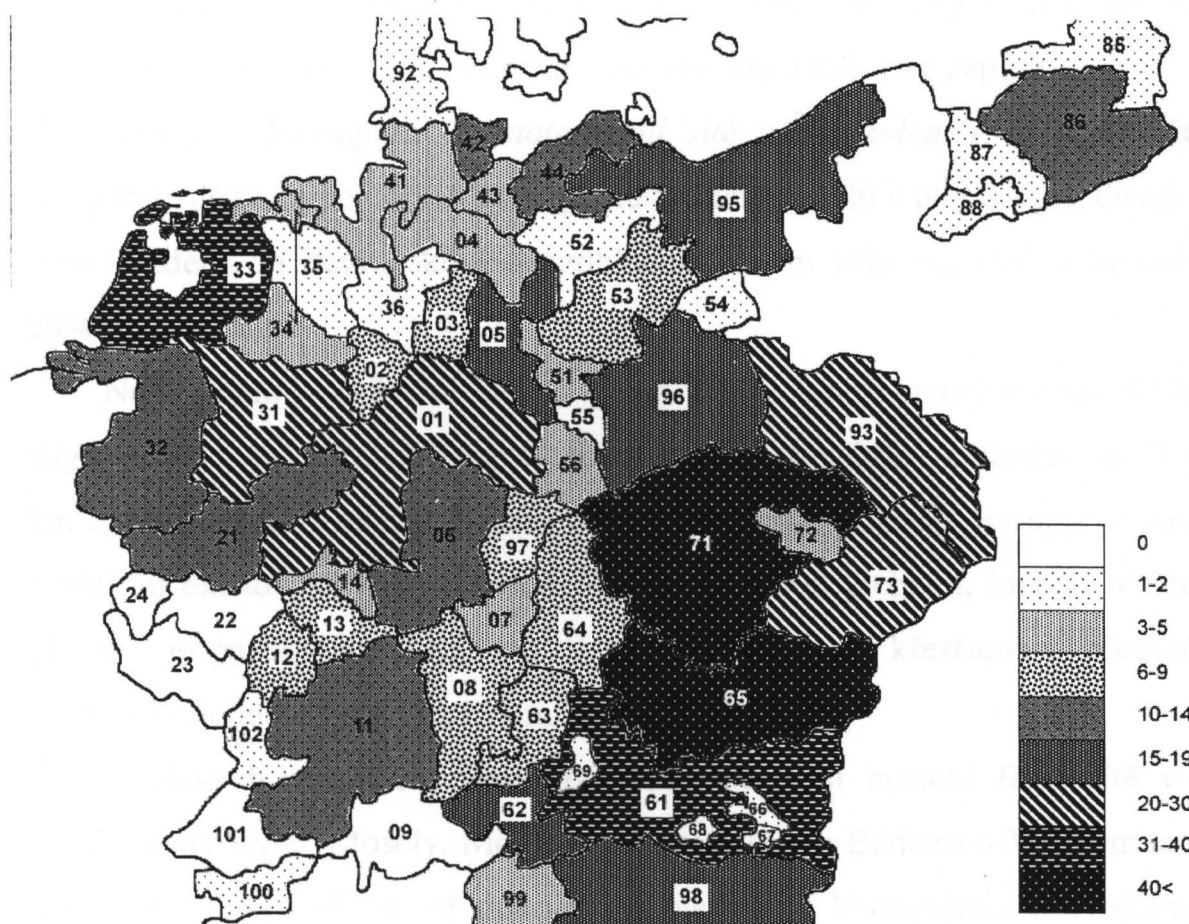

1 Mainz - 2 Paderborn, 3 Hildesheim, 4 Verden, 5 Halberstadt, 6 Würzburg, 7 Eichstätt, 8 Augsburg, 9 Chur, 11 Konstanz
 21 Trier - 22 Metz, 23 Toul, 24 Verdun
 31 Köln - 32 Lüttich, 33 Utrecht, 34 Münster, 35 Osnabrück, 36 Minden
 41 Bremen - 42 Lübeck, 43 Ratzeburg, 44 Schwerin
 51 Magdeburg - 52 Havelberg, 53 Brandenburg, 54 Lebus, 55 Merseburg, 56 Naumburg
 61 Salzburg - 62 Brixen, 63 Freising, 64 Regensburg, 65, Passau, 66 Seckau, 67 Lavant, 68 Gurk, 69 Chiemsee
 71 Praha - 72 Litomyšl, 73 Olomouc
 81 Riga - 82 Ösel, 83 Dorpat, 84 Kurland, 85 Samland, 86 Varmie, 87 Pommern, 88 Chełmno

exemptní biskupství a biskupství z jiných arcidiecézí

90 Reval, 91 Roskilde, 92 Schleswig, 93 Wrocław, 94 Włocławek, 95 Kamień Pomorski, 96 Meißen,
 97 Bamberg, 98 Aquileia, 99 Trient, 100 Sitten, 102 Basel

Počet papežských odpustků v biskupstvích
Svaté říše římské (1389–1404)

jak by se podle stupně dochování domácích pramenů mohlo zdát.¹² Přesto zůstalo několik bílých míst (biskupství Halberstadt, Magdeburg, Brandenburg, Verdun, Basel, Brixen, Aquileia) s neznámým počtem farních beneficií v pozdním středověku, které se snad v budoucnu podaří ještě zaplnit.¹³

Připojený kartogram (*Hustota farní sítě v Říši kolem r. 1400*) si žádá alespoň stručný komentář. Údaje o počtu farních kostelů v 69 říšských diecézích jsem rozdělil do devíti skupin a zohlednil přitom také nápadnější kumulace zjištěných hodnot.

Na přelomu 14./15. století bylo v osmi říšských provinciích (včetně Prahy a Rigy) přibližně 26–28 000 far a jedna farnost připadala v průměru na 28–30 km². Kontinentální relační pozadí ozřejmí údaje ze západní Evropy: v Anglii a Walesu existovalo v 2. polovině 14. století 8 600 plebánií, které v ideálním případě připadaly na 17,5 km².¹⁴ Antické kořeny křesťanství předurčily k nejvyšší hodnotě Francii s 13 km² na farní obvod.¹⁵

V říšských oblastech pozorujeme nejvýraznější hustotu farní sítě v ose sledující tok Rýna, Mosely, Mohanu, dále v dnešním Bádensku-Württembersku a Švábsku. Jde o oblasti příslušející arcibiskupství kolínskému, trevírskému a mohučskému s antickými tradicemi nebo christianizačními procesy probíhajícími v raném středověku, nejpozději do poloviny 9. století, pokud se

¹² Srov. údaje v příloze kapitoly. Ke komplexu otázek spojených s fenoménem středověkých far např.: *Pfarreien im Mittelalter : Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, hg. von Nathalie Kruppa unter Mitwirkung von Leszek Zygmier, Göttingen 2008 (= Studien zur Germania sacra 32), kde Enno BÜNZ, *Die mittelalterliche Pfarrei in Deutschland. Neue Forschungen und Ergebnisse*, s. 27–66, podává formou komentované bibliografie zevrubný přehled dosažených výsledků. Ze zasedání Kostnického pracovního kruhu pro středověké dějiny, které bylo v dubnu 2009 věnováno farám v pozdním středověku, je k dispozici zatím: Protokol Nr. 401 über die Arbeitstagung auf der Insel Reichenau vom 31. März – 3. April 2009, Thema: „Die Pfarrei im späten Mittelalter“, Konstanz 2009, s. 2–7, 69–82, se závažným úvodem a bilancí Enno Bünze, nyní nejkompetentnějšího znalce problematiky.

¹³ Na kartogramu jsou odlišeny bílou barvou.

¹⁴ Údaje pro Anglie přejímám z Robert Norman SWANSON, *Church and Society in Late Medieval England*, Oxford² 1993, s. 4, s údajem 8 600 far k roku 1371; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce I*, s. 76, nedopatřením uvádí pouze 4500 far, s jednou farou na 30 km².

¹⁵ K počtu far ve středověké Francii J. KŁOCZOWSKI, *Młodsza Europa*, s. 250.

přidržíme kritéria založení biskupství.¹⁶ O jejich hospodářském potenciálu netřeba pochybovat, rovněž tak o slušném hmotném vybavení farních beneficií. Země české Koruny s hustotou 25–30 km² (Praha – 23,5, Olomouc – 28,4, Vratislav – 26) na jeden farní obvod tvoří ve třetí a čtvrté skupině sourodý celek zároveň se sousední Míšni, na shodné úrovni s diecézemi Kolín, Münster, Würzburg, Naumburg. U bloku podunajských biskupství a Dolního a Horního Bavorska se na nižších hodnotách podílí geografická tvářnost krajiny (Frankenwald, Bavorský les a hlavně předhůří Alp).¹⁷ Pohled z ptačí perspektivy může být však bez jeho žabího protějšku zavádějící. Méně far totiž neznamená méně kostelů! Jeden příklad za všechny: Pokud v diecézi augsburské (č. 8) připadají na jednu faru v průměru dva filiální kostely, tak ve Freisingu (č. 63) už pět až šest, často s kaplanským beneficiem.¹⁸ Bez důkladné znalosti dějin osídlení, pozemkové držby, patronátních práv a pochopitelně církevní topografie se dopředu bude postupovat jen velmi klopotně.¹⁹

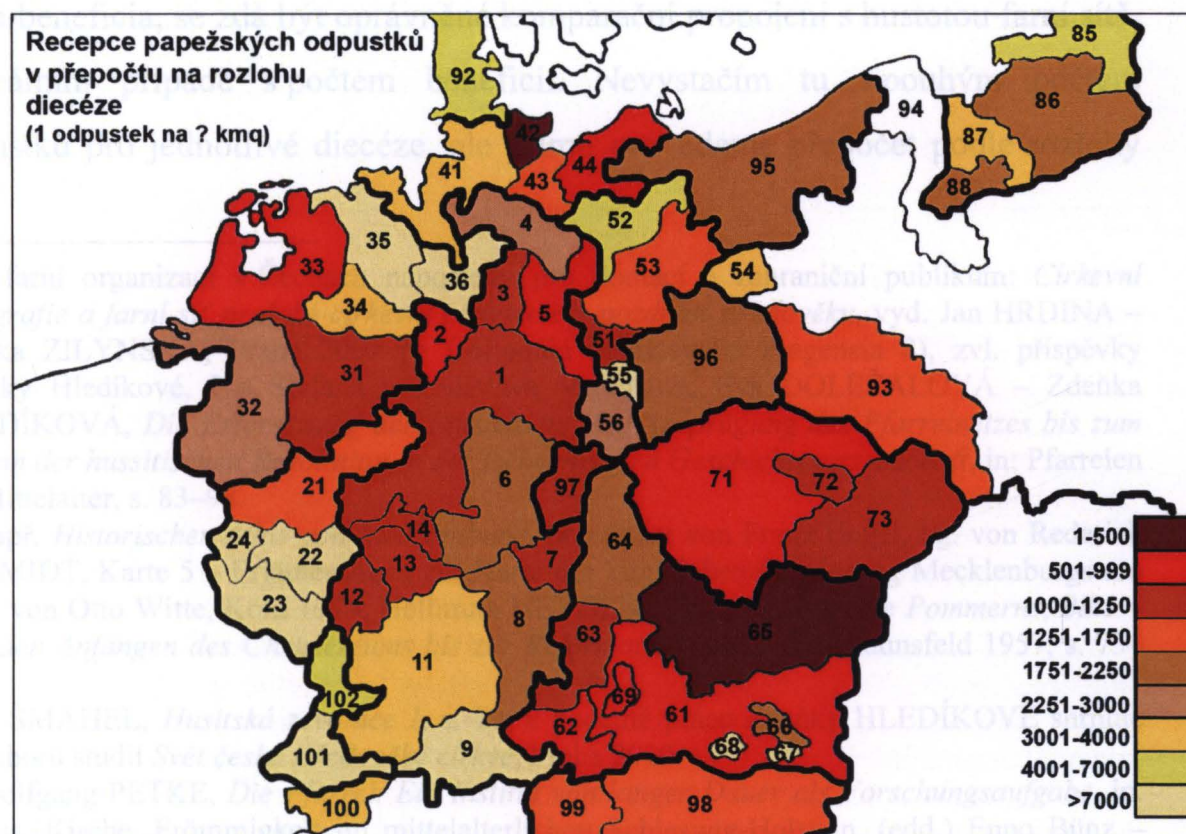
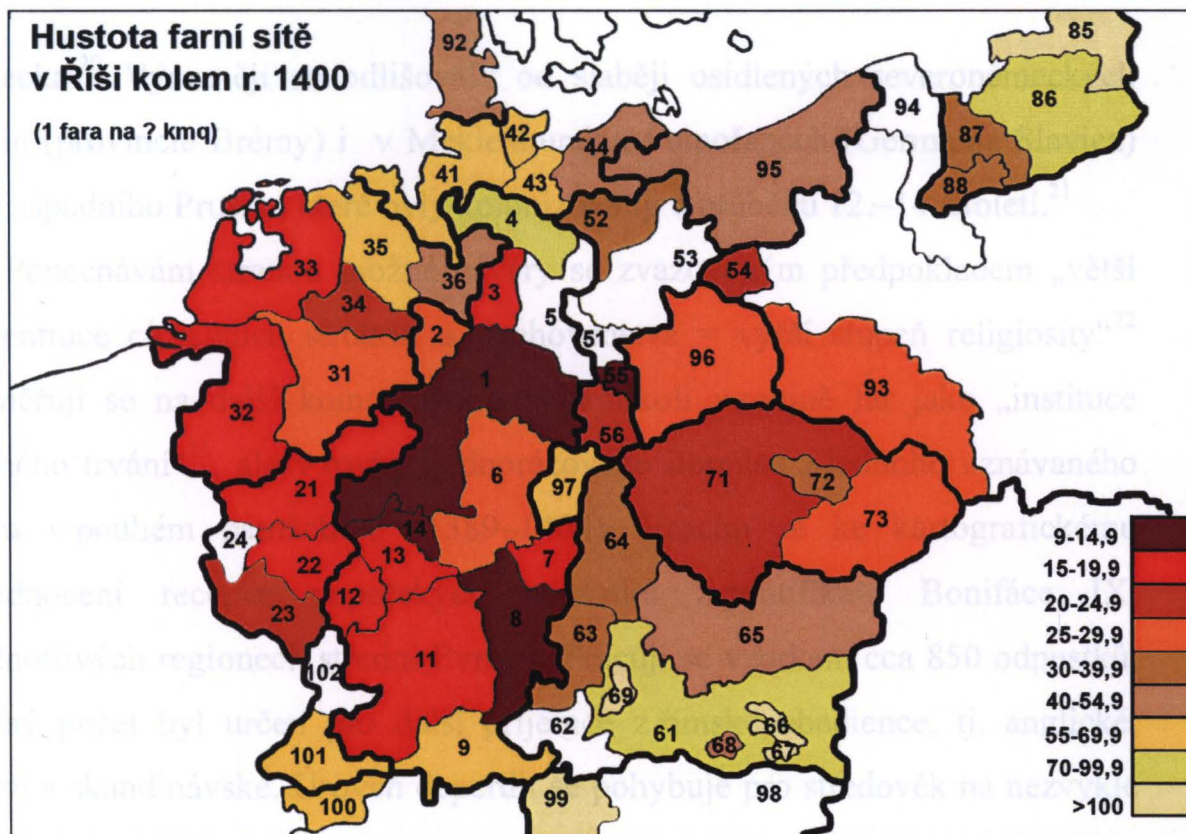
Jedno se však zdá být jisté: České země od počátku 12. století dosáhly v průběhu dvou a půl století téměř shodné hustoty farní sítě nebo stupně sakramentální obslužnosti, jak tomu bylo běžné v Porýní, Pomohani a na jihu

¹⁶ Postačí odkaz na zmíněné kompendium *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches*, s. 23–24, případně instruktivní mapy v *Atlas zur Kirchengeschichte: die christlichen Kirchen in Geschichte und Gegenwart*, hg. von Hubert JEDIN u. a., Freiburg i. Br. 1970, s. 32 a *Atlas zur Kirche in Geschichte und Gegenwart*, s. 39–43.

¹⁷ Plně souhlasím s Enno Bünzem, *Die Pfarrei im Spätmittelalter*, s. 70: „Entscheidend für die Zahl der Pfarreien war nicht die Flachengröße des Bistums, sondern die Siedlungsdichte.“ Zohlednění tohoto kritéria bude ovšem ještě náročnější, nicméně s pomocí historických atlasů zemí dnešního Německa je v blízkém budoucnu zvládnutelné i silami jednotlivce.

¹⁸ *Bayerischer Geschichtsatlas*, hg. von Max SPINDLER. Redaktion Gertrud Diepolder, München 1969, mapa č. 26/27 und komentář kolektivu autorů na s. 89–93. Toto srovnání obohacuje Bünzovu úvahu o roli sídelních struktur o další rozměr.

¹⁹ Naděje často vkládané do projektu *Germania Sacra* (<http://www.uni-goettingen.de/de/77052.html>), který vznikl v Göttingen roku 1917 na podnět Paula Fridolina Kehra, se v čtvrtstoleté perspektivě ukazují spíše liché. Další svazky budou věnovány především významným církevním institucím (biskupským a kolegiátním kapitulám), výzkum „Niederkirchenwesen(s)“ není prioritním směrem. Iniciativa na tomto poli připadá zemským historickým komisím. Modelovým vzorem jsou *Palatia Sacra. Kirchen- und Pfründenbeschreibung der Pfalz in vorreformatorischen Zeit*. Auf Grund der Vorarbeiten von Franz Xaver GLASSCHRÖDER hg. von L. Anton DOLL, 5 sv., Mainz 1988–2005, pro biskupství Špýr.

Německa.²⁰ Výrazněji se odlišovaly od slaběji osídlených severoněmeckých končin (provincie Brémy) i v Meklenbursku, Pomořanech (Germania Slavica) nebo západního Prusku, které byly kolonizovány v průběhu 12.–14. století.²¹

Ponechávám stranou možné závěry se zvažovaným předpokladem „větší koncentrace církevních struktur a duchovenstva = vyšší stupeň religiosity“²² a zaměřuji se na další komparační vrstvu nikoli v rovině far jako „institute dlouhého trvání“²³, ale v rovině jednorázového impulsu z jednoho uznávaného centra v pouhém patnáctiletí (1389–1404). Vracím se ke kartografickému vyhodnocení recepce papežských odpustků z pontifikátu Bonifáce IX. v jednotlivých regionech střední Evropy. Pracuji se vzorkem cca 850 odpustků, shodný počet byl určen pro další příjemce z římské obediencie, tj. anglické, italské a skandinávské. Úroveň deperdit se pohybuje pro středověk na nezvykle nízké úrovni, pouhých cca 45%.

Vzhledem k tomu, že udílení odpustku je vázáno na duchovenskou instituci a její benefícia, se zdá být oprávněné komparační propojení s hustotou farní sítě, v ideálním případě s počtem beneficií. Nevystačím tu s pouhým počtem odpustků pro jednotlivé diecéze, ale přímo provedeme přepoččet podle rozlohy

²⁰ K farní organizaci v Čechách naposledy pro domácí a zahraniční publikum: *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*, vyd. Jan HRDINA – Blanka ZILYNSKÁ, Praha 2007 (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 8), zvl. příspěvky Zdeňky Hledíkové, Ivo Štefana a Ladislava Varadzina; Eva DOLEŽALOVÁ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Die Erforschung der Entstehung und Ausprägung des Pfarreinetzes bis zum Beginn der hussitischen Revolution in der tschechischen Geschichtswissenschaft*, in: *Pfarreien im Mittelalter*, s. 83–98.

²¹ Např. *Historischer Atlas von Mecklenburg*, begründet von Franz Engel, hg. von Rederich SCHMIDT, Karte 5 – Erläuterungen zur Karte der kirchlichen Gliederung Mecklenburgs um 1500 von Otto Witte, Köln 1974; Hellmuth HEYDEN, *Kirchengeschichte Pommerns, Bd. 1 – Von den Anfängen des Christentums bis zur Reformationszeit*, Köln-Braunsfeld 1957, s. 73–78.

²² F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce I*, s. 79, a početné práce Zdeňky HLEDÍKOVÉ shrnuté v souboru studií *Svět české středověké církve*, Praha 2010.

²³ Wolfgang PETKE, *Die Pfarrei. Ein Institut von langer Dauer als Forschungsaufgabe*, in: Klerus, Kirche, Frömmigkeit im mittelalterlichen Schleswig-Holstein, (edd.) Enno Bünz – Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt, Neumünster 2006, s. 17–49. Toto přiléhavé označení se podle četnosti v literatuře i slovních projevech stalo za pouhé tři roky téměř okřídleným obratem.

diecéze. Zjištěnou hodnotu nazývám „hustota odpustkové sítě“ a chápu ji ve smyslu ideální plochy, na niž připadá jeden papežský odpustek. Zastavme se nejprve krátce u zemí středovýchodní Evropy, jimž jsem věnoval pozornost v předchozí kapitole.

Čechy (pražské biskupství) vycházejí z tohoto srovnání jako země pokrytá hustou sítí odpustkových míst, dosti rovnoměrně rozložených po celém jejich území. Následuje Morava (olomoucké biskupství) s koncentrací indulgencí v jižní a střední části. Slezsko se profiluje jako region, v němž spirituální milost zdomácněla především ve městech. Na chvostu stojí Uhry (s trojnásobně nižším průnikem vůči Čechám) a nakonec Polsko (s osmkrát slabší penetrací), byť výrazné výjimky (Krakovsko, Spiš, Sedmihradsko) nabádají k opatrnosti při makroperspektivním posuzování jevu.

Kartogram „Recepce papežských odpustků v Říši v přepočtu na rozlohu diecéze“ se od hustoty farní sítě v mnohém liší. Především mizí dominance porýnské a jihu německé oblasti. Na předních místech zůstávají stálíci biskupství Utrecht (č. 33) a Kolín (č. 31), ale také Mohuč (č. 1), Špýr (č. 13), Worms (č. 14) a Štrasburk (č. 12). Nejzápadnější částí říše stály spíše pod vlivem avignonského papežství, proto nesmí nízké hodnoty překvapit.²⁴ Shodné vysvětlení zřejmě nevystačí pro kostnickou diecézi (č. 11) se 1700 farními obvody a více než třemi sty kláštery.²⁵ Papežské odpustky našly odezvu především ve východních částech Říše – v salcburské a pražské provincii, na

²⁴ Týká se to především biskupství Mety, Toul, Verden, Lausanne, Basilej a Chur.

²⁵ Ke vlivu avignonských papežů v Říši zůstává stále základním dílem: *Repertorium Germanicum*, bearb. von Emil GÖLLER, Bd. 1, Berlin 1916, s. *99–*170 (Clemens VII. von Avignon und das große Schisma in Deutschland); *Atlas zur Kirchengeschichte*, mapa č. 66, s. 48*–52*, který prokázal, že v právě v kostnické diecézi si Klementovi přívrženci drželi významné pozice. Göller bohužel neuvedl u odkazů na lokality ve vztahu k Avignonu ani nejzákladnější regest písemností, takže nemohu srovnat počet odpustků avignonských a římských pontifiků do roku 1394. Göllerův svazek repertoria nenašel zatím pokračování pro období Benedikta XIII. (1394–1423), a tak nelze s jistotou říci, zda se v kostnickém biskupství vyskytly také odpustky avignonských papežů. Město Kostnice získalo minimálně tři indulgence v letech 1393–1402 a v roce 1395 se klášteru Roth dostalo práva udělovat odpustky jubilejního roku pro obyvatele kostnické diecéze, srov. *Repertorium Germanicum II*, sl. 209, 1022.

	Biskupství	Reg. Lat.	Orig. + Opis	Reg. suplik
01	Mainz	29	3	
02	Paderborn	9	2	
03	Hildesheim	6	1	
04	Verden	4	3	
05	Halberstadt	18		
06	Würzburg	11		
07	Eichstätt	5		
08	Augsburg	8		
09	Chur	0		
11	Konstanz	10	3	
12	Straßburg	8		
13	Speyer	8		
14	Worms	3		
21	Trier	10	2	
22	Metz	0		
23	Toul	0		
24	Verdun	0		
31	Köln	22	2	3
32	Lüttich	10		
33	Utrecht	38		
34	Münster	3		
35	Osnabrück	1		
36	Minden	1	1	
41	Bremen	5	2	
42	Lübeck	11	4	
43	Ratzeburg	4	1	
44	Schwerin	13	2	
51	Magdeburg	4	1	
52	Havelberg	2		
53	Brandenburg	8		
54	Lebus	1		
55	Merseburg	0		
56	Naumburg	3	1	

**Recepce papežských odpustků
v biskupstvích Svaté říše římské
(1389–1404)**

	Biskupství	Reg. Lat.	Orig. + Opis	Reg. suplik
61	Salzburg	38	5	
62	Brixen	15	1	
63	Freising	8	3	
64	Regensburg	8	2	2
65	Passau	126	5	6
66	Seckau	1		
67	Lavant	0		
68	Gurk	0		
69	Chiemsee	2		1
71	Praha	61	21	2
72	Litomyšl	4		
73	Olomouc	21	6	3
81	Riga	0		
82	Ösel-Wiek	0		
83	Dorpat	2		
84	Kuronsko	0		
85	Sambie	2		
86	Varmie	11	2	
87	Pomezanie	2	1	
88	Chełmno	2		
90	Reval	0		
92	Schleswig	2		
93	Wrocław	23	7	4
95	Kamień Pom.	16		
96	Meißen	15	3	1
97	Bamberg	7		
98	Aquileia	18		
99	Trient	5		
100	Sitten	2		
101	Lausanne	0		
102	Basel	1		

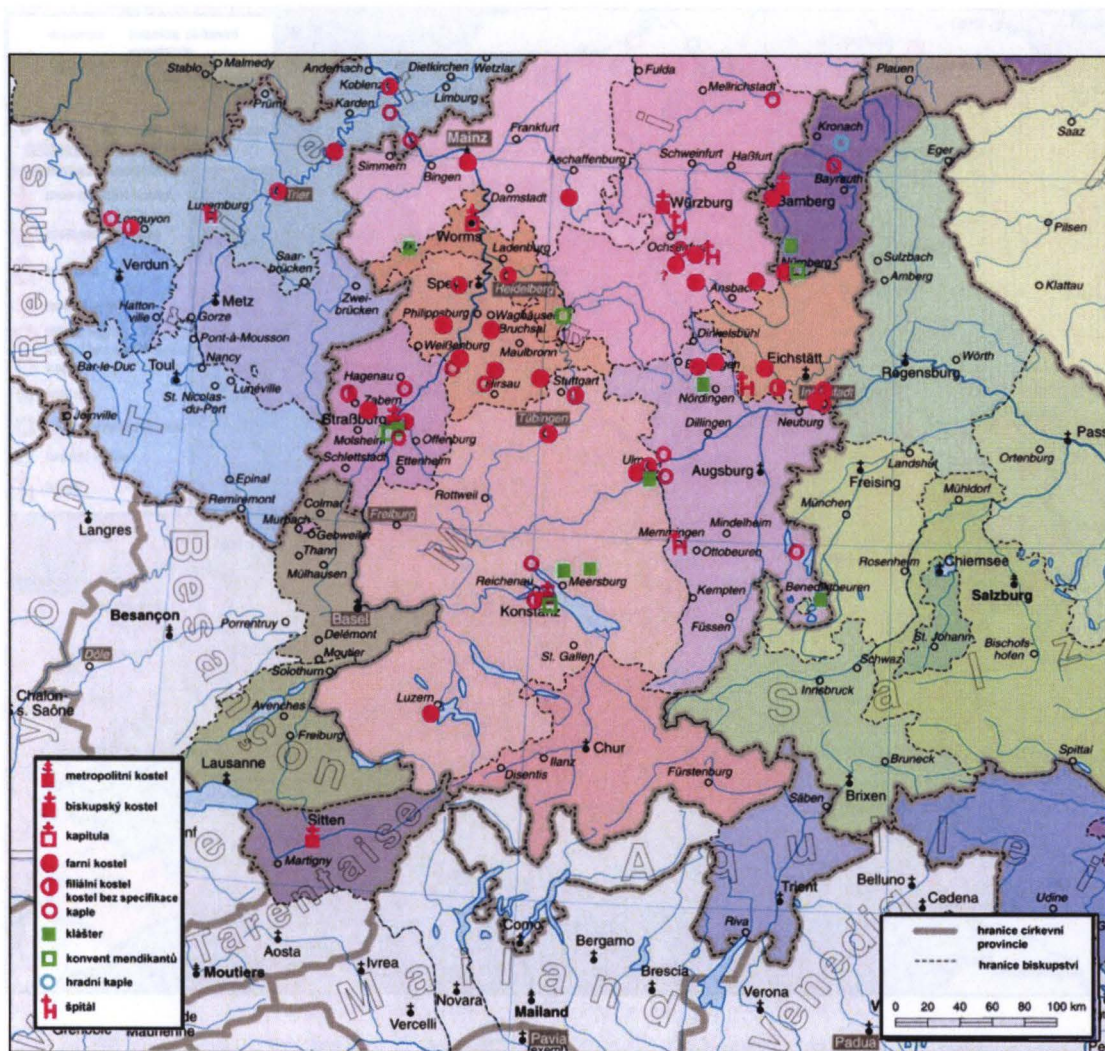
Komentář:

Reg.lat. = počet odpustků pro příjemce
z uvedeného biskupství podle lateránských
register, včetně Cod. Vat. Lat. 6952

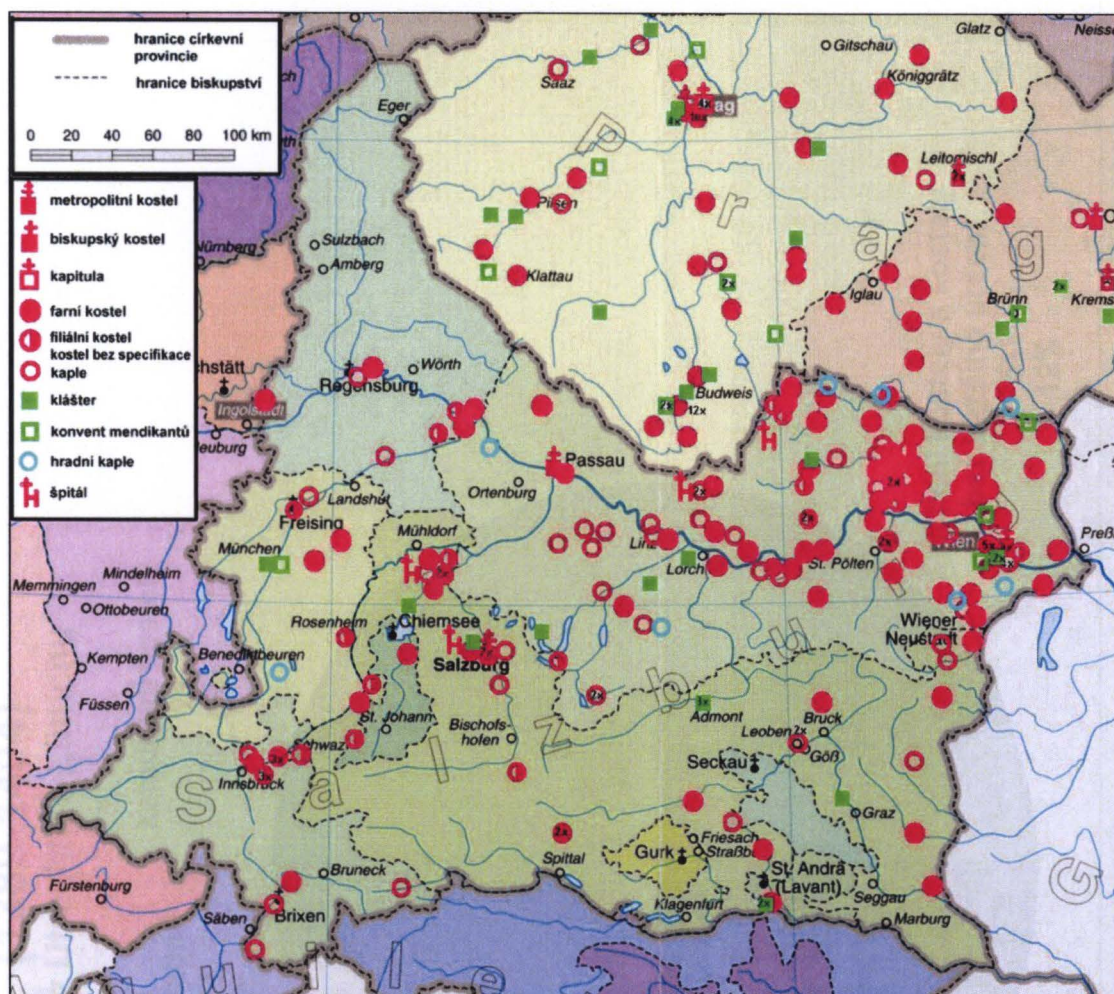
Orig.+Opis = počet originálů/opisů bez
protějšku v Reg.lat.

Reg.suplik = počet odpustků z jediného
zachovaného registra suplik (1394)

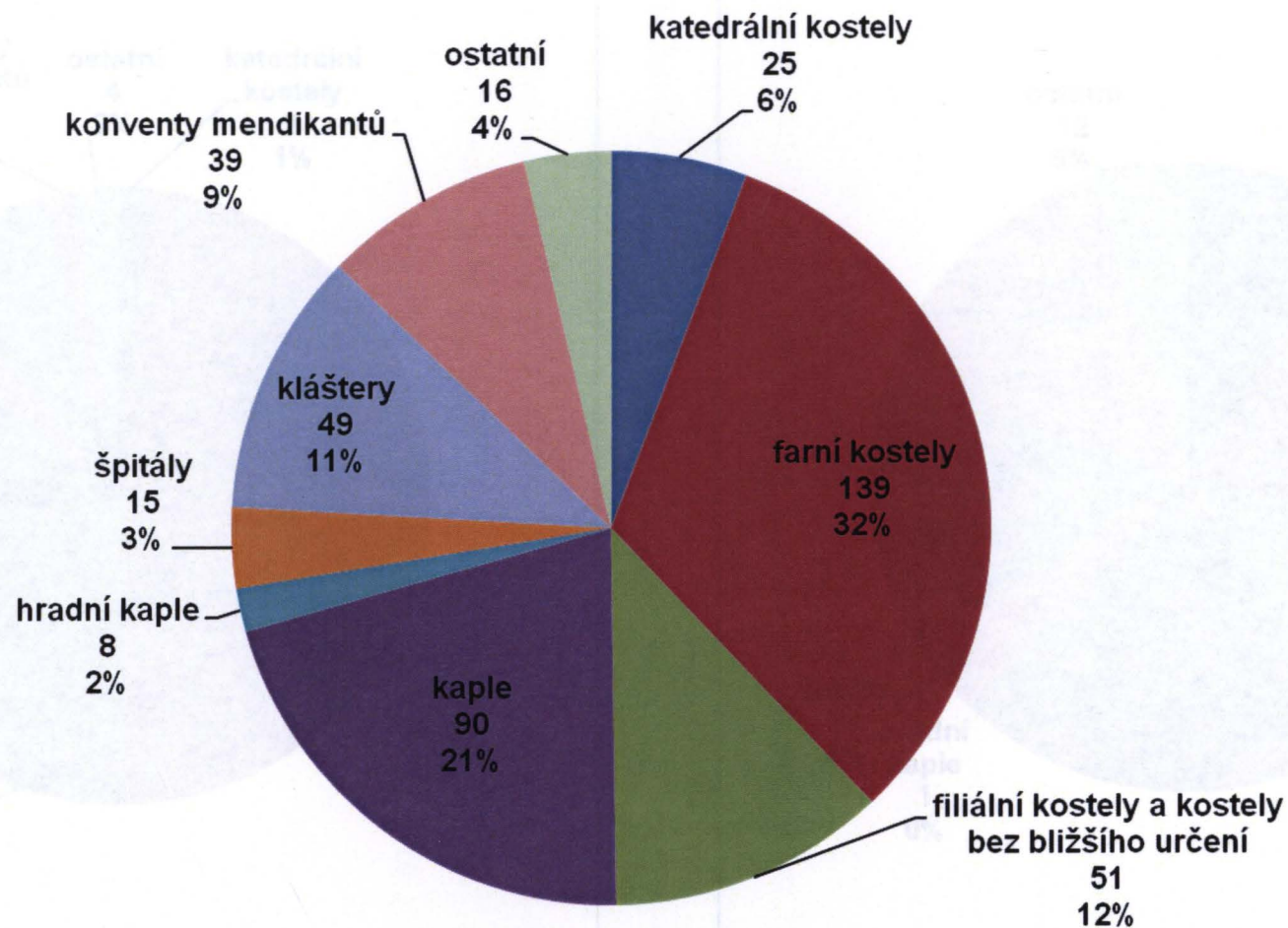
Papežské odpustky v Římsko-německé říši za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404) - jih

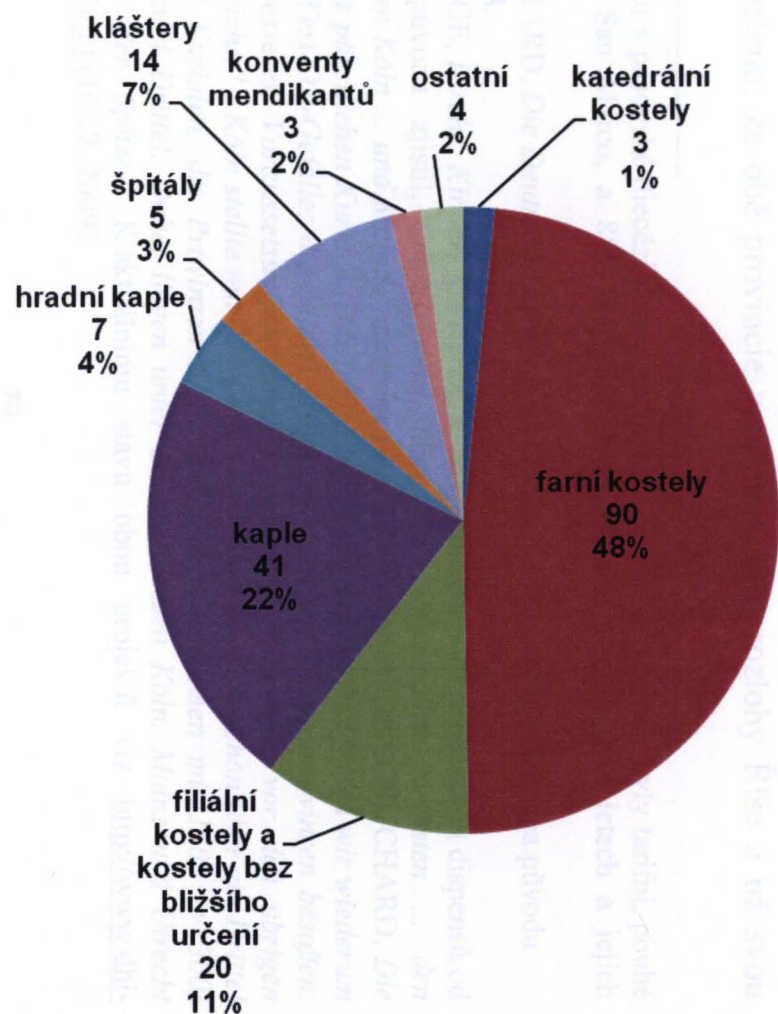
Papežské odpustky pro salcburskou a pražskou arcidiecézi za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404)

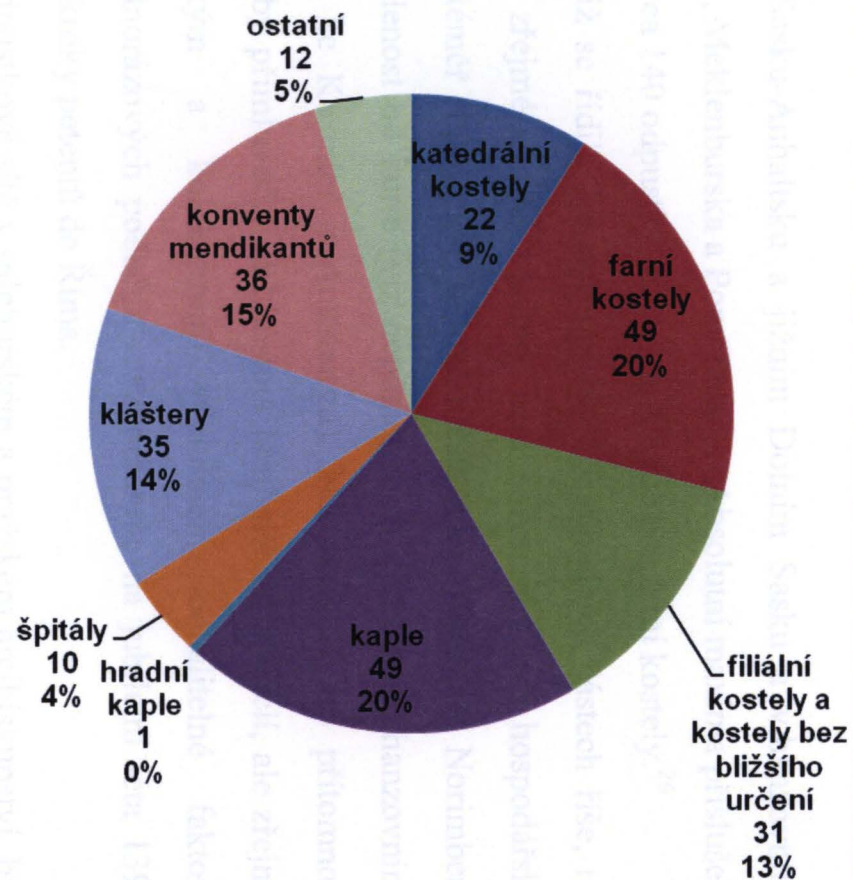
Zastoupení papežských odpustků v Říši podle typů beneficií (1389-1404) bez Utrechtu a Lüttichu

Zastoupení papežských odpustků v salcburské arcidiecézi podle typů beneficií (1389-1404)

Zastoupení papežských odpustků v říšských círk. provinciích podle typů beneficií (1389-1404) bez salcburské arcidiecéze

severu v dnešním Sasku-Anhaltsku a jižním Dolním Sasku a v hanzovních městech Holštýnska, Meklenburska a Pomořanska. Absolutní maxima příslušela pasovské diecézi s cca 140 odpustky určenými hlavně pro farní kostely.²⁶

Tendence, jimiž se řídila recepce odpustků v západních částech říše, mi nejsou dosud zcela zřejmé. Žádné z kritérií není univerzální: ani hospodářská vyspělost regionů (téměř chybí např. taková města jako Augsburg, Norimberk a Lipsko), ani vzdálenost od kurie (viz nepoměr mezi Utrechtem, hanzovními městy v protikladu ke Kostnici a Augsburgu). Nerozhoduje ani přítomnost místních kuriálů coby přímluvců,²⁷ ani hustota farní sítě a beneficií, ale zřejmě až prosopografickým a kolektivním výzkumem odhalitelné faktory krátkodobých a jednorázových podnětů – vzpomeňme na jubilejní léta 1390 a 1400, které vedly kroky petentů do Říma.

Obraz husté odpustkové sítě v salcburském a pražském arcibiskupství, byť doložený zatím sondou pro jeden pontifikát, protiřečí obvyklému soudu vatikánských badatelů, kteří podle *Repertoria Germanica* a *Repertoria Poenitentiariae Germanicum* dokládají, že nadpoloviční většina dokladů z register 14. a 15. století se týká příjemců v provinciích kolínské a mohučské, čili regionů oplývajícím ekonomickým potenciálem a značný počtem beneficií.²⁸ Na okraj budiž řečeno, že obě provincie zaujímají 52% rozlohy Říše a už svou

²⁶ K indulgencím v pasovské diecézi pouze podotýkám, že téměř všechny byly tarifní, pouhé čtyři ad instar San Marco, a 85% odpustků bylo získáno v jubilejních letech a jejich dozvucích.

²⁷ Ch. SCHUCHARD, *Die Deutschen an der päpstlichen Kurie*, s. 165–182, mapa původu kuriálů na s. 178.

²⁸ L. SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren*, s. 267 podle rozboru papežských dispensů od nelegitimního původu zjistil, „dass [sich] über die Hälfte aller Regesten ... den Kirchenprovinzen Köln ... und Mainz ... zuordnen lassen“. Podobně Ch. SCHUCHARD, *Die deutschen an der päpstlichen Kurie*, s. 166–167: „Innerhalb des Reiches finden wir wiederum ein deutliches West-Ost-Gefälle: die beiden großen rheinischen Kirchenprovinzen besaßen, gemäß ihren besseren Voraussetzungen, einen erheblichen Vorsprung vor den übrigen Gebieten des Reichs.“ „Köln stellte mit 729 (+ 156?) Personen allein schon über ein Drittel aller deutschen Kurialen, die Provinzen Köln und Mainz zusammen mit 1308 (+ 300) Personen fast zwei Drittel. Dabei liegen unter allen Diözesen Köln, Mainz und Utrecht regelmäßig an der Spitze.“ K aktuálnímu stavu obou projektů viz <http://www.dhi-roma.it/quellen.html> (10.12. 2009).

rozlohou jsou „předurčeny“ k nadpolovičnímu zastoupení.²⁹ Můj pohled v zorném úhlu graciálních, nikoli beneficiálních písemností dokazuje jasný posun na jihovýchod a jih Říše a relativizuje obvyklé historiografické představy.³⁰

Možné tematické spojnice si dovolím rozvinout o poslední sondu z pramene beneficiální povahy. Ve vatikánském archivu se zachoval svazek papežských expektancí *in communi forma pauperum* z roku 1407, z počátku pontifikátu římského papeže Řehoře XII. Registrum podrobně rozebral Jaroslav Eršil, pro neslovanský svět platí za „objevitele“ Andreas Meyer.³¹ Podle tradice založené Klimentem V. otevírali nově nastupující papežové studnici beneficiálních milostí pro méně movité kleriky, žádající osobně u kurie o obročí, které se mělo do budoucna uprázdnit. Od února do března 1407 se sešlo v Římě na 800 prosebníků, z nichž známe jménem 560 duchovních, kteří po zkouškách získali čekatelský nárok na uvolněné obročí.

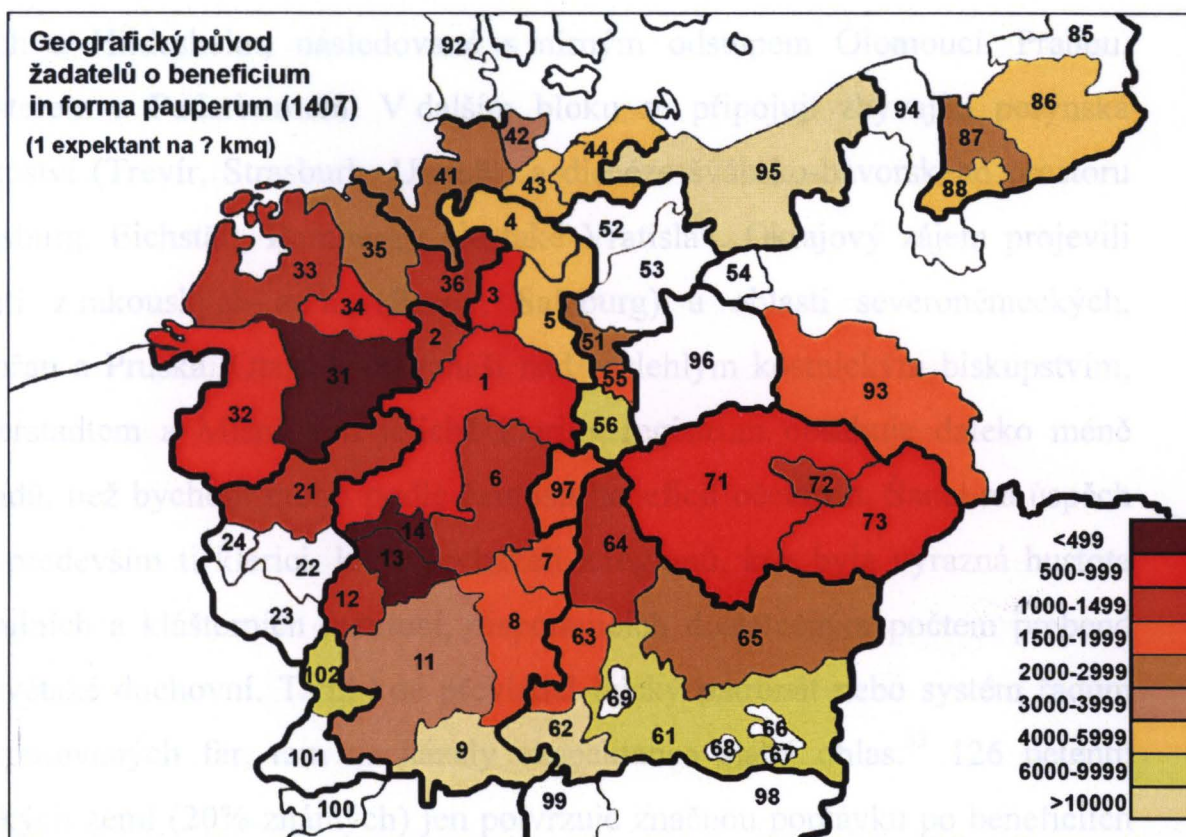
Meyerovo tabulkové zpracování posloužilo k třetímu srovnávacímu kartogramu (*Geografický původ žadatelů o beneficium in forma pauperum*), který zohledňuje počet uchazečů o beneficium v poměru k rozloze diecéze a z něhož vyplývá následující obraz:³² Menší porýnské diecéze Špýr a Worms jednoznačně dominují; ve druhé třídě se seskupily biskupství Kolín, Mohuč,

²⁹ Údaje o procentuálním zastoupení rozlohy říšských provincií (bez metropole pražské) uvádí bez uvedení zdroje: L. SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren*, s. 265–268.

³⁰ V tisku se nachází sborník z konference *Ludwig Quidde und die Erschließung der kurialen Registerüberlieferung*, pořádané Deutsches historisches Institut in Rom ve dnech 13. – 16.10. 2008. Lze očekávat, že některé ze sond se budou věnovat i prostorovému rozptylu speciálních milostí, jak ve svých vystoupeních naznačili např. Enno BÜNZ, *Kurie und Region. Pfarrei und Niederklerus im Spiegel der Vatikanischen Registerüberlieferung* a Matthias KLIPSCH, *Vom Fasten bei Wasser und Brot bis zum Fleisch- und Buttergenuss - die spätmittelalterliche Buß- und Fastenpraxis im Spiegel der kurialen Registerüberlieferung*.

³¹ Registrum v registrové formě zpřístupnil A. MEYER, *Arme Kleriker auf Pfründensuche*. Publikáční prvenství drží Jaroslav ERŠIL, *Papežské expektance in communi forma pauperum na česká beneficia ve 14. a na počátku 15. století*, Strahovská knihovna 5–6/1970–1971, s. 105–137. Edice bohemikálních případů v *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*, (ed.) Jaroslav ERŠIL, díl 1, Pragae 1980.

³² A. MEYER, *Arme Kleriker auf Pfründensuche*, s. 12–15, s. 14 (mapa) zpracoval údaje pouze podle počtu petentů připadajících na biskupství.

Lutych a Hildesheim, následované s mírným odstupem Olomoucí, Prahou, Münsterem a Paderbornem. V dalším bloku se připojují zbývající porýnská biskupství (Trevír, Štrasburk, Utrecht) a diecéze švábsko-bavorského prostoru (Augsburg, Eichstätt, Bamberg), ale také Vratislav. Okrajový zájem projevili petenti z rakouských zemí (Pasov, Salzburg) a oblastí severoněmeckých, Pomořan a Pruska. Otazník se vznáší nad rozlehlým kostnickým biskupstvím, Halberstadtem a Míšní, pro jejichž kleriky registrum obsahuje daleko méně dokladů, než bychom mohli podle četnosti beneficií očekávat. Šanci na úspěch měli především ti klerici, kteří pocházeli z regionů, kde byla výrazná hustota kapitulních a klášterních institucí, disponujících dostatečným počtem prebend pro světské duchovní. Tam, kde převládal laický patronát nebo systém řádům inkorporovaných far, tam nacházely exspektance slabý ohlas.³³ 126 petentů z českých zemí (20% známých) jen potvrzuje značnou poptávku po beneficiích a intenzivní sepětí s papežským beneficiálním systémem v předhusitských Čechách.

Co mají společného tři drobné sondy komparativní povahy? Snaží se propojit „působnost dlouhodobých trendů“ (farní organizace v Říši na sklonku středověku) s jednorázovými impulsy z jednoho centra (emise odpustků a beneficiální politika římské kurie) ve střední Evropě na přelomu 14./15. století. Podrobné zpracování ovlivňuje několik determinant, které je třeba vzít v potaz.

Volba zkoumaného období je dána národní příslušností badatele; stěží si – s čestnými výjimkami – představit německého historika, který by zahorel právě pro tuto dobu a nedal přednost „dem Römisch-Deutschen Reich am Vorabend

³³ A. MEYER, *Arme Kleriker auf Pfründensuche*, s. 15. Peter MORAW, *Über Typologie, Chronologie und Geographie der Stiftskirche im deutschen Mittelalter*, in: *Untersuchungen zu Kloster und Stift*, Göttingen 1980, s. 9–37 (= *Studien zur Germania Sacra* 14), v brilantním přehledu sice zmínil nerovnoměrné rozložení kapitulních kostelů v Říši do poloviny 15. století, ale obrazový doprovod schází. Jeho obecnější konstatování, že pokud říšští biskupové v průběhu reforem 12.–14. století upřednostňovali zakládání domů řeholních kanovníků, pak jednali na úkor kléru kapitulního, pomáhá řešit některé naznačené otázky, zejména slabé zastoupení chudých kleriků z diecéze Pasov, Salcburk a Halberstadt, kde domy řeholních kanovníků převýšily počet kapitulní kostelů (s. 24). Pro Kostnici tento závěr neplatí, čímž se opětovně potvrzuje její nezvyklé postavení vůči římské kurii.

der Reformation“.³⁴ Podobně i přístup k tématu nenese nijak neutrální náboj, neboť badatel leckdy čelí Scylle a Charybdě přílišného hledání shod nebo naopak rozdílů, když zkoumá „nerovnoměrnost rozvoje jednotlivých částí evropského subkontinentu“.³⁵ Pro nedostatek údajů nebo roztržičnost zemských historiografií – a to platí především pro německou historiografii – se leckdy nedostává spojovacích komparačních článků a výsledný obraz se může jevit příliš kontrastním. Mírím tím na zmíněná srovnání církevních struktur mezi krystalizačním jádrem Evropy, tj. Francií a Anglií, a středovýchodní Evropou, aniž by byla vzata v potaz oblast mezi Rýnem a Šumavou. Fázový asynchronismus a rozdíly se tímto přístupem mohou zdát ještě výraznějšími, než zřejmě v realitě byly. I přes rozlomení ideologických hranic se negativní konotace nezbavily ani pojmy: např. „země vývojově opožděné, zaostalé vůči některým rozvinutým“, nebo „předstih nebo náskok, vyspělost, pokročilost“. Při posuzování jakýchkoliv historických jevů a trendů byly, jsou a budou jistým jablkem svárů příštích národních a kontinentálních komparací.

Jaké místo přisoudit českým zemím ve zjednodušeném srovnávání mezi západem a východem střední Evropy? Zvolené sondy jenom potvrzují jejich příslušnost k strukturám na západ od našich hranic se vši skepsí, která z toho vyplývá pro koncept slovanské Evropy. Faktory hospodářského, sociálního i politického vývoje značně ovlivnily konstituování farní sítě, mnohde zastiňující též dříve christianizované říšské oblasti. Spolu s výraznou přítomností řádových sídel vytvářely církevní strukturu, která se zapojovala do soustav univerzálnějších. Spojení trůnu a oltáře za Karla IV. tyto tendence a vázanost na kuriální benefičiální soustavu zřejmě prohlubovalo. Za jeho nástupce byly české země jako součást římské obediencie vystaveny nejenom zostřenému finančnímu tlaku, ale také aktuálním mimořádným spirituálním nabídkám ze strany kurie. Odpustky Bonifáce IX. a s nimi spojená jubilejní léta

³⁴ S výjimkou některých studií Ch. Schuchard se jazykově německý výzkum kuriálních pramenů plně zaměřuje na 15. století.

³⁵ V jiné souvislosti používám trefný obrat F. ŠMAHELA, *Husitská revoluce I*, s. 72.

– jako jednorázový impuls – středoevropské duchovní klima výrazně dynamizovaly a nápadně dostaly do povědomí intelektuálů a zřejmě i obecného lidu otázky spojené s hříchem, vinou, trestem, pokáním, odpuštěním a spásou. Jejich dopad se ovšem lišil region od regionu, zdaleka ne vždy v přímé závislosti na zmiňovaných církevních strukturách a vývojových faktorech. Zde však přínos komparativního přístupu zřejmě naráží na své hranice – jen obtížně lze pro většinu historické obce konsensuálně a prokazatelně zkoumat např. „míru existenciálních obav“ a nadměrné spoléhání se na odpustky vnímat jako barometr eschatologických úzkostí region od regionu odlišných. Ve hře o přijatelnou interpretaci je příliš mnoho neznámých faktorů komunikační a individuální povahy, odhalitelných v jednotlivých případech mikrosondou, jak se pokusím doložit na českém a dvou uherských příkladech.

**Rozloha a počet far v biskupstvích Svaté říše římské
na sklonku středověku**

Číslo	Biskupství	Rozloha v km ²	Počet far	Hustota far na km ²	Období
1	Mainz	36000	2728	13,2	
2	Paderborn	6000	212	28,3	poč. 16. stol.
3	Hildesheim	6000	318	18,9	kon. středověku
4	Verden	9500	100	95,0	15. stol.
5	Halberstadt	10500	–	–	
6	Würzburg	23000	870	26,4	1464/1465
7	Eichstätt	6000	301	19,9	1480
8	Augsburg	13764	1054	13,1	poč. 16. stol.
9	Chur	12000	183	65,6	kon. 15. stol.
11	Konstanz	32000	1760	18,2	1435
12	Strassburg	8000	448	17,9	pol. 15. stol.
13	Speyer	8000	484	16,5	1468/70
14	Worms	3200	255	12,5	1469
21	Trier	15000	1000	15,0	cca 1300
22	Metz	8500	461	18,4	1361
23	Toul	13000	608	21,4	1402
24	Verdun	3000	–	–	
31	Köln	22000	820	26,8	1308
32	Lüttich	26000	1675	15,5	14. stol.
33	Utrecht	23000	1400	16,4	pol. 16. stol.
34	Münster	11500	538	21,4	cca 1500
35	Osnabrück	10500	160	65,6	cca 1400
36	Minden	10000	200	50,0	15. stol.
41	Bremen	16500	–	–	
42	Lübeck	3500	56	62,5	cca 1520
43	Ratzeburg	5500	94	58,5	1344/47
44	Schwerin	8500	197	43,1	cca 1500
51	Magdeburg	4000	–	–	
52	Havelberg	10500	354	29,7	pol. 16. stol.
53	Bradenburg	13000	–	–	
54	Lebus	4000	167	24,0	1405
55	Merseburg	1700	183	9,3	1428
56	Naumburg	7500	325	23,1	cca 1400
61	Salzburg	36000	400	90,0	poč. 14. stol.
62	Brixen	10000	57	175,4	13. stol.
63	Freising	8755	233	37,6	1315
64	Regensburg	15000	403	37,2	1326
65	Passau	42000	920	45,7	1429

66	Seckau	2000	13	153,8	1218
67	Lavant	1000	7	142,9	poč. 14. stol.
68	Gurk	1000	19	52,6	1281
69	Chiemsee	1500	10	150,0	poč. 14. stol.
71	Praha	49000	2084	23,5	cca 1400
72	Litomyšl	5000	151	33,1	cca 1400
73	Olomouc	25578	900	28,4	cca 1400
85	Sambie	13000	50	260,0	pol. 15. stol.
86	Varmie	19800	201	98,5	kon. 15. stol.
87	Pomezánie	7300	240	30,4	poč. 16. stol.
88	Chełmno	4250	122	34,8	1445
	další biskupství				
92	Schleswig	12000	235	51,1	15. stol.
93	Wrocław	36000	1400	25,7	1500
95	Kamień Pomorski	33000	220	150,0	cca 1300
96	Meissen	27000	958	28,2	pol. 14. stol.
97	Bamberg	7500	108	69,4	kon. 14. stol.
98	Aquilea	26000	–	–	
99	Trient	8000	72	111,1	1336
100	Sitten	6500	97	67,0	kon. 18. stol.
101	Lausanne	8200	301	27,2	15. stol.
102	Basel	6000	420	14,3	14. stol., 1. pol. 15. stol.
	suma	802547	> 26572	30,2	

Literatura pro statistické údaje k počtu far v říšských biskupstvích ve 14.–15. století

- 98 Aquilea • *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von Ihrer Anfängen bis zur Säkularisation*, hg. von Erwin GATZ unter Mitwirkung von Clemens BRODKORB und Helmut FLACHENECKER, Freiburg im Breisgau 2003 (dále BHRR), s. 42
- 8 Augsburg • BHRR, s. 52, 63–64.
- Franz MACHILEK, *Die Pfarreien. Der niedere Klerus*, in: *Handbuch der Bayerischen Kirchengeschichte*, Bd. 1, hg. von Walter BRANDMÜLLER, St. Ottilien 1998 (dále MACHILEK), s. 493
- Friedrich ZOEPFL, *Das Bistum Augsburg und seine Bischöfe im Mittelalter*, München-Augsburg 1955, s. 567, 582–583
- Enno BÜNZ, *Die mittelalterliche Pfarrei in Franken. Stand, Probleme und Aufgaben der landesgeschichtlichen Atlasarbeit in Bayern*, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 68, (2005) s. 73–77
- *Bayerischer Geschichtsatlas*, hg. von Max SPINDLER, München 1969, (dále BG), mapa č. 26/27 a vysvětlivky s. 89–93 (sine autore)
- 97 Bamberg • BHRR, s. 70–71
- Erich Freiherr von GUTTENBERG, Alfred WENDEHORST, *Das Bistum Bamberg*, 2. Teil – Die Pfarreiorganisation, Berlin 1966 (*Germania Sacra*, 2. Abt. Die Bistümer der Kirchenprovinz Mainz, 1. Bd. Das Bistum Bamberg), s. 21, 32
- BG, s. 90–91
- Karl BORCHARDT, *Römische Kurie und die Pfründebesetzung in den Diözesen Würzburg, Bamberg, Eichstätt*, *Jahrbuch für fränkische Landesforschung* 57, 1997 (dále BORCHARDT) s. 77, 82
- MACHILEK, s. 495
- 102 Basel • BHRR, s. 82–87
- Rudolf PFISTER, *Kirchengeschichte der Schweiz*, Bd. 1, Zürich 1964, s. 197
- 53 Bradenburg • Fritz CURSCHMANN, *Die Diözese Brandenburg. Untersuchungen zur historischen Geographie und Verfassungsgeschichte eines ostdeutschen Kolonialbistums*, in: *Veröffentlichungen des Vereines für Geschichte der Mark Brandenburg*, Leipzig 1906 – *soupis subsidia caritativa 1527–1529*, s. 394–477

- 41 Bremen**
- Klaus Joachim LORENZEN-SCHMIDT, *Anmerkungen zur Prosopographie des vorreformatorischen Niederklerus in Nordelbien*, in: Kirche, Klerus, Frömmigkeit in mittelalterlichen Schleswig-Holstein, Hrsg. Enno Bünz und Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt, Neumünster 2006, s. 107
 - Andrea BOOCKMANN, *Hamburg, Lübeck und Schleswig als Zentren der Diözesanverwaltung im Mittelalter*, in: Schleswig-Holsteinischen Kirchengeschichte, Bd. 2: Anfänge und Ausbau, T. 2., Neumünster 1978, s. 9–42
- 93 Breslau**
- BHRR, s. 135
 - Walter KUHN, *Seelenzahlen der Pfarreien in der mittelalterlichen Ostsiedlung*, Archiv für schlesische Kirchengeschichte 35, 1977, s. 1–27, zvl. s. 9.
 - E. WIŚNIEWSKI, *Parafie w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2004, s. 49.
- 62 Brixen**
- BHRR, s. 149
- 83 Dorpat**
- BHRR, s. 187
- 7 Eichstätt**
- MACHILEK, s. 495
 - BORCHARDT, s. 77, 82
 - Andreas BAUCH, *Die Diözese Eichstätt – Abriß ihrer Geschichte*, 1980, s. 12
- 86 Ermland**
- BHRR, s. 203
 - Gerhard MATERN, *Die kirchlichen Verhältnisse in Ermland während des späten Mittelalters*, Paderborn 1953, s. 36, 40, 131
 - Aniela OLCZYK, *Sieć parafialna biskupstwa warmińskiego do roku 1525*, Lublin 1961, s. 62
 - Christofer HERRMANN, *Die Entwicklung des mittelalterlichen Pfarrkirchenbaus im Preußenland*, in: Kirche im Dorf, Berlin 2002, s. 37
 - Andrzej RADZIMIŃSKI, *Biskupstwa państwa krzyżackiego w Prusach XIII–XIV wieku. Z dziejów organizacji kościelnej i duchowieństwa*, Toruń 1999, s. 117
 - Eugeniusz WIŚNIEWSKI, *Structures diocésaines et paroissiales de l'église catholique romaine dans les territoires polonais aux XIVe et XVe siècles*, in : L'Église et le peuple chrétien dans les pays de l'Europe de Centre-Est et du Nord (XIVe–XVe siècles), Rome 1990, s. 15

- 63 Freising • BHRR, s. 212
- 68 Gurk • BHRR, s. 232
- 5 Halberstadt • BHRR, s. 244
- 52 Havelberg • *Historischer Atlas von Mecklenburg*, begründet von Franz Engel, hg. von Rederich Schmidt, mapa 5
 - Gottfried WENTZ, *Das Bistum Havelberg*, Berlin 1933 (*Germania Sacra*, 1. Abt. – Die Bistümer der Kirchenprovinz Magdeburg, 2. Bd. – das Bistum Havelberg), s. 401–419, s. 401n.
- 3 Hildesheim • BHRR, s. 261–262
- 69 Chiemsee • BHRR, s. 159
- 9 Chur • BHRR, s. 170
- 95 Kammin • Jürgen PETERSOHN, *Der südliche Ostseeraum im kirchlich-politischen Kräftespiel des Reichs, Polen und Dänemarks vom 10. bis 13. Jahrhundert*. Mission-Kirchenorganisation-Kultpolitik, Böhlau, Köln-Wien 1979, s. 325
 - Hellmuth HEYDEN, *Kirchengeschichte Pommerns*, Bd.1 – Von den Anfängen des Christentums bis zur Reformationszeit, Köln-Braunsfeld 1957, s. 73
- 31 Köln • BHRR, s. 278
 - Wilhelm JANSEN, *Das Erzbistum Köln im späten Mittelalter*. 1191–1515. 1. Teil, in: *Geschichte des Erzbistums Köln*, hg. von Eduard Hegel, 2.Bd., Köln s. 39–43
 - Wilhelm JANSEN, *Die Differenzierung der Pfarrorganisation in der spätmittelalterlichen Erzdiözese Köln*, *Rhenische Vierteljahrbücher* 55, 1991, s. 66–69
 - (c)Enno BÜNZ, *Thüringens Pfarrgeistlichkeit vor der Reformation*, *Historisches Jahrbuch* 124, 2004, s. 53–54
- 11 Konstanz • BHRR, s. 298
 - Sabine AREND, *Zwischen Bischof und Gemeinde. Pfarrbenefizien im Bistum Konstanz vor der Reformation*, Leinfelden-Echterdingen 2003, (dale AREND), s. 1, pozn. 2
- 88 Kulm/
Chełmno • BHRR, s. 316
 - RADZIMIŃSKI, s. 116
 - HERRMANN, s. 36

- WISNIEWSKI, s. 15
- 84 Kurland • BHRR, s. 327
- 101 Lausanne • BHRR, s. 337, 342
- Rudolf PFISTER, *Kirchengeschichte der Schweiz*, Zürich 1964, s. 196
- 67 Lavant • BHRR, s. 344
- 54 Lebus • BHRR, s. 354
- 72 Litomyšl • BHRR, s. 360
- John Martin KLASSEN, *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, New York 1978, s. 37
- 42 Lübeck • LORENZEN-SCHMIDT, s. 108
- 32 Lüttich • BHRR, s. 376
- 51 Magdeburg • Franz WINTER, *Umfang und Eintheilung der Diözese Magdeburg*, *Geschichtsblätter für die Stadt und Land Magdeburg* 2, 1867, s. 56–71
- J. BAUERMANN, *Umfang und Einteilung der Erzdiözese Magdeburg. Ein Nachtrag nach einem Magdeburger Prokurationsregister für das Jahr 1512*, *Zeitschrift des Vereines für Kirchengeschichte der Provinz Sachsens* 29, 1933, s. 3–43
- 1 Mainz • Josef PILVOUSEK, *Erfurt im Spätmittelalter (1305–1484)*, in: *Handbuch für Mainzer Kirchengeschichte Bd. 1/1: Christliche Antike und Mittelalter*, hg. von F. Jürgensmeier, (Beiträge zur Mainzer Kirchengeschichte 6), Würzburg 2000, s. 561
- Enno BÜNZ, *Thüringens Pfarrgeistlichkeit vor der Reformation*, *Historisches Jahrbuch* 104, 2004, s. 54
- Enno BÜNZ, *Der niedere Klerus im spätmittelalterlichen Thüringen. Studien zu Kirchenverfassung, Klerusbesteuerung, Pfarrgeistlichkeit und Pfründenmarkt im thüringischen Teil des Erzbistums Mainz*, Bd. 1, Jena 1999, s. 201
- Enno BÜNZ, „Die Kirche im Dorf lassen ...“. *Formen der Kommunikation im spätmittelalterlichen Niederkirchenwesen*, in: *Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft vom Mittelalter bis zur Moderne*, hg. von Werner Rösener (Veröffentlichungen des MPI für Geschichte 156, 2000), s. 92

- 96 Meissen
 - BHRR, s. 429
 - Walter SCHLESINGER, *Kirchengeschichte Sachsens im Mittelalter*, Bd. II: Das Zeitalter der deutschen Ostsiedlung (1100–1300), Köln-Graz 1962, s. 350

- 55 Merseburg
 - SCHLESINGER, s. 352

- 22 Metz
 - BHRR, s. 458

- 36 Minden
 - BHRR, s. 475
 - Ludwig A. T. HOLSCHER, *Beschreibung des vormaligen Bisthums Minden nach seinen Grenzen, Archidiaconaten, Gauen und alten Gerichten*, Münster 1877, Nachdruck Osnabrück 1978, s. 269

- 34 Münster
 - BHRR, s. 483
 - Wilhelm KOHL, *Das Bistum Münster*, 7,1 – Die Diözese (Germania sacra NF 37,1 – Die Bistümer der Kirchenprovinz Köln), Berlin – New York 1999, s. 475–485

- 56 Naumburg
 - BHRR, s. 491
 - SCHLESINGER, s. 352–353
 - Karlheinz BLASCHKE, *Die Kirchenorganisation in den Bistümern Meißen, Merseburg, und Neumburg um 1500*, Weimar 1969 (bez počtu far)

- 73 Olomouc
 - Tomáš BALETKA, *Proměny farní sítě na Moravě mezi pozdním středověkem a raným novověkem*, in: *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*, vyd. Jan Hrdina – Blanka Zilynská, Praha 2007 (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 8), s. 140
 - Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století*, Olomouc 1984, s. 9

- 82 Ösel-Wiek
 - BHRR, s. 506

- 35 Osnabrück
 - BHRR, s. 532

- 2 Paderborn
 - BHRR, s. 543
 - Enno BÜNZ, *Der niedere Klerus im spätmittelalterlichen Thüringen*, s. 77
 - Alois SCHRÖER, *Kirche in Westfalen vor der Reformation*, Aschendorff 1967, Bd. 1, s. 154

- 65 Passau • Josef OSWALD, *Der organisatorische Aufbau des Bistums Passau im Mittelalter und in der Reformationszeit*, Zeitschrift für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abt. 30, 1941, s. 131
- 87 Pomesanien/
Pomezánie • BHRR, s. 571
• RADZIMIŃSKI, s. 116
• HERRMANN, s. 37
• WISNIOWSKI, s. 15
- 71 Praha • BHRR, s. 578
John Martin KLASSEN, *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, New York 1978, s. 37
- 43 Ratzeburg • BHRR, s. 595
• LORENZEN-SCHMIDT, s. 108
- 64 Regensburg • BHRR, s. 603
• Karl HAUSBERGER, *Geschichte des Bistums Regensburg*, Bd. I, Regensburg, s. 156, 159
- 90 Reval • BHRR, s. 619
- 81 Riga • BHRR, s. 626
- 61 Salzburg • Sabine WEISS, *Kurie und Ortskirche die Beziehungen zwischen Salzburg und dem päpstlichen Hof unter Martin V. (1417–1431)*, Tübingen 1994, s. 2, 24ff.
- 85 Samland/
Sambie • BHRR, s. 660
• RADZIMIŃSKI, s. 118
• HERRMANN, s. 37
• WISNIOWSKI, s. 15
- 66 Seckau • BHRR, s. 678
- 92 Schleswig • BHRR, s. 666
• LORENZEN-SCHMIDT, s. 108–110
- 44 Schwerin • BHRR, s. 671–72
• *Historischer Atlas von Mecklenburg*, s. 33

- 100 Sitten/Sion • BHRR, s. 693

- 13 Speyer • BHRR, s. 700
 - Ludwig STAMER, *Kirchengeschichte der Pfalz*, sv. 2, Speyer 1947, s. 119
 - Friedrich THUDICHUM, *Die Diözesen Konstanz, Augsburg, Basel, Speier, Worms nach ihrer Einteilung in Archidiakonate, Dekanate und Pfarreien*, Tübingen 1906, s. 111–119

- 12 Strassbourg • BHRR, s. 711

- 23 Toul • BHRR, s. 726

- 99 Trient • BHRR, s. 741

- 21 Trier • BHRR, s. 757

- 33 Utrecht • BHRR, s. 777

- 4 Verden • BHRR, s. 791
 - Bernhard ENGELKE, *Die Grenzen und Gaue der älteren Diözese Verden*, Niedersächsisches Jahrbuch für Landesgeschichte 21, 1949, s. 63–92

- 24 Verdun • BHRR, s. 798

- 14 Worms • BHRR, s. 826
 - AREND, s. 1
 - Hildegard EBERHARDT, *Die Diözese Worms am Ende des 15. Jahrhunderts nach den Erhebungslisten des „Gemeinen Pfennigs“ und dem Wormser Synodale von 1496*, Münster 1919, s. 79, 82
 - Ludwig STAMER, *Kirchengeschichte der Pfalz*, 2. T., Speyer 1947, s. 102
 - THUDICHUM, *Die Diözesen Konstanz, Augsburg, Basel, Speier, Worm*, s. 120–12

- 6 Würzburg • BHRR, s. 835
 - MACHILEK, s. 494
 - Karl BORCHARDT, s. 77

6. KAPITOLA

Papežské odpustkové listiny v českých zemích v letech 1389–1404

„Obchod s odpustky byl v té době nejvýnosnější daní.

Činil z církve jakousi všeobecnou pojišťovnu spásy,

která zahrnovala kdekoho a jejíž síti nikdo neunikl.

Zakotvil u nás hlavně za Bonifáce IX.“¹

Těmito vzletnými slovy popsal s mírnou nadsázkou František M. Bartoš všudypřítomnost odpustků v Čechách na přelomu 14. a 15. století. Ve zkratce upozornil trefně na úlohu, která při jejich udělování připadla následovníkům sv. Petra, na jehož stolci tehdy seděl Bonifác IX. (1389–1404).

Mimořádný ohlas papežských odpustků v srdci Evropy předurčuje české země k pečlivějšímu rozboru indulgencí. K této kapitole je nutné předeslat vstupní poznámku a ohrazení. Ve srovnání s dalšími sondami se zde pohybujeme v důvěrněji známé krajině a s podobným pozitivním vkladem počítejme v heuristickém ohledu, když naše zkoumání provází řada pramenů vzniklých z činnosti ústředních církevních orgánů. Příznivé dochování a skladba pramenů sice podmiňují následující výklad v zemském měřítku, měly by však být metodickým vodítkem a mít obecnější platnost také při zpracování dalších historických celků. Dějištěm bude pražská provincie v letech 1389 až 1404.

Vyjdeme-li z předpokladu, že odpustková listina je plně spojena s církevní institucí a obsazovanými beneficii, nabízí se první rovina tázání: jaký byl vztah odpustků k patronátu, jemuž podléhala příslušná instituce? Komplementárně formulujme obdobné tázání po roli duchovních držitelů beneficií jako druhého článku děje, na jehož konci byla papežská odpustková listina. Třetí faktor, který je ve hře, odráží rostoucí roli laického prvku v náboženském životě a upozorňuje

¹ František M. BARTOŠ, *Čechy v době Husově (1378–1415)*, Praha 1947, s. 353.

na další okruh pravděpodobných petitorů – farní obec a vlivné jednotlivce. Uvedené poznámky mají platnost především pro světské kostely, u duchovních řádů se zdá být odpověď jednodušší a míří dovnitř jednotlivých řeholních institucí.

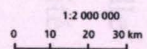
Na úvod si připomeňme elementární poznatky, které vyplynuly z předchozích řádek. České země se jako integrální součást obediencie římského pontifika podílely výrazným dílem na recepci papežských odpustkových listin a jejich podíl v rámci římsko-německého impéria převyšoval běžný průměr v říšských biskupstvích. V úhrnu známe 120 indulgencí s místním určením, které ovšem nepokrývají sledované údobí se stejnou intenzitou.² Jejich rozložení na chronologické ose vykazuje silnou závislost na jubilejních letech 1390/91, 1400/01 a lze na ně pohlížet jako na jeden z hlavních motivů římského putování.

I se zohledněním nemalých ztrát papežských register v průběhu devadesátých let se nezmýlíme, když svatý rok 1390 označíme za spouštěcí moment zájmu o dosud slabě rozšířené spirituální milosti.³ Poté co poutníci opustili Věčné město, poklesla emise listin dvakrát až třikrát, nicméně na sklonku století jejich počet pozvolna rostl, aby dosáhl maxima o druhém jubileu 1400 a jeho dozvuku 1401. Zbývající léta signalizovala znatelný útlum a relativní i absolutní minima v posledních dvou letech pontifikátu. Čeští příjemci tento obecněji platný model bez větších výchylek sdíleli, byť rozdíly mezi jednotlivými roky nebyly tak patrné jako v sousedních zemích.

Za prvními odpustky stály přední zemské duchovenské instituce s pravidelnými kontakty s kurií – břevnovský klášter a pražská kapitula, v průběhu jubilea 1390 se chopili nezvyklé příležitosti zástupci městských a venkovských lokalit, ale také klášterů. Do roku 1392 pronikla papežská

² Se započítáním přepokládaných deperdit (srov. 3. kapitola) by se reálný stav blížil hodnotě cca 220 až 250 indulgencí.

³ E. DOLEŽALOVÁ, J. HRDINA, F. ŠMAHEL, Z. UHLÍŘ, *The Reception and Criticism of Indulgences*, s. 142–145, se statistickým přehledem odpustkových listin v českých zemích do roku 1420.

indulgence do většiny českých a moravských regionů, bráno podle světových stran. Přechod od singulárního uplatnění milosti k vytvoření pomyslné sítě odpustkových institucí probíhal postupně v devadesátých letech a vyvrcholil v trojletí 1399–1401, z něhož pochází celých 50 % všech milostí (61x). Teprve tehdy můžeme mluvit o plošném průniku indulgencí do českých zemí a vnímat je jako časově podmíněný, leč všudypřítomný prvek náboženského života. Kartogram této sítě opravňuje k tvrzení, že se uplatnily – viděno podle světových stran – ve všech třech diecézích. Pečlivější pohled přesto odhalí určité difference a regiony s výraznější koncentrací papežských milostí.

Dominance pražského souměstí a blízkých klášterů v Břevnově a na Zbraslavi je mimo pochybnost. Pozornost si zaslouží dále jižní Čechy na horní Vltavě s rožmberskou rezidencí v Českém Krumlově⁴ se čtyřmi odpustkovými svatyněmi, což ho dokonce řadí do první desítky pomyslného žebříčku podle příjemců v celé římské obedienci (16x – 1390–1402). S vlivem Rožmberků souvisely i další odpustkové lokality na dnešním Tábořsku (5x – 1398–1402). V západním sousedství se indulgence prosadily na Plzeňsku a v přilehlých oblastech vymezených přítoky Berounky (13x – 1390–1401). Od Žatce se pás sledovaných míst táhl dolním Poohřím, k soutoku Labe s Vltavou a dále na sever k Bělé a Mnichovu Hradišti (9x – 1390–1401). Tok Labe provázel lokality od Poděbrad k Hradci Králové, odkud se dále soustředily v Poorličí s přesahem do litomyšlského biskupství (12x – 1391–1401). Při hranicích pražské a olomoucké diecéze se vymezil další nápadný region podél jižní části Českomoravské vrchoviny s vrcholy v Jindřichově Hradci, Želivi, Třebíči a Jaroměřicích nad Rokytnou (9x – 1390–1402). Na Moravě se odpustky objevují nejdříve v Podyjí (5x – 1390–1393) a stojí v přímé souvislosti s vlnou desítek papežských milostí z let 1390/91 pro nižší beneficia v Dolních

⁴ Klášter klarisek (1390, 1397–1401), hradní kaple sv. Jiří (1397–1399), farní kostel sv. Víta (1398, 1402) a městský špitál (1400).

Rakousích.⁵ Centrem se podle očekávání stala Olomouc s biskupskou katedrálou a klášteřem dominikánů. Na jižní Moravě vyhlášovaly odpuštění trestů za hříchy zřejmě pouze kláštery (Dolní Kounice, Rajhrad, Pustiměř), v Brně zastoupené augustiniány poustevníky od sv. Tomáše; na severu byla milost dostupná v konventech augustiniánů kanovníků ve Šternberku a Fulneku, založenými pány z Kravař. Věřící ze slezských oblastí diecéze se vydávali za odpustkem pouze do farního kostela v Opavě.

Celkově se tedy pro duchovenské instituce pražského a litomyšlského biskupství zachovalo 90 indulgencí, trojnásobně více než pro olomouckou diecézi s 28 listinami. K prostorovým souvislostem se ještě vrátíme v samém závěru.⁶

Po základním přehledu v kategorii času a prostoru postupme k rozboru příjemců podle sídelních jednotek a typů církevních institucí s jednoznačným cílem: podat charakteristiku prostředí, v nichž papežské odpustky nalézaly (a vice versa) ohlas. Jelikož se obě selektivní kritéria často prolínají, pokusíme se pokud možno o spojitý pohled na problematiku.

Z omezeného rejstříku sídelních typů v pozdně středověkých Čechách dáváme nejdříve přednost hrubšímu rozlišení v mezních kategoriích: město x vesnice.

Na nejpřednější místo nalézáme pražskou aglomeraci v širším geografickém záběru s břevnovským i zbraslavským klášteřem v zázemí, která „pohltila“ na 20% všech indulgencí pro českou církevní metropoli (23x). Odpustek záhy zakotvil v královských městech prvního řádu⁷, střední i menší velikosti,⁸ bez ohledu na vrchnost se prosadil i v poddanských urbánních

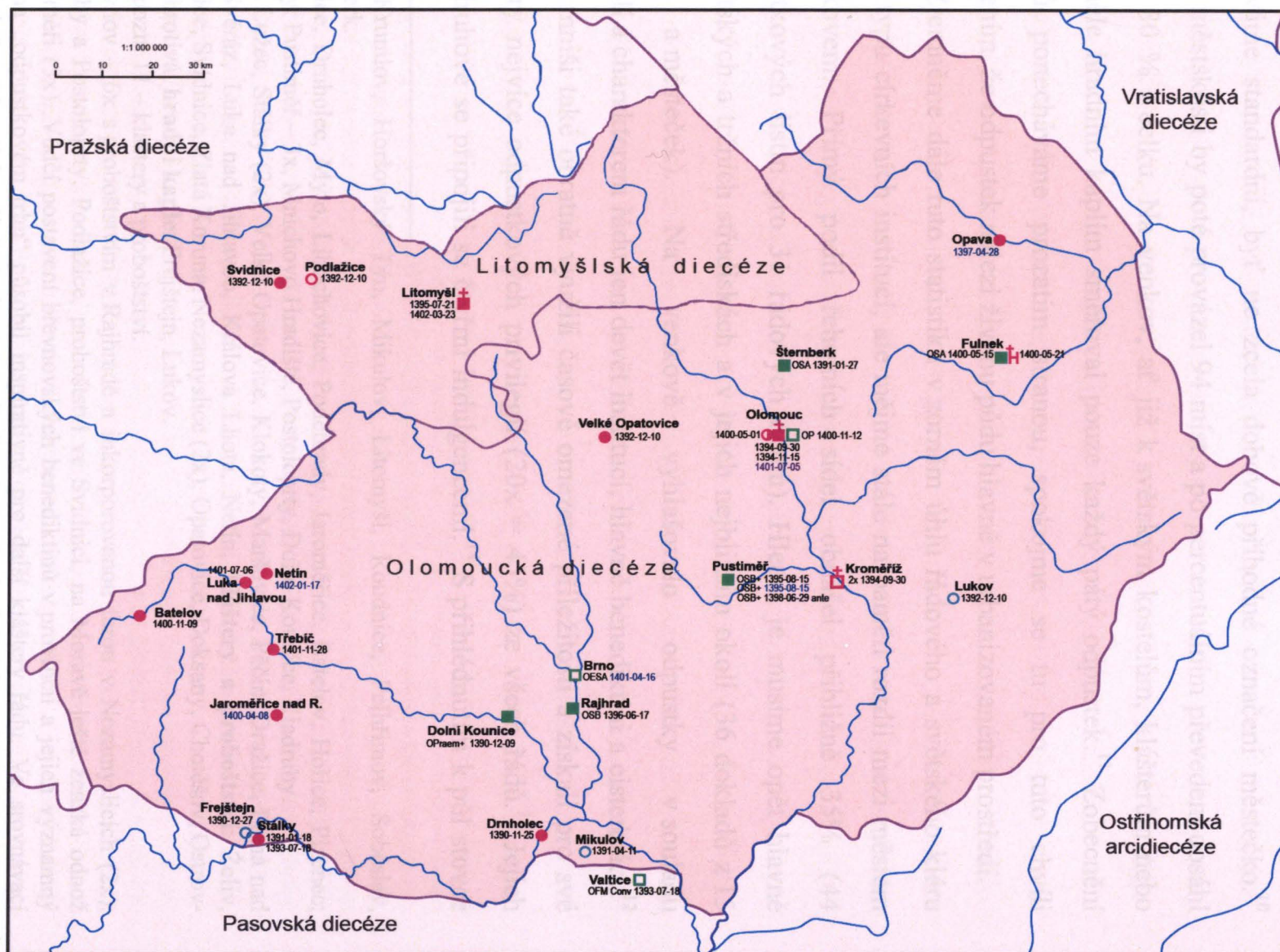
⁵ Srov. kartogram odpustků pro pasovskou diecézi v abecedně řazené příloze.

⁶ Rapšach a Valtice při rakouských hranicích leží v České republice, ve sledovaném období příslušely k pasovské diecézi.

⁷ Plzeň, Kutná Hora, Olomouc, Č. Budějovice, Opava, Hradec, Brno.

⁸ Žatec, Klatovy, Domažlice.

Papežské odpustky pro olomouckou a litomyšlskou diecézi (1389–1404)

centrech⁹. Početně vyjádřeno – 60 % indulgencí (včetně Prahy) bylo určeno pro svatyně ve městech. K těmto ryze městským kostelům je záhodno připočíst dalších 14 lokalit s farními kostely, kaplemi nebo řádovými sídly, pro něž používáme standardní, byť ne zcela dobově příhodné označení městečko.¹⁰ Prvek městskosti by poté provázel 94 míst a po procentuálním převedení dosáhl téměř 80 % z celku. Na venkov, ať již k světským kostelům, klášterům nebo ojediněle hradním kaplím směřoval pouze každý pátý odpustek.¹¹ Zobecnění závěrů ponecháváme prozatím stranou, spokojme se tu pro tuto chvíli s tvrzením, že odpustek nalezl živnou půdu hlavně v urbanizovaném prostředí.

Zjemněme dále tuto statistiku v zorném úhlu řádového a světského kléru podle typu církevních institucí, ale mějme stále na paměti rozdíl mezi městem a venkovem. Přímý podíl řeholních sídel obnášel přibližně 35% (44 odpustkových listin pro 31 řádových domů). Hledat je musíme opět hlavně v městských a tržních střediskách a v jejich nejbližším okolí (36 dokladů z 15 měst a městeček). Na venkově vyhlášovalo odpustky v souladu s řeholí a charakterem řádu jen devět institucí, hlavně benediktini a cisterciáci.¹² Černí mniši také obratně využili časově omezené příležitosti a získali pro své kláštery nejvíce odpustkových privilegií (20x = 45%) ze všech řádů.¹³ Jejich šedí druhové se připojili se čtyřmi indulgencemi.¹⁴ S přihlédnutím k půl stovce

⁹ Č. Krumlov, Horšovský Týn, Mikulov, Litomyšl, Roudnice, Pelhřimov, Soběslav, Šternberk.

¹⁰ Řečice, Drnholec, Mýto, Libochovice, Poděbrady, Jaroměřice, Batelov, Hořice, Plzenec; kláštery: Pustiměř – 3x, Mnichovo Hradiště, Postoloprty, Dolní Kounice, Kladruby.

¹¹ **Vsi:** Lužec, Stálky (2x), Velké Opatovice, Klokoty, Maršovice, Pěčín, Dražice, Planá nad Mží, Svěráz, Luka nad Jihlavou, Králova Lhota, Netín; **kláštery a proboštství:** Želiv, Podlažice, Svídnice, Zlatá Koruna, Nezamyslice (2x), Opatovice, Doksany, Chotěšov, Ostrov-Sv. Dobrotivá; **hradní kaple:** Frejštejn, Lukov.

¹² Viz pozn. 11 – kláštery a proboštství.

¹³ Břevnov – 6x s proboštstvím v Rajhradě a inkorporovanou farou v Nezamyslicích (2x), Kladruby a Postoloprty, Podlažice, proboštství ve Svídnicí, na Moravě ještě ženská odnož v Pustiměři (3x). Vůdčí postavení břevnovských benediktinů v provincii a jejich významný podíl na „odpustkovém trhu“ působil inspirativně pro další kláštery řádu. Ve srovnávací perspektivě nejde nijak výlučně zjištění, neboť stejný primát drží i benediktinské kláštery v Říši.

¹⁴ Sedlec, Zbraslav, Zlatá Koruna, Mnichovo Hradiště.

sídel žebravých řádů v českých zemích nepřekvapí téměř třetinové zastoupení mendikantů: augustiniánů poustevníků (5x), dominikánů (4x/3), klarisek (5x/1), minoritů (2x) a k nim inklinujících křižovníků s červenou hvězdou (1x).¹⁵ Na mírně nižší úrovni se pohyboval zájem řeholních kanovníků – obou větví premonstrátského řádů (5x)¹⁶ a augustiniánů (3x)¹⁷. Mimo hru zůstaly bez výjimky všechny rytířské řády.¹⁸

Postulovat nějaké obecnější pravidlo, které by odhalilo předurčenost jednotlivých řádů vůči papežským odpustkům a indulgencím vůbec přesahuje možnosti práce. Prozatím upozorňujeme pouze na jasnou a logickou převahu mužských řeholí a odkazujeme na tabulky (na konci kapitoly), shrnující obdobné údaje pro řeholní instituce v českých zemích a říšských biskupstvích, tak aby mohla vyniknout případná domácí specifika (např. nízké zastoupení minoritů a dominikánů).

S dvojnásobně větším odpustkovým potenciálem než kláštery operovaly kostely ve správě světského kléru. Spektrum svatyní bylo mimořádně široké. Na vrcholu pyramidy odběratelů se nacházela metropolitní katedrála a dva biskupské kostely, směrem k její základně se vějíř rozevíral až k předpokládanému počtu tří tisíc beneficií,¹⁹ jejichž podstatnou část tvořily

¹⁵ *Augustiniáni poustevníci*: Bělá, Brno, Domažlice, Mělník, Ostrov; *dominikáni*: Olomouc, České Budějovice, Sezimovo Ústí (2x); *klarisky*: Český Krumlov (5x); *minorité*: Jindřichův Hradec, Valtice; *křižovníci s červenou hvězdou*: Praha.

¹⁶ Premonstráti (Želiv, Strahov); premonstrátky (Dolní Kounice, Doksany, Chotěšov), tedy pět řeholních domů z 12 sídel v českých zemích.

¹⁷ Šternberk, Roudnice, Fulnek.

¹⁸ Absence aktuálních papežských odpustků mezi rytířskými řády neznamená automaticky nezájem řádů o spirituální milost. Mnohem spíše lze myslet na jiná odpustková média, na něž se řády orientovaly, a to na odpustkové sumáře, které shrnovaly odpustky vydané ve prospěch celého řádu jednotlivými papeži a hierarchy. K tomu vzorná monografie Axela EHLERSE, *Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter*, Marburg 2007 (= Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 64). Pro Čechy srov. např. johanitské odpustky v RBMV V/I/1, s. 250–251, č. 550, 551 (1396), zřejmě nikoliv náhodou „aktivované“ právě v době odpustkového „boomu“.

¹⁹ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Struktura duchovenstva ve středověkých Čechách*, in: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, red. Ján Čierny, František Hejl a Antonín Verbík, Praha 1984, s. 343–392, s. 354.

farní kostely a erigované kaple i oltáře, ale také městské špitály. Kapituly se svým korporativním charakterem blížily spíše řeholním institucím.²⁰ Pro uvedené typy světských beneficií vydala papežská kancelář 76 odpustkových listin.

Šance na získání indulgencí byly ovšem značně rozdílné. Lišily se v první řadě hmotným zázemím benefícia, vlastnictvím patronátního práva a v personálním ohledu intelektuálním horizontem jeho držitele. Díky zachovaným konfirmačním knihám pražského arcibiskupství je možné druhé kritérium téměř v úplnosti postihnout a rozvinout tak další statistickou složku výkladu.

Největším dílem jsou zastoupeny patronáty církevních osob a korporací. Třetinový podíl klášterních institucí se po připočtení beneficií na podací právu řeholních domů ještě podstatně zvýšil. K 44 odpustkům pro 32 lokalit přibýlo dalších třináct farních kostelů nebo kaplí ve městech, městečkách a vsích, k nimž představená instituce dosazovala světského kněze nebo řidčeji člena kláštera. Tento postup volili benediktini, premonstráti a cisterciáci a jejich ženské odnože.²¹ Provedení logisticky i finančně náročného podniku, který měl

²⁰ S pěti odpustky dominovala exemptní kapitula vyšehradská. Při suplikování o indulgenci se zpravidla snoubily zájmy biskupa a kapitulního kléru svatovítského, olomouckého a kroměřížského. Kapitulní kostel u sv. Jiljí na Starém Městě pražském byl zároveň kostelem farním.

²¹ Uvedené řády také držely největší počet patronátních kostelů ze všech řeholních korporací vůbec: cisterciáci 98, benediktini (95), premonstráti (64), podle John Martin KLASSEN, *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, New York 1978, s. 39. **Benediktinky:** **Sv. Jiří na Pražském hradě:** Lužec, farní kostel sv. Jiljí, MBV V/1, č. 424 (14.12. 1390). – **Benediktini:** **Břevnov:** **Broumov,** kostel sv. Petra a Pavla, MBV V/2, č. 1837 (22.9. 1401), srov. Václav Vladivoj TOMEK, *Paměti újezdu Polického*, Památky archaeologické a místopisné 2, 1857, s. 200–213, s. 212; Josef KURKA, *Archidiakonáty Kouřimský, Boleslavský, Hradecký a diecese Litomyšlská*, Praha 1914, s. 591; **Třebíč:** **Třebíč,** farní kostel sv. Martina, MBV V/2, č. 1867 (28.11. 1401), **Netín,** farní kostel P. Marie, MBV V/2, č. 1889 (17.1. 1402), ad instar San Marco. Do sféry zájmu trebičských benediktinů spadal zřejmě i farní kostel v **Lukách nad Jihlavou**, i když vlastnictví patronátu není jednoznačně prokazatelné, srov. Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země Moravskoslezské*, 2. vyd., Praha 2004, s. 47 a *Luka nad Jihlavou. Sborník prací k 250. výročí povýšení na městečko*, Luka nad Jihlavou 2004, s. 11, 89. – V úvahu je třeba vzít ještě výše zmíněné **Nezamyslice** stojící na pomezí břevnovské inkorporované fary nebo probošství (srov. Zdeňka

vyústit ve vydání listiny, jenom zvyšuje pravděpodobnost, že skutečným žadatelem byla patronátní vrchnost. Čím méně významné bylo beneficium, tím více musíme vzít v potaz aktivitu řeholní instituce. Působení církevního patrona

HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích ve středověku*, in: Břevnov v českých dějinách, uspoř. Marie Bláhová – Ivan Hlaváček, Praha 1997, s. 7–24, s. 21, pozn. 22 se přiklání spíše k postavení bohatší inkorporované fary). Se statutem probošství byl spojen také farní kostel ve Svídnic, okr. Chrudim, pro nějž se zasadili o odpustky mniši z Podlažic, kteří ve shodný den získali identickou milost pro kapli Zvěstování P. Marie poblíž kláštera (MBV V/1, č. 658, 659). – **Cisterciáci:** Sedlec: Jaroměřice nad Rokytnou, farní kostel sv. Markéty, MBV V/1, č. 1590 (8.4. 1400), ad instar San Marco, podobně jako v Sedlci! Patronát sedleckého kláštera je sice nesporný, nicméně světskými držiteli Jaroměřic byli Bítovští z Lichtenburka, kteří mohli volbu plebána ovlivnit, jak to dokládá zmínka o Albertovi z Bítova, z rodu panského, rektoru farního kostela v Jaroměřicích (MBV VII/1, s. 191, č. 430, 19.5. 1419). Srov. L. HOSÁK, *Historický místopis*, s. 153–154. Stejně tak reálná se zdá být iniciativa tehdejšího faráře Jana ze Štítar, který získal roku 1394 právo užívat přenosný oltář (MBV V/1, č. 868, ZDB IX, s. 260, č. 130, CDM XIII, č. 467); **Osek:** Žatec, (farní) kostel sv. Mikuláše na Horním (pražském) předměstí, MBV V/2, č. 1602 (8.4. 1400), k personálním souvislostem ve spojitosti s Netínem srov. pozn. 71; **Plasy:** Planá nade Mží, farní kostel P. Marie, MBV V/2, č. 1619 (29.5. 1400), obsazovaný profesem plaského kláštera (LC VI, s. 265); **Vyšší Brod:** Hořice na Šumavě, farní kostel sv. Felixe a Adaukta, MBV V/2, č. 1673 (19.11. 1400). Z titulu zakladatelských práv se v Hořicích mohl prosadit Jindřich z Rožmberka, který faráři Mikulášovi, představujícímu kostel, prodal nižší pozemkovou rentu (Matthias PANGERL, *Urkundenbuch des Stiftes Hohenfurth*, Wien 1865 [=FRA II/23/, s. 228–230]. Roku 1402 úspěšně žádal papeže o udělení patronátního práva k deseti kostelům v doméně vyšebrodského kláštera, včetně hořického (MBV V/2, č. 1979). – **Premonstrátky:** **Dolní Kounice:** Drnholec, farní kostel s. Martina, MBV V/2, č. 383 (25. 11. 1390). Jiří MAREČEK, *Farní kostel Nejsvětější Trojice v Drnholci*, Jižní Morava 33, 1998, sv. 37, s. 179–198, s. 182; Drnholecké panství bylo majetkem zeměpána, moravského markraběte, od roku 1393 v držení Lichtenštejnů. Kounický probošt v městečku vlastnil dvůr se čtyřmi lány. K tehdejšímu faráři Petrovi Blažejovi z Nemotic viz pozn. 44. **Chotěšov:** Starý Plzenec, kostel sv. Blažeje, MBV V/2, č. 1767 (16. 4. 1401), ad instar San Marco. Listinou z roku 1266 (CDB V/1, s. 703–705, č. 475) daroval Přemysl Otakar II. klášteru v Chotěšově devět kostelů ve Starém Plzenci, včetně dnes zaniklého kostela sv. Blažeje *extra eandem civitatem*, který ovšem neměl farní práva, pojící se nejspíše s kostelem P. Marie. Nepříliš vzdálené řádové sídlo získalo ad instar San Marco odpustek už 1.7. 1400 (MBV V/2, č. 1630) a jeho zásah je v tomto případě velmi pravděpodobný. Městečko ovšem patřilo k zeměpanskému majetku a patronem farního kostela byl vyšehradský probošt, tudíž vyloučen není ani vyšehradský vliv. – **Premonstráti:** **Strahov:** Svěráz, farní kostel sv. Petra a Pavla, MBV V/2, č. 1631 (1.7. 1400), ad instar San Marco. Příslušnost ke Strahovu je nesporná, srov. Josef EMLER (ed.), *Decem registra censuum bohemia compilata eatate bullum husiticum pracedente*, Pragae 1881, s. 224. Pro strahovský klášter byla vydána odpustková listina roku 1398 (MBV V/2, č. 1337). Pro větší městské lokality tento předpoklad nemusí platit, jak to dokazují petitoři – městská rada a obec – v případě farního kostela v Plzni (J. STRNAD, *Listář*, s. 180–181, č. 139 a s. 204, č. 185, 5.2. 1391, před 1.6. 1397; MBV V/2, č. 1161) a petitor Přemek Opavský u farního kostela v Opavě (4.8. 1397, MBV V/2, č. 1161), i když patrony těchto farních kostelů byli duchovní řádu německých rytířů.

ovlivnilo zřejmě vydání raných listin z jubilejních let 1390/91 pro několik dalších kostelů na podací duchovních soustředěných kolem metropolitního chrámu sv. Víta.²²

Statistické vyhodnocení patronátů v Čechách jasně doložilo, že u více než 60% církevních beneficií na úrovni farních kostelů (cca 1150) navrhovala farní správce šlechta.²³ Tato převaha nad ostatními patrony se také projevila jistým způsobem v počtu odpustkových privilegií dosahujícím dvou tuctů. Na složení příjemců se podepsalo majetkové a mocenské kritérium, a tak nepřekvapí, že téměř všechna beneficia jsou v rukou oné skupiny, kterou konvenčně označujeme jako vyšší šlechtu.

Jejími čelními představiteli byli Rožmberkové, jejichž zásah tušíme nejméně v deseti případech, počínaje hradní kaplí, rodovým klášterem klarisek a farním kostelem v Českém Krumlově a konče svatyněmi na dolní Lužnici

²² **Praha, farní kostel sv. Havla**, MBV V/2, č. 336, 3.6. 1390, patronát probošta pražského kostela (LC VI, s. 278 – 1409), v roce 1390 Petr z Janovic; **Červená Řečice**, kostel Těla Páně, MBV V/2, č. 366 (26.10. 1390), v listině označen jako *ecclesia parrochialis*, i když podle domácích pramenů mělo beneficium status kaple, a farní práva náležela kostelu sv. Marie Magdaleny, kam plebány dosazoval kustos pražského kostela, jímž byl v letech 1379–1394 Kuneš z Třebovle, právník a diplomat obeznámený s kuriální praxí. Podrobně Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí*, díl 1: Doba předhusitská, s. 387–388; Miroslav ČERNÝ, *Kuneš z Třebovle: středověký právník a jeho dílo*, Plzeň 1999, s. 3–21 (život a působení); **Horšovský Týn**, farní kostel sv. Apolináře, MBV V/1, č. 532 (3. 6. 1391), pod patronátem horšovského arcijáhna (LC III, s. 124), v letech 1388–1406 Petra ze Všerub, činného v mnoha funkcích v papežské kanceláři. Srov. Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy*, 2. vyd., Praha 1905, s. 132; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Cesty českých kleriků ke kurii*, in: *Cesty a cestování v životě společnosti*, red. Lenka Bobková a Michaela Neudertová, Acta Universitatis Purkynianae - Philosophica et Historica 3, 1995, Studia historica 2, Ústí nad Labem 1997, s. 71–78, s. 76; **Pelhřimov**, farní kostel sv. Víta, MBV V/2, č. 1457, (26.6. 1399), s podacím pražského arcibiskupa na jeho pozemkové doméně. Farářem byl v letech 1387–1412 Ondřej z Pelhřimova, podle Dobiášových slov „nejvýznamnější duchovní správce“ předhusitského Pelhřimova, s kontakty s kurií. Srov. J. DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova*, s. 351–358.

²³ J. M. KLASSEN, *The Nobility*, s. 35–46, zvl. 37; Zdeněk BOHÁČ, *Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce /Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv/*, Folia historica Bohemica 7, 1984, s. 7–38, zvl. s. 15; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce I*, s. 231–233, 263.

(Klokoty, Dražice, Soběslav) nebo v Mýtě na Rokycansku.²⁴ I když samotné listiny přecházejí jméno dobrodince mlčením, kontext i nepřímá svědectví vedou k jedinému jménu – k Jindřichovi (III.) z Rožmberka.²⁵ Se značným odstupem ho následují další významné české a moravské rody – s odpustky pro své patronátní kostely, (hradní) kaple nebo fundace při rodovém sídle či rezidenci.²⁶ Omezenější možnosti měla nižší šlechta, jak o tom svědčí pouhé čtyři odpustky pro kostely a kaple na jejím podací.²⁷

²⁴ **Mýto**, farní kostel sv. Štěpána, MBV V/1, č. 410 (9. 12. 1390), doklad: LC III–IV, s. 133, LC VI, s. 42, městečko při obchodní cestě do Bavor na strašickém panství Rožmberků; **Český Krumlov**, farní kostel sv. Víta, MBV V/2, č. 1390 (4. 12. 1398) a v týž den vydán odpustek pro **Klokoty**, farní kostel P. Marie, MBV V/2, č. 1391, doklad: LC III–IV, s. 206; **Soběslav**, farní kostel Petra a Pavla, MBV V/2, č. 1609 (18.5. 1400), ad instar San Marco, doklady: LC III–IV, s. 89, LC VI, s. 132; **Dražice**, farní kostel sv. Jana Křtitele, MBV V/2, č. 1615 (23. 5. 1400), doklad: LC III–IV, s. 134. K odpustkům pro krumlovskou hradní kapli z let 1397 a 1399 viz pozn. 53.

²⁵ Je s podivem, jak málo pozornosti se tomuto magnátovi dostalo. Srov. pečlivě utříděná svědectví u Josefa ŠUSTY, *Jindřich z Rožmberka*, Praha 1995; Anna KUBÍKOVÁ, *Jindřich III. a Oldřich II. z Rožmberka*, in: *Českokrumlovsko 1400–1460*, Český Krumlov 1997, s. 9–26, zvl. s. 9–13.

²⁶ **Mikulov**, hradní kaple P. Marie a sv. Jana Evangelisty, MBV V/1, č. 504 (11.4. 1391), patron: Jan I. z Lichtenštejna; **Lukov**, hradní kaple sv. Jana, MBV V/1, č. 661 (10.12. 1392), patron: Zdeněk ze Šternberka a na Lukově, srov. např. Miroslav PLÁČEK, *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 228 (s předpokladem o přestavbě hradu v 2. pol. 14. stol.), a listinu z 10.12. 1382 v RBMV IV, s. 42, č. 39; **Libochovice**, kaple P. Marie, MBV V/2, č. 662 (7. 1. 1393), kaple ve farním kostele na podací Viléma Zajíce z Házmburka († 1395), majitele budyňského panství, doklady: LE II, s. 194–195, č. 339; LV VI, s. 20 (srov. pozn. 48); **Poděbrady**, farní kostel sv. Kříže, MBV V/2, č. 1524 (21.11. 1399), patronát: Boček (Starý) z Kunštátu a z Poděbrad, člen královské rady, srov. Eva ŠMILAUROVÁ, *Poděbrady v proměnách staletí*, 1. díl (do roku 1850), Dolní Břežany 2001, s. 18–22; **Pěčín**, farní kostel P. Marie, MBV V/1, č. 1577 (19.3. 1400), na rychnovském panství pánů z Rychnova, patron: zřejmě Jetřich z Rychnova († 1400), doklad: LC V, s. 182, LC VI, s. 250; **Fulnek**, špitál Všem svatých, MBV V/2, č. 1612 (21.4. 1400), fundátorka: Anežka ze Šternberka a Lukova, vdova po Benešovi z Kravař, srov. Tomáš BALETKA, *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*, Praha 2004, s. 175–176. Patrně se spolu s převorem augustiniánů kanovníků zasadila i o vydání odpustkové listiny pro rodovou fundaci ve Fulneku (ASV RL 74, f.223r-v, 15.5. 1400, indulgence unikla jinak velmi pečlivému K. Kroftovi). O založení kanonie stručně T. BALETKA, *Páni z Kravař*, s. 173–174; **Králova Lhota**, filiální kostel sv. Materny, MBV V/2, č. 1876 (23.12. 1401), mateřský kostel v Meziříčí, na podací Adršpachů z Dubé, jedné z větví pánů v Dubé, kteří vládli državami v oblasti Náchodska, na sklonku 14. stol. sezením na Třebechovicích. Patronem kostela v Meziříčí byl roku 1397 Hynek (III.) Hlaváč, srov. LC V, s. 281, LE IV, s. 421–422, č. 585, LE V, s. 721, č. 985.

²⁷ **Batelov**, farní kostel sv. Petra a Pavla, MBV V/2, č. 1663 (9. 11. 1400), patronát je nejistý, Batelov byl od roku 1325 do 1534 lénem pánů z Lipé (Karel KUČA, *Města a městečka*

Plošné analýzy patronátní práv doložily, že podíl měšťanů na prezentaci duchovních k plebánským beneficiím se pohyboval pod pěti procenty.²⁸ Pokud ovšem z předchozího výkladu vyplynulo, že odpustek byl určen hlavně pro městské prostředí, je nejvyšší čas zkoumání podle struktur mírně relativizovat a pokusit se přiblížit reálnějšímu podílu obyvatelů měst na získání indulgence. I když naprostá část patronátních práv k hlavním městským svatyním zůstávala stále v rukou krále nebo duchovenských ústavů, nepochybíme, když přisoudíme městským orgánům nebo korporacím výraznější úlohu, než by vyplývala z preference struktur. O kolektivním přístupu obcí hovoří odpustky pro přední sloupy království Plzeň a Kutnou Horu,²⁹ intenzivní podpora měšťanů se zřejmě skrývá za milostmi pro České Budějovice, Hradec Králové a jiné.³⁰ Měšťan-jednotlivec mohl projevit vůli také coby člen náboženské korporace, i když dokladů je jako šafránu.³¹

v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I, Praha 1996, s. 52), ve vsi seděla i drobná šlechta. Viz Jiří BOŘECKÝ, Pavel POLICAR, *Dějiny Batelova*, díl 1, Batelov 1998, s. 41, 150, batelovský farář Ondřej z Pacova byl příbuzným vrchnosti; **Velké Opatovice**, farní kostel sv. Jiří, MBV V/2, č. 660 (10.12. 1392), dělený patronát drobné šlechty z Opatovic, srov. CDM XI, s. 79, č. 88 (1377), L. HOSÁK, *Historický místopis*, s. 537. Ve shodný den byly vydány i odpustky pro Svídnici a Podlažice, možné spojnice nejsem zatím schopen postihnout; **Maršovice**, farní kostel P. Marie, MBV V/2, č. 1404 (13.1. 1399), patronát drobné šlechty (LC II, s. 22). A. SEDLÁČEK, *Místopisný slovník*, s. 588, tu nejpozději od roku 1399 uvádí vladyky z Frydštejna, HZT XV, s. 118; **Klatovy**, oltář sv. Agáty ve farním kostele P. Marie, MBV V/2, č. 1517 (9.11. 1399), fundátorem kaple a pravděpodobným petitem byl Půta z Dolan († asi 1400), jehož synové roku 1401 zřídili v kapli beneficiátní oltář.

²⁸ Srov. pozn. 23.

²⁹ **Plzeň**, farní kostel sv. Bartoloměje, J. STRNAD, *Listář*, s. 180–181 (5.2. 1390), petitoři: „*dilecti filii iudex, jurati et universitas opidi regalis in Noua Pilzna*“, aniž by byl zmíněn plebán z bratří řádu německých rytířů; **Kutná Hora**, kaple Těla Páně a sv. Barbory, CIM II, s. s. 822–823, č. 641 (27.1. 1391): „*Hinc est, nos dilectorum filiorum opidanorum, indigenarum et incolarum ac universitatis opidi Montis Chutnis ... in has parte supplicacionibus inclinati ...*“, a ve shodném znění z 16.4. 1401 CIM II, s. 955, č. 739. Třetí stranou trojúhelníku je duchovní správce benefícia, jehož jméno zpravidla z jiných pramenů známe, ale jeho účast na akci je zahalena mlčením. O výjimkách z tohoto pravidla viz níže.

³⁰ Viz pozn. 45.

³¹ Kutnohorské bratrstvo Božího těla při stejnojmenné kapli stálo zřejmě za oběma kutnohorskými odpustky (viz pozn. 29), stručně Hana PÁTKOVÁ, *Bratrstva ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000, s. 16. Několik pražských měšťanů příslušelo k dvorskému bratrstvu Těla a Krve páně (obruče a kladiva), které získalo odpustek pro kapli Těla a Krve Páně a sv. Felixe a Adaukta v roce

S přesvědčením o přínosu kartografického zpracování odpustkových lokalit připojujeme drobné zamyšlení vedoucí k naznačení jistých „předurčeností“, jejichž dějinnou výslednicí bylo (či mohlo být) rozložení těchto lokalit v prostoru. Již při letném pohledu na mapu vnímáme zóny s výraznějším soustředěním milostí, kterým ovšem *ex negativo* odpovídají regiony odpustky téměř nedotčené. Připomeňme si nejdříve, že pracujeme s neúplným vzorkem představujícím 40%–50% původního stavu. Na druhou stranu si nemyslíme, že by i v optimálním případě dochování došlo k významnému narušení prostorové nerovnováhy.³² Utříděný soubor milostí si zkusme představit jako fenomén kulturně-historickogeografické povahy a promítněme si ho na několik dalších kartografických zdrojů: *mapu klášterů v Čechách a na Moravě v předhusitské době*, *mapu měst a městeček v českých zemích k roku 1400* a konečně kartogram *rozložení feudální pozemkové držby v předhusitských Čechách podle patronátních práv*.³³ Mějme také trvale na paměti geografickou tvářnost krajiny, která determinovala podobu osídlení. Zajímat nás budou zvláště vzájemné pozitivní, resp. negativní průměty těchto map a kartogramů do sítě klášterů, měst a městeček a struktury patronátních práv jednotlivých složek české předhusitské společnosti. Sledujme zvláště ony skupiny příjemců, které nejčastěji přišly do kontaktu s papežskou kanceláří, a výsledkem jejich snažení byla indulgence: kláštery, především mnišské řády a řeholní kanovníky, vyšší šlechtu a města.

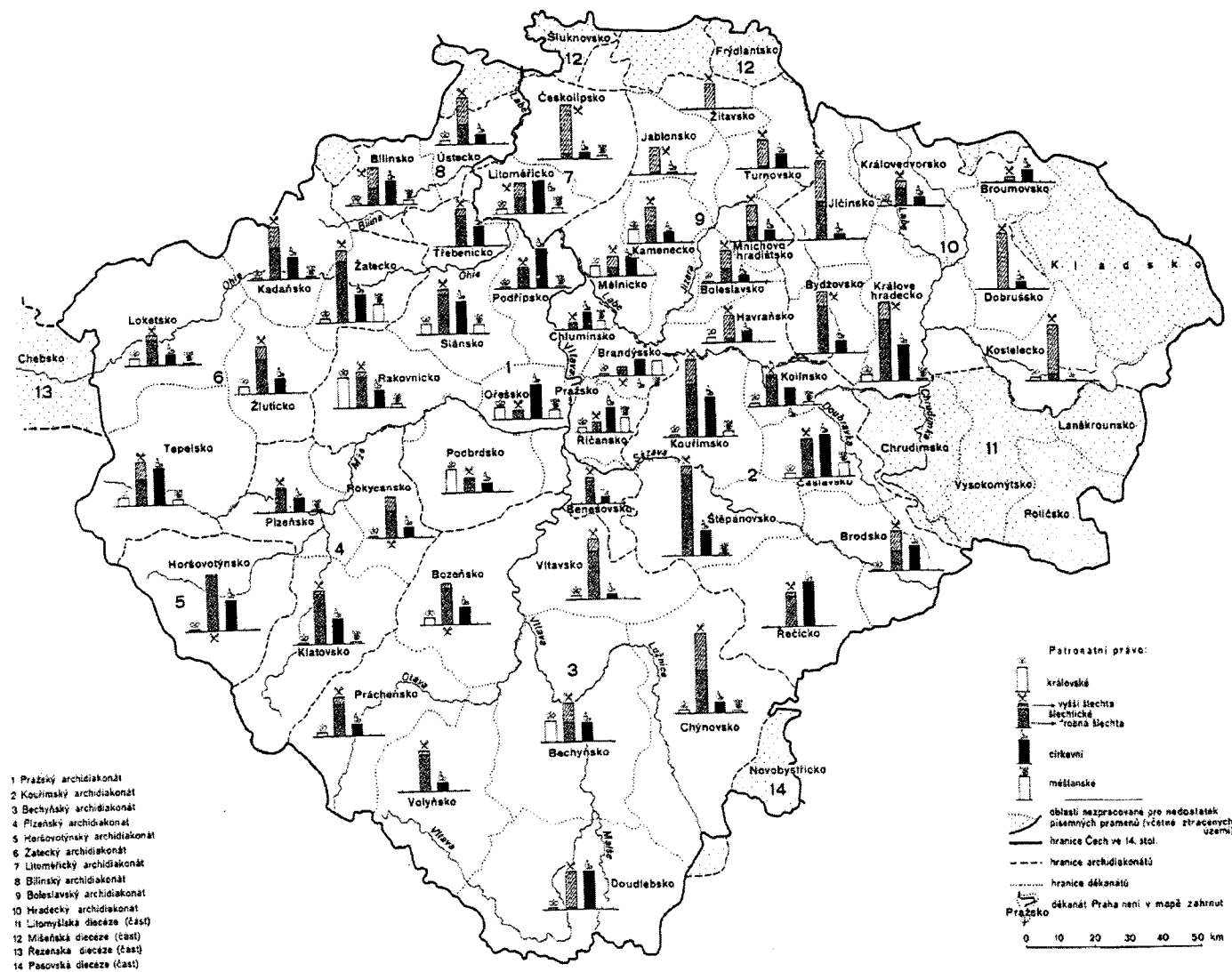
Na první pohled upoutá zvláště absence papežských odpustků v některých regionech. Pozastavit se musíme nad nepřítomností milostí v jihozápadních

1397 (MBV V/2, č. 1232). Srov. Miloslav POLÍVKA, *K šíření husitství v Praze. Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době*, *Folia historica Bohemica* 5, 1983, s. 95–118.

³² Viz rozbor papežských register a příjemeckého dochování ve 4. kapitole.

³³ Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury I/1*, Praha 1985, s. 254–255; speciálně pro jednotlivé řehole Zdeněk BOHÁČ, *Středověké kláštery v Čechách a na Moravě v době předhusitské*, *Historická geografie* 28, 1995, s. 137–153; František HOFFMANN, *K systémové analýze středověkých měst*, *ČČH* 88, 1990, s. 252–275, s. 268–289; Z. BOHÁČ, *Struktura feudální pozemkové držby*, příloha k článku na zadním předešlí.

Rozložení feudální pozemkové držby v předhusitských Čechách podle patronátních práv

**Addenda k mapám „Papežské odpustky pro pražskou diecézi (1389–1404)“
a „Papežské odpustky pro olomouckou a litomyšlskou diecézi (1389–1404)“**

Legenda je společná s legendou k mapám biskupství v příloze práce (za s. 238)

Barevné odlišení dat vydání odpustek

černá = běžný tarifní odpustek

modrá = ad instar San Marco v Benátkách

oranžová = ad instar Porcincula v Assisi

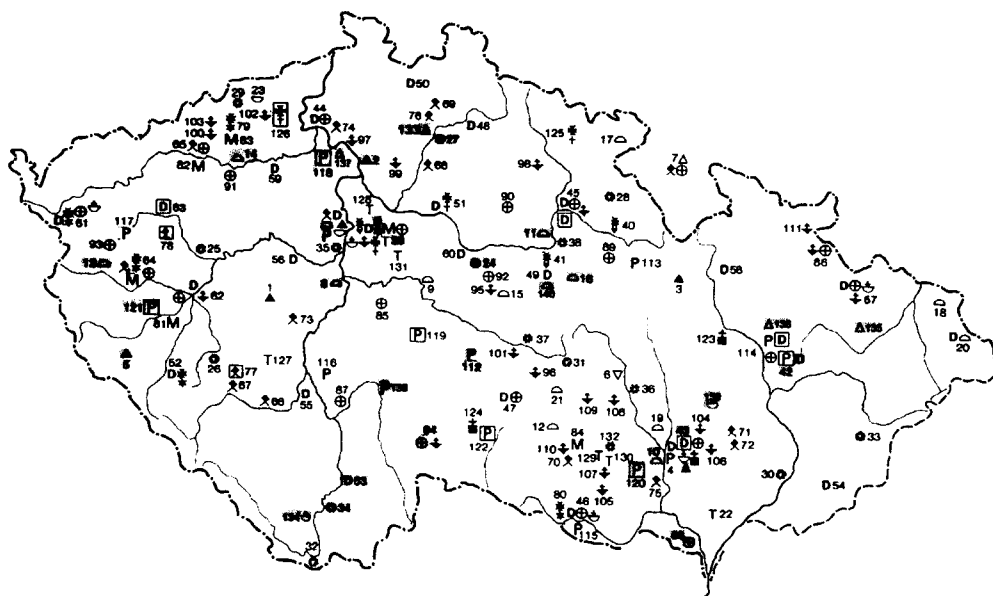
fialová = ad instar San Marco + Porciuncula

zelená = ad instar Svatá země (u Plzně bez bližšího určení)

Řádová sídla v Čechách a na Moravě v době předhusitské

1. Svatá

Dobrotivá, **2. Pšovka**, 3. Krasíkov, 4. Zábrdovice, **5. Domažlice**, 6. Doubravník, 7. Kladsko, **8. Ostrov ve Vitavě u Davle**, 9. Sázava, **10. Rajhrad**, **11. Opatovice n. L.**, 12. Třebíč, **13. Kladruba**, **14. Postoloprty**, 15. Vilémov, **16. Podlažice**, 17. Police n. M., 18. Orlová, 19. Komárov — Luh u Brna, 20. Těšín, 21. Měfin, 22. Čejkovice, 23. Teplice, **24. Sedlec u Kutné Hory**, 25. Plasy, 26. Nepomuk, **27. Mnichovo Hradiště**, 28. Svaté Pole, 29. Osek, 30. Velehrad, 31. Žďár n. S., 32. Vyšší Brod, 33. Vizovice, **34. Zlatá Koruna**, 35. Zbraslav, 36. Tišnov, 37. Pohled, 38. Sezemice, **39. Praha**, 40. Orlík (Kláštrec n. O.), 41. Pardubice, **42. Olomouč**, **43. Brno**, 44. Litoměřice, 45. Hradec Králové, 46. Znojmo, 47. Jihlava, 48. Turnov, 49. Chrudim, 50. Jablonné v Podještědí, 51. Nymburk, 52. Klatovy, **53. České Budějovice**, 54. Uherský Brod, 55. Písek, 56. Beroun, 57. Opava, 58. Šumperk, 59. Louny, 60. Kolín, 61. Cheb, 62. Plzeň, 63. Žlutice, 64. Stříbro, 65. Kadaň, 66. Strakonice, 67. Horažďovice, 68. Mladá Boleslav, 69. Světlá pod Ještědem, 70. Horní Kounice, 71. Ivanovice, 72. Orlovice, 73. Pičín, 74. Ploskovice, 75. Přibice, 76. Český Dub, 77. Velký Bor, 78. Manětín, 79. Most, 80. Hradiště sv. Hypolita, 81. Dobřany, 82. Želina, 83. Zahraňany, 84. Dalešice, 85. Benešov, 86. Krnov, 87. Bechyně, **88. Valtice**, 89. Vysoké Mýto, 90. Nový Bydžov, 91. Žatec, 92. Čáslav, 93. Planá, **94. Jindřichův Hradec**, 95. Drobovice, 96. Polná, 97. Býčkovice, 98. Miletín, 99. Řepín, 100. Chomutov, 101. Německý (Havlíčkův) Brod, 102. Bílina, 103. Blatno, 104. Křenovice, 105. Hostěradice, 106. Slavkov, 107. Moravský Krumlov, 108. Deblín, 109. Osová Bítýška, 110. Hrotovice, 111. Opavice, **112. Zlín**, 113. Litomyšl, 114. Hradiště u Olomouce (původně benediktýnský, od r. 1151 premonstrátský), 115. Louka, 116. Milevsko, 117. Teplá, **118. Doksany**, 119. Louňovice pod Blaníkem, **120. Dolní Kounice**, **121. Chotěšov**, 122. Nová Říše, 123. Litovel, 124. Telč, 125. Trutnov, 126. Světec, 127. Blatná, 128. Čakovice, 129. Jamolice, 130. Templštejn, 131. Uhřetěves, 132. Oslavany, **133. Bělá pod Bezdězem**, **134. Český Krumlov**, **135. Fulnek**, **136. Šternberk**, **137. Roudnice nad Labem**, **138. Sezimovo Ústí**, **139. Postupim**, **140. Svidnice**

△	augustiniáni kanovníci	*
*	křížovníci s červenou hvězdou
▲	augustiniáni poustevníci (eremité)	M	magdalenitky
▽	augustiniánky	⊕	minorité
⊖	benediktini	⊕	klarisky
⊖	benediktinky	⬇	němečtí rytíři
⊗	cisterciáci	P	premonstráti
⊗	cisterciačky	P	premonstrátky
⬇	cyriakové (křížovníci s červeným srdcem)	†	řád sv. Ducha
D	dominikáni	†	strážci božího hrobu (křížovníci s červeným křížem)
D	dominikanky	†	strážkyně božího hrobu
✠	johanité	T	templáři
✠	johanitky		

Města a městečka v českých zemích k roku 1400

Navrhl F. Hoffmann Kreslil B. Stehlík

Čechách, v západním a severozápadním cípu diecéze, horním a středním Poohří, Podkrušnohoří a Bílinsku, Posázaví, středolabském pravobřeží i na horním toku Labe. Převažujícím společným rysem těchto oblastí bylo slabé zastoupení řeholních domů, nevýrazný průnik městských sídlišť a značná majetková držba příslušníků nižší šlechty. Výmluvný příklad skýtá region vymezený Vltavou a Otavou a dále na sever k Brdům (Volyňsko, Prácheňsko, Božeňsko a částečně Rokycansko), kde nižší šlechta vlastnila výrazně nadpoloviční počet patronátů, řádové instituce tu byly zastoupeny sporadicky (na území mezi Otavou a Vltavou neležel jediný klášter!) a urbanizace regionu vykazovala spíše nižší stupeň.³⁴ Jediný odpustek přinášejí do Pootaví břevnovští benediktini k inkorporované faře v Nezamyslicích. Velmi shodná charakteristika platí i pro oblast mezi Mží, Berounkou a Ohří,³⁵ kde monotónnost venkovského rázu krajiny narušovala jen tři města – Slaný, Rakovník, Žlutice, případně pro Posázaví a pravobřeží středního toku Vltavy (Benešovsko, Štěpánovsko, Vltavsko) s vysokým podílem pozemkového vlastnictví šlechty. V okrajových částech země, kolonizovaných v průběhu 13. století sice chyběl městský prvek, ale koncentrovaná dominia vyšší šlechty a klášterů zaručovala kapitál, který se mohl snadněji proměnit v zisk odpustku. Zde se ovšem dostáváme spíše na úroveň potencionality než vyšší míry pravděpodobnosti, neboť najdeme dostatek argumentů pro i proti předpokladům.³⁶ Na miskú vah padá i podpůrný fakt, že

³⁴ Královská města zatupoval Písek, Vodňany a Sušice, výraznější poddanská Prachatice, Netolice, Kašperské Hory, Horažďovice, Hořovice a Žebrák.

³⁵ Se zohledněním nízkého stupně osídlení ve Slavkovském lese, Doupovských horách a Tepelské vrchovině.

³⁶ Zářným příkladem budiž Rožmberkové, kláštery Zlatá Koruna a Vyšší Brod na Doudlebsku a Chýnovsku, ale také šlechtici z Rychnova a z Dubé (Kostelecko – Pěčín, Dobrušsko – Králova Lhota) a Broumov. Proti vytváření pravidla stojí naopak nulový průnik odpustků do povodí Kamenice a horní Jizery (domény Vartenberků, pánů z Dubé), na Tepelsko (Švamberkové, Teplá).

rytířské řády johanitů a německých rytířů panovaly právě nad půdou, kde se papežská milost „neujala“.³⁷

S mírným znepokojením registrujeme i jiný rozdíl, který musí vyvolat minimálně údiv. Bílá místa na mapě odpustkových lokalit totiž nápadně splývají s kompaktními jazykově německými oblastmi v Čechách.³⁸ Nesoulad sice můžeme buď smést ze stolu s odkazem na nereprezentativní vzorek a roli náhody, anebo je do budoucna vnímat jako pobídku k zamyšlení o možných odlišnostech ve sféře tradičních projevů devoce, o skrytém vlivu valdenství nebo o podobách náboženské komunikace, resp. ztížené komunikace mezi jazykově odlišnými regiony.³⁹

Dosud jsme vnímali recepci odpustků povýtce v rovině institucionální. Doplňme dále odosobněný nástin o individuální rozměr a spojme si odpustek s konkrétním jednotlivcem, jenž je nejčastěji identický s patronem, držitelem benefícia nebo ho k omilostnění instituci nebo obročí poutají nejružnější vazby. Nepovažuji na tomto místě za účelné líčit všechny dosud zjištěné případy, které

³⁷ Johanité drželi rozsáhlejší majetky na Říčansku, Prácheňsku, Žluticku, Kadaňsku, Tepelsku a Turnovsku, němečtí rytíři na Čáslavku, Havlíčkobrodsku, Chýnovsku, Kadaňsku, Litoměřicku a Hradecku. Podle Z. BOHÁČE, *Struktura feudální pozemkové držby*, s. 20. K jiným „strategiích“ rytířských řádů srov. pozn. 18.

³⁸ V pásu tzv. Sudet převažovala pozemková držba větších světských feudálů, nezanedbatelný podíl měly i klášterní instituce (Tepelsko, Kadaňsko, Bílinsko). Navíc na Ohři, Bílině a Kamenici vznikla početná královská a poddanská města s nepřehlédnutelným hospodářským potenciálem. Zdá se však, že ani tyto výhodné parametry nemusely být dostatečnou „pobídkou“ k cestě za odpustkem do Říma.

³⁹ František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, České Budějovice 1971, 2. vyd. Praha 2000. Mapy s kvalifikovaným odhadem národnostních poměrů v českých zemích připravili např. TÝŽ, *Husitská revoluce I*, s. 337–341, mapa 3 na konci svazku; F. HOFFMANN, *České město*, s. 230–231. K vlivům valdenství na Kadaňsku např. Ivan HLAVÁČEK, *Zur böhmischen Institution und Häresiebekämpfung um das Jahr 1400*; in: *Häresie und vorzeitige Reformation*, hg. von František Šmahel, München, s. 109–131 (= *Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien* 39); Petr HLAVÁČEK, *K počátkům české reformace v severozápadních Čechách. (Valdenští a reformisté v Kadani na přelomu 14. a 15. století)*, Husitský Tábor 14, 2005, s. 9–33. Nesmíme ale zapomínat na další okolnosti, které tuto vyhocenou hypotézu relativizují: silnou přítomnost jazykově německého obyvatelstva ve vnitrozemských městech i v mnohých klášterních sídlech. Etnické poměry na Moravě ponechávám stranou, upozorňuji pouze na vícevrstevnou spádovost Podýjí k Dolním Rakousům s hustým pokrytím papežskými odpustky, která se projevila také v zisku pěti odpustků pro benefícia na moravském břehu Dyje.

se kombinací vatikánských a domácích pramenů podařilo doložit, pouze se jistým vzorkovým výběrem ze všech sociálních prostředí recipientů odpustků přiblížíme základním profilům petitorů.

V hierarchicky sestupném trendu začneme vládnoucí dynastií. S královskou přízní a náklonností úspěšně argumentovali zbraslavští cisterciáci, když jako první instituce importovali roku 1396 do Prahy a okolí *ad instar privilegium*.⁴⁰ Václavova přímluva také pohnula papeže Bonifáce, aby připojil svoje „Fiat“ ke třem nezvyklým indulgencím pro vyšehradskou kapitolu z dubna 1397.⁴¹ Jeho nevlastní bratr Jan Zhořelecký úspěšně suplikoval dokonce o šest indulgencí pro kostely v několika diecézích, v pražském biskupství pro pražskou katedrálu a kapli sv. Děpolda v Kutné Hoře.⁴² (Arci)biskupové se podle očekávání zasadili o odpustky pro své residenční svatyně a v tomto činění na ně navazovali děkani, probošti a kapitulní kolegia při biskupských kostelích, resp. kolegiálních kapitulách.⁴³ Spojení s arcibiskupským dvorem a/nebo prebenda v metropolitním chrámu skýtaly dobrou výchozí pozici, která mohla nést užitek v podobě odpustku, zvláště když byl klerik díky pravidelnějším kontaktům s kurií obeznámen s tamní praxí.⁴⁴ Lví podíl na indulgenci pro větší města měli

⁴⁰ Ferdinand TADRA, *Listy kláštera Zbraslavského*, Praha 1904, s. 194, č. 236 (13.6. 1396): „...ut ecclesia monasterii ...ad quam karissimus filius noster Wenczesslaus, rex Romanorum illustris, magnam, ut percipimus, gerit devocionem“.

⁴¹ MBV V/2, č. 1117, 1119, 1120 (všechny z 7.4. 1397).

⁴² MBV V/1, č. 831 (5.9. 1394), rotulus suplik.

⁴³ MBV V/1, č. 857 (30.9. 1394), Mikuláš z Rýzmburka pro biskupský kostel v Olomouci a kapitolu u sv. Mořice v Kroměříži; MBV V/2, č. 1437, 1439 (25.3. 1399), arcibiskup Olbram ze Škvorce pro chrám sv. Víta; MBV V/2, č. 325 (15.5. 1390), děkan (Bohuslav z Krnova) a kapitula pro chrám sv. Víta; MBV V/2, č. 1117, 1119, 1120 (7.4. 1397), vyšehradský probošt Václav Králík z Buřenic pro vyšehradskou kapitolu.

⁴⁴ Podrobněji v pozn. 22. Dále MBV V/1, č. 336 (3.6. 1390), generální vikář Jan z Pomuku a farář u sv. Havla na Starém Městě pražském, pro týž kostel, pravděpodobně na pouti do Říma (srov. Jaroslav V. POLC, *Svatý Jan Nepomucký*, 2. vyd., Praha 1992, s. 120–121); MBV V/1, č. 383 (25.11. 1390), Petr Blažejův z Nemotic pro svůj farní kostel v Drnholci, jmenován papežským kaplanem MBV V/1, č. 409, s dalšími doklady: MBV V/1, č. 426, č. 433, č. 439, č. 1375, č. 1447, č. 1147, č. 1445, 1447, 1448, 1450, 1455; MBV V/2, č. 1618, Jan z Třemošnice, skriptor papežské kanceláře a farář u sv. Jiljí v Praze pro tento kostel.

nepochybně plebáni farního kostela v Českých Budějovicích, Hradci Králové i Českém Krumlově.⁴⁵

O výjimečnosti jihočeského magnáta Jindřicha III. z Rožmberka mezi světskými feudály jsme se zmínili již výše. Ve spojení s patronátními kostely a hradními kaplemi padla také již jména Jana I. z Lichtenštejna, Zdeňka ze Šternberka a na Lukově, Anežky ze Šternberka a Lukova, Viléma Zajíce z Házmburka, Bočka (Starého) z Kunštátu a z Poděbrad, Jetřicha z Rychnova nebo Půty z Dolan.⁴⁶

Poučný je zejména příklad Václava z Doloplaz a Velké Bystřice, movitého klienta pánů z Kravař, který v roce 1393 založil a obvěnil kapli Navštívení P. Marie v klášteře dominikánů v Olomouci a duchovní zavázal povinností zádušních bohoslužeb. V předtuše blížící se smrti zřejmě věnoval či odkázal část majetku na získání papežského odpustku pro tuto kapli, jenž měl být udělován těm, kteří tuto kapli navštíví „*in secundis feriis singulis annis, dum missa pro defunctis in eadem capella celebratur*“.⁴⁷ Zásvětní zřetel a pojištění si příznivé eschatologické budoucnosti přímelnými modlitbami probleskují zřejmě jako

⁴⁵ Bohuněk, z rodu Harrocherů, dlouholetý farář při kostele sv. Mikuláše v Českých Budějovicích (MBV V/2, č. 1308). O něm Jan ADÁMEK, *Bohunco, plebanus noster. Zapomenutá osobnost středověkých Českých Budějovic*, in: *Facta probant homines*, Praha 1998, s. 21–32. Podobně Prokop, plebán u sv. Ducha v Hradci Králové v letech 1389–1422 (MBV V/2, č. 1698), srov. Lenka MAZANCOVÁ, *Děkanát Hradec Králové. Rozbor na základě konfirmačních knih se zaměřením na mobilitu kléru*, dipl. práce, Ústav historie a muzeologie, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Slezská univerzita v Opavě, Opava 2003, s. 22, 100. V Českém Krumlově se o odpustek pro stavbu kostela sv. Víta zasloužil farář Hostislav z Bílska (MBV V/2, č. 1390, 1976), srov. Roman LAVIČKA, *Kostel sv. Víta v Českém Krumlově ve světle smlouvy z roku 1407*, in: *Žena ve člunu. Sborník Hany J. Hlaváčkové*, edd. Kateřina HORNÍČKOVÁ, Michal ŠRONĚK, Praha 2007, s. 345–370.

⁴⁶ Viz pozn. 26, 27.

⁴⁷ Indulgence vydána podle originálu z archivu tamních dominikánů v CDM XV, s. 352–353, č. 403 (12.11. 1400), listina je dnes zřejmě ztracena, neboť ji RBMV IV ani inventář fondu neuvádí. Poslední zmínka o šlechtici pochází z 8.9. 1400 (CDM XIII, s. 71–72, č. 51). Profil klienta u T. BALETKY, *Páni z Kravař*, s. 299–300; ke kapli Navštívení P. Marie, dnes sv. Alexia, Ivo HLOBIL, *Kaple Navštívení Panny Marie v Olomouci z roku 1380 – Stopadesátiletá fikce*, in: *Studia Moravica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica*, č. 2/2004, s. 177–183.

hlavní motiv tehdy, čím blíže jsou si datum vystavení indulgencí a doba skonu jednotlivce-fundátora.⁴⁸

Individuální pohnutky, které stojí za vydáním listiny, nebývají zpravidla v naraci blíže specifikovány. Silně formulářový styl neprozrazuje o představách petitora nic bližšího a věřícím je částečné odpuštění trestů za hříchy udělováno tehdy, když „*eandem ecclesiam devote visitaverint et ad eius fabrice manus porrexerint audiutrices*“.⁴⁹ Tyto úkony představují ohniska, kolem nichž se soustřeďují dvě elementární funkce pozdně středověkého odpustku. První předpoklad definovala scholastická teorie pojmem *honor Dei*, který zahrnoval pestrý rejstřík náboženských aktů, jimiž se vzdávala pocta Bohu: od prosté návštěvy kostela a účasti na bohoslužbě i mimoliturgickém dění v nejširším slova smyslu. Druhou odpustkovou konstantu spojili scholastici s termínem *utilitas ecclesiae*, pod nímž si lze představit různé formy almužen, které rozhojňovaly fabriční jmění benefícia a doplňovaly kapitál pro případnou (pře)stavbu svatyně. Zůstává-li stylizace listiny na úrovni stereotypního

⁴⁸ **Mikulov**, hradní kaple P. Marie a sv. Jana Evangelisty, MBV V/1, č. 504 (11.4. 1391), patron: Jan I. z Lichtenštejna († poč. 1397); Marek VÁŘEKA, *Lichtenštejnská panství na Moravě do roku 1621*, disertační práce, FF – Historický ústav, Univerzita Hradec Králové 2008, s. 65–66, 69. Závět' Jana I. v: Metoděj ZEMEK – Adolf TUREK, *Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526*, Sborník archivních prací 33, 1983, s. 149–296, 483–527, s. 226–227, č. 214, registář navíc obsahuje desítku listin, které dokumentují vznik kaplanského benefícia, majetkové vybavení kaple (30 hřiven), její vztah k farnímu kostelu, povinnosti kaplana, ale také úvěrovou funkci vůči fundátorovi, jenž se v závěti zavázal splatit kapli dlužných 200 hřiven, tamtéž, s. 226–227, č. 214; **Libochovice**, kaple P. Marie, MBV V/2, č. 662 (7. 1. 1393), Vilém Zajíc z Házmburka († 1393), OSN 10, Praha 1896, s. 933; **Pěčín**, farní kostel P. Marie, MBV V/1, č. 1577 (19.3. 1400), na rychnovském panství pánů z Rychnova, patron: zřejmě Jetřich z Rychnova († mezi 13.7.–30.10. 1400), HZT 2, s. 183–184. Pro budoucí zkoumání komunikačních aspektů odpustků není bez zajímavosti, že poručníkem Jetřichových synů byl Boček z Kunštátu a Poděbrad, který si vyprosil odpustek pro farní kostel v Poděbradech 21.11. 1399; **Klatovy**, oltář sv. Agáty ve farním kostele P. Marie, MBV V/2, č. 1517 (9.11. 1399), fundátorem kaple a pravděpodobným petitorem byl Půta z Dolan († asi 1400), jehož synové roku 1401 zřídili v kapli benefičiální oltář. Srov. Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/1: Od dob nejstarších do roku 1620*, Klatovy 1927, s. 128–129, 159–160; HZT 9, s. 51.

⁴⁹ Srov. 4. a 5. kapitola. Jednotný styl např. MBV V/1, č. 43.

vyjádření, konkrétnější příčina vydání listiny vystoupí až po bližším poznání lokálního kontextu.

Do Čech a na Moravu směřovaly ale také indulgence, v nichž se intence prosebníka projevuje jednoznačně. Ve stopách učenců 13. století pracujme dále se dvěma skupinami odpustkových listin. V první se setkáme s odpustkem jako stimulatorem náboženského života věřících, ve druhé se projeví coby podpůrný zdroj financující (re)konstrukci svatyně.⁵⁰

Rozvoj kolektivních projevů úcty k ostatkům světců se v pozdním středověku institucionalizoval prostřednictvím slavností ukazování relikvií (*ostensio reliquiarum*). Ostatkové festivity jsou v Čechách spojeny s postavou Karla IV., jehož „sběratelské“ činnosti vděčily významné zemské duchovenské ústavy za početné kolekce relikvií.⁵¹ Jejich veřejnou prezentaci věřícím v pravidelných termínech provázelo udělení papežských odpustků. Tyto milosti představují velmi často jediný pramen, který o podobných hromadných performancích na konci 14. století informuje. Kromě každoročního ukazování říšských, císařských a zemských relikvií na Dobytčím trhu se menší *ostensiones* konaly při metropolitním chrámu sv. Víta, vyšehradském kostele sv. Petra a v břevnovském klášteře.⁵² V jižních Čechách se věřící účastnili podobné podívané a poslyšné v klášteře krumlovských klarisek a hradní kapli Jindřicha

⁵⁰ Pro české země vystavila papežská kancelář celkově 40 listin, v nichž jsme schopni přesněji identifikovat základní motiv petitora. K „devočním“ odpustkům náleží 25 dokladů, stavební aktivitu lze předpokládat minimálně u 15 indulgencí. S přihlédnutím k ostatním indulgencím Bonifáce IX. poznamenejme, že zvláště podíl „devočních“ odpustků pro pražskou církevní metropoli je ve srovnání s dalšími středoevropskými příjemci (67 privilegií) silně nadprůměrný. Podrobnějším sledováním lokálních okolností by bylo možné rozlišit další desítky případů podle uvedeného vymezení. Podrobněji na příkladu papežských indulgencí do poloviny 14. století Jan HRDINA, *Papežské odpustkové listiny pro duchovenské instituce pražské a olomoucké diecéze (1197–1342)*, in: *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové*, edd. Ivan Hlaváček, Jan Hrdina za spolupráce Jana Kahudy a Evy Doležalové, Praha 1998 s. 205–220.

⁵¹ Literatura uvedena ve 4. kapitole, pozn. 34, pro středoevropský kontext má prvořadou důležitost monografie H. KÜHNEHO, *Ostensio reliquiarum*.

⁵² Odkazuji pouze na prameny: Břevnov: MBV V/1, č. 285 (18.11. 1389), č. 349 (7.9. 1390); RBMV V/I/1, s. 247, č. 541 (17.6. 1396); Vyšehrad: MBV V/2, č. 1120 (4.7. 1397).

z Rožmberka.⁵³ Pouze z odpustkových listin víme o vystavování ctěné relikvie krví potřísněného šlojře P. Marie v biskupské katedrále v Litomyšli a košile P. Marie uchovávané v kapitulním kostele v Kroměříži.⁵⁴ Ve stínu elitních církevních ústavů se pokoušely o skromnější nápodobu duchovní i světské osoby. „*Multe sanctorum reliquie*“ měly pobídnout křesťany k štědré almužně pro farní kostel sv. Havla na Starém Městě pražském a na částečku „*de ligno vivifice crucis*“ lákal do kaple lukovského hradu Zdeněk ze Šternberka.⁵⁵

V době rostoucí úcty ke svátosti oltářní představoval odpustek jeden z instrumentů k pravidelné ritualizované stacionární i procesní adoraci Těla Kristova. V Kutné Hoře spolu o přízeň měšťanů „soupeřilo“ bratrstvo Božího Těla při kapli Božího těla a sv. Barbory a korporace Božího hrobu v sedleckém klášteře.⁵⁶ Kult svátostí oltářní uvedli podobnými slovy jako speciální důvod pro vydání odpustků i měšťané plzeňští.⁵⁷

Papežské indulgence konce 14. století se přispívaly také k hierarchizaci liturgického času a provozu. Ústřední postavení v náboženském životě zaujímaly sice nedělní a sváteční bohoslužby (*missa magna, sollemnis, summa*), nicméně v druhé polovině 14. století nabývaly na oblibě mariánské mše

⁵³ Postačuje upozornění na články Ferdinanda TADRY, *Ukazování svatých ostatků v Krumlově ve 14. věku*, ČČM 54, 1880, s. 432–437, se stejnojmenným doplňkem v ČČM 73, 1899, s. 173–174, a Valentina SCHMIDTA, *Das Krummauer Heilumsfest*, in: Festschrift des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen zur Feier des 40 jährigen Bestandes 27.5. 1902, s. 116–125; dále Heleny SOUKUPOVÉ, *Klášter minoritů a klarisek v Českém Krumlově*, Průzkumy památek II/1999, s. 69–86. Zmínku o *ostensio reliquiarum* obsahuje sedm z jedenácti odpustků.

⁵⁴ Litomyšl: MBV V/2, č. 1910 (23.3. 1402); Kroměříž: MBV V/1, č. 468 (30.9. 1394).

⁵⁵ Praha, sv. Havel: MBV V/1, č. 336 (3.6. 1390) a pozn. 44, a soupis relikvií v LE IV, s. 345–349; Lukov: MBV V/1, č. 661 (10.12. 1392) a pozn. 26.

⁵⁶ Kutná Hora: MBV V/1, č. 461 (27.1. 1391), V/2, č. 1755 (16.4. 1401), indulgence udělovány za patření na vystavené Tělo Páně „*in vase perlucido*“ na hlavním oltáři od středěčního podvečera do čtvrtěčních nešpor; Sedlec: MBV V/1, č. 910 (16.4. 1395), za adoraci Těla páně uložené v jakési arše v podobě Božího hrobu: „*(...) corpus dominicum in quadam archa et loco sacrum sepulchrum nuncupato reverenter et cum magna devotione servatur (...)*“. K bratrstvům a dalším, biskupským odpustkům pro kutnohorské a sedlecké bratrstvo viz PÁTKOVÁ, *Bratrstva ke cti Božie*, s. 16–20. Nejnověji Petr ULÍČNÝ, *Boží hrob a Svaté pole: Jeruzalémská topografie sedleckého kláštera*, in: Sedlec, red. Radka Lomíčková, Praha 2009, s. 215–242.

⁵⁷ Poslední edice listiny v CIM II, s. 814–815, č. 636.

vysluhované na úsvitu dne (*jitrní, matura, missa de mane*). Na rozdíl od slavnostní zpívané bohoslužby kněz za rozbřesku celebroidl zpravidla tichou mší za zemřelé (*pro defunctis*). Účast na těchto bohoslužbách byla často preferována biskupskými i papežskými indulgencemi, jak v prostředí klášterních, městských i venkovských kostelů.⁵⁸

Převažující část indulgencí poskytovala duchovním oprávnění k odpuštění části trestů za hříchy ve významných dnech církevního roku s důrazem na svátky christologické, mariánské a jiné (např. *dedicatio ecclesie, patrocinium*) ve formě, v níž je Bonifác převzal z kancelářských regulí svých předchůdců.⁵⁹

Slova Mikuláše Pauluse – klasika bádání o indulgencích – o kulturním významu odpustků ve středověku naznačují druhý směr jejich uplatnění.⁶⁰ Příslib duchovní milosti měl věřící pobídnout ke složení milodarů podle jejich stavu či majetku a přispět tím ke stavbě nebo úpravě svatyně. S touto intencí se udělovaly indulgence již od 12. století. Pokročilejší aparát církevní správy

⁵⁸ Isabela SKIERSKA, *Obowiązek mszalny w średniowiecznej Polsce*, Warszawa 2003, s. 144–146, 169. Doklady: **Drnholec**: MBV V/1, č. 393 (25.11. 1390), z kontextu zřejmě hojně navštěvovaná mariánská matura sloužená u mariánského oltáře jednou ročně: ZDB VII, s. 197–198, č. 869, s. 202, č. 959, ZEMEK – TUREK, *Regesta*, s. 221, č. 195; **Šternberk**, augustiniáni kanovníci, RBMV IV, s. 305, č. 726 (27.1. 1391), *missa de s. Maria in aurora*; **Libochovice**: kaple P. Marie ve farním kostele, MBV V/1, č. 662 (7.1. 1393), nepochybně pro *officium maturum de beata Maria virginis*, fundované Vilémem Zajícem z Házmburka a libochovickými měšťany v roce 1382 (LE II, II, s. 194–195, č. 339; LC VI, s. 236); **Olomouc, Kroměříž**: biskupský a kapitulní kostel, MBV V/1, č. 857 (30.9 1394), *missa beate Marie virginis de mane*; **Opatovice**: benediktini, kaple P. Marie při klášterní fortně, MBV V/2, č. 1172 (26.5. 1397), *missa beate Marie de mane* (cantata), s papežských schválením (MBV V/2, č. č. 1171); **Roudnice**, augustiniáni kanovníci, MBV V/2, č. 1335 (16.8. 1398) *missa beate Marie de mane*, indulgence pražských biskupů vydal Josef EMLER, *Diplomatář kláštera blahoslavené Panny Marie řeholních kanovníků řádu svatého Augustina v Roudnici*, in: Zprávy Královské české společnosti nauk, Praha 1893, XVII, s. 59–60. Pro úplnost zmiňme ještě odpustky privilegující celebranta nebo místo liturgického obřadu: **Břevnov**, benediktini, MBV V/1, č. č. 286 (18.11. 1389), indulgence za účast na mši celebroidané břevnovským opatem (Divišem); Vyšehrad, kapitulní kostel, MBV V/2, č. 464 (5.2. 1391), oprávnění pro biskupa a preláty kostela udělovat stodenní, resp. čtyřicetidenní odpustky při mši u oltáře sv. Petra, kde bylo možné celebroidat pouze se zvláštním svolením. Srov. H. SOUKUPOVÁ, *K problematice Vyšehradu*, s. 34–42.

⁵⁹ Formulář např. MBV V/1, č. 336.

⁶⁰ N. PAULUS, *Der Ablass im Mittelalter als Kulturfaktor*.

pozdního středověku umožnil jejich efektivnější distribuci, která se často vázala na organizační jednotky západní církve (biskupství, arcijáhenství, děkanáty). Na rozdíl od zpravidla „věčné“ platnosti devočních indulgencí, obsahovaly stavební odpustky (tzv. *peticiones*) klausuli, která platnost privilegia časově omezovala na několik málo let.

Očekávaný finanční přínos odpustků vystupuje do popředí v patnácti listinách pro české příjemce. Jejich okruh je poměrně omezený; na milost dosáhly řádová sídla, kapitulní a městské kostely, menším venkovským svatyním zpravidla postačovala biskupská petiční listina.⁶¹ Podle míry aktuální potřeby odcházel žadatel z Říma s listinou stylizovanou podle dvou vzorů. V prvním případě mu kancelář vystavila standardní indulgenci s obvyklým výčtem dnů a jen v naraci vycházející ze supliky uvedla vlastní účel sepsání, lakonicky vystižený v obratu „*ecclesia ... reparatione indigere noscatur*“.⁶² V akutní nouzi způsobené požárem, zchátralostí nebo naopak rozsáhlou stavební činností spoléhali příjemci na privilegium, které by jim umožnilo vyslat výběrčí almužen po celé zemi nebo dokonce do sousedních diecézí.⁶³ Pro naprostou

⁶¹ Biskupské petiční listiny zachycují soudní akta pro léta 1406–1408: AI V, s. 453–454, AI VI, s. 363–364. Augustiniáni poustevníci v Pšovce u Mělníka využili nejdříve petiční odpustek Jana z Jenštejna (RMBV V/I/1, s. 188, č. 414, 4. 3. 1392 s platností do 15.6. téhož roku) se sběrnou oblastí vymezenou mělnickým, havraňským a chlumínským děkanátem k obnově ambitu, aby o deset let později získali cennější indulgenci papežskou, MBV V/2, č. 1763.

⁶² Shodný obrat a styl charakterizuje listiny pro: **Praha**, kostel sv. Havla, MBV V/1, č. 336 (3.6. 1390); **Horšovský Týn**, farní kostel sv. Apolináře, MBV V/1, č. 532 (3.6. 1391); **Svídnice**, farní kostel sv. Jakuba, zároveň podlažické proboštství, **Podlažice**, benediktini, **Velké Opatovice**, farní kostel sv. Jiří, MBV V/1, č. 558–660 (10.12. 1392); **České Budějovice**, farní kostel sv. Mikuláše, MBV V/2, s. 711, č. 1308.

⁶³ **Vyšehrad**, kapitula, MBV V/1, č. 411 (9.12. 1390), „*pro reedificatione dicte ecclesie*“, pro pražskou, hnězdenskou a salcburskou provincii; **Dolní Kounice**, premonstrátky, MBV V/1, č. 412 (9.12. 1390), „*ecclesia propter sui vetustatem reparatione non modica indigere noscatur*“, pro olomouckou a vratislavskou diecézi na šest let; **Želiv**, premonstráti, MBV V/1, č. 651 (3.12. 1392), „*monasterium ... cum oratorio ac domibus et edificiis suis casualiter ignis incendio totaliter sit combustum et destructum*“, na deset let; **Litomyšl**, biskupský kostel, MBV V/1, č. 944 (21.7. 1395), „*ecclesia Luthomislensis, quo, ut asseritur, ignis incendio concremata et consumpta existit*“, pro pražskou diecézi a oblasti obvyklé (pro sbírky) ve prospěch pražského kostela, na pět let; **Rajhrad**, benediktini, RBMV V/I/1, s. 247, č. 542 (17.6. 1397), „*ecclesia ... cum campanili et toto tecto propter antiquitatem corruta*

absenci písemných pramenů nejsme schopni posoudit, jak vysoké částky se kvestorům podařilo shromáždit, nicméně z ojedinělého dochování arcibiskupských ratifikací papežských odpustků se můžeme domnívat, že církevní instituce tato almužnická privilegia po dobu jejich platnosti skutečně využívala.⁶⁴

Tento poznatek platí pro papežské indulgence obecně, a tak se při sledování finančních aspektů odpustků musíme spokojit pouze s logickými předpoklady a některými indiciemi. Výhoda stála na straně těch žadatelů, kteří si z Říma přinesli privilegium na počátku pontifikátu nebo těch, jimž se po roce 1395 podařilo získat nejenom tarifní odpustek, ale především plnomocnou *ad instar* indulgenci. Šance na vyšší milodary mohla být závislá na hustotě odpustkové sítě, solitérním odpustkovým lokalitám se otevírala rozsáhlejší sběrná oblast.⁶⁵ Stagnující klášterní domény mohly do odpustku jako

reparari possit“, pro pražskou a hnězdenskou provincii, na deset let; **Praha**, křižovníci s červenou hvězdou, RBMV V/I/1, s. 279, č. 597 (8.2. 1398), „*ad reparationem et sustentationem hospitalis*“, pro pražskou arcidiecézi na deset let. Odpustek byl inserován v petiční listině arcibiskupa Zbyňka z Házmburka (RBMV V/I/2, s. 116–117, č. 883, 22.9. 1406) pro hradecké arcijáhenství; **Strahov**, premonstráti, MBV V/2, č. 1337 (16.8. 1398), „*monasterium ... propter guerrarum turbines, que illis partibus vigerunt, reparacione indigebat non modicum sumptuosa*“, povolení pro sbírky v provincii pražské, hnězdenské a salcburské, se zmínkou o nepravostech předchozích výběrčích almužen (kvestorů); **Klatovy**, farní kostel P. Marie, MBV V/2, č. 1515 (1.11. 1399), „*ecclesia ... admodum ruinosa existit, reparacione non modicum sumptuosa indigere noscatur*“, pro biskupství pražské, řezenské a pasovské na pět let; **Český Krumlov**, farní kostel sv. Víta, MBV V/2, č. 1976 (10.11. 1402), „*ecclesia ... in eius structura parva sit, et ... Hostislaus rector ... dicte ecclesie eandem ecclesiam ampliare proponat*“, pro pražskou diecézi na deset let. Indulgence je začleněna i do petiční listiny arcibiskupa Zbyňka z 11.2. 1410, v níž uděluje Hostislavovi souhlas s vybíráním almužen v hradeckém arcijáhenství do svátku sv. Václava (UB Krummau, s. 162–163, č. 586).

⁶⁴ Viz pozn. 63 s údaji pro pražské křižovníky a farní kostel v Krumlově.

⁶⁵ Pěkným dokladem by mohly být západočeské Nezamyslice jako břevnovská expozitura. Vzácné svědectví o předpokládaném ozvuku nové indulgence vydal František PALACKÝ, *Über Urkundenbücher zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte II*, Prag 1842, s. 195 z tzv. Přimdova formuláře (Archiv Pražského hradu – Archiv pražské metropolitní kapituly, rkp. sign. I 40/2, 345b), které převzal i J. STRNAD, *Listář*, s. s. 204, č. 185 (s mylným spojením s odpustkem z roku 1391). Prvního června 1397 rozeslali plzeňští radní list, v němž sdělovali farářům, radním a konšelům v Nepomuku, Klatovech, Sušici, Domažlicích, Horšovském Týně a Chotěšově, že papež Bonifác IX. udělil všem věřícím přicházejícím do kostela sv. Bartoloměje na Letnice a den následující „*omnium eorum peccatorum*

mimořádného podpůrného zdroje vkládat naději na oddálení hospodářského úpadku, resp. na krátkodobou sanaci financí.⁶⁶

remissionem“. Zároveň je požádali, aby tuto milost (*eandem graciám*) provolali v tamních kostelech a na tržištích. Městská rada tedy prozíravě deset dní před Letnicemi (10.6. 1397) informovala hlavní městská střediska a chotěšovský klášter ve spádové oblasti cca 50 km (dva dny cesty) na jih od města o novém *ad instar* privilegiu, dnes deperditu. Analogicky bychom mohli předpokládat podobný list, který byl vypraven na severozápad a severovýchod od města, např. do Tachova, Stříbra, Teplé etc. Není vyloučeno, že plzeňští radní našli inspiraci pro plnomocný odpustek právě v Nezamyslicích. Z nemnoha drobných zmínek na teritoriu střední Evropy by bylo možné rekonstruovat alespoň rámec komunikační aspektů raných odpustkových kampaní.

⁶⁶ K neutěšenému stavu klášterních financí většiny (nikoli všech) řeholních domů odkazujeme souhrnně na studie J. Čechury a jeho monografii pro zahraniční publikum *Die Struktur der Grundherrschaften im mittelalterlichen Böhmen: unter besonderer Berücksichtigung der Klosterherrschaften*, Stuttgart-Jena-New York 1994. Přímá souvislost není sice konsensuálně prokazatelná, ale měla by být zmíněna jako jedna z možností „přilepšení“. Jeden příklad za všechny: Sedlečtí cisterciáci vězeli minimálně od poloviny 14. století v dlouhodobé finanční tísní, z níž si pomáhali trojím způsobem: pronájmem a prodejem statků, prodejem rent na statcích kláštera a finančními půjčkami (Jaroslav ČECHURA, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*, in: Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie, sv. 42, 1988, s. 11–45). Série transakcí v sedmdesátých a osmdesátých letech se uzavřela v roce 1390/1391, v roce 1394 čteme o inkasování 200 kop gr. za roční rentu 20 kop (tamtéž, s. 32–34), abychom na jaře roku 1395 „s překvapením“ zjistili, že opat Václav investoval (tuto sumu?) do San Marco *ad instar* indulgence (MBV V/1, č. 910, v insertu též v RBMV III, s. 135, č. 315), vůbec první v českých zemích! Částka to zřejmě nebyla nijak nadsazená, neboť o rok dříve vydali duchovní čtyř hamburských kostelů celých 500 florénu (tj. cca 170 kop gr. pražských) za porciunkulskou indulgenci pro dómský kostel (srov. Johann Hemelings „*Diplomatarium fabricae ecclesiae Bremensis*“ von 1415/20, hg. von Lieselotte KLINK, Hildesheim 1988, s. 124–127). Zdá se, že po celých dalších deset let pomáhaly plnomocné odpustky držet klášterní komunitu nad vodou, takže teprve roku 1405/1408 byl klášter nucen k dalším prodejům a pronájmům, aby se nakonec roku 1409 přihlásili věřitelé o 7600 kop gr. I přes chmurný, ba až katastrofální stav sedleckých financí, jak ho líčí mřížkou moderního ekonomického myšlení formovaná vědecká literatura, je jisté, že cisterciácká komunita nežila v nouzi, a patřičně si zakládala na reprezentaci. Vždyť právě kolem roku 1400 vnikla např. monumentální sedlecká monstrece a byl postaven kostel sv. Kosmy a Damiána, srov. stručně Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*, 1. svazek: *fundace 12. století*, Praha 1998, s. 141–145.

Soustředěným studiem by bylo možné dosáhnout dalších více či méně průkazných vazeb (např. Mnichovo Hradiště, srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Ještě k počátkům blanické pověsti*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 20, 1979, s. 121–140). – A naopak, aktivní bilanci si odpustkem mohli zvýraznit dominikáni v Sezimově Ústí (MBV V/2, č. 1880, 1887, 30.12. 1401, 13.1. 1402), kteří zřejmě „směnili“ odpustky za hotovost určenou ke koupi nemovitostí, jak to předpokládá František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I/1: do roku 1420*, České Budějovice 1988, s. 159, 188. Autor zmiňuje i půjčku 50–60 florénů soběslavského sakristána (San Marco odpustek MBV V/2, č. 1609, 18.5. 1400) Jindřichovi z Rožmberka (RBMV III, s. 270, č. 684). A do třetice připomeňme kapitál 200 hřiven, který správce kaple P. Marie a sv.

Účinnost papežských milostí v moderním materializovaném pohledu závisela v první řadě na počtu odpustkových dnů, kdy se milost udělovala. Druhým výrazným momentem byla výše odpouštěných trestů za hříchy, které se vyjadřovaly v číselné hodnotě.⁶⁷ Listiny z prvních let Bonifácova pontifikátu udržovaly obě veličiny na nízké úrovni a k vyhlášení jedno až dvouletých indulgencí docházelo jen o hlavních svátcích kostela, tj. o dni posvěcení (*dedicacio*) a/nebo patrona, jemuž byla svatyně zasvěcena. Nadto jejich dispozice obsahovaly časovou klausuli, která platnost listiny omezovala nejvýše na deset let. Vedle nich vydávala papežská kancelář pro české příjemce nejdříve ojediněle,⁶⁸ od poloviny roku 1391 pravidelněji indulgence s nepoměrně obsáhlejším souborem obecně církevních svátků (christologických, mariánských a jiných) a základních festivit kostela⁶⁹. Na výslovné přání žadatele mohly – ale nemusely – být zohledněny i specifické zemské svátky nebo oslavy nebeských patronů zvláště ctěných v příslušném kostele, s nimiž se pojily již vyšší tarify: od počátečních dvou let až k pěti-, resp. sedmiletých odpustkům, převažujícím od poloviny devadesátých let.

Jak jsme již zmínili v předchozích kapitolách, těmto tradičním odpustkům vyvstala záhy konkurence – tzv. *ad instar* indulgence – podle obecně sdíleného přesvědčení mimořádně vysoké (tj. plnomocné) odpustky, které se původně udělovaly pouze u několika pověstných, zpravidla poutních kostelů. Podle znění listiny získávala duchovenská instituce oprávnění, aby o některých svátcích vyhlášovala tytéž indulgence, jaké (*ad instar*) se provolávají u známého ústavu (např. porciunkulské kaple v Assisi, chrámu sv. Marka v Benátkách). Víme již

Jana Evangelisty půjčil Janovi I. z Lichtenštejna, jenž mohl zčásti pocházet i z almužen věřících přitahovaných papežským odpustkem z roku 1391, viz pozn. 48. Kreditní funkce kultovních a poutních míst je dobře doložena u poutních kostelů v předreformačním Německu.

⁶⁷ Více k tomu v 3. kapitole.

⁶⁸ První doklad MBV V/1, č. 336, 3.6. 1390, pražská katedrála.

⁶⁹ Blíže viz 4. kapitola, pozn. 2.

také, že Bonifác sice nebyl jejich „vynálezcem“, ale z jeho vůle je papežská kancelář začala expedovat ve velkém.

Jejich počet velmi pozvolna stoupal od čtvrtého roku pontifikátu (1393/94) a dosáhl vrcholu v dvanáctém roce jeho působení (1400/1401). Na konci století tak pozbyl plnomocný odpustek, označovaný v nelistinných pramenech také „*a pena et a culpa*“ rys výjimečnosti a byl expedován téměř ve stejném rozsahu jako standardní tarifní indulgence.

Domácí instituce tato inovace odpustkového systému nikterak neminula. V rozmezí let 1395–1402 směřovalo do českých zemí 35 *ad instar* indulgencí pro 33 příjemců. Finanční náklady na pořízení exklusivní milosti vylučovaly z jejich okruhu průměrně dotovaná beneficia, a tak se s nimi setkáváme pouze u čelných institucí (biskupské kostely, vyšehradská kapitula), klášterů a měst.⁷⁰ Patronát řeholního domu stál také v pozadí pouhých čtyř indulgencí v městečkách a na vsi.⁷¹

⁷⁰ Upouštíme od jejich rozpisu, na připojené mapě odpustků v českých zemích jsou data jejich vydání odlišena jinou než černou barvou, na mapě pražských kostelů jsou vyznačené podtržením. – Povedeme-li srovnání na úrovni sídelních jednotek ve Svaté říši římské, dospějeme k závěru, že v Říši se *ad instar* odpustky soustřeďují téměř výhradně ve městech (92 dokladů = cca 90%). Příjemcem indulgencí jsou jak katedrální a městské farní kostely, tak – a to především – konventy františkánů a dominikánů, na venkově poté s menším odstupem kláštery benediktinské řehole. Světských venkovských kostelů s *ad instar* odpustkem napočítáme sotva deset. Právě těmito beneficiím se vyplatí věnovat zvýšenou pozornost, neboť se po několika sondách vyjevují jako regionální poutní místa, jejichž patronátní vrchností je téměř výhradně klášter. Srov. J. HRDINA, *Päpstliche Ablässe im Reich*, s. 109–130.

⁷¹ Jaroměřice nad Rokytnou, Svěráz, okr. Český Krumlov, Starý Plzeň, Netín u Jihlavy. Pozornost si pro zajímavý personálně komunikační prvek zaslouží především indulgence pro Netín, která má svou předhistorii. V dubnu 1400 získal žatecký kostel sv. Mikuláše pod patronátem oseckých cisterciáků benátské *ad instar* odpustky (MBV V/2, č. 1602). Farářem tu byl Václav Rosek (LC VI, s. 38), který ovšem v prosinci 1400 směnou s Martinem, farářem v Netíně, v olomoucké diecézi, město opustil a odešel právě do Netína, kde se o rok později setkáváme s týmiž benátskými odpustky (MBV V/2, č. 1889, 17. 1. 1402). Osobní zásah nového duchovního správce, ovlivněného letničním svoláním odpustků v Žatci, se tak může jevit dosti pravděpodobným, byť je třeba uvažovat také o podpoře třebíčských benediktinů (MBV V/2, č. 1867, 28. 11. 1401), neboť vesnice byla součástí jejich měřínské prepositury. Jeho podíl lze po zrušení první indulgence vztáhnout i na druhou milost (ASP I, s. 104, č. 161, 22. 8. 1405), která navíc zmiňuje kostel v Netíně v desolátním stavu (*gravem minetur ruinam*), způsobeném pravděpodobně markrabskými válkami na Moravě. Václav v Netíně zůstal až do roku 1414, kdy nabyl farní beneficium v Přibyslavi (LC VII, s. 118).

Účinnost papežských milostí v moderním materializovaném pohledu závisela v první řadě na počtu odpustkových dnů, kdy se milost udělovala. Druhým výrazným momentem byla výše odpouštěných trestů za hříchy, které se vyjadřovaly v číselné hodnotě.⁶⁷ Listiny z prvních let Bonifácova pontifikátu udržovaly obě veličiny na nízké úrovni a k vyhlášení jedno až dvouletých indulgencí docházelo jen o hlavních svátcích kostela, tj. o dni posvěcení (*dedicacio*) a/nebo patrona, jemuž byla svatyně zasvěcena. Nadto jejich dispozice obsahovaly časovou klausuli, která platnost listiny omezovala nejvýše na deset let. Vedle nich vydávala papežská kancelář pro české příjemce nejdříve ojediněle,⁶⁸ od poloviny roku 1391 pravidelněji indulgence s nepoměrně obsáhlejším souborem obecně církevních svátků (christologických, mariánských a jiných) a základních festivit kostela⁶⁹. Na výslovné přání žadatele mohly – ale nemusely – být zohledněny i specifické zemské svátky nebo oslavy nebeských patronů zvláště ctěných v příslušném kostele, s nimiž se pojily již vyšší tarify: od počátečních dvou let až k pěti-, resp. sedmiletých odpustkům, převažujícím od poloviny devadesátých let.

Jak jsme již zmínili v předchozích kapitolách, těmto tradičním odpustkům vyvstala záhy konkurence – tzv. *ad instar* indulgence – podle obecně sdíleného přesvědčení mimořádně vysoké (tj. plnomocné) odpustky, které se původně udělovaly pouze u několika pověstných, zpravidla poutních kostelů. Podle znění listiny získávala duchovenská instituce oprávnění, aby o některých svátcích vyhlášovala tytéž indulgence, jaké (*ad instar*) se provolávají u známého ústavu (např. porciunkulské kaple v Assisi, chrámu sv. Marka v Benátkách). Víme již

Jana Evangelisty půjčil Janovi I. z Lichtenštejna, jenž mohl zčásti pocházet i z almužen věřících přitahovaných papežským odpustkem z roku 1391, viz pozn. 48. Kreditní funkce kultovních a poutních míst je dobře doložena u poutních kostelů v předreformačním Německu.

⁶⁷ Více k tomu v 3. kapitole.

⁶⁸ První doklad MBV V/1, č. 336, 3.6. 1390, pražská katedrála.

⁶⁹ Blíže viz 4. kapitola, pozn. 2.

také, že Bonifác sice nebyl jejich „vynálezcem“, ale z jeho vůle je papežská kancelář začala expedovat ve velkém.

Jejich počet velmi pozvolna stoupal od čtvrtého roku pontifikátu (1393/94) a dosáhl vrcholu v dvanáctém roce jeho působení (1400/1401). Na konci století tak pozbyl plnomocný odpustek, označovaný v nelistinných pramenech také „*a pena et a culpa*“ rys výjimečnosti a byl expedován téměř ve stejném rozsahu jako standardní tarifní indulgence.

Domácí instituce tato inovace odpustkového systému nikterak neminula. V rozmezí let 1395–1402 směřovalo do českých zemí 35 *ad instar* indulgencí pro 33 příjemců. Finanční náklady na pořízení exklusivní milosti vylučovaly z jejich okruhu průměrně dotovaná beneficia, a tak se s nimi setkáváme pouze u čelných institucí (biskupské kostely, vyšehradská kapitula), klášterů a měst.⁷⁰ Patronát řeholního domu stál také v pozadí pouhých čtyř indulgencí v městečkách a na vsi.⁷¹

⁷⁰ Upouštíme od jejich rozpisu, na připojené mapě odpustků v českých zemích jsou data jejich vydání odlišena jinou než černou barvou, na mapě pražských kostelů jsou vyznačené podtržením. – Povedeme-li srovnání na úrovni sídelních jednotek ve Svaté říši římské, dospějeme k závěru, že v Říši se *ad instar* odpustky soustřeďují téměř výhradně ve městech (92 dokladů = cca 90%). Příjemcem indulgencí jsou jak katedrální a městské farní kostely, tak – a to především – konventy františkánů a dominikánů, na venkově poté s menším odstupem kláštery benediktinské řehole. Světských venkovských kostelů s *ad instar* odpustkem napočítáme sotva deset. Právě těmito beneficiím se vyplatí věnovat zvýšenou pozornost, neboť se po několika sondách vyjevují jako regionální poutní místa, jejichž patronátní vrchností je téměř výhradně klášter. Srov. J. HRDINA, *Päpstliche Ablässe im Reich*, s. 109–130.

⁷¹ Jaroměřice nad Rokytnou, Svěráz, okr. Český Krumlov, Starý Plzenec, Netín u Jihlavy. Pozornost si pro zajímavý personálně komunikační prvek zaslouží především indulgence pro Netín, která má svou předhistorii. V dubnu 1400 získal žatecký kostel sv. Mikuláše pod patronátem oseckých cisterciáků benátské *ad instar* odpustky (MBV V/2, č. 1602). Farářem tu byl Václav Rosek (LC VI, s. 38), který ovšem v prosinci 1400 směnou s Martinem, farářem v Netíně, v olomoucké diecézi, město opustil a odešel právě do Netína, kde se o rok později setkáváme s týmiž benátskými odpustky (MBV V/2, č. 1889, 17. 1. 1402). Osobní zásah nového duchovního správce, ovlivněného letničním provoláním odpustků v Žatci, se tak může jevit dosti pravděpodobným, byť je třeba uvažovat také o podpoře třebských benediktinů (MBV V/2, č. 1867, 28.11. 1401), neboť vesnice byla součástí jejich měřínské prepositury. Jeho podíl lze po zrušení první indulgence vztáhnout i na druhou milost (ASP I, s. 104, č. 161, 22. 8. 1405), která navíc zmiňuje kostel v Netíně v desolátním stavu (*gravem minetur ruinam*), způsobeném pravděpodobně markrabskými válkami na Moravě. Václav v Netíně zůstal až do roku 1414, kdy nabyl farní beneficium v Přibyslavi (LC VII, s. 118).

Největšího rozšíření doznaly v pražském arcibiskupství *ad instar* odpustky podle benátského kostela sv. Marka (23x); porciunkulská milost se vyhlášovala jen u čtyř kostelů a shodný počet institucí si činil nárok na odpustek kombinovaný.⁷²

Ke dvěma hlavním italským prototypům přibývaly postupně na přání petentů regionální varianty *ad instar* odpustků, v nichž se odrážela dobová obliba exponovaných kultovních míst střední Evropy.⁷³ A tak se břevnovští benediktini raději spolehli místo středomořských vzorů na domácí zdroje a nabízeli v patronátním farním kostele v Broumově právě takové odpustky, s jakými na opačné straně země slavily úspěch krumlovské klarisky v týdnu po oktávě Božího těla.⁷⁴ A nevybrali si zle, protože se zřejmě dověděli, že od ledna roku 1401 se rožmberská rezidence stala „druhým Jeruzalémem“, neboť se v ní odpouštěly takové tresty za hříchy jako „*apud sepulcrum dominicum in Terra Sancta*“.⁷⁵ Jejich radost netrvala však příliš dlouho... Bonifác IX. totiž na nátlak reformních kruhů všechny tyto milosti v prosinci 1402 bez výjimek anuloval.⁷⁶ Nakolik toho bylo skutečně dbáno, můžeme tušit jen případ od případu.⁷⁷

⁷² Východní oblasti střední Evropy se vůči druhům *ad instar* indulgencí jevily jako dosti stejnorodý komunikační, resp. „imitační“ prostor. V Čechách, Polsku, Uhrách, ale také v pasovské a salcburské diecézi dominoval „spirituální poklad“ od sv. Marka téměř absolutně. Středoitalský původ porciunkulských odpustků předznamenal jejich velkou popularitu hlavně na Apeninském poloostrově. Františkánským odpustkům dávali přednost také žadatelé z britských ostrovů, Chorvatska, Dalmácie a Skandinávie. Příjemci z říšských oblastí volili raději v nadpoloviční většině (60%) benátský vzor.

⁷³ V Říši se setkáváme s indulgencemi podle vzoru mariánského münsteru v Cáchách, benediktinského kláštera v Einsiedelnu, pomořanského cisterciáckého kláštera v Belbucku, často v kombinaci s odpustky benátskými nebo porciunkulskými. Jedenkrát jsou zmiňována významná odpustková místa: Hamburg, Lüneburg/Stade, Morker, Wismar, Düsseldorf, Königslutter, ale také vyšehradský kostel sv. Petra, viz níže.

⁷⁴ MBV V/2, č. 1837, 22.9. 1401.

⁷⁵ MBV V/1, s. 957, č. 1702, 1812, 9.1. a 7.7. 1401 (reg.), F. TADRA, *Ukazování sv. ostatků* 1899, ČČM 73, s. 173–174 (ed.). Listina je naprostým unikátem, další shodný *ad instar* odpustek není dosud znám!

⁷⁶ Srov. 2. a 4. kapitola.

⁷⁷ Revokace graciálních listin těžce zasáhla především duchovenské ústavy, které získaly odpustky později a měly minimální možnost je vyhlásit. Již jen značný počet dochovaných *ad instar* odpustků v archivech příjemců svědčí o tom, že realita se od teorie v závislosti na mnoha faktorech lišila. Předběžné sondy ukazují, že k „resuscitaci“ Bonifácových *ad instar*

Zakončíme výklad o *ad instar* odpustcích třemi drobnými průhledy. V prvním se pokusíme sledovat termíny provolávání těchto specifických listin, v druhém se přenesme do Prahy kolem roku 1400 na pomyslné pouti po chrámech s *ad instar* indulgencemi a ve třetím, rozsáhlejším, upozorníme na širší kontext odpustkových a graciálních listin v rovině symbolické a reprezentativní.

I.

Důležitou podmínkou pro úspěšné prosazení papežských milostí byla volba vhodného termínu. Na rozdíl na uniformních tarifních odpustků, které se odlišovaly zpravidla pouze datem místně specifických oslav svatého patrona beneficia a dne jeho posvěcení, v *ad instar* indulgenci mohl žadatel už plně projevit svou vůli a zvolit si termín, který mu nejlépe vyhovoval.

„Sezóna“ *ad instar* odpustků v roce 1402 začínala pro obyvatele českých zemí v předjaří v řádových kostelech: na sv. Tomáše Akvinského (7.3.) u dominikánů v Sezimově Ústí⁷⁸ a v neděli *Judica* u augustiniánů poustevníků v Brně⁷⁹. Skutečné zahájení období putování se ovšem řídilo velikonočním cyklem. Otevíral ho svátek ukazování ostatků v Praze (Den svátostí) v pátek po

indulgencí docházelo od 2. poloviny 15. století jak *via facti*, tak novým potvrzením původního privilegia. Srov. tři příklady z českých zemí: Karl KÖPL, *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen I/1 (1251–1391)*, s. 270–271, se zmínkou o potvrzení *ad instar* odpustku (MBV V/2, č. 1806, 29.6. 1401) budějovických dominikánů roku 1484 papežem Inocencem VIII. na žádost Jiřího Nigri z Kadaně, provinciála bratří kazatelů v Čechách; Brno, MZA, Augustiniáni v Brně (E04), Listina č. 167, 6.3. 1518, ověřený opis odpustků udělených papeži kostelu sv. Marka v Benátkách, a č. 168, 20.5. 1518, kde olomoucký biskup Stanislav Pavlovský inseruje *ad instar* San Marco listinu pro brněnské augustiniány poustevníky (MBV V/2, č. 1766, 16.4. 1401). Vysokou právní kulturu naopak prokázal některý z kanovníků u sv. Víta, když na počátku 15. století připsal na revers benátské indulgence (MBV V/2, č. 1437, 25.3. 1390) stručnou poznámku: „*Revocata est per eundem Bonifacium*“ a podobně učinil i se zpovědním privilegiem (č. 1438).

⁷⁸ MBV V/2, č. 1880 (30.12. 1401) s možností legálního provolání pouze 7.3. 1402, na oslavu jednoho z hlavních řádových patronů.

⁷⁹ MBV V/2, č. 1766 (16.4. 1401), také s jednorázovým použitím, o 5. neděli postní, 12.3. 1402, den byl pravděpodobně totožný s posvěcením kostela.

první neděli povelikonoční, zpravidla připadající na některý z dubnových dnů.⁸⁰ Cesty se ovšem zaplnily až v květnu s mezníky na sv. Filipa a Jakuba (1.5.),⁸¹ Nanebevstoupení Páně,⁸² o povelikonoční neděli Exaudi,⁸³ ale především o letnicích, jak o tom svědčí doklady z Plzně (1397), Žatce (1400), Bělé, Jindřichova Hradce a Broumova (1401),⁸⁴ a s týdenním odstupem na sv. Trojici.⁸⁵ Oblibou se jim vyrovnala blízká oslava svátku Božího těla ke konci května nebo v průběhu června, které dali přednost v Sedlci (1395), na Vyšehradě (1397), v Soběslavi i Chotěšově (1400).⁸⁶ Letní měsíce delším cestám nikterak nepřály,⁸⁷ a tak oživení nastalo až v polovině srpna v návaznosti na svátek Nanebevzetí P. Marie.⁸⁸ Kult Kristovy matky udával tón také putování pozdního

⁸⁰ O „*feria quinta proxima post octavam Pasche*“, čili den před Dnem svátostí se udělovaly plnomocné odpustky v kapli sv. Václava ve svatovítské katedrále (MBV V/2, č. 1439, 25.3. 1399), s termíny: 10.4. 1399 (pro minimální odstup od data vydání listiny nemohl být využit!), 29.4. 1400, 14.4. 1401, 6.4. 1402.

⁸¹ MBV V/2, č. 1516, 9.11. 1399, farní kostel P. Marie v Klatovech.

⁸² RBMV V/I/1, s. 245, č. 537 (Břevnov, benediktini, 17.6. 1396), MBV V/2, č. 1762, 16.4. 1401 (Ostrov-Svatá Dobrotivá, augustiniáni poustevníci, 16.4. 1401), s termíny: 11.5. 1396, 31.5. 1397, 16.5. 1398, 8.5. 1399, 27.5. 1400, 12.5. 1401, 4.5. 1402.

⁸³ Neděle *Exaudi domine*, šestá neděle povelikonoční v období od 3. května do 6. června, je doložena pro kapli sv. Blažeje ve Starém Plzenci v odpustku z 16.4. 1401, MBV V/2, č. 1767. Termíny platného vyhlašování do anulace ad instar indulgencí: 15.5. 1401 a 7.5. 1402.

⁸⁴ Letnice, svátek sestoupení Ducha svatého o sedmé neděli po Velikonocích, spadají do periody 10. května – 13. června. Doklady v J. STRNAD, *Listář*, s. 204, č. 185 (Plzeň, kostel sv. Bartoloměje, ante 1.6. 1397), MBV V/2, č. 1602 (Žatec, farní kostel sv. Mikuláše, 30.4. 1400 + oktáv), MBV V/2, č. 1761 (Jindřichův Hradec, minorité, 16.4. 1401 + oktáv), MBV V/2, č. 1765 (Bělá pod Bezdězem, augustiniáni poustevníci, 16.4. 1401 + oktáv), MBV V/2, č. 1837 (Broumov, farní kostel, 22.9. 1401 + oktáv). Od prvního známého odpustku se svatodušním termínem (1397) až do zrušení ad instar odpustků (22.12. 1402) by přicházely v úvahu tyto dny: 10.6. 1397, 26.5. 1398, 18.5. 1399, 6.6. 1400, 22.5. 1401, 14.5. 1402.

⁸⁵ MBV V/2, č. 1764 (Domažlice, augustiniáni poustevníci, 16.4. 1401), s možnostmi uplatnění 29.5. 1401 a 21.5. 1402.

⁸⁶ MBV V/1, č. 910 (Sedlec, cisterciáci, kaple sv. Filipa a Jakuba, 16.4. 1395), MBV V/2, č. 1119 (Vyšehrad, 7.4. 1397), MBV V/2, č. 1609 (Soběslav, farní kostel sv. Petra a Pavla), MBV V/2, č. 1630 (Chotěšov, premonstrátky, 1.7. 1400). Boží Tělo, slavené ve čtvrtky po Svaté Trojici připadlo v letech 1396–1402 na: 10.6. 1395, 1.6. 1396, 21.6. 1397, 6.6. 1398, 29.5. 1399, 17.6. 1400, 2.6. 1401, 25.5. 1402.

⁸⁷ Jedinou výjimku tvoří MBV V/2, č. 1590 (Jaroměřice nad Rokytnou, farní kostel sv. Markéty, 8.4. 1400), kde se odpustek napojil na oslavu patronky, sv. Markéty (13.7.).

⁸⁸ RBMV V/I/1, s. 247, č. 543 (Nezamyslice, proboštsství nebo inkorporovaná fara Břevnova, 6.17. 1396 + oktáv), MBV V/2, č. 1324 (Postoloprty, benediktini, 11.7. 1398 + oktáv), MBV V/2, č. 1437 (Praha, katedrála sv. Víta, 25.3. 1399 + oktáv), MBV V/2, č. 1889 (Netín, farní

léta a raného podzimu, když se věřící sbíhali k privilegovaným kostelům na poslední velký mariánský svátek – Narození P. Marie (8.9.).⁸⁹ Se srovnatelnou intenzitou se slavil výrazný předěl léta a podzimu – sv. Michal i sv. Václav.⁹⁰ Spojení s patrociniem vedlo olomouckého biskupa a kapituly k volbě svátku sv. Kristýna (12.11.), který je posledním doloženým mezníkem končícího liturgického roku.⁹¹

Kalendář *ad instar* odpustkových dní kolem roku 1400 se napojil na dva základní cykly determinující život společnosti. Veřejná povaha festivit si žádala zástupy věřících, jejichž pozemské konání řídil zpravidla čas polních prací. Agrárnímu rytmu se přizpůsobil i čas církve, a tak je přirozené, že do obou rytmů zapadaly i preferované svátky z odpustkových listin. Dvě výrazné periody (květen – polovina června, druhá polovina srpna až konec září) respektovaly řád hlavních zemědělských činností v návaznosti na období setby a sklizně.⁹² Putování na střední i delší vzdálenosti přály také příhodné povětrnostní podmínky v teplejší části roku. Spirituální milosti pochopitelně působily příznivě i na městskou ekonomiku, neboť komunální reprezentace i představení

kostel P. Marie, 17.1. 1402 + oktáv). Augustiniáni poustevníci v Pšovce u Mělníka zvýraznili indulgencí svátek patrona, sv. Vavřince (10.8. + oktáv), srov. MBV V/2, č. 1763 (16.4. 1401).

⁸⁹ V údobí mezi letními mariánskými svátky se odpustky (porciunkulské) vyhlášovaly na Zbraslavi o sv. Bernardovi (20.8.), řádovém světci, kde je vystřídala na Narození P. Marie milost podle benátského vzoru, srov. F. TADRA, *Listář*, s. 194, č. 236 (13.6. 1396). Dále MBV V/2, č. 1161 (Opava, farní kostel P. Marie, 28.4. 1397), MBV V/2, č. 1493 (Kladruby, benediktini, 8.9. 1399), MBV V/2, č. 1631 (Svěráz, farní kostel sv. Petra a Pavla, 1.7. 1400), MBV V/2, č. 1806 (České Budějovice, dominikáni, 29.6. 1401), MBV V/2, č. 1822 (Mnichovo Hradiště, cisterciáci, 7.8. 1401).

⁹⁰ Sv. Michal: MBV V/2, č. 1119 (Vyšehrad, 4.7. 1397), MBV V/2, č. 1768 (Žitava, farní kostel sv. Jana Křtitele, 17.4. 1401); sv. Václav: MBV V/2, č. 1810 (Olomouc, katedrála sv. Václava a Kristýna, 5.7. 1401). Doksanské premonstrátky si vybraly svátek sv. Materny (13.9.), patrona kláštera, srov. MBV V/2, č. 1323 (11.7. 1398).

⁹¹ MBV V/2, č. 1810, 17.4. 1401.

⁹² Volně sledují úvahy Josefa a Lydie PETRÁŇOVÝCH, *Rolník v evropské tradiční kultuře*, Praha 2000, s. 128–146; pro slavnosti *ostensiones reliquiarum* naznačenou problematiku zevrubněji rozebírá H. KÜHNE, *Ostensio reliquiarum*, s. 684–701.

řeholních sídel často usilovaly o souběh církevního svátku, resp. mimořádného odpustku s termínem výročního trhu.⁹³

II.

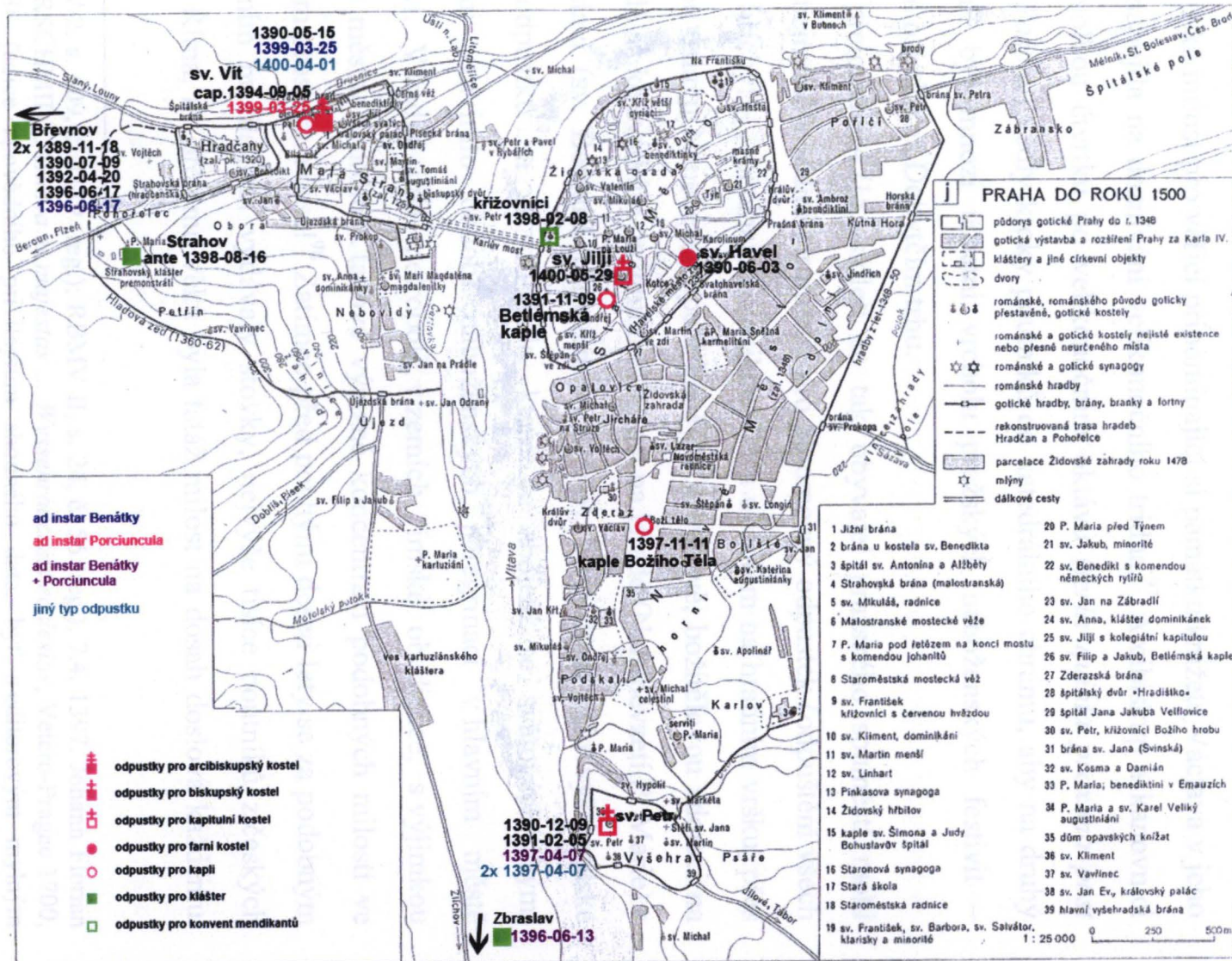
Příběh plnomocných odpustků v Praze a nejbližším okolí začali psát cisterciáci na Zbraslavi, kteří získali v červnu 1396 hned zdvojenou milost – jak benátskou, tak i porciunkulskou, první na svátek Narození P. Marie (8.9.), druhou na aniversarium zakladatele řádu sv. Bernarda (20.8.).⁹⁴ Téměř souběžně s nimi vyšla z kanceláře *ad instar* listina pro břevnovské benediktiny, kteří dali při volbě termínu přednost svátku Nanebevstoupení Páně s jeho oktávem, pro rok 1396 připadající na 11.–18. květen.⁹⁵ Zatímco šedí mniši mohli privilegium užít již týž rok, řeholníci v černých hábitech si museli počkat až do příštího léta. Vystavili se tím ovšem konkurenci vyšehradských kanovníků, kteří s podobnou milostí (San Marco i Porciuncula) dorazili do Prahy v průběhu května 1397 a první příležitost k získání benátských milostí nabídli věřícím na svátek Těla

⁹³ Pro Čechy příkladné zpracování Michala DRAGONA, *Církevní svátky a hospodářský život ve středověkých Čechách*, in: Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka, ed. Jan Hrdina – Jan Kahuda, Praha 2002, s. 271–297. Vyjdeme-li ze soupisu výročních tržních privilegií, s. 283–297, dochází ke shodě plné nebo částečné v těchto případech: **Žatec** – trh (1331): letnice + 8 dní před (CIM II, č. 162), odpustek: letnice + oktáv (MBV V/2, č. 1602); **Praha-SMP** – trh: (1341): sv. Václav (CIM II, č. 232), odpustek: sv. Michal (MBV V/2, č. 1119); **Praha-NMP** – trh (ante 1365): Den svátostí (FRB IV, s. 519), odpustek: feria quinta proxima post octavam Pasche (čtvrtěk před Dnem svátostí) (MBV V/2, č. 1439; **Domažlice** – trh (1363): sv. Trojice + 2 týdny (CIM II, č. 407), odpustek: sv. Trojice + oktáv (MBV V/2, č. 1764); **Klatovy** – trh (1378): Jubilate, 12.4. –16.5. (CIM II, č. 555), odpustek: sv. Filipa a Jakuba (1.5.). Z uvedeného vztahu se vymykají pouze České Budějovice – trh (1351): den po letnicích + 14 dní (CIM II, č. 312), odpustek: Narození P. Marie (MBV V/2, č. 1806), pravděpodobně jako odraz kultivované mariánské devoce u dominikánů, a Plzeň – trh (1363): týden před i po sv. Bartoloměji (CIM II, č. 403), odpustek: letnice (J. STRNAD, *Listář*, č. 185). Poučný příklad provázanosti světského a církevního prvku představuje Litomyšl, kde byl roku 1401 vysazen trh na svátek sv. Viktorina (CIM IV/1, č. 177), diecézního světce a patrona biskupské katedrály, a o rok později si biskup vyprosil sedmileté odpustky u příležitosti místního *ostensio reliquiarum* právě na patrocinium a den posvěcení kostela (MBV V/2, č. 1910). Podobně by bylo možné uvažovat o souběhu patrocinia a odpustkových dnů v *ad instar* listině, což je prokazatelné u třetiny lokalit. K podobným výsledkům jsem došel i v sondě pro spíšská města v 7. kapitole.

⁹⁴ F. TADRA, *Listy*, s. 194, č. 236, 13.6. 1396.

⁹⁵ RMBV I/5, s. 1288, č. 5221; RBMV V/2, s. 245, č. 537 (reg.), 17.6. 1396, San Marco.

Papežské odpustky v pražské aglomeraci v letech 1389–1404

Páně (21.6. 1397), druhou na sv. Michala (29.9.).⁹⁶ V pražském trojměstí se *ad instar* odpustky prosadily nejspíše až o dva roky později, když se o ně zasloužil arcibiskup Olbram ze Škvorce. Benátské indulgence byly určeny pro katedrální kostel sv. Víta na svátek Nanebevzetí P. Marie (15.8.), včetně jeho oktávu, porciunkulská milost pro věřící připomínající si památku knížete Václava v jeho kapli se napojila na doznívání velikonočního tridua.⁹⁷ Arcibiskup a kanovníci vědomě volbou čtvrtku po velikonočním oktávu (*feria quinta proxima post octavam Pasche*) vedly kroky poutníků do katedrálního chrámu, aby na druhý den mohli být mnozí účastni vrcholu pražských náboženských festivit – ukazování ostatků na Dobytčím trhu.

Na přelomu 14./15. století se tak obyvatel pražského souměstí mohl vypravit nejméně v sedmi termínech pro plnomocný odpustek (odpuštění všech trestů za hříchy!) – počínaje povelikonočním obdobím na hradním vršku, přes květnovou oslavu Nanebevstoupení Páně na Břevnově, božitélovou adoraci na Vyšehradě až ke svátkům pozdního léta opět na Hradě (Nanebevzetí P. Marie) a na Zbraslavi (sv. Bernard, Narození P. Marie). Dozvukem bylo vyšehradské udílení odpustků na sv. Michala, které ve spojení se svatováclavskými dožínkami uzavíralo období náboženských peregrinací v hlavním městě království. V žádné jiné metropoli v zemích římské obediencie, s výjimkou Věčného města, nedošlo k takové výrazné koncentraci podobných milostí ve zhuštěném prostoru a čase!⁹⁸ Zatímco před pouhými deseti lety se za podobným exklusivním privilegiem vydávaly stovky, nejvýše tisíce poutníků z českých zemí do Říma, na přelomu věků byla tatáž milost na dosah doslova každému.

⁹⁶ MBV V/2, s. 609, č. 1119 (reg.); RBMV II, s. 24, č. 56 (reg.), 7.4. 1397. Johann Florian HAMMERSCHMIDT, *Gloria et majestas ... Wyssehradensis ecclesiae*, Vetro-Pragae 1700, s. 435–436 (edice zповědního privilegium shodného data, byť s editorovým mylným vročením do 1396).

⁹⁷ MBV V/2, č. 1437, 1439 (reg.), 25.3. 1399, Tomáš PEŠINA Z ČECHORODU, *Phosphorus septicornis, stella alias matutina*, Pragae 1673, s. 199–201 (ed.).

⁹⁸ V říši se koncentrovalo nejvíce *ad instar* odpustků v Lübecku (5x), Rostoku (4x), Štrasburku (4x), Kolíně nad Rýnem (3x).

Berme tato slova jako odrazový můstek pro budoucí ústrojně propojení s kazatelskou a teologickou literaturou nabízející dostatek svědectví o rozvratu kající praxe a inflaci odpustků na sklonku 14. století.⁹⁹ S odstupem dvou tříd desítek let si toho byl vědom i autor krátké analistické kompilace, pravděpodobně řeholník, který roku 1400 přisoudil následující charakteristiku: „*A.D. M. CCCC. habundabant indulgencie in Bohemia, quia non fuit claustrum, quod indulgenciis papalibus caruisset*“. A jedním dechem dodal, že právě tehdy lakota kněží velmi vzrostla a jen peníze se staly mírou pokání, nevyjímaje velké hříšníky, lapky i vrahy, jimž se s nadějí na odpuštění snadněji hřešilo, což nakonec vystavilo církev a kněžstvo opovržení.¹⁰⁰

III.

V třetím, rozsáhlejším exkurzu opustíme poměrně úzký rámec vnímání odpustkových listin. Pokusíme se je vnímat jako činitel „spirituální konkurence“ nebo soupeření o přednostní postavení a právo nabídky exklusivnějších milostí, které probíhaly mezi pražskými kapitulami (svatovítskou a vyšehradskou)

⁹⁹ Inspirativně stále působí četba obsáhlých přednášek Václava NOVOTNÉHO, *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. stol., část I. Do Husa*, Praha [1915]. Poslední shrnutí názorů některých reformistů E. DOLEŽALOVÁ, J. HRDINA, F. ŠMAHEL, Z. UHLÍŘ, *The Reception and Criticism of Indulgences*, s. 120–139, kde je uvedena i starší literatura (V. Novotný, E. Stein, P. de Voogt)

¹⁰⁰ Velmi cenné svědectví vydal dvakrát již Gelasius DOBNER, *Monumenta Historica Bohemiae nusquam antehac edita IV*, Pragae 1779, s. 483–491, VI, Pragae 1785, s. 484–491, zvl. s. 487, pod názvem *Compilatio brevis chronologica anonymi* podle rukopisu Knihovny Národního muzea, sign. VIII F 49. Podle drkolenského rukopisu připojil další edici Adalbert HORČIČKA, *Ein „Chronicon breve regni Bohemiae saec. XV.“*, Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen 37, 1899, s. 454–467, s. 461–467, zvl. 463, který označil za autora řeholníka Martina z Bíliny. O dalších rukopisech i velmi sporném autorství Marie BLÁHOVÁ, *Annales historiam regni Bohemiae et urbis Pragensis ab anno 1278 usque ad 1399 illustrantes*, Studie o rukopisech 39, 2009 [2010] (v redakci).

Celá citace: „*A.D. M. CCCC. habundabant indulgencie in Bohemia, quia non fuit claustrum, quod indulgenciis papalibus caruisset. Tunc avaricia sacerdotum nimis dilabatur. Tunc magni peccatores leniter absolvebantur propter pecuniam. Tunc penitencia solum pecunialis injungebantur, unde predones, fures, homicide et occulti magni peccatores proniores ad peccata reddebantur. Et tunc honor sacerdotum et potestas ecclesiae cepit vilipendi*“. Údaj jen potvrzuje důležitou roli klášterů při šíření odpustků, tak jak vyplynula z předchozího výkladu, byť zdaleka ne všechny kláštery se mohly vykázat právě Bonifácovou listinou.

a kláštery (Břevnov, Zderaz) na přelomu 14./15. století. Tato privilegia, výsady a liturgické výlučnosti se zakládaly na papežských rezervačních právech nebo milostech plynoucích z plnosti papežské moci. Právě v období velkého západního schismatu, zvláště za pontifikátu Bonifáce IX. doznaly nebývalého rozšíření v zemích římské obedience.¹⁰¹ Ve výkladu se zaměřujeme na ty listiny z papežské kanceláře, které:

1) se obracejí k duchovenské instituci jako celku a pojišťují, resp. rozhojňují její práva (např. exempce)

2) udělují milosti spirituální povahy, jimiž rozumíme a) propůjčení pontifikálních insignií (mitry, sandále etc.), resp. regulaci jejich užívání; b) udělení odpustkových privilegií z moci papežské duchovenským institucím v pražském souměstí.

Velmi stručně připomeňme, že pontifikálie neboli liturgické oděvy a předměty hodnostní povahy (mitra, berla, prsten, sandály, dalmatika, tunika, rukavice) jsou insignie, které v liturgicko-právním významu odlišují biskupy od kněží. Užívání pontifikálních insignií zahrnovalo také právo udílet podle vzoru biskupů žehnání a nosit pluviál (*cappa magna*). Otázka původu insignií je dosud nejasná, mezi biskupy se rozšířily jak díky papežským propůjčením, tak i prostým napodobováním v průběhu 11.–12. století; opatům mnišských a řeholně-kanovnických řádů je propůjčoval jako zvláštní milost a projev papežské záštity pouze římský pontifex. K jejich pozvolné inflaci docházelo právě v průběhu 14. století.¹⁰²

¹⁰¹ Zběžná probírka *Repertoria Germanica II*, sv. 2 a svazků tzv. Censimenta tuto domněnku potvrzuje.

¹⁰² Pro všeobecnou přístupnost neodkazujeme na běžná kompendia: LThK, TRE a LexMitt. Nepřekonané zůstává nadále obsáhlé dílo Josepha BRAUNA S.J., *Die liturgische Gewandung im Occident und Orient nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik*, Freiburg im Breisgau 1907; TÝŽ, *Liturgisches Handlexikon*, Regensburg 1924, s. 272–273; P. Philipp HOFMEISTER, *Mitra und Stab der wirklichen Prälaten ohne bischöflichen Charakter*, Stuttgart 1928; Antonín PODLAHA, *Katolická liturgika*, 10. vyd., Praha 1928, s. 41–51; z poválečných prací např.: Pierre SALMON, *Mitra und Stab. Die Pontifikalinsignien im römischen Ritus*, Mainz 1960; Bernhard SIRCH, *Der Ursprung der bischöflichen Mitra*

Pro recepci těchto privilegií představovalo rozhodující moment především povýšení pražského biskupství na arcidiecézi. Karel IV. se rozhodl učinit z pražského kostela nejvýznamnější svatyní sídelního města, rovnocennou nejen se starými arcibiskupskými centry v Porýní, ale vědomě napodobující zvyklosti nejvýznamnějších římských bazilik.¹⁰³

K jednomu z projevů této *imitatio* náležela i žádost císaře, s níž se v srpnu 1364 jménem pražské kapituly obrátil na papeže. Urban V. vyšel Karlovi vstříc a svolil, aby pražští kanovníci směli nosit bílé infule (mitry) bez ornátu, kdykoliv bude pontifikální mši v katedrále za přítomnosti českého krále sloužit pražský nebo jiný arcibiskup.¹⁰⁴ Ze zmínky v kronice Beneše Krabice, který popisuje, že tak kanovníci mohou činit „*more cardinalium domini Pape in curia Romana celebrantium*“, vyplývá, že se jednalo o připodobnění pontifikální mši při papežské kurii.¹⁰⁵ O necelý rok později, v květnu 1365, dosáhli kapitulní hodnostáři i kanovníci podstatného rozšíření této milosti: celebrant a přísluhující jáhen a podjáhen ze sboru kanovníku směli užívat v katedrálním kostele bílých infulí.¹⁰⁶

Podobný postup volil panovník i k posílení postavení pražského arcibiskupa v Čechách i v říši. V květnu 1365 povýšil Urban V. Jana Očka z Vlašimi a jeho nástupce na roveň arcibiskupa trevírského, kolínského a mohučského, když ho jmenoval stálým papežským legátem nejen pro pražskou

und päpstlichen Tiara, St. Ottilien 1975; Josef ŽEMLIČKA, *K hodnověrnosti listiny Jana XV. pro klášter v Břevnově (31. V. 993)*, in: Milénium břevnovského kláštera (993–1993), Praha 1993, s. 25–39, zvl. 26–31, 36. V tomto stručném nástinu vědomě pomíjíme liturgicko-symbolické aspekty tématu a zmiňujeme pouze kompendium J. BRAUNA, *Die liturgische Gewandung*, s. 306–358 (pluviál), s. 424–498 (mitra), s. 620–675 (pallium).

¹⁰³ Obsažně Kateřina KUBÍNOVÁ, *Imitatio Romae. Karel IV. a Řím*, Praha 2006; Karel IV. Císař z Boží milosti. *Kultura a umění za vlády Lucemburků*, (ed.) Jiří Fajt, Praha 2006; *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*, hrsg. von Jiří Fajt und Andrea Langer, Berlin – München 2009.

¹⁰⁴ Edice v MBV III, s. 212, č. 364; Antonín PODLAHA, *Privilegia semper fidei Metropolitano capitulo Pragensi a Sancta Sede concessa*, Pragae 1905, s. 3–4, č. I.

¹⁰⁵ FRB IV, s. 532–533.

¹⁰⁶ MBV III, s. 285, č. 497; A. PODLAHA, *Privilegia*, s. 9–10, č. V.

provincii, ale také pro míšeňské, bamberské a řezenské biskupství.¹⁰⁷ Pražský metropolita získal také právo nosit na základě legátské pravomoci v těchto diecézích pallium, a to i za přítomnosti metropolitů, mohl udělovat požehnání a dát před sebou nést patriarchální kříž.¹⁰⁸ Pokud ve svém legátském obvodu sloužil bohoslužbu, mohli mu dva kanovníci pražského kostela (jako jáhen a podjáhen) přísluhovat při pontifikální mši, opět s bílými mitrami jako odznaky důstojenství.¹⁰⁹

Pro Vyšehrad o podobných privilegiích neslyšíme. Nebylo jich, zdá se zapotřebí, neboť od konce 11. století se smělo podle privilegia papeže Alexandra II. sedm kanovníků, tzv. kardinálů (*cardinales*) a čtyři další hodnostáři vyšehradské kapituly účastnit bohoslužeb v mitrách a sandálech. Četné evropské analogie dokládají, že toto řešení bylo napodobením tehdejších římských kardinálských kolegií. Skutečnost, že vyšehradští kanovníci vystupovali v mitrách, je tedy mohla hodnostně řadit k biskupům.¹¹⁰ Kapitula zůstávala i po vzniku pražského arcibiskupství nadále vyňata z pravomoci domácího metropolity, který se však vůči ní mohl od roku 1365 vymezit jako stálý papežský legát.

Liturgická výjimečnost vyšehradského kostela stoupla v roce 1355, když se císaři při korunovační cestě podařilo získat část oltářní desky z kostela sv. Petra ad Gradus z Pisy, na němž podle legendy sloužil sv. Petr první mši po přistání

¹⁰⁷ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Die Prager Erzbischöfe als ständige päpstliche Legaten. Ein Beitrag zur Kirchenpolitik Karls IV.*, Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg 6, 1972, s. 221–256.

¹⁰⁸ MBV III, s. 280, č. 490; A. PODLAHA, *Privilegia*, s. 6–8, č. III.

¹⁰⁹ MBV III, s. 284, č. 496.

¹¹⁰ Andrzej PLESZCZINSKI, *Vyšehrad. Rezidence českých panovníků. Studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladu českého Vyšehradu*, Praha 2002, s. 128–143; Josef ŽEMLIČKA, *K hodnověrnosti listiny Jana XV. pro klášter v Břevnově (31. V. 993)*, in: Milénium břevnovského kláštera (993–1993), Praha 1993, s. 25–39; Bořivoj NECHVÁTAL, *Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum*. Praha 2004.

v Itálii.¹¹¹ Mši u oltáře mohl celebrovat pouze prelát s právem nosit pallium, který byl také oprávněn udělit přítomným odpustky.¹¹²

V koncepci císařské politiky nebylo pro potenciální spory kapituly s jejím hradním protějškem, potažmo arcibiskupem místo. Karel IV. navíc zahrnul vyšehradského probošta, zároveň kancléře českého krále, mezi nejpřednější preláty českého státu, hned za arcibiskupa.

Zjevné interakce a rivality mezi oběma předními církevními institucemi a pražskými kláštery vystupují výrazněji za vlády Václava IV., kdy v Čechách otevřeně propukl střet mezi nejvyšší světskou a duchovní mocí. Velmi zjednodušeně řečeno – na jedné straně stál panovník a jemu věrná vyšehradská kapitula, na straně druhé arcibiskup a kapitula svatovítská.¹¹³ O konfliktu mezi oběma předními ústavy na právní a především symbolické rovině přinášejí cenná svědectví právě papežské listiny z pontifikátu Bonifáce IX.

První se ovšem na rozbíhajícím se „trhu“ s duchovními milostmi všeho druhu prosadil břevnovský opat Diviš II.¹¹⁴ Krátce před skonem Urbana VI. si vymohl právo, aby mohl podle starého privilegia užívat pontifikální insignie (mitru, pastýřskou hůl, rukavice, prsten, sandály aj.) a udílet slavnostní požehnání po mších v klášteře, převorstvích a kostelech příslušejících ke klášteřu.¹¹⁵

¹¹¹ K. KUBÍNOVÁ, *Imitacio Romae*, s. 280–281; H. SOUKUPOVÁ, *K problematice Vyšehradu*, s. 34–38.

¹¹² MBV II, s. 140, č. 342, s. 141–142, č. 343–344.

¹¹³ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *K otázkám vztahu duchovní a světské moci v Čechách ve druhé polovině 14. století*, ČsČH 24, 1976, s. 244–277.

¹¹⁴ Moderní monografie o břevnovském klášteře stále schází. K opatovi Divišovi II. (1385–1409), který dokázal překonat následky bedného hospodaření svého předchůdce, srov. Rostislav NOVÝ, *Předhusitský Břevnov*, in: *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*, Praha 1993, s. 207–217, zvl. s. 210.

¹¹⁵ Gelasius DOBNER, *Monumenta Historica Bohemiae nusquam antehac edita VI*, Pragae 1785, s. 110–111 č. 123, regist v MBV V/1, č. 169. Podobná pontifikální privilegia propůjčovala kurie od 12. století, ovšem s proměnlivou intenzitou. Předběžné sondy podle vydaných svazků *Censimenta* a internetového portálu www.monasterium.net ukazují, že již Urban VI. měl poměrně otevřenou ruku. Jen pro české a moravské kláštery je mi prozatím známo minimálně devět obdobných milostí: Benediktini: Vilémov, 17.9. – 29.11. 1378,

Břevnov jako první z českých církevních institucí využil změny na papežském stolci, když Urbana VI. vystřídal v listopadu 1389 Bonifác IX. V průběhu tří let si benediktini z Říma odnesli čtyři papežské odpustkové listiny. Částečné odpuštění trestů za hříchů ve výši dvou let se mělo dostat věřícím při příležitosti ukazování klášterních relikvií, ale také za účast na mši vysluhované břevnovským opatem.¹¹⁶ Další indulgence byla určena k podpoře kultu poustevníka Vintíře.¹¹⁷ Břevnovský odpustkový kalendář dotvořily v roce 1392 na tu dobu nezvykle vysoké odpustky sedmileté.¹¹⁸

V průběhu jubilejního roku 1390 se do Říma vydali také plnomocníci obou kapitul. Děkan a pražská kapitula nejdříve úspěšně suplikovali o zkrácení intervalu veřejné prezentace (*ostensio reliquiarum*) nejcennější svatovítské relikvie – roušky či šlojíře P. Marie ze sedmi na tři roky a zvýšení tarifu ze tří na pět let.¹¹⁹ Stejně datum nesla druhá listina, v níž Bonifác povolil děkanovi a kapitule, aby mohli o určitých svátcích v nepřítomnosti papežského legáta nebo pražského arcibiskupa při bohoslužbách užívat pontifikálních miter se zlatým vyšívaným lemem a zdobených drahokamy a perlami (*mitris pontificalibus gemmatis et aurifrisatis*) stejně jako děkan a kanovníci kostela vyšehradského (*pro ut decanus et canonici ecclesie S. Petri Wissegradensis Pragensis utuntur*).¹²⁰ O jejich podobě si můžeme udělat představu ze svatovítských chrámových inventářů.¹²¹

27.11. 1387 (MBV V/1, č. 32, č. 145), Kladruby, 29.5. 1400 (MBV V/2, č. 1621); premonstráti: Louka, 11.11. 1386 (MBV V/1, č. 129), Milevsko, 27.11. 1387 (RBMV V/I/1, s. 140, č. 290), Želiv, 12.10. 1390 (MBV V/1, s. 360); cisterciáci: Velehrad, 4.4. 1379 (MBV V/1, č. 39), Sedlec, 16.3. 1394, (MBV V/1, s. 749); Třeboň, augustiniáni, 8.12. 1386 (LE III, s. 298–300).

¹¹⁶ MBV V/1, č. 285–286, obě z 18.11. 1389.

¹¹⁷ MBV V/1, č. 349, 9.7. 1390.

¹¹⁸ MBV V/1, č. 620 (reg.), G. DOBNER, *Monumenta VI*, s. 114–115 (ed.).

¹¹⁹ MBV V/1, č. 325 (ed.), 15.5. 1390. O relikvii Michal ŠRONĚK, *Karel IV., Jan Rokycana a šlojíř nejistý*, in: *Zbožnost středověku*, s. 79–110, zvl. 80–86.

¹²⁰ MBV V/1, č. 326 (ed.), 15.5. 1390; A. PODLAHA, *Privilegia*, s. 11–13, č. VII–VII (ed. s mylným datem 15.5. 1389). Listiny se dochovaly ve dvou téměř shodných zněních: v prvním privilegii bez zmínky o vyšehradském vzoru, v druhém již explicitně s údajem o praxi na Vyšehradě. Je pravděpodobné, že v původní suplice byla zapsána zmínka

Vyšehradští zástupci si z Říma odnášeli dvojí odpustkové privilegium: první – slibovalo dvouleté odpustky všem, kteří almužnou podpoří probíhající přestavbu kapitulního kostela, přičemž výběrčí milodarů mohli vybírat příspěvky hned ve třech provinciích: pražské, salzburské a hnězdenské.¹²² V druhé listině Bonifác svolil, aby biskupové, případně preláti vyšehradského kostela mohli u oltáře sv. Petra, u něhož nikdo nemůže sloužit mši bez speciálního povolení papežského stolce, udělit stodenní, resp. padesátidenní odpustky.¹²³

Prioritní postavení všech tří institucí se promítlo také ve skladbě poutních cílů domácího jubilejního léta 1393. Mezi vyšehradský kostel uvedený na prvním místě, pražskou katedrálu a klášter břevnovský se vklínila už jen kaple Těla Páně na Dobytčím trhu.¹²⁴

Při prolongaci domácího jubilea do září 1394 přibyly k uvedeným stacionárním kostelům ještě chrámy božehrobců na Zderaze, johanitů na Malé Straně a premonstrátů na Strahově.¹²⁵ Volba byla nepochybně odrazem jejich významného postavení v pražské aglomeraci. Zvláště Zderaz a později i johanité

o vyšehradských mitrách, která nevešla do první listiny, a tak si kanovníci vědomě vyžádali ještě druhou.

¹²¹ Antonín PODLAHA – Eduard ŠITTLER, *Chrámový poklad u sv. Víta. Jeho dějiny a popis*, Praha 1903, s. XXX–LX (inventáře z let 1387–1413).

¹²² MBV V/1, č. 411 (ed.), 5.2. 1391.

¹²³ Srov. pozn. 111, 112. Listina rozšiřující okruh osob oprávněných celebrovat mši o tohoto oltáře byla vydána 5.2. 1391, MBV V/1, č. 464 (reg.), J. F. HAMMERSCHMIDT, *Gloria et majestas*, s. 428–429 (ed.). Biskup nebo představený (superior) byl oprávněn udělit přítomným na mši 100 dní odpustků, preláti tohoto kostela 50 dní odpustků; za přítomnosti papežského legáta milost ovšem neplatila. Připomeňme, že s jinou svatopetrskou relikvií, ostatkem berly knížete apoštolů vpraveném do berly pražského arcibiskupa bylo již od roku 1354 spojeno udílení indulgencí metropolitou u sv. Víta (MBV II, č. 250). Břevnovský opat obdržel ovšem tuto výhradně biskupskou pravomoc již v roce 1389, MBV V/1, č. 286, 18.11. 1389. Vzájemné ovlivnění nelze vyloučit.

¹²⁴ MBV V/1, č. 669 (ed.). Postačuje odkaz na J. V. Polce, *Svatý Jan Nepomucký*, s. 228–230. Okolnosti získání jubilea, včetně iniciativy vyšehradského děkana Václava Králíka, oblíbence Václava IV. ponecháváme stranou a budeme se jim věnovat ve speciální studii; předznamenejme, že srovnání s dalšími středoevropskými jubilei vynikne, nakolik bylo nezvyklé, aby se ústředním jubilejním kostelem nestal metropolitní nebo biskupský chrám. Srov. M. JANSEN, *Papst Bonifatius IX.*, s. 141–161.

¹²⁵ MBV V/1, č. 724, 23.11. 1393, s platností od svátku Narození Páně (25.12. 1393) do Povýšení sv. Kříže (14.9. 1394).

si také zakládaly na jisté liturgické výlučnosti. Božehrobcům totiž udělil v roce 1380 kardinál Pileus de Prata povolení slavit mši *in vigilia Pasche* na způsob zpívané mše, která se ve stejnou dobu konávala v kostele sv. Jana, jinak sv. Viktora v Boloni po nešporách a kolem západu slunce.¹²⁶ V papežském potvrzení z roku 1390, podpořeném Václavem IV. a vystaveném z důvodu obecných pochybností o této milosti, se dále uvádělo, že k celebrování mše v kostele i na hřbitově se scházelo množství knížat, šlechticů a davy lidí kvůli zbožnosti. Jelikož však někteří zpochybňovali platnost privilegia, nezbylo než požádat o schválení papežskou stolicí, které tak učinila.¹²⁷

Převor johanitské komendy, zmíněného jubilejního místa, zase cítil potřebu zdůraznit své důstojenství užíváním přesně takových pontifikálních insignií, které nosil probošt kláštera božehrobců a kanovníci vyšehradského kostela o svátcích.¹²⁸

Vstřícnost papežské kurie nabrala na intenzitě v průběhu devadesátých let. Jako první klepali na dveře kanceláře opět břevnovští benediktini, aby z ní vyšli s třinácti privilegii pro klášter, proboštství v Rajhradě a inkorporovanou faru

¹²⁶ NA AZK, inv. č. 1768 (ŘKřb Zderaz 173), RMBV V/I/1, s. 56, č. 64 (reg.), 13.10. 1380. Bílá sobota je dnem bez jakékoliv liturgie, přípravou na oslavu Kristova zmrtvýchvstání. Liturgické obřady začínají až večer po západu slunce. Pravděpodobně se jednalo o klášter sv. Viktora (Vittore), od r. 1117 sídlo lateránských kanovníků, významné duchovní centrum Boloně (<http://www.sanvittore.info/storia.html>). Guido ZUCCHINI, *La chiesa e il chiostro di San Vittore presso Bologna*, Bologna, Cappelli, 1917 (kniha mi nebyla dostupná).

¹²⁷ MBV V/1, č. 328, 15.5. 1390: „...*in ipsa vigilia singulis annis in vestro monasterio circa occasum ipsum huiusmodi missa per vos solemner decantata fuit et celebrata, ad cuius quidem misse celebrationem principum et nobilium multitudo ac maximus populorum numerus causa devotionis confluere consuevit.*“ Připomeňme jen, že na hrádku na Zderaze král často pobýval a snad i slavil Velikonoce ... A také článek synodálních statut z června 1386/87: „*Revocamus quedam indulta per Pileum, videlicet in altaribus viaticis et talia que si a sede apostolica non sunt indulta et concessa*“ (rkp. T), resp. „*Item revoke sunt omnes indulgencie et gracie Pilei*“ (rkp. PS), srov. Jaroslav V. POLC – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002, s. 235. Proto se božehrobcí obrátili na kurii.

¹²⁸ MBV V/1, č. 914 (1.5. 1395), snad si kanovníci nárokovali zlatem vyšíváné mitry s drahokamy, srov. pozn. 106.

v Nezamyslicích.¹²⁹ Z právního hlediska představovala nejvýznamnější zisk exempce břevnovského klášterství z pravomoci pražských arcibiskupů a přímé podřízení stolci sv. Petra.¹³⁰ Výsadu doprovodilo práva pro opata a jeho nástupce, aby mohl udílet dispensy z irregularity, světit znesvěcené kaple a hřbitovy, bohoslužebné nádoby, roucha a oltáře, vodu, popel a sůl a udělovat mnichům nižší svěcení.¹³¹

Ad maiorem gloriam missarum solemniū sloužila listina, prozrazující opět inspiraci odjinud a sotva skrývaný osten proti Vyšehradu. Opat Diviš získal oprávnění, aby mu při konání bohoslužeb v pontifikáliích o velkých svátcích nebo ve *festa duplex*, případně před králem (v klášterním kostele nebo v převorství nebo v podřízených kostelech) přísluhovali dva mniši-kněží téhož kláštera v bílých mitrách, jaké mají vyšehradští kanovníci.¹³² Nedosti na tom: v naraci si představený kláštera, nyní již přímo podřízenému Římu a jemuž přísluší nad všemi benediktinskými kláštery v království českém „panování“ (*principatum*), nárokoval přednostní postavení mezi českými preláty, hned po arcibiskupovi pražském, které mu náleží již od založení kláštera.¹³³

Vysoké aspirace Břevnova pak už „jenom“ podtrhla dvě odpustková privilegia: první tarifní ve výši sedmi let ve dnech christologických, mariánských a na svátky patronů břevnovského kostela a druhé *ad instar* s plnomocnými odpustky podle vzoru chrámu sv. Marka v Benátkách na den Nanebevstoupení Páně.¹³⁴ Opat Diviš nezapomněl ovšem ani na své prvotní působiště, nezamyslický kostel, jemuž zajistil nejenom tarifní odpustek, ale i *ad*

¹²⁹ Všechny s datem 17. červen 1396. MBV V/2, č. 1003–1008, souborně RBMV V/I/1, s. 244–248, č. 533–545.

¹³⁰ MBV V/1, č. 1004.

¹³¹ MBV V/1, č. 1006, 1007. Výsady byly sice generální revokací 22.12. 1402 anulovány, přesto se však Břevnov, ale také Opatovice domohly výjimky a Bonifác soudní exempci obou klášterů v 29.1. 1404 potvrdil. Srov. MBV V/2, č. 2162.

¹³² MBV V/1, č. 1005 (reg.), RBMV V/I/1, s. 245, č. 535.

¹³³ Viz pozn. 132. Obvykle se tato pozice přiznávala vyšehradskému proboštovi. O soupeření Břevnova a Vyšehradu od raného středověku do 18. století stručně např. J. ŽEMLIČKA, *K hodnověrnosti*, s. 36–37 (s literaturou s. 25, pozn. 4).

¹³⁴ RBMV I/5, s. 1288, č. 5221, s. 1289, č. 5225; RBMV V/I/1, s. 245, č. 537, s. 247, č. 541.

instar indulgenci podle porciunkulské kaple v Assisi na svátek Nanebevzetí P. Marie¹³⁵; v jeho předvečer měla být slavena jedna mše po kompletári, tak jak je celebrována na Zderaze o vigilií zmrtvýchvstání Páně.¹³⁶

Reakce dalších institucí následovala během následujícího roku. Jistou předehtou byla stížnost, kterou adresoval do Říma na sklonku roku 1396 nový pražský arcibiskup Olbram. Sděloval papeži, že vyšehradský děkan a kapitula mu brání, aby na jejich hoře (tj. Město hory Vyšehradu) a v kostele nechal před sebou nosit pontifikální kříž, jak mu přísluší, čímž byli arcibiskup a kostel pražský vystaveni pohaně. Při prosazování svých práv vyšehradští preláti namítali, že jsou podřízeni papeži a římskému kostelu. Papež dal za pravdu arcibiskupovi.¹³⁷

Hozenou rukavicí zvedl nově zvolený probošt Václav Králík z Buřenic.¹³⁸ Sadu výsad pro Vyšehrad zahájila důrazná exempce kapituly z 6. dubna 1397, snad inspirovaná břevnovským příkladem. Vyšehradský kostel obdržel na žádost Václava IV. od papeže na základě starších papežských privilegií opětovné ujištění, že je přímo podřízený papežskému stolci a vůči diecézi plně exemptní (*nullius diocesis esse volumus*).¹³⁹ Proti metropolitní kapitule byla namířena i další privilegia. Proboštovi, děkanovi a kanovníkům vyšehradského kostela

¹³⁵ MBV V/1, s. 551, č. 1008; RBMV I/5, s. 1289–1290, č. 5228, RBMV V/I/1, s. 248, č. 543.

¹³⁶ RBMV V/1, s. 1290, č. 5230, RBMV V/I/1, s. 248, č. 545. K této zderazské mši *ad instar* kláštera sv. Viktora v Bologni srov. pozn. 125, 126.

¹³⁷ MBV V/1, č. 1058, 3.12. 1396. Arcibiskup pravděpodobně argumentoval dvěma listinami Urbana V. z 30.5. 1365, srov. MBV III, s. 280, č. 490, s. 286, č. 499, A. PODLAHA, *Privilegia*, s. 6–7, č. III. Procesní kříž je popsán v inventáři v roce 1396, srov. A. Podlaha – E. ŠITTLER, *Chrámový poklad*, s. XXXII, pozn. 3.

¹³⁸ Provize v MBV V/2, č. 1069 (5.1. 1397). K působení a kulturnímu mecenátu Václava Králíka z Buřenic např. F. M. BARTOŠ, *Čechy v době Husově*, s. 469; Ivan HLAVÁČEK, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen König Wenzel (IV.) 1376–1419*, Stuttgart 1970 (= Schriften der Monumenta Germaniae historica, Bd. 23), s. 187–189; Denko ČUMLIVSKI, *Vyšehradská kapitula od založení do první poloviny 19. století*, in: Vyšehrad. Historické podoby, Praha 2000, s. 43–54, zvl. 50–54; H. SOUKUPOVÁ, *K problematice Vyšehradu*, s. 42–48; Jan ROYT, *Wenzel Králík von Buřenice als Mäzen*, in: Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext, hrsg. Jiří Fajt, Andrea Langer, Berlin-München, s. 388–395.

¹³⁹ MBV V/2, č. 1115 (reg.), F. HAMMERSCHMIDT, *Gloria*, s. 442 (ed.).

(*que nullius diocesis sit*) Bonifác IX. povolil, aby mohli nosit rudé pluviály (*cappis brunaticis*) ve shodných dnech jako probošti, děkani a kanovníci kostela pražského.¹⁴⁰

Další tři milosti pro Vyšehrad představují unikát mezi osmnácti sty dochovanými papežskými odpustky z pontifikátu Bonifáce IX. V první se preláti radovali z plnomocných *ad instar* indulgencí podle Benátek a Assisi, na den Těla páně a na sv. Michala.¹⁴¹ V druhém sliboval papež na přání krále Václava odpustky všem, kteří přijdou ve dny ukazování roušky P. Marie (*pars pepli seu panniculi*), a to ve dvojnásobně výši než se udělují návštěvníkům kostela pražského v den ukazování jiné části této relikvie.¹⁴² Třetí listina překonala všechna očekávání: Bonifác opět na žádost českého krále udělil vyšehradské kapitule souhrn všech odpustků, jaké se vyhlašovaly v řádových i světských kostelech v Praze a blízkém sousedství do vzdálenosti dvou mil.¹⁴³

¹⁴⁰ MBV V/2, č. 1116 (reg.), F. HAMMERSCHMIDT, *Gloria*, s. 441 (ed.). Kapitulní inventář z roku 1387 s drobnými doplňky k roku 1397 eviduje přes 130 kápí (pluviálů) různých barev, včetně rudé (*cappa de nachone in brunatico*), srov. A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Chránový poklad*, s. XLIII–XLVIII (*rubrica de cappis*).

¹⁴¹ MBV V/2, č. 1119 (reg.), F. HAMMERSCHMIDT, *Gloria*, s. 435–436 (mylně k roku 1396).

¹⁴² MBV V/2, č. 1117 (reg.), F. HAMMERSCHMIDT, *Gloria*, s. 433–434 (mylně k roku 1396). Viz pozn. 119, indulgence ve výši deseti let.

¹⁴³ MBV V/2, č. 1117 (reg.), F. HAMMERSCHMIDT, *Gloria*, s. 437–438 (mylně k roku 1396): „...*omnes illas indulgentias et remissiones peccatorum, quas consequuntur omnes et singulas ecclesias, monasteria et alia loca ecclesiastica in civitate Pragensi et in eius circuitu infra duo milliaria consistencia ipsis diebus visitantes, presentibus perpetuo duraturis.*“ Jen čtyři privilegia (č. 1116–1119) mohla odhadem jen na všech základních kancelářských taxách přijít na cca 50–60 kop grošů pražských, nepočítaje náklady na cestu a snad i velmi nezvyklou podmínku; č. 1117 uvádí taxu za čistopis 150 papežských grošů, tj. cca 7–8 krát více u běžné indulgence (srov. např. přepočet na příkladu běžné tarifní odpustkové listiny z roku 1435 s výdajem šesti kop grošů pražských za kancelářské taxy, který provedl Aleš POŘÍZKA, *Odpustková listina z roku 1435 pro benešovský farní kostel*, in: *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi*, ed. Jaroslav Pánek, Praha 2004, s. 573–578, zvl. 575). Pokud ovšem roční výnos z proboštských statků obnášel minimálně 1000 kop gr., šlo o částku poměrně zanedbatelnou. Srov. V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy 3*, s. 72. Výjimečnost takového vymezení výše odpustků vyniká právě ve srovnání souboru Bonifácových indulgencí. Žádná jiná listina podobně formulované kvantum neuvádí.

Rázem nebylo pochyby, kdo má nyní v nabídce duchovních milostí navrch. Kapitula za proboštství Petra a Jiříka z Janovic se jen váhavě sbírala k odpovědi.¹⁴⁴ Přednostní postavení pražského kostela, za nějž orodoval arcibiskup Olbram, měla v březnu 1399 zachránit dvě *ad instar* privilegia: podle chrámu sv. Marka na den Nanebevzetí P. Marie; pro kapli sv. Václava s odpustky na čtvrtek po první neděli velikonoční byla vzorem porciunkulská kaple v Assisi.¹⁴⁵ V dubnu 1400 slavil zadostiučinění arcibiskup s odpustkovou listinou – téměř shodnou s poslední vyšehradskou – podle jejíhož znění měly být o christologických a mariánských svátcích, včetně festivit zemských patronů u svatovítského chrámu udělovány opět dvojnásobné odpustky, než jaké nabízely všechny církevní instituce v Praze a v dvoumílovém pásmu.¹⁴⁶

A tak se zřejmě zrodil krátkodobý stav příměří, v něm oba hlavní pražské kostely lákaly věřící na spirituální dary ve shodné, jinde ve střední Evropě nevídané výši. Pověst vyšehradských milostí nejspíš pronikla až do severního Německa. Dominikáni ve Wismaru totiž získali *ad instar* indulgenci podle vyšehradských odpustků na den Těla páně, sv. Michala a v den ukazování roušky P. Marie.¹⁴⁷ Na jihu Čech sledoval soupeření rivalů Jindřich z Rožmberka, jemuž se podařilo pro ukazování ostatků při krumlovském klášteře klarisek vymoci dokonce takové odpustky „*sicut habetur apud sepulcrum dominicum in Terra sancta*“ a pomyslně triumfovat.¹⁴⁸

¹⁴⁴ V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy* 5, s. 119, Antonín PODLAHA, *Series praepositorum* ..., Prae 1912, s. 51, 76.

¹⁴⁵ MBV V/2, č. 1437, 1439 (reg.), 25.3. 1399, Tomáš PEŠINA Z ČECHORODU, *Phosphorus septicornis, stella alias matutina*, Prae 1673, s. 199–201 (ed.).

¹⁴⁶ MBV V/2, č. 1582 (ed.), 1.4. 1400: „...illam indulgenciam et remissionem peccatorum auctoritate apostolica tenore presencium concedimus, quam omnes et singulas ecclesias et alia loca ecclesiastica civitatis Pragensis et in eius circuitu ad duo miliaria consistentes certis diebus et festivitibus annuatim visitantes quomodolibet consequuntur.“

¹⁴⁷ MBV V/2, č. 1860 (1.2. 1400). V uvedené dny se na Vyšehradě vyhlašovaly benátské a porciunkulské odpustky podle listiny z 7.4. 1399, MBV V/2, č. 1119, 1120. Proč volili mendikanti ve Wismaru právě vyšehradskou indulgenci, není zatím jasné.

¹⁴⁸ MBV V/2, č. 1702 (9.1. 1401), č. 1812 (7.7. 1401).

Zlaté časy nekontrolovatelného udělování indulgencí ovšem netrvaly dlouho. V prosinci 1402 byl Bonifác donucen odpustky *ad instar*, provize, exempce, inkorporace a imunity všeho druhu plně anulovat.¹⁴⁹

Cílem tohoto exkurzu bylo upozornit na výraznou spirituální dynamiku pražského souměstí na sklonku 14. století, v době, kdy papežská kancelář Bonifáce IX. vycházela v dosud nevídané míře vstříc prosbám žadatelů. Této mimořádné situace využily duchovenské instituce, jejich představení i protektoři rozličným způsobem. Při hledání vhodného rámce či konceptu, který by vedl k jistému zobecnění uvedených příkladů, se může nejvhodnějším jevit model *imitacio* či *similitudo*, připodobnění se (staro)dávným, respektovaným vzorům, jejichž autorita pramenila z dobově uznávaných ideologických standardů duchovní a světské moci – římského papežství a impéria. Přenášení římských vzorů (ať už jde o panovnickou ideologii, včetně jejich sakrálního a liturgického podpírání) do lucemburské metropole z vůle císaře se dotklo všech církevních institucí, především hlavních zemských kostelů a jejich kanovnických sborů – pražské a vyšehradské kapituly. Ve vládní koncepci Karla IV. jim příslušelo přední místo – Vyšehradu jako imitaci Říma, připomínce původu dynastie a pražské katedrále jako ústřední svatyni království. Zřetelnější soupeření obou duchovenských institucí v rámci panovnické koncepce nebylo příliš patrné. Na sklonku 14. století panovaly již jiné poměry: původní soulad byl ve zjištěné atmosféře domácí politické scény vystřídán výraznou (re)prezentací zmíněných ústavů. Původní *imitacio* s hlubšími kořeny tak zřejmě sklouzávalo k mnohem prostšímu napodobování, rezonujícímu s univerzálními lidskými vlastnostmi, jehož jediným cílem bylo dosažení co nejrozsáhlejších výsad pro vlastní instituci. V tomto soupeření oprášily všechny tři strany stará zakladatelská privilegia, resp. u kapituly a metropolity arcibiskupské výsady doby Karlovy. Díky souběžnému sledování papežských listin odrážejících jejich aktuální

¹⁴⁹ K. FRANKL, *Papstschisma und Frömmigkeit*, s. 220–232.

požadavky lze v postupu tří dominujících ústavů vidět mnohdy prostý zákon akce a reakce, který následovaly i další pražské řádové instituce. Soustředění všech dokladů do krátkého, desetiletého intervalu umožňuje postihnout tuto dynamiku s jejími průvodními prvky: s rychlou (a vzájemnou) informovaností o exkluzivitě, dostupnosti a konečně místním prosazení papežských privilegií, s aktuálně oblíbenými formami devoce i s bližším poznáním jejich pražských, resp. venkovských center.

Závěr

Do ustáleného systému ekonomie spásy přinesla milost měřitelná peněžním obnosem výraznou stopu nerovnováhy. Přednostní přístup k nejaktuálnějšímu prostředku spásy zůstal vyhrazen městskému prostředí. Za slabším zastoupením papežských indulgencí na venkově nemusí nutně stát pouze menší koncentrace finančních zdrojů, ale také stěžejní faktory informačně-komunikační a s tím související nižší intelektuální potenciál potřebný k překonání soukolí kuriální byrokracie. Proto spatřujeme za odpustky pro venkovské kostely nejčastěji „silné hráče“ – panské rody (např. Rožmberkové), biskupy, kapituly a kláštery, kteří byli schopni investovat „vstupní kapitál“ v hodnotě od přibližně 10 kop grošů až po desítky kop v závislosti na výjimečnosti privilegia a z milodarů při vyhlašování indulgencí postupně získávat vynaložené náklady zpět. Nakolik se při venkovských svatyních spojil odpustek s možným uctíváním kultovním objektem, zůstává pro absenci jiných pramenů otevřené. Ve městech kráčela veřejná prezentace ostatkových pokladů ruku v ruce s udělováním odpustků a úspěch této podívané zpravidla závisel na jejich výši.

V rejstříku sakramentálních i mimosvátostných záruk provázejících věřící na cestě za spásou příslušelo papežským odpustkům na přelomu 14.–15. století jedno z klíčových míst. Příslib anulování trestů za spáchané hříchy při splnění předepsaných podmínek nabízel poměrně jednoduchou a v závislosti na hustotě

odpustkové sítě i snadno dostupnou variantu, jak si výrazně zkrátit muka v očistci. Shodným eschatologickým cílem s příslibem udržování věčné zakladatelovy paměti byl motivován vznik oltářních beneficií, fundování zádušních mší či zapisování do bratrstev. Zatímco tyto religiózní formy plynule vycházely hlavně z domácího duchovního klimatu a v očích reformně smýšlejících intelektuálů nevyvolávaly přepjaté pohoršení, odpustky Bonifáce IX. toto klima výrazně dynamizovaly svým počtem a vzbuzeným očekáváním. V průběhu jednoho desetiletí rozmetaly původní systém kající praxe a v podobě plnomocných *ad instar* indulgencí vzbudily pocit, že spása je pro každého jednotlivce doslova na dosah otevřené ruky. Při vědomí jejich nakupení v krátkém časovém údobí v prostoru uzavřené české kotliny a výrazného narušení rovnováhy jakéhosi pomyslného „trhu“ spásy, lze také lépe vnímat ostrou a odmítavou reakci reformních kruhů, především pražských, a v blízké perspektivě i události spojené se skandálním provoláváním plnomocných papežských odpustků v Praze roku 1412.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Poslední shrnutí odpustkových bouří v Praze podali E. DOLEŽALOVÁ, J. HRDINA, F. ŠMAHEL, Z. UHLÍŘ, *The Reception and Criticism of Indulgences*, s. 126–138.

Tabulka: Řádová sídla a papežské odpustky v Čechách a na Moravě kolem roku 1400

		celkem		s odpustkem		Procentuální podíl	
		mužské	ženské	Mužské	ženské	mužské	ženské
rytířské řády	johanité	15	2				
	němečtí rytíři	19					
	ostatní	13					
křížovnické řády	křížovníci s červenou hvězdou	6		1		17	
	strážci božího hrobu	3	1				
	ostatní	5					
řeholní kanovníci	augustiniáni						
	kanovníci	11		3		27	
	premonstráti	7	5	2	3	29	60
mnišské řády	benediktini	16	3	6	1	38	33
	cisterciáci	14	5	4		29	
	celestini	2					
	kartuziáni	4					
monasterium	celkem	115	16	16	4	14	25
žebrové řády	dominikáni	24	9	3		13	
	minoriti	30		2		7	
	klarisky		7		1		14
	aug. eremiti	15	3	5		33	
	karmelitáni	2					
	magdalenitky		7				
domus	celkem	71	26	10	1	14	4
řádová sídla	celkem	186	42	26	5	14	12

Zdroj: Z. HLEDÍKOVÁ, *Struktura duchovenstva ve středověkých Čechách*, s. 383–384;
F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce I*, s. 241.

Tabulka: Řádová sídla a papežské odpustky v Říši (1389–1404)

		Říše s odpustkem	
		Mužské	Ženské
rytířské řady	johanité		
	němečtí rytíři	4	
	ostatní		
křížovnické řady	křížovníci s červenou hvězdou		
	strážci božího hrobu		
	ostatní		
řeholní kanovníci	augustiniáni kanovníci	8	
	premonstráti	4	
mnišské řady	benediktini	25	2
	cisterciáci	7	6
	celestini		
	kartuziáni		
monasterium	Celkem	48	8
žebravé řady	dominikáni	12	1
	minoriti	19	
	klarisky		1
	aug. eremiti	5	
	karmelitáni	2	
	magdaleniny		1
Domus	Celkem	38	3
řádová sídla	Celkem	86	11

7. KAPITOLA

Papežské odpustky v Sedmihradsku v období schismatu

Uherské království patřilo na začátku 15. století k největším státům kontinentu. Rozlohou několikanásobně převyšovalo sousední dynastické celky – české a polské království. Spolu se všemi zeměmi uznávající svrchovanost uherského panovníka (Dalmácie, Srbsko, Bosna, Moldavsko a Valašsko) se Uhry rozkládaly na ploše přibližně 550 000 km². Kmenové území se Sedmihradskem zaujímallo přibližně 333 000 km² a mělo tak téměř třikrát větší rozlohu než Čechy, Morava a Slezsko (ca 110 000 km²), případně téměř dvojnásobnou proti polskému království, bez litevského velkoknížectví (ca 173 000 km²).¹

Uherská církevní organizace se opírala o dvě arcibiskupství – Ostřihom a Kaloču. Rozsáhlejší metropole ostřihomská o 170 000 km² zabírala severozápadní část země a tvořilo ji osm biskupství (Nitra, Ostřihom, Eger, Győr/Ráb, Veszprém, Pécs, Vác, Záhřeb). Jihovýchod náležel pod pravomoc kaločského arcibiskupa, který ze své poněkud excentricky položené rezidence dohlížel na území s rozlohou 155 000 km². Na západě se rozkládalo biskupství Čanád (Csanád) s nejdůležitějším městem Temešvár (Timisoara/Temesvár), severně diecéze Várad s biskupským stolcem a poutním svatostánkem sv. Ladislava ve Velkém Varadině (Oradea); východní části metropole až ke karpatskému masivu spravoval sedmihradský biskup z Alby Julie.²

Relační pozadí pro první kartografické vyhodnocení recepce odpustků v Uhrách tvoří mapa farní sítě z první poloviny 14. století. Překryv obou

¹ Údaje ke komparaci převzaty a doplněny podle: Jerzy KŁOCZOWSKI, *Europa słowiańska w XIV–XV wieku*, Warszawa 1984; 2. upravené vydání pod názvem *Młodsza Europa: Europa Środkowo-Wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*, Warszawa 2003, s. 250–270.

² Marie Madeleine DE CEVINS, *L'Église dans les villes hongroises à la fin du Moyen Age (vers 1320–vers 1490)*, Budapest-Paris-Szeged 2003, s. 30–31 (fary v sedmihradských městech), s. 358 (mapa církevní organizace v Uhrách na konci 14. století).

znázornění signalizuje předpokládaný výsledek.³ Indulgence se uplatnily především v hustěji zalidněných regionech s rozvinutější infrastrukturou církevních institucí, zvláště farností (jižní končiny diecéze Veszprém, region kolem Pécsu, Váradu, v Sedmihradsku v okolí Mediaše (Mediaș) a Brašova (Brașov).⁴ K výrazné kumulaci odpustků došlo na střední Spiši s centrem v Levoči.

Papežská registra obsahují na 152 odpustků pro příjemce v uherském království.⁵ Jak již bylo v předešlé kapitole uvedeno, jejich časový rozptyl vykazuje značnou nerovnoměrnost. Maxima tvořila jubilea 1390 a 1400 a jejich dozvuky v roce následujícím. Okruh příjemců je třeba hledat při farních beneficiích (70%), přičemž 75 odpustků bylo vydáno ve prospěch farního kostela a dalších devět pro oltář či kapli v něm. Samostatně stojící kaple v menších městech nebo vesnicích získaly odpustek v 15 případech. Biskupské katedrální kostely (Ostřihom, Veszprém, Ráb, Velký Varadín, Čánád) zvyšovaly svou atraktivitu pomocí indulgence podle devíti dokladů.⁶ Zbylá část (9 indulgencí) mezi světskými duchovenskými institucemi připadla na špitální kostely. Ve

³ Ke znázornění jsem užil mapu církevního členění Uher v 1. polovině 14. století, kterou navrhl György GYÖRFFY, *Zur Frage der demographischen Wertung der päpstlichen Zehntlisten*, in: *Etudes Historiques Hongroises* 1980, publiées à la occasion du XVe Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois, Bd. 1, Budapest 1980, s. 63–82, mapa na s. 80. Na základě soupisu papežských desátek z 30. let 14. století sestavil podrobnou mapu farní sítě obou uherských provincií a jednotlivých biskupství Theodorus ORTVAY, *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve / Geographia ecclesiastica hungariae ineunte saeculo XIV° e tabulis rationes collectorum pontificorum a. 1281–1375 referentibus eruta digesta illustrata*, 2 sv., + mapa, Budapest 1891–1892.

⁴ Výraznou většinu odpustkových listin (cca 85%) z pontifikátu Bonifáce IX. editoval Guyla FRAKNÓI (ed.), *Monumenta Vaticana regni Hungariae illustrantia, Series prima: Bullae Bonifacii IX.*, sv. 3, 4, Budapest 1888–1889, Reprint tamtéž 2002 (dále citováno MVH I/3, I/4).

⁵ Počet originálů a opisů papežských listin v příjemeckých archivech dosáhl pouhého půltuctu dokladů.

⁶ Ostřihom (MHV I/4, s. 252, 1400), Veszprém (MVH I/4, s. 245–246, s. 262–263, 1400), Győr (Biblioteca Apostolica Vaticana, Cod. Vat. lat. 6925, *Summarium quarundam bullarum pontificatus Bonifatii noni*, f. 252v, 21.1. 1400), Velký Varadín (MVH I/3, s. 113, 1390, MVH I/4, s. 207–208, s. 214, s. 283–284, um 1400, s. 367–368, kolem 1401), Čánád (MHV I/4, s. 280, 1400).

srovnání s ostatními středoevropskými státními celky (země Koruny české a Polsko) udiví nízké zastoupení klášterních institucí, které se podílely na recepci odpustků pouze 10 procenty. K nejvážnějším zájemcům patřil domácí řád paulínů. Z lokálních center s více než dvěma indulgencemi vynikala biskupská katedrála ve Velkém Varadíně s relikviemi sv. Ladislava, jehož kult byl podporován i formou odpustkových milostí. Na sklonku 14. století se z lokálně uctívaného světce stal prvním patronem království.⁷ Ještě horlivěji se ucházeli o papežské milosti měšťané a duchovní z Levoče, kteří pro svůj farní kostel sv. Jakuba a jeho oltáře získali v letech 1390–1400 dokonce šest odpustků.⁸ Ve větších královských městech a některých biskupských rezidencích se vyhlašovaly dvě indulgence.⁹

Území Sedmihradská (maď. Erdély, rum. Ardeal) lze vymezit několika způsoby, z nichž převažuje přístup geografický, historický a církevně historický.¹⁰ S ohledem na úzce vymezené téma se kloním k církevněsprávnímu určení danému hranicemi transilvánského biskupství se sídlem v Albě Julii (založeno roku 1009), které se přibližně kryje se středověkým Sedmihradskem. Jižní oblasti Sedmihradská byly ovšem přičleněny k ostrihomskému biskupství, k čemuž došlo z důvodu rozsáhlé kolonizační činnosti na královské půdě mezi Sibiní, Brašovem a Bystricí. Na pozvání panovníků přicházeli do země od poloviny 12. století němečtí osadníci, aby zúrodnili krajinu, střežili východní

⁷ K odpustkům pro Velký Varadín viz pozn. 6. Gábor TÜSKÉS – Éva KNAPP, *Europäische Verbindungen der mittelaltelichen Heiligenverehrung*, in: *Volksfrömmigkeit in Ungarn*, hg. von G. Tüskés – É. Knapp, Dettelbach 1996, s. 26–35, 49. Zvláště Zikmund Lucemburský pečoval o památku rytířského krále Ladislava I. u jeho hrobu ve Varadíně, který si císař zvolil za místo posledního odpočinku. Srov. *Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437. Ausstellungskatalog*, hrsg. Imre TAKÁCS, Augsburg 2006, s. 378–382.

⁸ Viz 8. kapitola Papežské odpustky na Spiši.

⁹ Budapešť, Veszprém – 3x, Vác, Pécs, Čanád, Sopron – 2x, Košice a Bardejov – 2x.

¹⁰ Pro účely kapitoly postačí odkázat na *Handbuch der historischen Stätten: Siebenbürgen*, hg. von Harald ROTH, Stuttgart 2003, jehož součástí je podrobný soupis pramenů a literatury ke starším (církevním) dějinám tohoto historického celku.

hranici a rozvinuli těžbu kovů.¹¹ Kromě světské samosprávy získala část sedmihradských Sasů také církevní autonomii, když roku 1191 Béla I. podpořil založení exemptního probošství v sibiňské provincii. Probošství nepodléhalo pravomoci transilvánského biskupa v Albě Julii, ale příslušelo ke vzdálené Ostřihomi, tak jako probošství spišské a bratislavské.¹²

V letech 1389–1404 udělil papež Bonifác IX. církevním institucím v transilvánské diecézi a v exemptních oblastech ostřihomského arcibiskupství minimálně 22 odpustků.¹³ První milosti se v Sedmihradsku objevily na začátku roku 1391. Byly vydány ve shodný den, 21. prosince 1390, pro venkovské kostely ve Šmigu/Schmiegen a Valchidu/Waldhütten.¹⁴ Nejenom farní kostel sv. Ondřeje ve Valchidu, ale také tamní kaple sv. Doroty se těšily z nezvyklé

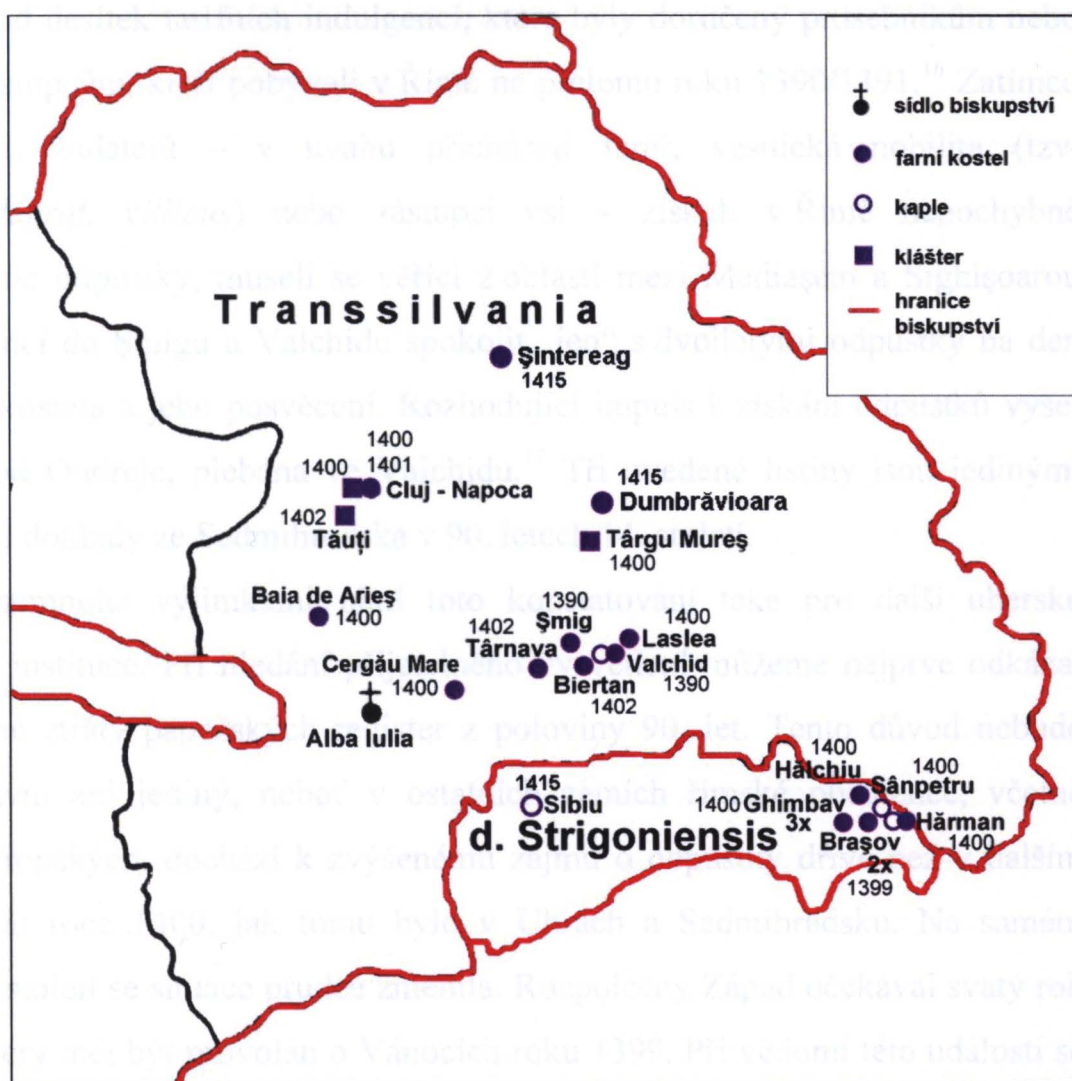
¹¹ Thomas NÄGLER, *Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen*, Bukarest 1979, zvl. s. 132–167.

¹² Klasické, stále nepřekonané dílo k církevním dějinám sedmihradsko-saských oblastí sepsal evangelický biskup Friedrich TEUTSCH, *Geschichte der evangelischen Kirchen in Siebenbürgen*, Bd. 1 (1150–1699), Hermannstadt 1921. V komparativním záběru Karl REINERTH, *Die freie königliche St. Ladislaus-Propstei zu Hermannstadt und ihr Kapitel*, in: *Deutsche Forschung im Südosten* 1, 1942, s. 1–43, 567–597; Dietrich KURZE, *Pfarrerwahlen im Mittelalter. Ein Beitrag zur Geschichte der Gemeinde und des Niederkirchenwesens*, Köln-Graz 1966, s. 451–460. Dobré uvedení do tématu Maria CRĂCIUN – Carmen FLOREA, *The Cult of Saints in Medieval Transylvania*, in: *Saints of Europe. Studies Towards. A Survey of Cults and Culture*, ed. by Graham Jones, Donington 2003, s. 43–68.

¹³ Pro jazykovou nedostupnost nemohu dostatečně posoudit, nakolik je rozvinutý výzkum středověkého odpustkového systému v Uhrách a Sedmihradsku. Podle reprezentativního soupisu literatury v poslední syntéze maďarských církevních dějin z pera Eleméra MÁLYUSZE, *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon* [Církev a společnost ve středověkých Uhrách], Budapest 2007, s. 439–440, se zdá, že jediný přehledný příspěvek publikoval József SÜMEGI, *Adatok a penitencia és búcsúk történetéhez a középkori magyarországon* [Pokání a odpustky ve středověkých Uhrách], in: Hermann Egyed Emlékkönyv, red. József SÜMEGI – István Zombori, Budapest 1998, s. 101–153, zvl. 121–122, 127 (se zmínkami o indulgencích Bonifáce IX.). Neúplný soupis odpustků pro sedmihradsko-saské kostely sestavil podle MVH I/3–4 F. TEUTSCH, *Geschichte der evangelischen Kirchen*, s. 121–122. Vydavatelé třetího svazku *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* (1390–1415) z roku 1902 podchytili sice tři papežské odpustky z tamních archivů, ale z neznámých důvodu nezačlenili do edice žádnou indulgenci z vatikánských register, přestože Fraknóiova *Monumenta Vaticana regni Hungarie* byla vydána v letech 1888/89.

¹⁴ MVH I/3, s. 117, č. 141, „parochialis ecclesia beate Marie virginis de Semogion“. Ke kostelu Hermann FABINI, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, Bd. 1, Hermannstadt-Heidelberg 1998, s. 670–672, s. 671 (zmínka o odpustku).

Papežské odpustky v Sedmihradsku v době západního schismatu

milosti.¹⁵ *Stylus curie* určil skladbu těchto prvních odpustků: formou se nijak nelišily od desítek tarifních indulgencí, které byly doručeny prosebníkům nebo jejich zástupcům, kteří pobývali v Římě na přelomu roku 1390/1391.¹⁶ Zatímco někteří z žadatelů – v úvahu přicházejí farář, vesnická nobilita (tzv. *Gemeindegraf*, *villicus*) nebo zástupci vsi – získali v Římě nepochybně plnomocné odpustky, museli se věřící z oblastí mezi Mediašem a Sighișoarou přicházející do Șmigu a Valchidu spokojit „jen“ s dvojletými odpustky na den patrona kostela a jeho posvěcení. Rozhodující impuls k získání odpustků vyšel zřejmě od Ondřeje, plebána ve Valchidu.¹⁷ Tři uvedené listiny jsou jedinými známými doklady ze Sedmihradska v 90. letech 14. století.

S nemnoha výjimkami platí toto konstatování také pro další uherské církevní instituce. Při hledání přijatelného vysvětlení můžeme nejprve odkázat na citelné ztráty papežských register z poloviny 90. let. Tento důvod nebude jistě hlavní ani jediný, neboť v ostatních zemích římské obedience, včetně střeoevropských, dochází k zvýšenému zájmu o odpustky dříve než v dalším jubilejním roce 1400, jak tomu bylo v Uhrách a Sedmihradsku. Na samém sklonku století se situace prudce změnila. Rozpolcený Západ očekával svatý rok 1400, který měl být svolán o Vánocích roku 1399. Při vědomí této události se

¹⁵ MVH I/3, s. 115, č. 137, „*parochialis ecclesia sancti Andree apostoli in Valtudia*“. Odpustek pro kapli sv. Doroty („*capella sancte Dorothee de Valtudia*“), zřejmě mimo farní kostel, nebyl dosud vydán. Srov. RL 17, f. 195v–196r.

¹⁶ V prosince 1390, v samém závěru jubilejního roku, vystavila papežská kancelář přes 50 odpustků. Datum 21. prosince neslo celkově 15 listin pro uherské příjemce, což vede k domněnce o sdruženém postupu prostřednictvím prokurátora. V RL 17, f. 195v–197v je s výrazně zkráceným formulářem zachyceno devět odpustků pro uherské příjemce, které zapsal jediný registrátor v průběhu krátkého času (3x pro spišské kostely, 3x farní kostely v biskupství Kaloča a Jager). Osobní přítomnost některých petitorů-poutníků v Římě přesto považuji za pravděpodobnou, byť neprokazatelnou.

¹⁷ K dějinám Valchidu, gotického sálového kostela ze 14. století srov. H. FABINI, *Atlas*, s. 777–779; užitečné jsou *Kurze Geschichte von Waldhütten* dostupné na <http://waldhuettener.de/texte/kurzgesch.html> (10.2.2010), s domněnkou o příjmu z odpustků a následné stavbě kostela. Významné postavení faráře Ondřeje je patrné ze zmínky k roku 1383, kdy byl spolu s komesem Ondřejem členem poselstva Dvou stolic ke královně Marii. Srov. H. FABINI, *Atlas*, s. 777. Roku 1399 získal Ondřej papežskou provizi na kanonikát v biskupské katedrále v Albě Julii. Srov. MVB I/4, s. 146, č. 189.

vydali na cestu do Říma zástupci mariánského kostela, zv. Černý, v Brašově. Z Věčného města si odnášeli dvě mimořádná privilegia. V prvním z 15. prosince 1399 udělil papež Bonifác IX. čtyřleté odpustky všem těm, kteří podpoří nevěřící (*infideles*) radou a skutkem v jejich úmyslu stát se katolickými křesťany.¹⁸ V této listině se klade důraz na postavení Brašova (lat. *Corona*) na nejzazších hranicích západního křesťanstva (*finibus christianitatis situato*). Indulgence měla přivést do lůna katolické církve početné cizince (*multitudo tam Grecorum, Walachorum, Bolgarorum, Armenorum quam aliorum infidelium*), kteří přicházeli do prosperujícího města.¹⁹

S drobnou obměnou se postavení města v multietnickém a konfesním prostředí zdůrazňuje i v druhé listině. Děkanovi Černého kostela udělil papež pravomoc, aby návštěvníkům jeho kostela udělil o mariánských svátcích speciální ad instar odpustky v takovém rozsahu, jako byly obvyklé při mariánském münsteru v Cáchách, nejznámějším poutním místě v Říši.²⁰ Tato indulgence podle cášského vzoru je v Uhrách doložena pouze šestkrát.²¹ Souvisí nepochybně s tradicí putování Uhrů do Cách u příležitosti pravidelného sedmiletého cyklu ukazování ostatků. Výtěžky z mimořádných odpustků lze zřejmě chápat ve spojitosti se stavbou velkého gotického farního kostela

¹⁸ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Bd. 3: 1391 bis 1415, (edd.) Franz ZIMMERMANN, Carl WERNER, Georg MÜLLER, Hermannstadt 1902 (dále UB Siebenbürgen 3), s. 246–247, č. 1445, tištěno z originálu, záznam v papežských registrech chybí.

¹⁹ Papežská kurie se snažila o duchovní podporu katolických křesťanů na výspách západního světa také prostřednictvím odpustků. Podobná privilegia byla vydána pro křesťany v Arménii, byzantské říši a pro katolické minority v Kaffě, obchodní kolonii Janovanů na pobřeží Černého moře.

²⁰ MHV I/4, s. 163, č. 208, Ad instar odpustek pro „*ecclesia Marie virginis opidi de Corona, vulgariter Brascho nuncupati, Strigoniensis diocesis, in confinibus christianitatis situati*“ z 29.12. 1399.

²¹ MHV I/4, s. 223, č. 276 (Buda, 1400), s. 242, č. 303 (Sajólad, 1400), s. 252, č. 312 (Vráble, Slovensko, 1400), s. 262, č. 321 (Veszprém, 1400), s. 318, č. 384 (Hlohovec, Slovensko, 1401) und UB Siebenbürgen 3, s. 274–275, č. 1466 (Biertan, 1402). K putování do Cách (tzv. Aachenfahrt) srov. Richard SCHULLER, *Pilgerfahrten im Mittelalter aus Ungarn und dem Siebenbürger Sachsenlande nach berühmten Gnadenorte*, in: Festschrift D. Dr. Friedrich Teutsch, Hermannstadt 1931, s. 306–323; Elisabeth THOEMMES, *Die Wallfahrten der Ungarn an den Rhein*, Aachen 1937.

v Brašově.²² Netrvalo ani tři měsíce, když se v Římě objevil další duchovní ze Sedmihradska, z velké farní vsi Ghimbav/Weidenbach, vzdálené pouhých několik kilometrů od Brašova. Tamní odpustky učinily zřejmě dojem na ghimbavského plebána Michala, a tak si v papežské kanceláři vyžádal hned tři indulgence.²³ Listiny z března 1400 jsou vhodnými příklady pro užití odpustků pro různé účely. V prvním dokumentu se zmiňuje starý kostel, tj. románská trojlodní bazilika z druhé poloviny 13. století, a tak je pravděpodobné, že almužny podpořily stavební úpravu kostela.²⁴ Další dva odpustky pro Ghimbav odrážejí dobové projevy zbožnosti – mariánskou a eucharistickou devoci. V odpustku, jehož výslovným petitem byl farář Michal, se zmiňuje, že farníci prokazují mimořádnou úctu svátosti oltářní a milosti se dostane těm věřícím, kteří doprovází kněze nesoucího viaticum k nemocným, postiženým nebo umírajícím osobám.²⁵ V druhé žádosti se odpustky udělují za zpěv mariánské antifony *Salve regina* o postních dnech a sobotách.²⁶

²² Ke stavbě farního kostela P. Marie započaté v 80. letech 14. století srov. heslo v katalogu *Sigismundus Rex et Imperator*, s. 659–660. O novou svatyni se zasloužil zvláště městský farář Thomas Sander, který zastával svůj úřad v letech 1377 až 1419/21. Doklady shromáždila Maria PHILIPPI, *Die Bürger von Kronstadt im 14. und 15. Jahrhundert. Untersuchungen zur Geschichte und Sozialstruktur einer siebenbürgischen Stadt im Mittelalter*, Bukarest 1986, s. 151–154. Mimo Bonifácových odpustků jsou doložené stavební indulgence z let 1422, 1450, 1474 a 1516.

²³ K dějinám vsi a kostela H. FABINI, *Atlas*, s. 785–790. Farář Michael je v listině zmíněn jako doručitel petice a prosebník. MVH I/4, s. 174–175, č. 223 („*Michael, rector parochialis ecclesie sancti Petri de villa Salicum, Strigoniensis diocesis*“).

²⁴ MVH I/4, s. 175–176, č. 224, z 6. 3. 1400 „*ecclesia sancti Petri de villa Salicum, Strigoniensis diocesis*“, sedmileté odpustky s běžným formulářem na christologické a mariánské svátky a jejich oktávy. H. FABINI, *Atlas*, s. 787, klade gotickou přestavbu bez bližšího určení do 15. století, nicméně nakonec se přiklání k ranému období, pro nějž mluví stupňovitý polygonální chór, který vykazuje vlivy stavební hutě činné při Černém kostele v Brašově.

²⁵ MVH I/4, s. 174–175, č. 223, z 1.3. 1400). Rostoucí úcta ke svátosti oltářní se projevila ve fundaci kaple Božího Těla, která je v Ghimbavu poprvé doložena roku 1413. Srov. F. TEUTSCH, *Geschichte*, sv. 1, s. 80, podle UB Siebenbürgen 3, s. 585–587, č. 1726.

²⁶ Listina z 8.3. 1400 v RL 80, f. 61v-62r není vydána v MVH I/4. Narace tarifních odpustků (1 rok a 40 dní) zní: „... *in qua* [i.e. *ecclesia*], *ut asseritur, singulis per quadragesimam et alios per annum singulis sabbatis diebus ad laudem beate Marie virginis ad sonum campane antiphona Salve Regina ... versiculo et collecto solemniter decantari consueverit*“.

O dva měsíce později vystavili úředníci papežské kanceláře listiny pro farní kostel sv. Ladislava v Laslea/Grosslasseln, v jedné z nejbohatších svobodných obcí dolní schäßburské stolice.²⁷ Další odpustek se objevil v Sedmíhradsku až na samém konci léta 1400 a byl určen pro farní kostel v Cergäu Mare/Groß Schergied, ca 10 km jižně od Blaje.²⁸

Zvláštní pozornost si zaslouží skupina indulgencí z pozdního října a raného listopadu roku 1400. V průběhu deseti dní byly vydány čtyři odpustky pro tři sousední vsi nedaleko Brašova, v tzv. Burzenlandu: pro svobodné obce Hälchiu/Heldsdorf, Sânpetru/Petersberg a dvě pro Hărman/Honigberg. Při předpokládané kooperaci blízkých obcí, resp. při kolektivní pouti do Říma hrál zřejmě důležitou roli Mikuláš, duchovní správce v Hărmanu, když získal odpustky pro svůj trojlodní farní kostel²⁹ a nadto ad instar odpustek pro mariánskou kapli nedaleko vsi. Na Zvěstování P. Marie (25.3.) se věřícím nabízely plnomocné odpustky jako u chrámu sv. Marka v Benátkách. Po návštěvě kostela, složení almužny a zpovědi jim některý z osmi ustanovených kněží mohl udělit odpuštění všech trestů za hříchy.³⁰ S identickou milostí benátského prototypu se setkáváme také při kapli sv. Serváce v Sânpetru, k níž se podle znění listiny sbíhalo množství lidu. I přes formulářovou povahu slov lze

²⁷ MVH I/4, s. 207, č. 257, sedmileté odpustky z 9.5. 1400 pro „*ecclesia sancti Ladislai de Villa sancti Ladislai*“. K podobě původního románského kostela ze 13. stol., dnes již zaniklého srov. H. FABINI, *Atlas*, s. 231–233; Hermann und Alida FABINI, *Kirchenburgen in Siebenbürgen. Abbild und Selbstdarstellung siebenbürgisch-sächsischer Dorfgemeinschaften*, Leipzig 1985, s. 103–104. K dějinám vsi <http://freepages.genealogy.rootsweb.com/~bgwiehle/siebenburgen/grosslas.htm#T> (20.2. 2010).

²⁸ MVH I/4, s. 231, č. 285, sedmileté odpustky z 27.9. 1400 „*parochialis ecclesia Omnium sanctorum in Czeriget*“. H. FABINI, *Atlas*, s. 249–250 (bez zmínky o odpustku). Část vsi náležela k majetkům kapituly v Albě Julii.

²⁹ MVH I/4, s. 245, č. 306, pětileté odpustky z 29.10. 1400 pro „*parochialis ecclesia sancti Nicolai in villa Montismellis, Strigoniensis diocesis*“. Zmíněn také u H. FABINI, *Atlas*, s. 305–310, zvl. s. 308. K dějinám obce Michael KONNERTH, *Honigberg. Eine siebenbürgische Gemeinde im Burzenland*, Gundelsheim 2001, s. 1013–1020, dostupné na www.honigberg.net (20.2.2010).

³⁰ RL 82, f. 197r-v, ad instar odpustek z 5.11. 1400 není editován v MVH I/4 5.11. Plebán Michal je uveden jako zakladatel mariánské kaple „*prope eandem villam in quodam loco vacuo non multum a prima distante ecclesia*“.

prepokládat, že odpustek byl vyžádán pro lokální či regionální kultovní místo.³¹ Tarifní listina pro Hălchiu musela ve srovnání s předchozími plnomocnými odpustky působit dosti skromně.³² Souběžné konání tří z třinácti burzenlandských obcí pod vedením Brašova pomohlo k doplnění fabričního jmění kostelů v době, kdy začalo být jižní Sedmihradsko vystavováno velké existenční zkoušce. V roce 1395 vpadly do Burzenlandu poprvé turecké oddíly a až do konce 17. století představovali Osmané trvalou hrozbu. Těžké rány utrpěl Burzenland při nájezdu nevěřících v letech 1421 a 1432.³³ Románské a gotické svatyně z 13. století se v průběhu věku patnáctého začaly intenzivně přestavovat na opevněné kostely, často s několikanásobným pásem hradeb.³⁴

Městské mendikantské konventy se o svůj podíl na „trhu“ odpustků přihlásily poměrně pozdě a pouze ve skromné míře. Sedmihradské doklady tak potvrzují tendenci obvyklou v celých Uhrách. V Târgu Mureș/Szekler Neumarkt, centru sikulské stolice Mureš, se o *ad instar* odpustek zasloužili františkáni.³⁵ Vedle cášských a benátských odpustků pronikla jejich prostřednictvím do Uher také indulgence podle vzoru porciunkulské kaple v Assisi, kterou získali v listopadu roku 1400.³⁶

³¹ MVH I/4, s. 240, č. 300 z 1.11. 1400 („*capella sancti Servatii confessoris et pontificis sita in monte sancti Petri opidi Montis sancti Petri, Strigoniensis diocesis, ad quam, ut asseritur, causa devotionis populi multitudo confluit copiosa...*“), in MVH mylně zachycena jako „*capella santi Gervatii*“. Odpustky byly vyhlašovány na den sv. Serváce, tj. 13. května. Indulgence schází u F. TEUTSCHE, *Geschichte*, sv. 1, s. 122, který ovšem mylně považuje provizi na farní beneficium v Prejmeru/Tartlau (MVH I/4, s. 275, č. 330) za odpustek pro tamní kostel.

³² MVH I/4, s. 239–240, č. 299 z 29.10. 1400 („*parochialis ecclesia sancti Andree Hiltestorf, Strigoniensis diocesis*“); H. FABINI, *Atlas*, s. 278–282, zvl. s. 280 (se zmínkou o odpustku).

³³ *Sigismundus Rex et Imperator*, s. 56, mapa – Vordringen der Osmanen auf dem Balkan bis zum Tod Sigismunds (1300–1437); H. a A. FABINI, *Kirchenburgen in Siebenbürgen*, s. 16–21.

³⁴ H. FABINI, *Kirchenburgen in Siebenbürgen*, s. 93–153, zvl. s. 100, 104, s tvrzením, že jde již o druhou fázi stavby opevněných církevních objektů.

³⁵ MVH I/4, s. 274, č. 329 z 23.11. 1400 („*altare maius ... situm in ecclesia domus fratrum minorum in foro opidi Cicculi, Transilvanensis diocesis*“). Handbuch der historischen Stätten, s. 197–199.

³⁶ Srov. odpustky pro Brašov, Hălchiu a Sânpetru.

Současně pobývala v Římě „delegace“ ze severozápadního Sedmihradska, z Kluže. Nejdříve si vyžádali odpustek pro řádové sídlo na tzv. Starém hradě dominikáni,³⁷ následující milost byla určena pro kostel sv. Michala.³⁸ Stavba nového halového kostela zahájena ve 3. čtvrtině 14. století se nacházela v pokročilé fázi, na sklonku století byl dokončen chór a ke konstrukci hlavní lodě se přistoupilo v druhém deceniu 15. století; není vyloučeno, že i s kapitálem nashromážděným z svolávání odpustků.³⁹ Na vnější stěně kostela se nacházela kamenná plastika, která představovala Krista na Olivetské hoře, medium modlitby pro početné věřící, jimž byla za adoraci díla udělena indulgence v červnu 1401.⁴⁰

Řadu odpustků ve svatém roce uzavírá v prosinci 1400 milost pro farní kostel P. Marie v Baia de Arieș/Offenburg, důležitém horním městě v komitátu Unterweissenburg.⁴¹

³⁷ MHV I/4, s. 278, č. 334, dvojleté odpustky z 1.12. 1400 („*capella sancte Trinitatis ac sanctorum Petri et Pauli nec non Laurentii, sita in ambitu conventus ordinis predicatorum in Clusenwar, Transilvanensis diocesis*“). Místní realie: *Handbuch der historischen Stätten*, s. 57–63; Géza ENTZ, *Gotische Baukunst in Ungarn*, Budapest 1976, s. 220; *Magyar Katolikus Lexikon* – Heslo Kolozsvár, III.2, se zmínkou o odpustcích <http://lexikon.katolikus.hu> (20.2. 2010).

³⁸ MVH I/4, s. 290, č. 349, sedmileté odpustky z 10.12. 1400 („*ecclesia sancti Michaelis Archangeli in opido Caluswar, Transilvanensis diocesis*“).

³⁹ K architektuře farního kostela sv. Michala srov. Katalog *Sigismundus Rex et Imperator*, s. 657–659.

⁴⁰ MVH I/4, s. 334–335, č. 404, tříleté odpustky z 3.6. 1401 („*in latere parochialis ecclesie beati Michaelis Archangeli de Coluswar, Transilvanensis diocesis, quedam ymago domini nostri Jesu Christi, sicut oravit ad patrem nostrum omnipotentem in monte Oliveti in Cena Domini ... ex lapidibus sculpta, existat, ad quam magna concurrat populi multitudo*“). Plastika se nedochovala. V uměnovědné literatuře není zmíněna. Srov. Victor ROTH, *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen*, Hermannstadt 1934, s. 99–102; Virgil VĂȚĂȘIANU, *Istoria artei feudale în Țările Române*, Vol. 1, București 1959, s. 223–226, zvl. 224 (zmínka o odpustcích z roku 1400, 1401); *Magyarország művészete 1300–1470* [Umění v Uhrách 1300–1470], vyd. Ernő MAROSI, Budapest 1987, s. 558–561. Vyobrazení evangelijní scény na Olivetské hoře patřilo k oblíbeným meditativním motivům na vnějších stěnách městských kostelů konce 14. a 15. století. Srov. Larry SILVER, *The Influence of Anxiety: The Agony in the Garden as artistic Theme in the Era of Dürer*, *Umění* 45, 1997, s. 420–429.

⁴¹ MVH I/4, s. 290–291, č. 350, tříleté odpustky z 11. 12. 1401 („*parochialis ecclesia beate Marie de Montefornacis, Transilvanensis diocesis*“). *Handbuch der historischen Stätten*, s. 15–16; H. Fabini, *Atlas*, s. 546. Město příslušelo královské komoře a sídlil v něm sedmihradský komorník (Kammergraf, komorský gróf).

Po odeznění římského jubilea prudce poklesl i počet odpustkových listin pro uherské a sedmihradské příjemce. Poslední známé indulgence doplnily mapu kultovních míst v březnu a dubnu roku 1402. Na středním toku řeky Târnava/Kokel se síť doplnila o farní kostel v Târnava/Gross-Probstdorf.⁴² Vedle dominikánů a františkánů si na *ad instar* odpustky činili od roku 1402 nárok také paulíni pod hradem Tăuți/Tauta.⁴³ V dubnu 1402 získal *ad instar* odpustky cášského prototypu Biertan/Birthälm, městečko (od roku 1397) s raně gotickým kostelem P. Marie, pro jejichž vyhlásování si pověřené osoby určili jako hlavní termín sobotu velikonočního týdne.⁴⁴ Nejbližší další Bílá sobota připadala na 14. duben 1403.⁴⁵ Do hry však vstoupilo důležité církevněpolitické rozhodnutí, když 22. prosince 1402 papež Bonifác IX. nechal početná beneficiátní, inkorporační a milostná privilegia jednorázově zrušit, včetně odpustků *ad instar*. Revokační bula byla rozeslána všem biskupským kuriím římské obediencie s výzvou, aby bylo dáno ve známost, že všechny plnomocné odpustky jsou neplatné.⁴⁶ Sotva by překvapilo, kdyby tato zlověstná zpráva nevzbudila v Birthälmu i jinde paniku. Zdá se však, že vše mohlo být jinak. Ještě na začátku minulého století se v tamním městském archivu uchovával

⁴² MVH I/4, s. 422–423, č. 481, pětileté odpustky z 7.3. 1402 („*parochialis ecclesia sancti Ladislai regis in Magna Villa Prepositi, Transilvanensis diocesis*“); H. FABINI, *Atlas*, s. 239–242 (bez zmínky o odpustku). Není vyloučeno, že se o odpustek zasloužili duchovní ze sibiňského probošství, kteří ves vlastnili.

⁴³ MVH I/4, s. 428–429, č. 487, *ad instar* odpustek podle sv. Marka v Benátkách z 16.3. 1402 („*ecclesia domus monasterii beate Marie virginis sub Castro sancti Michaelis, ordinis fratrum heremitarum sancti Pauli primi heremite, Transilvanensis diocesis*“). Srov. Ferenc LÉSTYÁN, *Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai* [Posvěcené kameny. Kostely ve středověkém sedmihradském biskupství], 2 sv., Guylaféhvár 2000, heslo Tótfalud, klášter byl založen roku 1384, se zmínkou o odpustku, dostupné na <http://mek.oszk.hu/04600/04684/html/930.html> (20.2. 2010); Beatrix ROMHÁNYI, *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus*. [Kláštery a kapituly ve středověkých Uhrách], Budapest 1997, s. 55, heslo: Szentmihályköve.

⁴⁴ UB Siebenbürgen 3, s. 274–275, č. 1466, *ad instar* odpustek z 23.4. 1402 („*ecclesia parochialis in Byrthelm, Transilvanensis diocesis in honorem et sub vocabulo eiusdem beatissime virginis Marie fundata et constructa*“). Z papežských register není odpustek znám.

⁴⁵ Odpustkové termíny navazovaly na velikonoční triduum: „in octavo die Pasche et duobus immediate sequentibus diebus“.

⁴⁶ K. FRANKL, *Papstschisma und Frömmigkeit*, s. 220–232.

ověřený opis těchto odpustků, který vyhotovil v roce 1493 papežský auditor.⁴⁷ Můžeme tedy předpokládat, že biertanští duchovní nerespektovali papežskou vůli a nezvyklé odpustky i přes anulaci vyhlašovali. Mariánský kostel byl snad ještě na konci 14. století obehnan prvním opevněným okruhem a právě na sklonku 15. století se započalo se stavbou dnešního trojlodního halového kostela, k níž pravděpodobně přispěly o zdroje získané v průběhu kampaní s potvrzeným odpustkem.⁴⁸

Reformní dekret Bonifáce IX. silně ovlivnil odpustkový systém a z papežské kanceláře vycházel už výrazně nižší počet indulgencí. Biertan zůstal posledním místem v Sedmihradsku, které si činilo nárok na tuto milost. První Bonifácovi nástupci († 1404) čerpali z *thesauru ecclesie* skutečně zdrženlivěji (Inocenc VII., Řehoř XII., Alexander V.). V jeho stopách krácel až pisánský papež Jan XXIII. (1410–1415), který stihl vydat na 300 indulgencí, z nichž některé našly ohlas i v Sedmihradsku. V zimě 1415 jsou doloženy pětileté odpustky v Sibini (Sibiu/Hermannstadt) u hřbitovní kaple sv. Jakuba při farním kostele.⁴⁹ Dvě podobná privilegia, vydaná za pobytu Jana XXIII. v Kostnici, si vyžádali prosebníci z Dumbrăvioary/Schar(n)berg⁵⁰ a Șintereagu/Simkragen.⁵¹

⁴⁷ UB Siebenbürgen 3, s. 274–275, č. 1466, otištěn podle ověřovací listiny papežského auditora Petra z roku 1493. Srov. též 6. kapitolu, pozn. 77, s českými příklady.

⁴⁸ *Handbuch der historischen Stätten*, s. 21–24; H. FABINI, *Atlas*, s. 62–70, zvl. s. 67 (zmínka o odpustku); H. a A. FABINI, *Kirchenburgen in Siebenbürgen*, se domnívají, že návrší s kostelem chránil již dlouho před rokem 1468 (první zmínka o opevnění) hradební pás. Na *Wikipedii* <http://de.wikipedia.org/wiki/Biertan> (20.10. 2010) je výstavba prvního věnce hradeb kladena na přelom 14./15. století. Monografie pod redakcí Thomase NÄGLERA (ed.), *Marktort und Bischofssitz BIRTHÄLM in Siebenbürgen*, München 2004 mi nebyla dostupná.

⁴⁹ RL 175, f. 91r-v, pětileté odpustky ze 17.1. 1415 („*capella sancti Jacobi infra emunitates cimiterii parochialis ecclesie opidi Cybiniensis Transilvanensis diocesis*“), s dobou platnosti omezenou pouze na deset let. Z jiné listiny (RL 175, f. 93v, z 10.1. 1415) vysvítá, že odpustek byl vydán pro rekonstruovanou hřbitovní kapli, dříve v desolátním stavu. Hermann FABINI, *Die Stadtkirche in Hermannstadt*, Sibiu/Hermannstadt 2003, kapli nezmiňuje. F. LÉSTYÁN, *Megszentelt kövek*, heslo Nagyszeben <http://mek.oszk.hu/04600/04684/html/1367.html#1375> (20.2. 2010) spojuje první zprávu o kapli s rokem 1382.

⁵⁰ RL 185, f. 77v, desetileté odpustky 15.2. 1415 („*parochialis ecclesia beati Michaelis archangeli in Saromberek, Transilvanensis diocesis*“), s platností po 20 let. Prosperující

Prosté chronologické sledování odpustkových lokalit v Sedmihradsku (v transilvánské diecézi, sibiňském proboštství a brašovském děkanátu) v širších střeoevropských souvislostech klade spíše otázky pro regionální dějiny, než aby přímo nabízelo jasné odpovědi. Odpustková „sít“ se ve zkoumané zemi splétala dosti nesouměrně. Ke značné kumulaci indulgencí došlo pouze ve třech oblastech: v mikroregionu mezi Mediașem/Mediasch a Sigișoara/Schäßburg na středním toku řeky Târnava/Kokel – kostely v Șmigu/Schmiegen (1390), Valchidu/Waldhütten (1390), Laslea/Lasseln (1400), Cergău Mare/ Schergied (1400), Târnave/ Großprobstdorf (1402) a Biertanu/Birtheim (1402). Ještě zřetelněji zapůsobila římská milost v Burzenlandu, v saských vesnicích severně od Brašova (1399): Ghimbav/Weidenbach (1400), Hălchiu/Heldsdorf (1400), Sânpetru/Petersberg (1400), Hărman/Honigberg (1400). Na severozápadě platila za odpustkové centrum Kluž (1400–1401). Naproti tomu nemáme žádné povědomí o indulgenci pro Albu Julii, sídlo biskupství; stejně tak překvapí absence odpustků pro Sibiň a saské obce v sibiňské stolici, ale také v severních, rovněž sasko-německých distriktech kolem horního města Bistrița/Bistritz.

Zdá se, že recepce odpustků v Sedmihradsku je kontinuálním vyústěním předchozího hospodářského a kulturního vývoje sedmihradsko-saských enkláv. Etnickou, správní a církevní privilegovanost a jinakost v regionu, který byl výchozí branou pro obchod s Černomořím, si nelze představit bez neustálé výměny zboží a informací nejrůznější povahy. Přes periferní geografickou polohu na samé výspě západního světa (viz aluzi v odpustkových listinách pro

lokalita se saským obyvatelstvem v turdském (thorenburském) komitátu patřila kapitule v Reghinu/Reen. H. FABINI, *Atlas*, s. 652; *Handbuch der historischen Stätten*, s. 80–81. Zur farnímu kostel sv. Michala F. LÉSTYÁN, *Megszentelt kövek*, heslo Sáromberke <http://mek.oszk.hu/04600/04684/html/178.html> (20.2. 2010).

⁵¹ RL 185, f. 77v-78r, desetileté odpustky z 15.2. 1415 („*parochialis ecclesia beate Marie in Somkerék, Trasilvanensis diocesis*“), s platností na 20 let. Farní kostel ve vsi Șintereag, maď. Somkerék v župě Bistrița-Năsăud, vznikl ve 30. letech 14. století a podléhal patronátu venkovského šlechtického rodu. K farnímu kostelu F. LÉSTYÁN, *Megszentelt kövek* (jako pozn. 44), heslo Somkerék <http://mek.oszk.hu/04600/04684/html/1463.html> (20.2. 2010); H. FABINI, *Atlas*, s. 703.

Brašov) představovalo jižní Sedmihradsko zónu, kde se kulturní inovace v nejširším slova smyslu uplatnily (téměř) současně jako v regionech považovaných za centra kulturně-spoločenského vývoje ve středovýchodní Evropě (Praha, Krakov, Vídeň).⁵²

Oprávněnost domněnky posiluje analogický vývoj na protilehlém konci uherského království – na Spiši. Paralely, v jejichž základu stojí mnohostranná právní privilegovanost kolonistů s výraznými samosprávnými prvky, se ukázaly také na zkoumaném vzorku papežských odpustků na Spiši a Sedmihradsku. Komunální prvky a přístup se mohly projevit také v religiózní sféře, v postupném konstituování se kolektivní zodpovědnosti za zajištění spásonosných prostředků pro obecní a farní společenství. Rozvíjíme-li tento předpoklad v naznačeném směru, můžeme snad použít i argumenty *ex silencio*. Pro prvořadost těchto výsad jako spouštěcího mechanismu a primárního faktoru spoluzodpovědnosti obcí za – obrazně řečeno – spásu každého a všech údů svědčí také fakt, že všude tam, kde ve středovýchodní Evropě došlo pouze k právní integraci cizích kolonistů na zákupním právu, a nikoli k právní exkluzivitě, tam stopy výjimečnosti v hledáčku indulgencí nepozorujeme. Německé etnikum v pohraničí českých zemí, ve Slezsku, na jihozápadním Slovensku ani jinde spirituální novinka nijak neoslovila, zřejmě mimo jiné proto, že nebyly naplněny postulované předpoklady.

⁵² Dějiny střední Evropy s důrazem na komparaci mezi historickými zeměmi, regiony čekají na své autory. Úhelný kámen položil J. KŁOCZOWSKI, *Europa słowiańska w XIV–XV wieku a Młodsza Europa*, metodologické postupy a úskalí naznačil v uměleckohistorickém přístupu Dušan BURAN, *Studien zur Wandmalerei um 1400 in der Slowakei. Die Pfarrkirche St. Jakob in Leutschau und die Pfarrkirche St. Franziskus Seraphicus in Poniky*, Weimar 2002, s. 209–227. Východiskem k citlivějšímu rozlišení „center“ a „periferií“ mohou být drobné sondy, které sledující recepci a uplatnění jednotlivých kulturních epifenomenů, resp. jejich negaci v prostorových celcích a sociálních prostředích v diachronním i synchronním pohledu. Z hlediska výzkumu zbožnosti by mohlo namátkou jít např. o sledování rozšíření patrocinii a bratrstev, genezi eucharistických poutních míst, fundování jitřních mší etc. Ideální případy představují srovnání, kdy impuls vychází z jednoho centra v přesně sledovatelném okamžiku a je možné sledovat jeho působení, tak jak tomu je u emise papežských odpustků.

Proti poměrně logickému očekávání, že by impuls k získání římských odpustků musel nutně vyjít z městských center obou regionů (Sibiň, Brašov, Levoča) a *per analogiam* působit na menší protoměstské a vesnické lokality, stojí fakta, která svědčí o samostatném a zřejmě i nezávislém vystupování těchto komun, nikoli o pasivní recepci ovlivněné městskými vzory. Pro nedostatek pramenů nejsme schopni rozkrýt jednotlivé fáze vedoucí až k definitivnímu rozhodnutí suplikovat u papeže o indulgenci. Na roli výrazných jedinců (farářů, komesů) bylo už na několika příkladech poukázáno, nicméně téměř nic nevíme o úloze farních obcí a jejich volených zástupců, kteří spolurozhodovali o uvolnění obnosu z fabričního jmění. Shodná nebo blízká data vydání listin pro sousední lokality vypovídají o koordinované akci lokálních elit, která měla usnadnit vypravení posla do Věčného města a minimalizovat náklady, na druhé straně ale také snižovala zisk z vyhlášených odpustků v konkurenčním prostředí mikroregionu.

8. KAPITOLA

Spišská města a papežské odpustky na Spiši za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404)

Jak jsem již zmínil, na sklonku roku 1390 měli skriptoři v kanceláři římského pontifika Bonifáce IX. napilno. Svatý rok vyhlášený ještě jeho předchůdcem Urbanem VI. se pomalu chýlil ke konci a někteří z poutníků si kromě osobních plnomocných odpustků za návštěvu čtyř hlavních bazilik Věčného města chtěli odnést podobnou, byť menší výsadu i pro svůj farní kostel nebo jiné beneficium. V zástupu žadatelů se prosadili zejména Středoevropané, pro něž vystavila kancelář v průběhu prosince a ledna 1390/91 přes 80 odpustkových listin. Na sklonku zimy roku 1391 tak mohli na vlastní oči spatřit papežskou listinu věřící především ve třech historických regionech – v Dolním Rakousku, Sedmihradsku a na Spiši.¹

Recepce papežských odpustků na severu uherského království může posloužit jako exemplární příklad pro vylíčení komunikačních procesů mezi vydavatelem a vzdálenými příjemci v éře velkého západního schismatu, v době, která přinášela religiózní inovace (svatý rok, nezvyklé papežské odpustky), na něž potenciální odběratelé v zemích římské obediencie v závislosti na mnoha faktorech v proměnlivé míře reagovali. Na papežské indulgence na sklonku 14. století lze totiž pohlédnout jako na „objekt“ pohybující se v kategoriích nabídky (emise jednotlivých papežů) a poptávky (zájem příjemců). V obecném schématu stojí na počátku papežské rozhodnutí, které je různými prostředky šířeno *in partibus*, zachyceno případným zájemcem, jenž se rozhodne, nakolik

¹ Moderní zpracování dějin regionu přinášejí reprezentativní publikace: *Terra Scepusiensis*, ed. Ryszard GŁADKIEWICZ, Martin HOMZA, Levoča-Wrocław 2003, s. 29–73 (místo Spiše v národních historiografiích); *Historia Scepusii*, Vol. I, edd. Martin HOMZA, Stanisław A. SROKA, Bratislava-Kraków 2009. Pro 14. století zůstávají cenné práce Henryka RUCIŃSKIEGO, *Prowincja saska na Spiszu do 1412 roku (Na tle przemian społecznych i ustrojowych w komitacie spiskim i na obszarach przyległych)*, Białystok 1983, a Antala FEKETE NAGY, *A Szepesség területei és társadalmi kialakulása*, Budapest 1934.

ho využije. Pokud tak učiní, na konci tohoto procesu se nachází vystavená odpustková listina, která se opět stává jakýmsi informačním médiem v lokálním společenství farní obce a regionu.

Bonifác se od počátku svého pontifikátu razantně distancoval od zdrženlivého nakládání s indulgencemi a začal je vydávat v masovém měřítku. Jak mohli potenciální příjemci zachytit a vnímat tento náhlý obrat? Prvotním impulsem se stalo nepochybně již zmíněné jubilejní léto 1390. Jeho ohlas v zemích věrných římskému papeži byl značný, provolací buly putovaly do všech biskupství a předních zemských církevních institucí.² Průkazných sond je ovšem jako šafránu. Pokud vezmeme odpustkové listiny obrazně řečeno jako výsledek přenosu *up-to-date* informací šířících se z jednoho centra (Řím) do regionů, můžeme po srovnání uvažovat o míře „receptivity“ jednotlivých historických celků i sociálních prostředí (město, venkov, řádová sídla). Otázka je oprávněná z toho důvodu, že k působení či zásahu dosud nepřiliš známé milosti nedošlo ve střední Evropě plošně a homogenně, ale spíše bodově nebo hnízdovitě, jak o tom svědčí příklad ze Spiše.³

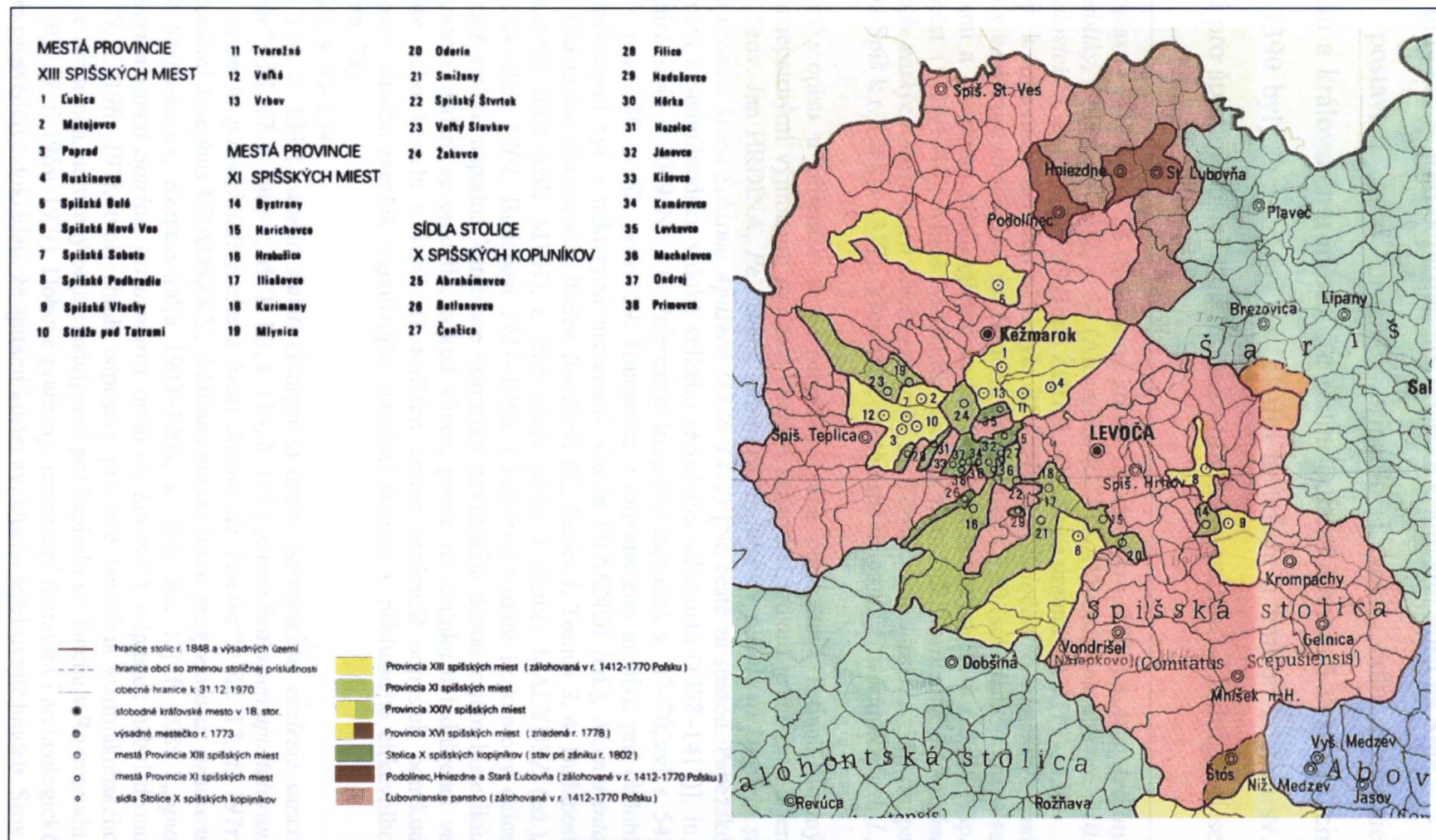
Spiš, vymezená hranicemi bývalé spišské stolice,⁴ tvoří exemplární případ vnímavosti pro tento specifický druh spirituální nabídky. V období vymezeném

² Ke svatým rokům 1390 a 1400: M. JANSEN, *Papst Bonifatius IX. (1389–1404)*, s. 141–161; N. PAULUS, *Geschichte des Ablasses* 3, s. 153–158; A. ESCH, *Bonifaz IX. und der Kirchenstaat*, s. 55–58, 336–338; Jaroslav V., POLC *Svaté roky*, s. 19–27; A. ESCH, *Iguibilei del 1390 e del 1400*, s. 279–293; H. MILLET, *Le grand pardon du pape (1390)*, s. 290–304.

³ Stručný přehled o církevních dějinách středověké Spiše: Stanisław A. SROKA, *Kościół na Spiszu w średniowieczu – stan badań*, in: *Terra Scepusiensis*, s. 449–454. Základní tituly: Márton PIRHALLA, *A Szepesi prépostság vázlatos története*, Lőcse 1899; Jozef ŠPIRKO, *Začiatky Spišského biskupstva*, in: *Mons sancti Martini, Spišská Kapitula 1947*, s. 19–53; Michal SLIVKA, *Sídlisková a cirkevná štruktúra Spiša vo včasnó až vrcholnostredovekom období*, in: *Terra Scepusiensis*, s. 419–448; Martin HOMZA, *Počiatky kresťanstva na Spiši*, in: *Historia Scepusii*, s. 233–284; Henryk RUCIŃSKI, *Cirkevné štruktúry na Spiši v neskorom stredoveku*, in: *Historia Scepusii*, I., s. 400–429; TÝŽ, Michal SLIVKA, *Stredoveké rehoľné komunity na Spiši a ich význam v štruktúre osídlenia*, *Archaeologica historica* 18, 1993, s. 53–62; H. RUCIŃSKI, *Prowincja saska na Spiszu do 1412 roku*, s. 147–230.

⁴ Juraj ŽUDEL, *Stolice na Slovensku*, Bratislava 1984, s. 110–119, zvl. s. 111 (schematický náčrt komitátu). Moderní kartografické provedení přináší *Atlas Slovenskej socialistickej*

Spišská stolice od 14. do 18. století

Převzato z: Juraj Žudel, Stolice na Slovensku, Bratislava 1984, mapová příloha

pontifikátem Bonifáce IX. se na Spiš dostalo nejméně 16 odpustkových listin ve dvou časových vrstvách: 1390–1392 (11x) a 1400–1402 (5x).⁵ Na počátku 90. let 14. století tedy každý třetí odpustek pro uherské království mířil na Spiš.⁶

Ústřední postavení mezi příjemci připadlo Levoči, sídlu provincie spišských Sasů a královskému městu. Ze sedmi odpustků shodně vystavených 21. prosince 1390 byly dva určeny pro oltářní benefícia u farního kostela sv. Jakuba a třetí pro špitální kostel sv. Ducha za hradbami města.⁷ Z indulgencí se

republiky, Bratislava 1980, list č. 28 (Stolice od konce 13. stor. do r. 1848) a *Atlas krajiny slovenskej Republiky*, Bratislava 2002, s. 34 (Alexander RUTTKAY, *Osídlenie územia v 10. stor. až prvej polovici 13. stor.*), s. 38–39 (Juraj ŽUDEL, *Osídlenie územia v r. 1511–1530*). Speciální mapy k církevním dějinám: Henryk RUČINSKI, *Spoločensko-administratívna štruktúra Spiša v neskorom stredoveku*, in: *Historia Scepusii I.*, s. 350 (schematická mapa se saskými farnostmi a lokalitami příslušejícími ke Společenstvu spišských Sasů /1317/, resp. Provincii 24 měst (1339/1344); Miloš MAREK, *Saxones nostri de Scepus: K niektorým otázkam príchodu saských hostí a ich života na Spiši*, in: *Terra Scepusiensis*, s. 355 (mapa saských osad na Spiši k r. 1268 a 1317). Všeobecně zeměpisná mapa in: *Historia Scepusii I.*, s. 47.

⁵ V originále ani v opisu u příjemce se nezachovala žádná odpustková listina. Shodný poznatek platí s nepatrnými výjimkami pro celé uherské království, odkud je mi známo jen pět jednotlivin. Srov. Jan HRDINA, *Pe drumul mântuirii. Indulgențe papale în Ungaria și Transilvania în vremea Marii Schisme Apusene (1378–1417)* [Na cestě za spásou. Papežské odpustky v Uhrách a Sedmihradsku v době velkého západního schismatu (1378–1417)], in: *Revista Ecumenică Sibiu* 1, 2009, Nr. 1 (= Pelerinajul în spațiul carpatic), s. 47–70, zvl. s. 54, pozn. 20, s. 56, pozn. 30, s. 62, pozn. 59. *Hungarica* z vatikánského archivu pro období Bonifáce IX. zpřístupnil byt s některými mezerami, Guyla FRAKNÓI (ed.), *Monumenta Vaticana regni Hungariae illustrantia: Bullae Bonifacii IX.*, Series I, Tomus 3, 4, Budapest 1888, reprint tamtéž 2002 (dále MVH), a jeho údaje přejal i Elemér MÁLYUSZ (ed.), *Zsigmondkori oklevéltár I-II/1*, Budapest 1951–1956. I když od vydání Fraknoiovy edice uplynulo více než století, nápadná kumulace odpustků nevzbudila dosud zájem historiků. Dosavadní historické bádání se omezilo, pokud vůbec, pouze na zmínku o indulgenci ve vztahu k lokalitě nebo kostelu a kapli. Historikům umění posloužil odpustek poněkud zjednodušeně coby datační mezník signalizující stavební aktivitu u příslušného církevního objektu (viz pozn. 73).

⁶ Srov. MVH I/3, s. 48–134.

⁷ MVH I/3, s. 114, č. 134 („*capella sancti Georgii in latere parrochialis ecclesie sancti Jacobi de Lewthe*“), RL 17, f. 196r-v; MVH I/3, s. 114, č. 135 („*altare beatorum apostolorum Petri et Pauli situm in parrochiiali ecclesia beati Jacobi de Lewthe*“), RL 17, f. 197r; Indulgenci si povšiml Josephus HRADSZKY, *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*, Szepesváralja 1903–1904, s. 554; RL 17, f. 208v („*opus hospitalis pauperum sancti Spiritus extra muros opidi de Lewthe*“), odpustek nebyl dosud vydán. V RL 17, f. 196r–197r, tvoří shluk odpustky pro obě benefícia svatojakubského kostela a kapli ve Stojanech, narušený pouze indulgencí pro kapitolu sv. Ducha v Roermondu, diecéze Lutych (RL 17, f. 196v–197r). Dobové prameny, regionální literatura i archeologické výzkumy ovšem přesvědčivě dokládají, že špitální kostel sv. Ducha ležel uvnitř hradeb. Srov.

těšila i menší města Spišské Vlachy⁸, Ľubica⁹ a dnes již zaniklé Ruskinovce¹⁰ v povodí Hornádu a Popradu, ale také vesnická lokalita Stojany¹¹. O necelý měsíc později uzavřely první vlnu milostí indulgence pro plebánii ve Spišské Nové Vsi¹² a hřbitovní kapli v Hrabušicích¹³. Nedosti na tom, neboť už za rok

František JAVORSKÝ, *Levočské kostoly v kontexte dejín mesta*, Z minulosti Spiša. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči 5–6, 1999, s. 36–38, 48; Norma URBANOVÁ, *Architektúra profánneho a sakrálného priestoru. Premeny miest v neskorom stredoveku*, in: Dejiny slovenského výtvarného umenia. Gotika, s. 277 (půdorys středověkého města).

⁸ MVH I/3, s. 112, č. 130 („*parrochialis ecclesia sancti Spiritus de Villa Latina*“), RL 12, f. 167v. Odpustek zmiňují: *Additamenta ad Initia*, ed. J. HRADSZKY, s. 558; Ján VENCKO, *Z dejín okolia Spišského hradu*, Spišské Podhradie 1941, s. 286. Údaj je zahalen oparem nejistoty, neboť farní kostel je doložen nejpozději od roku 1404 jednoznačně s patrocinie sv. Jana Křtitele. Srov. Michael SCHMAUK (ed.), *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis II*, Szepesváraljae 1889, s. 146–147, č. 95. Ján HUDÁK, *Patrocíniá na Slovensku*, Bratislava 1984, s. 301 se domnívá, že se zasvěcení vztahovalo k tamnímu špitálu. Údaj nepřesně (s datací 1330) přebírá *Historia Scepusii I.*, s. 591. Není vyloučeno, že svatojánské patrocinium bylo přeneseno na farní kostel ve Spišských Vlachách ze zaniklého kostela v Janovcích (Villa Johannis), jak předpokládají H. RUCIŇSKI, M. SLIVKA, *Stredoveké rehoľné komunity*, s. 55. Nezdá se být pravděpodobné, že by se jednalo o jinou stejnojmennou lokalitu v Uhrách, např. Vlachy, okr. Liptovský Mikuláš nebo dnešní Váleni (Villa Latina, Wolldorf) v župě Brašov, tehdy také v ostříhomské diecézi. Patrocinium sedmihradského kostela nezmiňuje ani speciální literatura. Srov. Hermann FABINI, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, Bd. 1, Hermannstadt-Heidelberg 1998, s. 815–816.

⁹ MVH I/3, s. 111, č. 128 („*parrochialis ecclesia beate Marie virginis de Lewbitz*“), RL 12, f. 166v–167r. Uvádí též *Additamenta ad Initia*, ed. J. HRADSZKY, s. 570.

¹⁰ MVH I/3, s. 111–112, č. 129 („*parrochialis ecclesia sancte Agnetis de Villa Russlini*“), RL 12, f. 167r–v. Tyto tři indulgence byly do příslušné složky registra zapsány rukou shodného písaře a následují za sebou. O společném podání supliky a souběžném vyřízení listin netřeba pochybovat. Obdobné lze předpokládat i v případě v pozn. 8, 14. Odpustek uvádějí, byť k roku 1393, *Additamenta ad Initia*, ed. J. HRADSZKY, s. 572; Jozef ŠPIRKO, *Umelecko-historické pamiatky na Spiši*. I. diel, Architektúra, Spišská Nová Ves 1936, s. 85 a po něm i Juraj ŽÁRY, *Dvojľod'ové kostoly na Spiši*, Bratislava 1986, s. 270 a Ernő MAROSI, *Architektúra prvej polovice 15. storočia na Spiši a východnom Slovensku. Dóm sv. Alžbety v Košiciach*, in: Dejiny slovenského výtvarného umenia. Gotika, s. 210 (kriticky k dataci stavby pomocí odpustku).

¹¹ MVH I/3, s. 115–116, č. 138 („*capella sancti Antonii de Villastoiani*“), RL 17, f. 197r. Zmiňuje *Additamenta ad Initia*, ed. J. HRADSZKY s. 564; Ján VENCKO, *Dejiny štiavnického opátstva na Spiši*, Ružomberok 1927, s. 254.

¹² MVH I/3, s. 134, č. 161 z 19.1. 1391 („*parrochialis ecclesia beate Marie virginis de Novavilla*“), RL 12, f. 203r. Registrován u: *Additamenta ad Initia*, ed. J. HRADSZKY s. 552.

¹³ MVH I/3, s. 130–131, č. 157 z 18.1. 1391 („*capella beate Barbare sita in cimiterio parrochialis ecclesie sancti Laurencii de villa Compositi*“), RL 12, f. 203r–v. Odpustek neunikl J. HRADSZKÉMU, *Additamenta ad Initia* s. 597; J. VENCKO, *Dejiny štiavnického opátstva*, s. 284, k obci s. 282–283 Oba odpustky jsou opět v bezprostřední blízkosti. Týž den

Papežské odpustky na Spiši (1390-1402)

zástupce Levočanů opět klepal na dveře kanceláře a zpět se vracel s odpustky pro další dva oltáře městského chrámu.¹⁴ Souběžně byla vydána i indulgence pro košickou svatyni sv. Alžběty, nikoli náhodou.¹⁵ Tím došlo zřejmě k nasycení poptávky,¹⁶ a tak další, kvalitativně vyšší odpustek získal svatojakubský kostel

byla vydána také indulgence pro špitální kapli sv. Ondřeje, Tří králů a sv. Anežky v Banské Bystrici („*capella sancti Andree Apostoli et trium regum ac beate Agnete virginis hospitalis pauperum Novisolii*“), RL 12, f. 209r-v, dosud needitována, první známá milost z Bonifácovy éry pro beneficium na dnešním Slovensku mimo Spiš.

Vlnu privilegií svatého roku 1390/91 uzavírá indulgence pro farní kostel sv. Jiří v Plešivci („*ecclesia parochialis sancti Georgii martiris de Perscwch*“) v Gemeru s již vyššími, tříletými odpustky na svátky sv. Jiří, sv. Františka z Assisi a sv. Heleny a posvěcení kostela, RL 10, f. 228v–229r z 8.4. 1391, dosud nevydána. I když se listina o petitorovi nezmiňuje, lze ho spatřovat nejspíše o některém z příslušníků šlechtického rodu Bubekovců, kteří kostel na počátku 14. století vybudovali a zvolili si ho za svou rodovou nekropoli. K dějinám městečka a kostela, včetně stavebních úprav na konci 14. století: *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II*, ed. Miroslav KROPILÁK, Bratislava 1977, s. 395–396 (dále VSOSI); *Súpis pamiatok na Slovensku II*, ed. Alžběta GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Bratislava 1968, s. 474–476 (dále SPSI); *Dejiny slovenského výtvarného umenia. Gotika*, ed. Dušan BURAN, Bratislava 2003, s. 643–644; Peter KRESÁNEK, *Slovensko. Ilustrovaná encyklopédia pamiatok*, Bratislava 2009, s. 653–654; Miloš MAREK, *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, Martin 2006, s. 464–465. Pro kostel v Plešivci si papežské odpustky vyprosil už roku 1349 Juraj Bebek, župan stolice Heveš. Viz Augustin THEINER (ed.), *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I*, Romae 1859, s. 771, č. 1168; Arpad BOSSÁNYI (ed.), *Regesta supplicationum I: 1342–1352*, Budapest 1916, s. 204; Ludovicus Crescens DEDEK (ed.), *Monumenta ecclesiae Strigoniensis III*, Strigonii 1924, s. 675, č. 899 (reg.)

¹⁴ RL 24, f. 209v z 10.2. 1392 („*altare sanctorum Johannis Baptiste, Marie Magdalene, Barbare virginis et Helene situm in capella sancti Georgii sita infra muros parochialis ecclesie sancti Jacobi in Leutza*“) a RL 24, f. 210r z 10.2. 1392 („*altare sanctorum Trinitatis et Antonii ac Anne situm in parochiali ecclesia sancti Jacobi de Leucza*“). K lokálním souvislostem indulgencí viz text. Oltář sv. Barbory je znám k roku 1457 z nekrologických poznámek levočského faráře Serváce Bautlera, podobně i oltář sv. Trojice k roku 1465. Srov. Július SOPKO, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku*, Martin 1982, s. 242.

¹⁵ Do skupiny po sobě následujících písemností náleží i indulgence pro kostel sv. Alžběty v Košicích z 10.2. 1392 („*parochialis ecclesia sancte Elisabeth in Cassowia*“) v RL 24, f. 209r-v, který je svou skladbou plně identický s levočskými odpustky a nese v sobě příslib dvouletých odpustků na den durynské světice. Všechny tři listiny opět unikly pozornosti G. Fraknoie, což lze ve vztahu k výše zmíněným „opomenutím“ sotva považovat za pouhou náhodu. Krátký životopis církevního preláta (1843–1924), židovského původu z Mojmirovců, okr. Nitra na http://en.wikipedia.org/wiki/Vilmos_Frakn%C3%B3i (20.3. 2010).

¹⁶ Obdobný trend je příznačný pro celé uherské království. Na jedné straně souvisí se zvýšenými ztrátami papežských register v polovině 90. let 14. století, na druhé s výraznou preferencí jubilejních let 1390/91 a 1400/01 jako hybných momentů získávání indulgencí. Ve srovnání s ostatními zeměmi římské obedience se v Uhrách tato tendence projevuje nejvýrazněji. Poslední indulgence 90. let z území Slovenska směřuje do Jasova ke kapli sv. Doroty – MVH I/3, s. 212–212, č. 236 z 24.1. 1393 („*capella sancte Dorothee de Jaczo*,

až na začátku dalšího jubilejního roku 1400.¹⁷ Do Velikonoc 1400 putovaly skromnější milosti ještě k farním kostelům v Olcnavě u Spišských Vlach¹⁸ a Matejovcům u Popradu¹⁹. Spišská kapitula, resp. kapitulní kostel sv. Martina, církevní centrum spišského probošství, získala lukrativní plnomocné indulgence až v březnu 1402.²⁰ Poslední privilegium si z Říma odnášeli jen o pár dnů později bratři antonité pro svůj farní kostel v Dravcích.²¹ Bonifácovou smrtí v listopadu 1404 pramen milostí rychle vyschl a jeho následovníci čerpali z *thesauru ecclesie* umírněně. Do sklonku rozpolceného papežství roku 1417 už o dalších odpustcích pro spišské kostely neslyšíme.²²

Po nezbytném chronologickém přehledu přistupme k podrobnějšímu rozboru indulgencí, nejprve z obsahového hlediska. Odpustkové termíny pro spišská beneficia se nijak nevymykaly z formulářového standardu a pojily se

Strigoniensis diocesis“), RL 28, f. 34r. V dostupné literatuře a pramenech jsem žádný doklad o této kapli nenalezl, přesto se ztotožnění s Jasovem na východním Slovensku zdá být pravděpodobné. Srov. Ján HUDÁK, *Patrocíniá na Slovensku*, Bratislava 1984, s. 115, 299; András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon* [Patrocinia ve středověkých Uhrách], Budapest 2003, s. 69; Branislav VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny*, sv. 2, Bratislava 1973, s. 221–230.

¹⁷ MVH I/4, s. 172, č. 221 z 29.1. 1400, v edici mylné datum 27.2. 1400 („*ecclesia parochialis sancti Jacobi in Lewtza*“), RL 73, f. 35r.

¹⁸ MVH I/4, s. 171, č. 219 z 23.1. 1400, v edici mylné datum 20.2. 1400, („*ecclesia parochialis sancte Marie virginis in Alizno*“), RL 73, f. 33v. Ke kostelu a obci: VSOSI II, s. 343; SPSI II, s. 420; Belo POLLA, *Stredoveké zaniknuté osady na Spiši*, Nové obzory 17, 1975, s. 161–193, zvl. s. 171 (Olcnavu odlišuje od zaniklého Alcnova, jižně od Popradu, kde byl kostel sv. Doroty); H. RUCIŇSKI, M. SLIVKA, *Stredoveké rehoľné komunity*, s. 55; MAREK Miloš, *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, Martin 2006, s. 136.

¹⁹ MVH I/4, s. 191–192, č. 243 z 6.4. 1400 („*ecclesia parochialis sancti Stephani, regis Ungarie, in Mattisdorf, Strigoniensis diocesis*“), RL 73, f. 62r–63r. Ke kostelu a obci: VSOSI II, s. 240–241; SPSI II, s. 303–304; J. ŽÁRY, s. 62, 246; M. MAREK, *Cudzie etniká na Slovensku*, s. 146; *Dejiny Popradu*, ed. Ivan CHALUPECKÝ, Košice 1998, s. 60 (zmínka o odpustcích).

²⁰ MVH I/4, s. 416–417, č. 474 z 1.3. 1402 („*ecclesia Montis sancti Martini in Scepus*“), RL 102, f. 71r–v, vydaná se shodný den jako indulgence pro Košice, MVH I/4, s. 417–418, č. 475 („*parochialis ecclesia beate Elisabeth Cassoviensis*“), RL 102, f. 72r–v. Listiny v registru odděluje pouze jediná písemnost.

²¹ MVH I/4, s. 422, č. 480 z 7.3. 1402 („*parochialis ecclesia sancti Anthonii in Dorowez, Strigoniensis diocesis, preceptoria sancti Antonii de Ungaria vulgariter nuncupata*“), RL 100, f. 187r.

²² V papežských registrech je mezi lety 1404 až 1417 zapsáno sedm odpustků pro dnešní slovenské lokality, žádný z nich však není určen pro kostel na Spiši.

pouze s některými, zpravidla nejvýznamnějšími mezníky církevního roku. V prvních letech pontifikátu se odpustkové dny shodovaly převážně s oslavou patrona příslušného benefícia a/nebo jeho posvěcením.²³ Téměř všechny spišské odpustky do roku 1392 jsou toho dokladem.²⁴ V průběhu 90. let se kánon předepsaných dní výrazně rozrostl: sestával z christologických a mariánských svátků, dále svátku sv. Jana Křtitele, knížat apoštolů sv. Petra a Pavla, Všech svatých, včetně jejich oktávů, a konečně i patrocinia a dne posvěcení příslušného kostela. S touto skladbou odpustkových termínů se setkáváme u spišských svatyň v Olcnavě, Matejovicích a Dravcích v letech 1400–1402.²⁵ V souladu s tradicí sahající k prapočátkům odpustků se jejich udělení vázalo na splnění předepsaných podmínek: návštěvy kostela a poskytnutí almužny o nespécifikované výši podle sociálního postavení kajícího. S počtem privilegovaných dnů pozvolna stoupala hodnota udělovaných odpustků. Zatímco duchovní správci kostelů první vlny let 1390/92 vyhlášovali indulgence nejvýše v půl tuctu dní do roka a ve výši dvou let, plebáni na přelomu století již oslovovali věřící o desítkách preferovaných dnů s tříletými, u antonitů v Dravcích dokonce sedmiletými odpustky.²⁶

V pozdější době oblíbené ad-instar odpustky získal na Spiši pouze levočský farní kostel sv. Jakuba roku 1400 a kapitulní kostel sv. Martina ve Spišském

²³ K potenciálním žadatelům více v následujících odstavcích, kde se pokusím zohlednit místní prameny.

²⁴ Z uniformity částečně vystupují listiny pro mariánské kostely v Ľubici a Spišské Nové vsi (pozn. 9, 12), kde byly odpustky dosažitelné na svátky Narození, Zvěstování, Očištění a Nanebevzetí P. Marie, včetně památky na posvěcení kostela. Objednavatelé indulgencí pro oltáře v levočském chrámu sv. Jakuba z roku 1392 se spokojili pouze s volbou jedné ze světic (sv. Barbory a Anny), jimž byl oltář spoluzasvěcen (pozn. 14).

²⁵ Olcnavá – MVH I/4, s. 171, č. 219 (formulář + sv. Kateřina a Zelený čtvrtek „*in die Jovis in septimana sancta*“). Preference velikonočního termínu není v Bonifácových listinách žádnou výraznou raritou, nicméně z ní lze vyvodit přednostní zájem žadatele o konkrétní den, který se jeho zástupci podařilo vtělit do schválené suppliky. Matejovce – MVH I/4, s. 191–192, č. 243 (formulář + sv. Štěpán Uherský); Dravce – MVH I/4, s. 422, č. 480 (formulář + sv. Antonína poustevníka).

²⁶ Po roce 1400 se sedmiletý tarif stal nejčastější hodnotou objevující se v dispozicích odpustkových listin.

Podhradí roku 1402²⁷ Jejich rozšíření po celé římské obedience stojí v přímé souvislosti s jubilejním rokem 1400 a jeho dozvuky roku následujícího, kdy téměř každá druhá odpustková listina opouštěla římskou kurii v podobě *ad instar*.²⁸ Byl jim však vyměřen jen kratičký čas, neboť neobstály v palbě kritiky a Bonifác je všechny anuloval v prosinci 1402, jistě k malé potěše spišských kanovníků, kteří je legálně mohli vyhlášovat pouze jedinkrát.²⁹

Na začátku 90. let 14. století se tak téměř jednorázově vytvořila pravidelná odpustková síť, prostorově vymezená levočským centrem a vrcholy ve Stojanech (Z) – Ľubici (S) – Spišských Vlachách (V) a Spišské Nové Vsi (J), která s pozoruhodnou stejnoměrností pokrývala střední Spiš, zvláště obce Společenstva spišských Sasů.

Rovněž odpustkový kalendář obsáhl vzácně rovnoměrně celý liturgický rok, a to nám ještě unikají neznámá data posvěcení kostelů a kaplí.³⁰ Vzhledem k dobrým komunikačním podmínkám a poloze lokalit přímo na hlavních obchodních cestách,³¹ případně nedaleko od nich, si lze představit poměrně čilé putování po odpustkových kostelech – počínaje v lednu na svatého Antonína

²⁷ Levoča – MVH I/4, s. 172, č. 221 z 29.1. 1400. Odpustky byly vyhlášovány ve stejné výši jako v Assisi v čtyřdenní kolem svátku sv. Havla („*in festo sancti Galli a primis vespere usque ad secundos vespere eiusdem festi et per duas dies dictum festum immediate sequentes*“). Spišská kapitula – MVH I/4, s. 416, č. 454 z 1.3. 1402, s indulgencemi rovnými benátskému kostelu sv. Marka, pro něž si kapituláři zvolili den Nanebevstoupení Páně. Duchovním příslušelo podle znění listiny právo vyhlášovat odpustky i ve dny, kdy by byl eventuálně uvalen na Spiš interdikt, za předpokladu, že se neprohřešili členové kapituly.

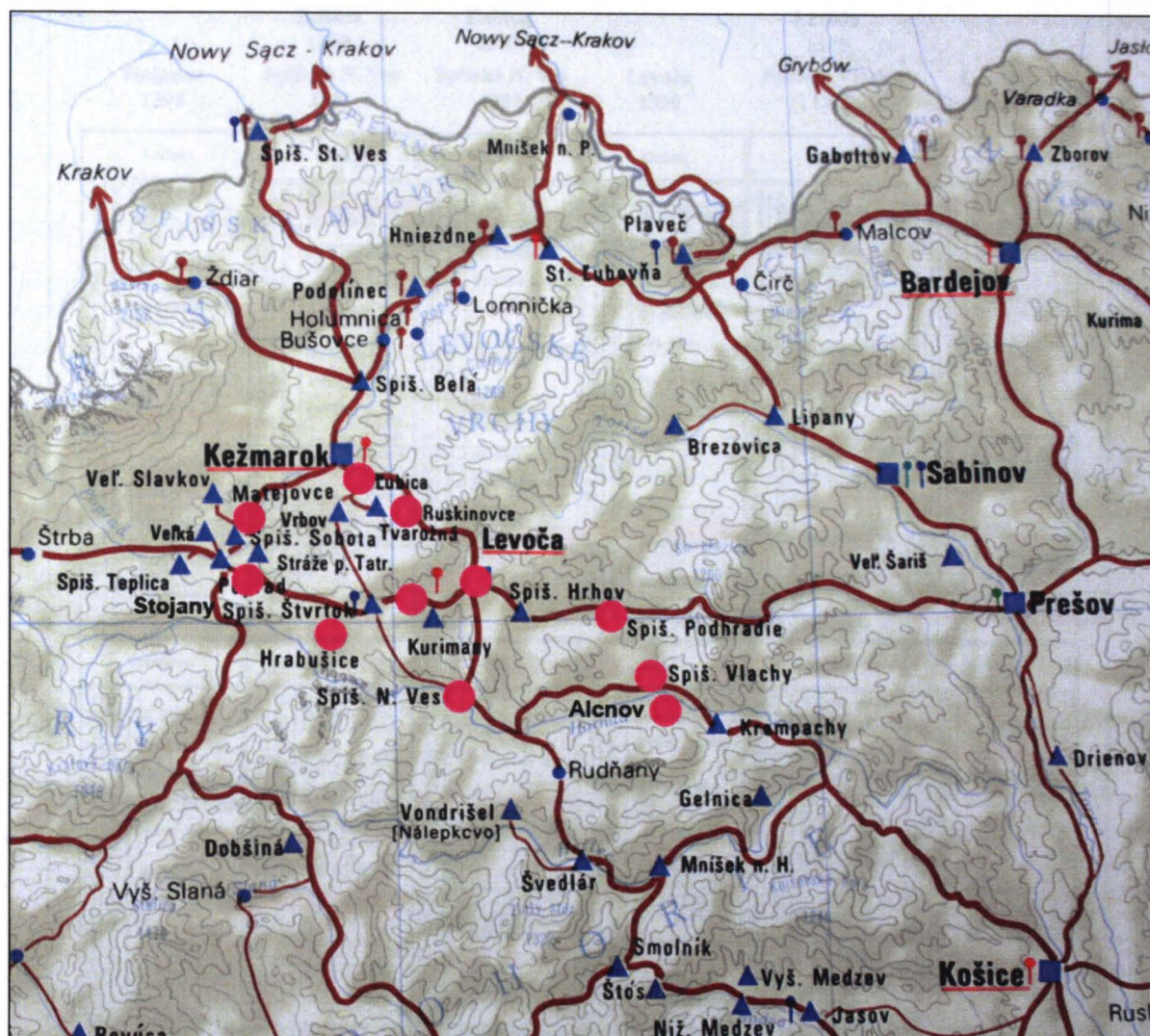
²⁸ Jan HRDINA, *Päpstliche Ablässe im Reich*, s. 126–129 (s grafem porovnávajícím emisi tarifních a „ad instar“ odpustků /438 listin/).

²⁹ K. FRANKL, *Papstschiisma*, s. 220–232. Na Spiši nelze ovšem ověřit, nakolik příjemci toto papežské rozhodnutí v místních podmínkách respektovali.

³⁰ Dny posvěcení kostelů se mi z dostupné literatury a edic nepodařilo zjistit. Josephus HRADSZKY, *Initia progressus ac praesens status Capituli ad sanctum Martinum E. C. de Monte Scepusio olim collegiati*, Szepesváralja 1901, uvádí pro spišskou kapitolu podle listiny z r. 1478 i memoriálního nápisu na sloupu sakristie: „*Dedicatio ejusdem Ecclesiae semper celebretur in estate in Dominica proxima post festum S. Margarethae*.“

³¹ K obchodním cestám např. Michal SLIVKA, *Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku a jej determinanty*, Slovenská numizmatika 11, 1990, s. 83–112; Ján OLEJNÍK, *Historický prehľad vývoja obchodných ciest na Spiši*, Zborník Slovenského národného múzea 84 – Etnografia 31, 1990, s. 120–127; *Atlas Slovenskej socialistickej republiky*, Bratislava 1980, mapa č. 19 – Cesty v 15.–18. stor. (J. Žudel).

Cesty na středním a východním Slovensku v 15.-18. století

Převzato z: Atlas Slovenskej socialistickej republiky, Bratislava 1980, s. 53. – doplněno o místa s papežskými odpustky.

„Odpustkový kalendář“ spišských kostelů na počátku 90. let 14. st.

Leden		Únor		Březen		Duben		Květen		Červen	
1 N.	Nové léto.	1 S.	Brigitty p.	1 S.		1 S.		1 P.	Fil. a Jak.	1 Č.	Nikodema m.
2 P.	Oktáv s. Stép.	2 Č.	Oktáv s. Stép.	2 Č.		2 N.	(1) Quasimodo.	2 U.	Sigmunda kr.	2 P.	Marc. a Petra.
3 U.	Okt. s. Jana ev.	3 P.	Blazeje b.	3 P.	Kunbuty p.	3 P.		3 S.	Nal. s. Kříže.	3 S.	Erasima b.
4 S.	Okt. Mladětek.	4 S.		4 S.	Přem. s. Václ.	4 U.	Ambrože b.	4 Č.	Vzstoup. pámb.	4 N.	(2) Benifacia b.
5 Č.		5 N.	Quinquagesima.	5 N.	(4) Laciara.	5 S.		5 P.	Gotharda b.	5 P.	
6 P.	Tři krdlů.	6 P.	Doroty p.	6 P.		6 Č.		6 S.	S. Jana v oleji.	6 U.	
7 S.		7 U.		7 U.	Tomáše z Aq.	7 P.	Den svátosti.	7 N.	(6) Exaudi.	7 S.	Medarda b.
8 N.	(1) Erharta b.	8 S.	Popela.	8 S.		8 S.		8 P.	Stanislava b.	8 Č.	Prima a Felic.
9 P.	Juliana muš.	9 C.	Apollonie p.	9 C.		9 N.	(2) Misericor.	9 U.	Gord. i Epim.	9 P.	
10 U.	Pavla poust.	10 P.	Školastiky p.	10 P.		10 P.		10 S.		10 S.	(3) Barnab. ap.
11 S.		11 S.		11 S.		11 U.	Lva pap.	11 Č.		11 U.	
12 Č.		12 N.	(1) Invocavit.	12 N.	(3) Jst. Rehoře.	12 S.		12 P.	Pavkrice m.	12 P.	
13 P.	Okt. Tři kr.	13 P.	Valentina m.	13 P.		13 C.		13 S.	Servacia vyzn.	13 U.	Víta m.
14 S.	Šestého kn.	14 U.		14 U.	Longina m.	14 P.	Tib. a Valer. m.	14 N.	Léna.	14 S.	
15 N.	(2) Maurya p.	15 S.		15 S.	Cyriaka m.	15 S.	Heleny vd.	15 P.	Bož. p.	15 Č.	
16 P.	Marcella pap.	16 Č.	Juliany p.	16 Č.	Kedruty p.	16 N.		16 U.		16 P.	
17 U.	Anton. poust.	17 P.		17 P.		17 S.	(3) Jubilate.	17 S.		17 S.	
18 S.	Frisky p.	18 S.		18 S.		18 U.		18 Č.	Potenc. SD.	18 N.	(4) Mar. i Marc.
19 Č.		19 N.	(2) Reminiscere.	19 N.	(6) Květná.	19 P.		19 P.		19 P.	Protas. i Gerv.
20 P.	Fab. a Seb.	20 P.	Korony p.	20 P.	Benedikta op.	20 S.		20 S.		20 U.	
21 S.	Anešky p.	21 U.		21 U.		21 P.		21 N.	Sv. Trojice.	21 S.	Albana m.
22 N.	Sopt. Václ. m.	22 S.	Stol. s. Petra.	22 S.	Zelený.	22 S.		22 P.		22 Č.	X tisíc rytů.
23 P.	Zacnoub. p. M.	23 Č.		23 Č.	Veliky.	23 N.	(4) Can. Jiř. *	23 U.		23 P.	Jana Křtí.
24 U.	Timothea ap.	24 P.	Matěje ap.	24 P.		24 P.		24 S.		24 S.	
25 S.	Obř. s. Pavla.	25 S.	Valpurgy p.	25 S.	Velkenoce.	25 U.	Marka ev.	25 Č.	Bož. těla. Urb.	25 N.	(5)
26 Č.		26 N.	(3) Oculi.	26 N.		26 S.		26 P.		26 U.	Jana Burjana.
27 P.	Jana Zlatodst.	27 P.		27 P.		27 Č.		27 S.		27 U.	VII usnulých.
28 S.	Karla Vel.	28 U.		28 U.		28 P.	Vitalise m.	28 N.	(1)	28 S.	Petra a Pav.
29 N.	Sexagesima.			29 S.		29 S.		29 U.		29 P.	Paměl. s. Pav.
30 P.	Adelgundy p.			30 Č.		30 N.	(5) Rogation.	30 U.	Petronelly p.	30 P.	
31 U.				31 P.				31 S.			
Červenec		Srpen		Září		Říjen		Listopad		Prosinec	
1 S.		1 U.	Petra v okov.	1 P.	Jiří op.	1 N.	(19) Rem. vyzn.	1 S.	Všech svat.	1 P.	
2 N.	(6) Navst. p. M.	2 S.	Stěpána pap.	2 S.		2 P.	Leodegaria.	2 Č.	Dušíšek.	2 S.	
3 P.		3 Č.	Nalez. s. Stép.	3 N.	(15)	3 U.		3 P.		3 N.	(1) Advent.
4 U.	Prokopa op.	4 P.		4 P.	Viktorina m.	4 S.	Frant. vyzn.	4 S.		4 P.	Barbory p.
5 S.		5 S.	Matky b. sn.	5 U.		5 Č.		5 N.	(24)	5 U.	
6 Č.	(M. J. Husi.)	6 N.	(11) Pr. Kr. p.	6 S.		6 P.	Marka pap.	6 P.	Linhart a vyz.	6 S.	Mikuláše b.
7 P.	Vilhelma b.	7 P.	Afry m.	7 Č.		7 S.		7 U.		7 Č.	
8 S.	Kyliana s tov.	8 U.	Cyriaka s tov.	8 P.	Naroz. p. Mar.	8 N.	(20)	8 S.	Čtyr korunov.	8 P.	Početi p. Mar.
9 N.		9 S.	Romana m.	9 S.	Gorgonia m.	9 P.	Divise s tov.	9 C.	Theodora m.	9 S.	
10 P.	(7)	10 Č.	Favřince m.	10 N.	(16) Pos. k. Vác.	10 U.		10 P.	Přem. s. Lidm.	10 N.	(2)
11 U.		11 P.	Tibucia m.	11 P.	Prota a Jacint.	11 S.		11 S.	Martina b.	11 P.	
12 S.		12 S.	Klary p.	12 U.		12 Č.		12 N.	(25) Pět bratří.	12 U.	
13 P.	Markéty p.	13 N.	(12) Hippol. m.	13 S.		13 P.	Kolmana.	13 P.	Brikocho b.	13 S.	Luce p.
14 Č.		14 P.		14 Č.	Pov. s. Kříže.	14 S.	Kalixta pap.	14 U.		14 Č.	Nikasia b.
15 S.	Rozesnutí ap.	15 U.	Naz. v. p. M.	15 P.		15 N.	(21) Hedviky.	15 S.		15 P.	
16 N.	(8)	16 S.		16 S.	Lidmily m.*	16 P.	Havla op.	16 Č.	Otmara op.	16 S.	
17 P.	Alexia vyz.	17 Č.	Agapita m.	17 N.	(17) Lamp. v.	17 U.		17 P.		17 N.	(3) Moudr. b.
18 U.	Arnolda b.	18 P.		18 P.		18 S.	Lukáše ev.	18 S.		18 P.	
19 S.		19 S.		19 U.		19 Č.		19 N.	(26) Alšbět. vd.	19 U.	
20 Č.		20 N.	(13) Štěp. kr.	20 S.		20 P.		20 P.		20 S.	SD.
21 P.	Fraxedy p.	21 P.	Tim. a Symfor.	21 Č.	Matouše ap.	21 S.	XI tisíc děvic.	21 U.	Obět. p. Marie.	21 Č.	Tomáše ap.
22 S.	Máří Magd.	22 U.		22 P.	Mauricia. SD.	22 N.	(22) Korduly p.	22 S.	Cecilie p.	22 P.	SD.
23 N.	(9) Apollin. m.	23 S.	Bartolom. ap.	23 S.		23 P.	Soverina b.	23 Č.	Křiment. pap.	23 S.	SD.
24 P.	Kristiny p.	24 Č.		24 U.		24 P.	Kolumbana b.	24 P.	Chrysog. m.	24 N.	Stědřý večer.
25 U.	Jakuba ap.	25 P.		25 S.	(18) Poč. s. Jana.	25 S.	Kříspina m.	25 S.	Kateřiny p.	25 P.	Naroz. Kr. p.
26 S.	Anny vd.	26 S.		26 P.		26 Č.		26 N.		26 U.	Stěpána m.
27 Č.		27 N.	(14) Ruja m.*	27 S.		27 P.		27 P.	(27) Lina pap.	27 S.	Jana ev.
28 P.	Panteleona m.	28 P.	Augustina b.	28 Č.	Kosmy a Dam.	28 S.	Šim. a Judy.	28 U.		28 Č.	Mladětek.
29 S.	Marty p.	29 U.	Štěp. s. Jana.	29 P.	Václava m.	29 N.	(23)	29 S.	Saturnina b.	29 P.	Tomáše b.
30 N.	(10) Abdona m.	30 S.	Štást. a Zbožn.	30 S.	Michala arch.	30 P.		30 Č.	Oněřeje ap.	30 S.	
31 P.		31 Č.		31 S.	Jeronyma uš.	31 U.	Quintina m.			31 N.	Silvestra pap.
Levoča 1392		Lubica 1390		Lubica 1390		Levoča 1390		Hrabušice 1391		Levoča 1391	
		Spišská N. Ves 1391		Spišská N. Ves 1391							

poustevníka do Stojan a konče v prosinci uctěním památky sv. Barbory přímo v Levoči nebo v Hrabušicích. S vícero svátky hrál prim kostel sv. Jakuba v Levoči a mariánské svatyně v Ľubici a Spišské Nové Vsi. Druhá vlna odpustků v letech 1400–1402 přinesla výrazné zahuštění sítě, takže bylo snadné dosíci tarifních odpustků dokonce několikrát týdně, nicméně plnomocných pouze dvakrát do roka.

Ve společenské hierarchii svátků měly váhu především takové dny, kdy se prolínal světský i náboženský prvek.³² *Sacrum commercium* se promítalo i do obsahu odpustkových listin, neboť u většiny (proto)městských lokalit došlo k vědomému souběhu církevních svátků a mezníků hospodářského života. Tržní privilegia (týdenní i výroční) pro spišská města měst jsou dochována od poloviny 14. století. Termíny konání jarmarků se v retrospektivním pohledu často pojily s odpustkovými dny z papežských odpustkových listin.³³ Ne nadarmo se rozhodli Levočští pro volbu svátku sv. Havla a podobně uvažovali i spišští kanovníci, když do Říma přicházeli suplikovat o plnomocnou

³² Edith ENNEN, *Stadt und Wallfahrt in Frankreich, Belgien, den Niederlanden und Deutschland*, in: Festschrift Matthias Zender II, Bonn 1972, s. 1057–1075; Michal DRAGOUN, *Církevní svátky a hospodářský život ve středověkých Čechách*, in: *Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka, Jan Hrdina, Jan Kahuda* (edd.), Praha 2002, s. 271–297.

³³ Privilegia na výroční trhy spišských měst shrnuje Július BARTL, *Príspevok ku kategorizácii spišských miest a mestečiek v stredoveku*, *Historický časopis* 32, 1984, č. 1, s. 101–125; dále Ľubomír JUCK, *Obchod v mestách na Slovensku v 14. storočí*, *Historický časopis* 35, 1987, s. 256–277; zvl. s. 261; Ivan CHALUPECKÝ, *Trhové privilégium pre Starú Ľubovňu z roku 1364*, *Slovenská archivistika* 23, 1988, č. 2, s. 54–59; H. RUCIŇSKI, *Spoločensko-administratívna štruktúra Spiša*, s. 353–358.

poustevníka do Stojan a konče v prosinci uctěním památky sv. Barbory přímo v Levoči nebo v Hrabušicích. S vícero svátky hrál prim kostel sv. Jakuba v Levoči a mariánské svatyně v Ľubici a Spišské Nové Vsi. Druhá vlna odpustků v letech 1400–1402 přinesla výrazné zahuštění sítě, takže bylo snadné dosíci tarifních odpustků dokonce několikrát týdně, nicméně plnomocných pouze dvakrát do roka.

Ve společenské hierarchii svátků měly váhu především takové dny, kdy se prolínal světský i náboženský prvek.³² *Sacrum commercium* se promítalo i do obsahu odpustkových listin, neboť u většiny (proto)městských lokalit došlo k vědomému souběhu církevních svátků a mezníků hospodářského života. Tržní privilegia (týdenní i výroční) pro spišská města měst jsou dochována od poloviny 14. století. Termíny konání jarmarků se v retrospektivním pohledu často pojily s odpustkovými dny z papežských odpustkových listin.³³ Ne nadarmo se rozhodli Levočští pro volbu svátku sv. Havla a podobně uvažovali i spišští kanovníci, když do Říma přicházeli suplikovat o plnomocnou

³² Edith ENNEN, *Stadt und Wallfahrt in Frankreich, Belgien, den Niederlanden und Deutschland*, in: Festschrift Matthias Zender II, Bonn 1972, s. 1057–1075; Michal DRAGON, *Církevní svátky a hospodářský život ve středověkých Čechách*, in: Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka, Jan Hrdina, Jan Kahuda (edd.), Praha 2002, s. 271–297.

³³ Privilegia na výroční trhy spišských měst shrnuje Július BARTL, *Príspevok ku kategorizácii spišských miest a mestečiek v stredoveku*, Historický časopis 32, 1984, č. 1, s. 101–125; dále Ľubomír JUCK, *Obchod v mestách na Slovensku v 14. storočí*, Historický časopis 35, 1987, s. 256–277; zvl. s. 261; Ivan CHALUPECKÝ, *Trhové privilegium pre Starú Ľubovňu z roku 1364*, Slovenská archivistika 23, 1988, č. 2, s. 54–59; H. RUCIŇSKI, *Spoločensko-administratívna štruktúra Spiša*, s. 353–358.

indulgenci na den Nanebevstoupení Páně.³⁴ Shodnou strategii volili i zástupci městeček či tržních míst v regionu: Spišské Nové Vsi a snad i Ľubice.³⁵

Jak mohly papežské odpustky formovat náboženský život regionu? Příímých svědectví skýtají prameny nemnoho, přesto však stojí za zmínku, neboť zachycují alespoň horizont tušeného, v němž jsou obsaženy komunikační prvky, strategie a reálné uplatnění milostí v regionu. Při vědomí limitovaných možností převážně orální společnosti se média přenosu informací příliš nelišila. V tržních privilegiích Zikmundovy éry panovník příjemce přímo vybízí: „ (...) *Et hec volumus per fora et alia loca publica ubique in dicto comitatu palam facere proclamare*“, tak aby povědomost o novém jarmarku pronikla k nejširším vrstvám nejenom ve spádové oblasti.³⁶ Prioritní roli v církvi vyhrazeném prostoru plnila při vyhlašování nových odpustků nepochybně kazatelna a ve střednědobém horizontu i pravidelné konvokace duchovenstva Bratrstva 24 spišských farářů.³⁷

³⁴ Levočská privilegia zřejmě vzala za své při několika požárech města, pravděpodobně roku 1550, když vyhořel i městský archiv. Zmínka o jarmarcích na dny sv. Jakuba (patrocinia kostela) a sv. Havla se nachází ve statutu kovářského cechu z roku 1470. Srov. *Dejiny Levoče*, díl 1, ed. Michal SUCHÝ, Košice 1974, s. 80. Pro Spišské Podhradí byla výsada jarmaku na Nanebevstoupení Páně obnovena Vladislavem II. roku 1511 s odvoláním na starší zničená privilegia. Srov. *Supplementum analektorum terrae Scepusiensis*, pars II, ed. Michael SCHMAUK, Szepesváraljae 1889, s. 326–327, č. 188.

³⁵ Spišská Nová Ves získala právo výročního trhu od krále Zikmunda již roku 1408 na den Nanebevzetí P. Marie a po několik sousedních dní. Srov. BARTL, *Príspevok ku kategorizácii*, s. 110 a ZsO II, s. 162, č. 6265. Ľubici potvrdil starší právo týdenního trhu (1364) polský král Zikmund Starý v roce 1535 a současně ho rozšířil o jarmark na den Narození P. Marie. Originál je uložen v Štátnom archívu Levoča, pobočka Poprad, Magistrát mesta Ľubica, Perg. 12. Publikace *Ľubica. Zborník vydaný k 700. výročiu udelenia mestských práv*, ed. Jozef VOJTAS, Bratislava 1971, s. 85 tuto listinu pominula.

Sotva řešitelná je všetečná otázka prvotnosti světského nebo církevního prvku ve smyslu, zda výrazný náboženský mezník (patrocinium, dedikace kostela) doplněný o odpustek mohl později aspirovat na termín jarmarku nebo zda ekonomicky preferovaný termín byl motivem pro volbu odpustkového dne. Obě komponenty „života“ farní i obecní komunity se na Spiši vyvíjely od poloviny 13. století souběžně a v této komplementárnosti je nutné vzájemný vztah tržních a náboženských dnů posuzovat.

³⁶ ZsO II, č. 6265, udělení již zmíněného jarmarku Spišské Nové Vsi. Téměř identické mandační poznámky nesou tržní výsady z přelomu 14./15. století, jak je možné efektivně dohledat v elektronické verzi *Zsigmondkori oklevéltár I–VIII*, Budapest 1951–2001.

³⁷ V městském prostředí formovaném nárůstem pragmatických písemností lze počítat s rozesíláním listů informujících zástupce sousedních komunit o získané milosti.

Na stopu indulgencí coby jednoho ze spouštěcích prvků pozdně středověké náboženské mobility na Spiši nás přivádí drobná zmínka z církevního centra regionu. Na sklonku října 1478 se zaskvěl v nové kráse gotický chrám sv. Martina ve Spišském Podhradí. U příležitosti dedikace kostela byla sepsána listina, v níž se zmiňují zásluhy zvěčnělého ostríhomského arcibiskupa Jiřího de Pálócz, dřívějšího probošta spišské kapituly, který započal s přestavbou kostela a na dokončení díla odkázal značnou sumu peněz. Probošt přistoupil k rozšíření svatyně hlavně z prostorových důvodů, neboť byla malá a úzká a kanovníci, potažmo věřící, se v ní při uvádění kajícníků do církve, synodách a především slavnostních bohoslužbách spojených s udílením odpustků tísnili. Zůstává otevřené, zda se při svolávání aktuálních kardinálských a papežských indulgencí vzpomnělo také Bonifácovy listiny z roku 1402.³⁸

Druhý příklad možného vlivu odpustků se vztahuje k dnes zaniklým Stojanům, osadě na obchodní cestě z Popradu do Gánovců, vzdálené 2–3 km od Popradu.³⁹ Tamní kaple sv. Antonína příslušela k farnímu kostelu sv. Jiří

V pokročilejším pozdním středověku mohly být indulgence vizuálně prezentovány pomocí tzv. „tabularum ecclesie“. Ve farním kostele Žakovcích, okr. Kežmarok, se ještě na konci 17. století nacházela dřevěná tabule potažená pergamenem se zápisem o rekonsolidaci svatyně roku 1462. Srov. *Additamenta ad Initia*, ed. J. HRADSZKY, s. 234–235. Per analogiam není vyloučena podobná praxe ani ve vztahu k odpustkům.

³⁸ Listinu vydal *Analecta Scepusii sacri et profani I*, ed. Carolus WAGNER, Viennae 1773, s. 347–351, zvl. s. 348: „*Erat enim dicta ecclesia parva, stricta seu angusta, ut scilicet tempore indulgenciarum in certis festivitatibus eidem concessarum, nec non introductionis poenitentium in die Coena Domini, ac celebrationis S. Synodi, in eadem ecclesia tanta pressura, ut fere officiantes et ministri vix in eadem ad officia et ministerialia perficienda incedere poterant.*“ Podle Wagnera ji přetiskl Josephus HRADSZKY, *Initia progressus ac praesens status Capituli ad sanctum Martinum*, s. 117–121, zvl. s. 117. Ve vizitacích kapituly v letech 1700 a 1796 se zmiňují pouze mladší odpustky kolegia římských kardinálů a Pia II., *Additamenta ad Initia*, ed. J. HRADSZKY, s. 140, 317.

³⁹ Viz pozn. 10. K dějinám obce: J. VENCKO, *Dejiny štiavnického opátstva*, s. 255–257; B. POLLA, *Stredoveké zaniknuté osady na Spiši*, s. 186–187; Pavol JAKUBČIN, *Dejiny kláštora cistercitov v Spišskom Štiavniku*, Diplomová práce, Trnava 2007, s. 68–69; Michal SLIVKA, *Sídlisková a cirkevná štruktúra Spiša vo včasnú až vrcholnostredovekom období*, in: *Terra Scepusii*, s. 441 (mapa majetku cisterciáckého kláštora ve Štiavniku). Základy oktogonální stavby s pravoúhlým presbytářem odkryli v roce 1983 Michal SLIVKA, František JAVORSKÝ, *Výsledky archeologického výskumu na lokalite Poprad-Stojany*, in: *Archaeologia historica* 9, 1984, s. 193–214 (s. 201–202 o odpustcích roku 1390 a 1398), kteří se domnívají, že kaple vznikla po polovině 13. století na základech starší románské rotundy.

v nedaleké Spišské Sobotě.⁴⁰ Je pravděpodobné, že v průběhu 14. století došlo ve Stojanech k separačním snahám, které vyvrcholily na sklonku téhož století. Odstředivé tendence vycházely z kruhů majitelů největších pozemků a usedlostí, potomků komese Hildebranda, který získal roku 1264 darem od opata štiavnického kláštera majetky ve vsi spolu s rychtářskými pravomocemi. Prestiž kaple zvýšily nepochybně papežské odpustky z roku 1390, o něž se zřejmě zasadil magister Michal ze Stojan, odvozující svůj původ od zmíněného komese a vlastníci ve Stojanech kamenný dům a kurii. Církevně-emancipační kroky našly svůj výraz v dohodě, kterou za zprostředkování štiavnického opata Ladislava a Jana, doktora dekretů a hlavního královského kancléře (*comitis capelle et secretarii cancellarii regie maiestatis*) uzavřeli v roce 1393 magister Michal s Mikulášem Hekmannem, plebánem mateřského kostela ve Spišské Sobotě. Stojany získaly status kurátní kaple s vlastním knězem a Michalovi, jeho potomkům a hostům bylo přiznáno právo bohoslužeb a pohřbu při této svatyni. Za postoupení těchto práv měli správci mateřského kostela odvádět část obětí ze specifikovaných schránek na milodary (*truncus*) a rovněž obvyklé poplatky.⁴¹ V pozadí tohoto narovnání mohl být hypoteticky také spor o dělení

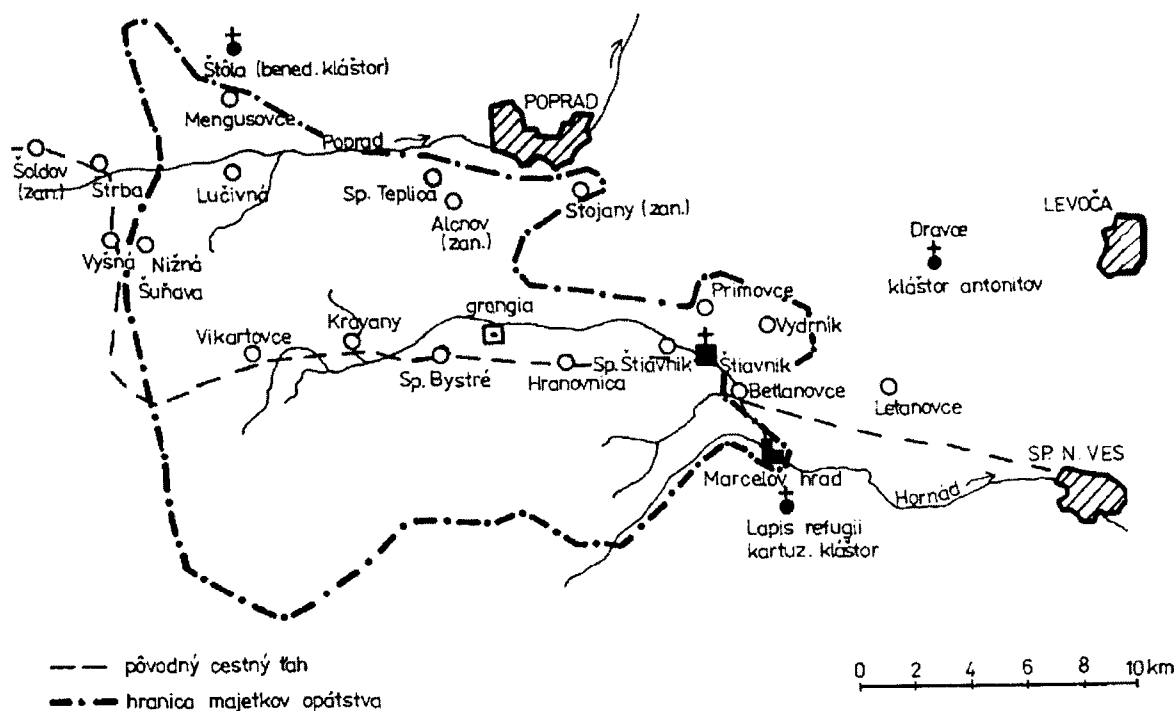
⁴⁰ ZsO I, s. 320, č. 2913, listina z 29.4. 1393, kterou vydal Pavel, kantor kapitulního kostela sv. Martina a generální vikář probošta spišské kapituly Jiřího Ladislavova. Rozepří ličím podle kopie listiny v Maďarském zemském archivu v Budapešti (Magyar Országos Léveltár, dále MOL), sign. DF 60993. Kaple je poprvé zmíněna právě v odpustcích z roku 1390.

⁴¹ MOL DF 60993 „(...) *concordarunt coram nobis perpetuis temporibus stare et valere, quod predictus discretus vir dominus Nicolaus plebanus a subiectione dicte capelle beati Antonii et ipsius magistri Michaelis, familie sue, hospitum circa eum habitantium et sedencium et ab omni onere ipsum contingente ex certis et legitimis causis absolvisset et absolvit, dans ipsam capellam alteri presbitero locandi et ipsis sepulturam in ipsa vel alias, ubi maluerint, eligendi et ad divina percipienda et habenda more ceterorum fidelium Christi se transferendi plenam et omnimodam voluntatem, quantum spectasset et spectaret ad ipsam. In recompensam vero premissae alienacionis capelle et iurium suorum et in signum ac recognitionem subiectionis materni ecclesie beati Georgii predictae et ut a subiectione predictae materni ecclesie alieni existant predicto domino plebano et suis successoribus plebanis unum medium truncum maccellorum a fine truncorum meridionalis partis, a fine occidentali tertium infra computando cum pretio seu solutione de ipso proveniente propterea possideri pro oblacionibus per ipsos ipsi materni ecclesie offerre solitis et pro expensis in ipsa lite factis quinque florenum monete usualis numeri et computi Scepusiensis dedisset et donasset possideri (...)*“.

hotovosti nebo almužen z udělovaných odpustků. V roce 1398 se kamenná svatyně vzpomíná spolu s dalšími kostely na území štiavnického opatství jako „*ecclesia*“. Slibný vývoj k plné dimembraci narušil král Zikmund, který roku 1411 postoupil Stojany do držby Spišské Sobotě, aniž by vzal v úvahu nároky zmíněného Michala.

Zatímco v předchozích dvou krátkých exkurzech jsme se pohybovali na půdě domněnek nižšího řádu, následujícím příkladem se pokusíme prokázat působení papežských odpustků zřetelněji. V polovině července roku 1398 se v chorvatském Knině sešli z pověření Zikmunda Lucemburského preláti z adriatických biskupství k diplomatickému jednání s Ladislavem Neapolským. Mezi nimi se pohyboval také kninský biskup Ladislav ze spišské Vlkové (dříve Farkašovce), jenž se po obsazení města králem Ladislavem roku 1395 uchýlil ze své rezidence na Spiš a stal se – snad na zásah uherského krále – o rok později správcem a provizorem cisterciáckého kláštera ve Štiavniku, jimž zůstal až do své smrti roku 1412.⁴² Politické mise v létě 1398 využil k získání kolektivní odpustkové listiny, kterou vydal společně s arcibiskupem splitským a šestnácti dalmatskými biskupy pro štiavnický klášter a patnáct kostelů i kaplí na své doméně.

⁴² K dějinám kláštera a osobnosti Ladislava z Vlkové viz J. VENCKO, *Dejiny štiavnického opátstva*, zvl. s. 59–61; Michal SLIVKA, *Cisterciiti na Slovensku*, *Archaeologia historica* 16, 1991, s. 101–117, zvl. s. 101–106; M. SLIVKA, H. RUCIŇSKI, *Sídlisková a cirkevná štruktúra*, s. 441 (mapa majetku cisterciáckého kláštera ve Štiavniku); nejnověji přínosně P. JAKUBČIN, *Dejiny kláštoru cistercitov v Spišskom Štiavniku*, s. 32–39.

Majetky cisterciáckého opátství ve Štiavniku

V září připojil v Ostřihomi k listině svůj povinný konsens se stočtyřicetidenními odpustky tamní metropolita Jan a nejpozději v listopadu téhož roku doputovala listina na Spiš, kde došlo k jejímu hodnověrnému přepsání na žádost Jana a Antoše, faráře a rychtáře ve Vikartovcích.⁴³

⁴³ Originál listiny (29,6 x 20,7 cm) se nachází v Archivu biskupského úřadu Spišská kapitula, fond Hodnověrné místo Spišská kapitula, sign. Scr. 9. Fasc. 14. Nr. 28. Indulgence nebyla dosud vydána; rozličné výtahy bez uvedení místa uchování listiny přinesli: *Analecta Scepusii sacri et profani III*, ed. Carolus WAGNER, Possonii et Cassoviae 1778, s. 154–155; *Additamenta ad Initia*, ed. J. HRADSKÝ, s. 682; J. VENCKO, *Dejiny štiavnického opátstva*, s. 59 (s mylným vztahením místa vydání do Říma); M. SLIVKA, *Cisterci na Slovensku*, s. 104; *Dejiny Popradu*, s. 60. Náhradní regist v ZsO I, s. 595, č. 5407 (1398–07–15), s. 615–616, č. 5594 (1398–11–23). Do kontextu dějin opátství zasadil odpustky P. JAKUBČIN, *Dejiny kláštera cistercitov*, s. 34. Ke studiu jsem užil fotokopii z MOLu, sign. DF 263 199. – Odpustky získaly nejenom všechny svatyně štiavnického klášterství – konventní chrám Panny Marie, kostel sv. Marie Magdalény v Hranovnici, sv. Michala v Spišskom Bystrom, sv. Alžběty v Kravanech, sv. Martina ve Vikartovcích, sv. Šimona a Judy ve Vydrníku, sv. Šimona a Judy v Šuňavě, sv. Petra a Pavla v Lučivné, sv. Tomáše v Mengusovcích, sv. Ducha ve Spišské Teplici, sv. Doroty v zaniklém Alcnově u Popradu, ale také nám již známé kostely sv. Antonína ve Stojanech a sv. Vavřince s kaplí sv. Barbory v Hrabušicích, včetně kostela sv. Pavla ve Vlčové a kostela sv. Marie Magdaleny v Rakúsoch. Ve Stojanech náleželo klášteru *dominium directum*, byť většina pozemků ve vsi byla dlouhodobě pronajata hostům (viz pozn. 39). U Vlčové a Rakús je pravděpodobné, že patřily

Samostatný postup zástupců obce Vikartovce poněkud relativizuje na první pohled logický soud o počátečním impulsu k získání odpustků, který měl vyjít od opata Ladislava. Není nikterak vyloučeno, že se na něj obrátili zástupci venkovských elit klášterství a požádali ho, zda by jim z moci svého úřadu a postavení nedopomohl k spirituální milosti, tak jak se s ní mohli seznámit u svých sousedů v obcích Společenstva spišských Sasů.⁴⁴ Vždyť už na samotných východních hranicích klášterní domény ležely Hrabušice i Stojany, a do Ľubice, Levoče nebo Spišské Nové Vsi netrvala cesta déle než půlden. Odpustkové privilegium, které Ladislav z Vlkové v Knině obratně vyprosil, jistě překonalo lecjaká očekávání. Místo jednoho, dvou termínů, známých z raných Bonifácových listin, nabízelo věřícím pestrý rejstřík christologických, mariánských a apoštolských svátků, včetně nedělí, kdy mohli po splnění předepsaných podmínek (návštěva kostela a složení almužny aj.) získat čtyřicetidenní odpustky.⁴⁵ Zřejmě nepochybíme, když budeme nezvyklé kolektivní privilegium považovat za vědomou, pravděpodobně levnější a dostupnější imitaci Bonifácových listin pro jednotlivé kostely a jejich oltáře na střední Spiši. Svorníkem mezi oběma oblastmi se staly menší obce Stojany a Hrabušice, které na krátký čas zastínily výši udělovaných odpustků dokonce i spišská města na čele s Levočou. Miska vah se vychýlila na druhou stranu až

k rodovému majetku Ladislava z Vlkové, srov. P. JAKUBČIN, *Dejiny kláštora cistercitov*, s. 34, 70. Hrabušice jako obec saského společenství se rozkládaly v bezprostředním sousedství domény a s klášterem udržovaly dlouhodobé vztahy založené především na pronájmu klášterních pozemků. Tamtéž, s. 64.

⁴⁴ MOL DF 263 199: „... *accedens nostram in presenciam* [tj. před Jana, biskupa záhřebského a Ladislava, opata štiavnického kláštera] *discretus vir Johannes, plebanus de villa Wykardi una cum Antos iudice de eadem quoddam privilegium plurimorum pontificum seu prelatorum sigillis ipsorum ac nostrorum consignatum super indulgenciis certis ecclesiis a eodem nominatis et signanter ecclesie ipsorum parrochali in eadem villa Wykardi in honore beati Martini confessoris constructa concesset (!) gracie nobis humiliter supplicando, ut dictum privilegium transsumi et nostris litteris privilegialibus de verbo ad verbum inserere dignaremur ad cautelam, cuius tenor sequitur.*“

⁴⁵ Dispozice listiny neodráží pevný formulář papežské kanceláře, ale drží se spíše skladby kolektivních odpustkových listin 14. století. Na sklonku 14. století však odpustky několika vydavatelů v intitulaci jediné listiny představovaly daleko spíše raritu než odpustkovou každodennost. Více k tomu Alexander SEIBOLD, *Sammelindulgenzen. Ablassurkunden des Spätmittelalters und der Frühneuzeit*, Köln-Weimar-Wien 2001, s. 38–47, 190–200.

v letech 1400–1402, když se na Spiš dostaly buď hodnotnější tarifní papežské milosti (Olcava, Matejovce, Dravce), nebo dokonce plnomocné indulgence (Levoča, Spišská kapitula). Jak vypadal případný konkurenční boj o věřící a jejich almužny v regionu doslova přesyceném odpustky, nejsme schopni pro absenci jiných pramenů posoudit. Jedním dechem můžeme s podobným výsledkem dodat, že našemu rozlišení uniká i bližší posouzení faktu, zda byl kolektivní odpustek získán „jen“ coby *imitacio* spirituální novinky, nebo zda se v jeho vyžádání skrýval vědomý konkurenční prvek vůči úspěšnějším obcím saského společenství, případně spojoval oba momenty. V materializovaném vidění světa bychom mohli v akci opata vidět také vědomou snahu, jak zabránit odlivu finančních prostředků nebo jejich movitého ekvivalentu za hranice klášterního panství.

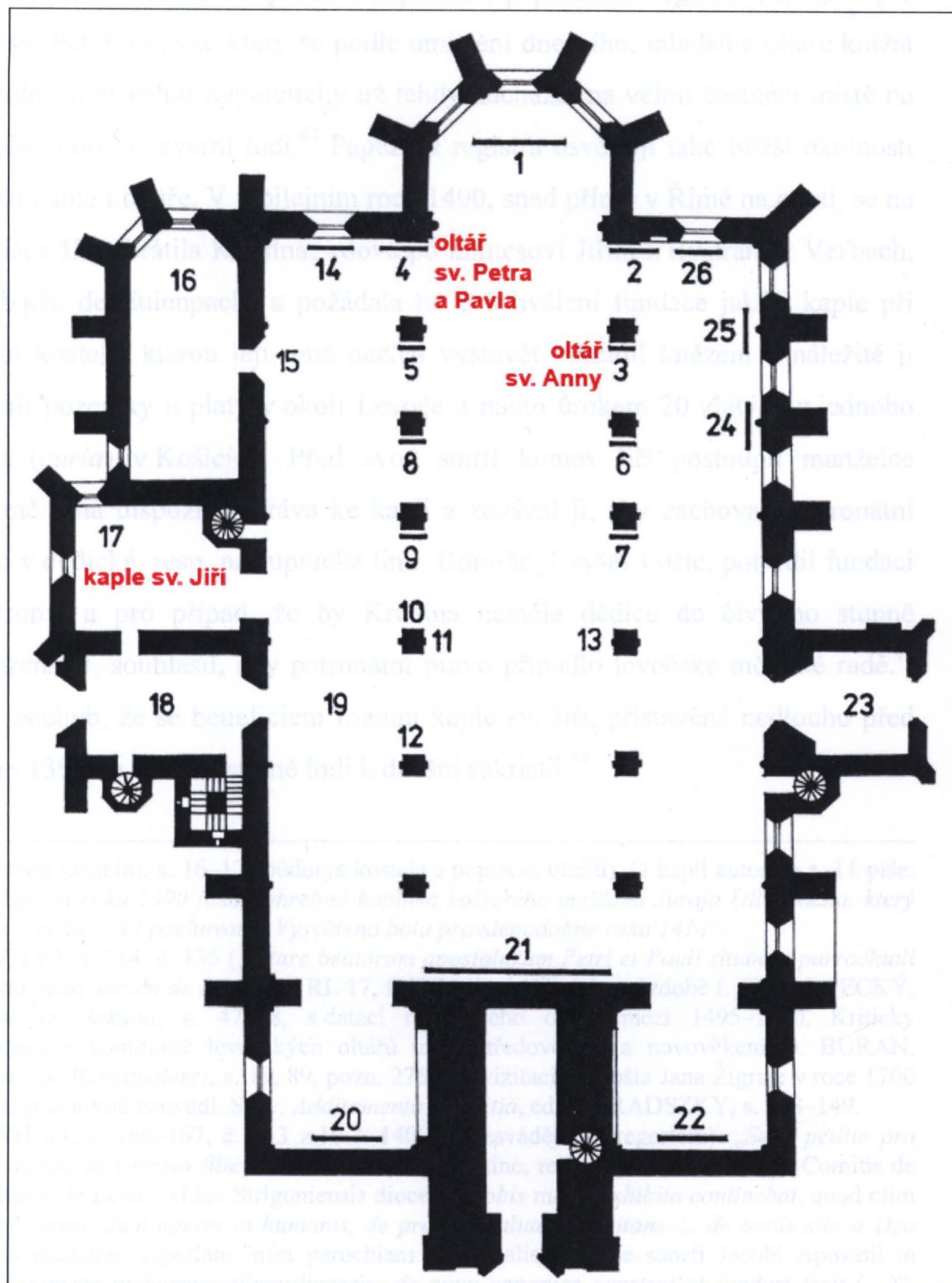
Štiavnický opat a přední mužové obce Vikartovce vděčí příznivým okolnostem, že jejich jména zůstala zachována pro paměť dalším generacím. U papežských indulgencí zůstávají osoby, které se zasloužily o jejich získání, nejčastěji v anonymitě; spišské listiny nejsou žádnou výjimkou. Zpravidla a oprávněně se soudí, že za prosebníky se skrývají držitelé beneficií nebo/a patronátní vrchnost, farní obec, případně movití jednotlivci farního obvodu.

V závislosti na míře dochování komplementárních pramenů může historik místy poodhrnout pomyslnou oponu a vyprávět příběh... V jednotě místa, času a děje se přenesme do Levoče na konci 14. století.

Řadu spišských a levočských odpustků spoluotevívá v prosinci roku 1390 milost pro kapli sv. Jiří „*in latere parrochialis ecclesie sancti Jacobi*“.⁴⁶ K ní se

⁴⁶ MVH I/3, s. 114, č. 134, RL 17, f. 196r-v. Z hojné literatury ke kostelu sv. Jakuba vybíráme pouze novější tituly: E. MAROSI, *Architektúra prvej polovice 15. storočia na Spiši a východnom Slovensku. Dóm sv. Alžběty v Košiciach*, s. 209–212 (k chronologii levočského chrámu podle kaple sv. Jiří); Dušan BURAN, *Studien zur Wandmalerei um 1400 in der Slowakei. Die Pfarrkirche St. Jakob in Leutschau und die Pfarrkirche St. Franziskus Seraphicus in Poniky*, Weimar 2002, s. 20–21 (souhlas s předpokladem dokončení kostela mezi lety 1360–1380); F. JAVORSKÝ, *Levočské kostoly v kontexte dejín mesta*, s. 33–60, zvl. 40–45, 54 (půdorys kostela s vyznačením stavebních fází); Ivan CHALUPECKÝ, *Chrám sv. Jakuba v Levoči*, Martin 1991, s. 8–11 (severní předsíň kostela s kaplí sv. Jiří, nejstarší

Půdorys kostela sv. Jakuba v Levoči

pojí nejenom časově, ale přímo i zápisem v papežském registru odpustek pro oltář sv. Petra a Pavla, který se podle umístění dnešního, mladšího oltáře knížat apoštolů mohl velmi hypoteticky už tehdy nacházet na velmi čestném místě na předělu chóru a severní lodi.⁴⁷ Papežská registra osvětlují také bližší okolnosti vzniku kaple i oltáře. V jubilejním roce 1400, snad přímo v Římě na pouti, se na Bonifáce IX. obrátila Kristina, vdova po komesovi Jiřím z Bystran (z Vel'bach, Ulenbach, de Eulenpach) a požádala ho o schválení fundace jakési kaple při farním kostele, kterou její muž nechal vystavět, obsadil knězem a náležitě ji obvěnil pozemky a platy v okolí Levoče a nadto úrokem 20 zlatých z jednoho dvora (*curia*) v Košicích. Před svou smrtí komes Jiří postoupil manželce Kristině plná dispoziční práva ke kapli a zavázal ji, aby zachovala patronátní právo v dědické, resp. nástupnické linii. Bonifác jí vyšel vstříc, potvrdil fundaci i patronát a pro případ, že by Kristina neměla dědice do čtvrtého stupně příbuzenství, souhlasil, aby patronátní právo připadlo levočské městské radě.⁴⁸ Není pochyb, že se beneficiem rozumí kaple sv. Jiří, přistavěná nedlouho před rokem 1390 na severní straně lodi k dnešní sakristii.⁴⁹

přístavbou kostela), s. 16–17 (půdorys kostela s popisem oltářů). O kapli autor na s. 11 píše: „Vznikla asi roku 1390 jako pohřebná kaplnka košického mešťana Juraja Ullenbacha, který byl v nej roku 1392 pochovaný. Vysvětená bola pravdepodobne roku 1414“.

⁴⁷ MVH I/3, s. 114, č. 135 („*altare beatorum apostolorum Petri et Pauli situm in parochiali ecclesia beati Jacobi de Lewthe*“), RL 17, f. 197r. K oltáři a jeho výzdobě I. CHALUPECKÝ, *Chrám sv. Jakuba*, s. 47–48, s datací retáblového oltáře mezi 1495–1500. Kriticky k prostorové kontinuitě levočských oltářů mezi středověkem a novověkem D. BURAN, *Studien zur Wandmalerei*, s. 19, 89, pozn. 275. Ve vizitaci probošta Jana Žigraje v roce 1700 se oltář jmenovitě neuvádí. Srov. *Additamenta ad Initia*, ed. J. HRADSZKY, s. 148–149.

⁴⁸ MVH I/4, s. 166–167, č. 213 z 10.2. 1400 (se zavádějícím regestem): „*Sane petitio pro parte dilecte in Christo filie, nobilis mulieris Christine, relicte quondam Georgii Comitiss de Eulenpach de Leuze, vidue Strigoniensis diocesis, nobis nuper exhibita continebat, quod olim dictus Comes, dum ageret in humanis, de propria salute recogitans ... de bonis sibi a Deo collatis quondam capellam infra parochiam parochialis ecclesie sancti Jacobi Apostoli in oppido Leucza in Scepus, dicte diocesis, de novo canonice construi et fundari fecit (...)*“ (kursivou označena formulářová část listiny). Vel'bachy (Eulenpach, Ewlenbach) u Spišských Vlach, jedna z protoměstských lokalit společenstva spišských Sasů, dnes nesou název Bystrany.

⁴⁹ Její přesná poloha i plné zasvěcení „(...) *capellam lapideam ad honorem dei omnipotensis, almeque eiusdem genitricis, omniumque sanctorum et specialiter sancti Georgii martiris fundatam, constructam ac demum consecratam, dedicatam, contiguam ecclesie parochiali*

V druhé listině stejného data vznesla Kristina obdobnou prosbu spojenou s oltářem sv. Petra a Pavla v kostele sv. Jakuba v Levoči, který opět založil komes Jiří „*pro suo suorumque progenitorum et filiorum animarum salute*“ a zřídil při něm oltářnické beneficium hmotně vybavené částí jeho majetku a pozemků v „Nadisch“ a platem z jeho domu a dvora (*curia*) v Košicích v hodnotě 12 zlatých.⁵⁰ Za toto zajištění zavázal speciálního kněze k sloužení věčných, zádušních mší (*missa perpetua*) na jeho památku, která vtesaná do kamene přetrvala dodnes. Poslední připomínkou pozemské pouti fundátorovi zůstává totiž náhrobní deska v kapli sv. Jiří, zřejmě nejstarší s textem dochovaná ze Spiše, s Jiřího úplným erbem a nápisem: „*Anno domini millesimo cccxcii in octava corporis Christi [20. 6. 1392] obiit Georgius Ulenbach fundator huius capelle. Orate pro eo*“.⁵¹

Propojíme-li si několik nesporných fakt, ukazuje se profil fundátora v ostřejším světle. Jiří byl nejspíše movitý a úspěšný levočský měšťan, který se časem zakoupil v Bystranech (Eulenbach) a jisté majetky držel i v sousedních

beate Jacobi apostoli maioris de eadem in parte septentrionali (...)“ jsou udány např. v listině Archivu města Košice, sign. Schwarzenbachiana č. 130, z 27.10. 1418. Regest též ZsO VI, s. 601, č. 2458. Pracovníkům Městského archivu Košice bych chtěl vyslovit poděkování za zaslání kopie listiny.

⁵⁰ MVH I/4, s. 167, č. 214. Lokalitu „Nadisch“ nelze zcela jednoznačně určit. V úvahu přicházejí buď Trst'any a Trstené, severovýchodně a jižně od Košic, pokud akcentujeme vztah ke Košicím, nebo Trst'any a Sobranec na Spiši. Spišské variantě bychom rádi dali přednost, neboť Trst'any v okrese Spišská Nová Ves se nacházejí pouhé 4 km od Bystran (Eulenbachu), po nichž se komes Jiří psal. K lokalizaci osady „Nadasch, Nadisch“ viz Ondrej R. *Acta iudiciaria civitatis Cassoviensis 1395–1405*, München 1994, s. 67, pozn. 62. Ke starším dějinám Trst'an v okrese Spišská Nová Ves viz H. RUCIŃSKI, *Dzieje polityczne Spiszu do końca XV wieku*, in: *Historia Scepusii* I., s. 288–289. A. FEKETE NAGY, *A Szepesség területei*, s. 168–171.

⁵¹ Juraj ŠEDIVÝ, *Stredoveká spišská písomná kultúra*, in: *Historia Scepusii*, s. 501, 512, s paleografickým prepisem. Náhrobník se stručným popisem erbu zmiňuje také I. CHALUPECKÝ, *Chrám sv. Jakuba*, s. 91, a většina prací věnující se stavbě středověkého levočského kostela (např. tituly v pozn. 46), neboť prokazatelné vročení náhrobku je jediný z jistých mezníků chronologie stavby chrámu do počátku 15. století. Vyobrazen v Mária RÁKOCIOVÁ-CHALUPECKÁ, *Heraldické a epigrafické pamiatky v Chráme svätého Jakuba v Levoči*, Diplomová práca. Bratislava 1981, s. 26, 61, jejíž reprodukci v obrazové příloze přejímám.

Náhrobní deska komese Jiřího z Veľbach (zemř. 1392)
v kapli sv. Jiří farního kostela sv. Jakuba v Levoči

Trst'anech.⁵² Společenský vzestup mezi urozence (*comes*) či erbovní měšťany symbolizoval erb, v němž se promítá jak jeho měšťanský původ (merk ve znaku), tak nobilitace (sova = Eule jako mluvící znamení).⁵³ S prostředím městských elit ho pravděpodobně spojovala i jeho mladší choť Kristina, která pocházela z Košic.⁵⁴ Zřejmě bezdětní manželé se rozhodli směnit pozemské statky za nebeské a při čerstvě dostavěném nebo dostavovaném kostele sv. Jakuba, centru náboženského i politického života Spiše, založili se souhlasem faráře, přísežných, konšelů a měšťanů samostatnou kapli.⁵⁵ Její

⁵² MVH I/4, č. 167, č. 213 „*Georgii Comitis de Eulenpach de Leuze*“. V listině z roku 1418 je uváděn „*Georgius dictus Ewlenbach, olim civis dicte civitatis nostre*“ (viz pozn. 51).

⁵³ Na štítu je položen merk v podobě obráceného patriaršího kříže. Z jeho hlavní osy vybíhají v horní třetině na obě strany dvě krokve. Na štítu je přilbice s přikryvadly. Klenot představuje sova s roztaženými křídly a výrazným zahnutým zobákem. – Na mnohoznačnost titulu *comes* upozornil v poslední době H. RUCIŇSKI, *Prowincja saska na Spiszu*, s. 84; TÝŽ, *Dzieje polityczne Spiszu do końca XV wieku*, s. 288; Peter LABANC, *Malý slovník najdôležitejších historických termínov z dejín stredovekého Spiša*, in: *Historia Scepusii*, s. 551. Označení *comes* se objevuje u spišských županů (*comes Scepusiensis*), grófů spišských Sasů (*comes Saxonum, comes provincie*), ale také u představitelů některých významných šlechtických rodů a členů královské družiny, a dokonce i u čelných představitelů městské a vesnické samosprávy (rychtáři a snad i konšelé a přísežní). Při vědomí monumentalitě memoriálního místa není zcela vyloučeno, že Jiří mohl být jedno volební období i grófem spišských Sasů, byť pro tuto indicii prameny neposkytují žádnou oporu. V jediném seznamu těchto grófů, který publikoval A. FEKETE NAGY, *A Szepesség területi*, s. 345–350, se jeho jméno nenachází. Proto bude zřejmě realitě bližší chápat v tomto případě označení *comes* ve smyslu příslušnosti ke spišské nobilitě. K „feudalizaci měšťanstva“ na Spiši od 2. poloviny 13. století přinesl cenné postřehy Petra LABANCE, *Vývoj šľachty na Spiši do konca 13. storočia*, Diplomová práce, Trnava 2007, s. 52, 58. Není bez zajímavosti, že právě „Nadasd“ / Trst'any o čtyřech poplužích dostal roku 1258 do držení roku levočský měšťan Goblin doložený roku 1257 jako gróf spišských Sasů, a jeho bratr Terman za roční poplatek ve zlatě. Tamtéž, s. 17, 52–53, podle CDSI II, s. 415, č. 599 a CDP VI, s. 114–115, č. 76.

⁵⁴ Kristina zemřela krátce před říjnem 1418, srov. ZsO VI, s. 601, č. 2458 a pozn. 49. Domnívám se, že pocházela z přední košické rodiny a jejím věnem mohl být dům, z něhož později plynula renta ke kapli sv. Jiří. O. R. HALAGA, *Acta iudiciaria*, s. 142, č. 2370 (rok 1398), s. 190, č. 3368 (rok 1400), zmiňuje bez bližšího určení „*domina(m) Cristina(m)*“. Ztotožnění s vdovou po komesovi Jiřím se přímo nabízí, neboť v listině vydané košickou městskou radou roku 1413 je Kristina titulována „*domina Cristina, relictā condā Georgii Eülenbach*“. Srov. pozn. 58. Úzké personální spojení s východoslovenskou metropolí dokládá i odpustek pro košický kostel sv. Alžběty, získaný v Římě v roce 1392. Srov. pozn. 15.

⁵⁵ Souhlas vyplývá z listiny z roku 1418 (viz pozn. 49), ZsO VI, s. 601, č. 2458: „*(...) capellam lapideam [...] favore et consensu domini plebani ecclesie predicte, iudicis, iuratorum, consulum, universorum quoque civium civitatis antedictae perfecissent (...)*“. Bezdětnost páru vyplývá mj. z usilovné snahy právně pojistit fundaci a patronátní poměry, jak dokládá MVH I/4, s. 166, č. 213; ZsO VI, s. 601, č. 2458.

zasvěcení volil Jiří podle svého osobního patrona – sv. Jiří a kapli si určil za místo posledního odpočinku, jak o tom svědčí dochovaný Ulenbachův náhrobek.⁵⁶ Poslední roky a měsíce svého života se Jiří se ženou postarali i o spirituální výbavu beneficií. V Římě, kam se snad spolu s dalšími Levočany u příležitosti jubilejního roku 1390 vydal, si vyprosil odpustky pro kapli sv. Jiří a rodový oltář sv. Petra a Pavla, které fundoval. Není vyloučeno, že v předtuše blízké smrti se ještě v zimě roku 1392 zasadil o odpustky pro oltář sv. Jana Křtitele, Marie Magdaleny, Barbary a Heleny v téže kapli. Indulgence pro košický kostel sv. Alžběty se stejným datem vydání vede k domněnce, že na spásu a *memorii* zbožného páru mělo být pamatováno i v místě, odkud pocházela jeho manželka.⁵⁷ Když Jiří v červnu 1392 skonal, zasadila se Kristina o nenapadnutelné právní zajištění fundací u nejvyšší duchovní autority – papeže a snad přitom již podruhé roku 1400 navštívila Řím, kde se slavil jubilejní rok. Jména kaple navýšila o dalších 12 zlatých „*pro conservatione capelle divini quoque cultus in eadem*“ a testamentárně tuto roční rentu z mlýna, louky a sadu pod Levočou odkázala správcům benefícia.⁵⁸

Svého muže přežila téměř o čtvrtstoletí a také poslední dvě zmínky ji zachycují v souvislosti se zvěčnělým manželem. V první polovině roku 1413 se Kristina spolu s Mikulášem Feystrippem, kaplanem kaple sv. Jiří, rozhodli prodat dům a část mlýna v Košicích tamnímu měšťanovi Ondřeji Langovi za 30 zlatých. Nový majitel se ovšem zavázal odvádět pravidelný roční plat 20 zlatých správci této kaple a dalších 10 zlatých k oltáři sv. Petra a Pavla v chrámu sv. Jakuba v Levoči.⁵⁹

⁵⁶ Srov. pozn. 51.

⁵⁷ Srov. pozn. 14 a 54.

⁵⁸ ZsO IV, s. 188, č. 735 z 10. 6. 1413. Listina je uložena v Štátnom archíve v Levoči, fond Magistrát města Levoče, sign. 6-3-22. K dispozici jsem měl fotokopii z MOL, sign. DF 258920.

⁵⁹ ZsO IV, s. 188, č. 735. Rychtář a přísežní města Košice inserují listinu (10. 6. 1413, Košice), kterou jim předložil košický konšel Andreas Lang. Kněz Mikuláš Feystripp pocházel zřejmě také z Košic, neboť v tamní městské knize je k roku 1393 zmíněn jeho příbuzný

Kristina zemřela zřejmě v létě roku 1418, kdy ji levočští konšelé vzpomínají jako „*uxor (...) felicis memorie*“. Oprávněně jí měli zač děkovat, neboť jim odkázala s odvoláním na papežské listiny patronát ke kapli sv. Jiří a dispoziční právo k fundačnímu kapitálu benefícia – domu na košickém náměstí.⁶⁰ Její volba se nakonec ukázala být správnou: ještě v análech levočského rychtáře Konráda Spervogela se k roku 1516 zmiňuje: „*Domus, quae Leutschoviensis dicitur, in foro Cassoviensi, spectat ad Capellam S. Georgii, quae Leutschoviae est, censumque ejus Capellanus percipit. Collatores vero, et protectores sunt Leutschovienses*“.⁶¹ V kapli, kterou se svým mužem založila, našla zřejmě po jeho boku poslední odpočinek.⁶²

Drobné *curriculum vitae* není nijak samoúčelné, když si uvědomíme, že na přelomu 14.–15. století vznikaly ve sv. Jakubu rozsáhlé obrazové cykly (sedm skutků milosrdenství a sedm smrtelných hříchů nebo cyklus ze života sv. Doroty), hlavní oltář i sochařská výzdoba, dnes torzovitě dochované. Jejich objednavatelé, snad s výjimkou levočského faráře Hermanna, unikají pro enormní ztráty místních pramenů poznání, na což narazil i Dušan Buran, autor výtečného umělecko-historického rozboru svatojakubských cyklů v kontextu měšťanského fundátorství, mecenátu a sebe prezentace v Levoči.⁶³

Chunz Faystry, což posouvá domněnku o místním původu Kristiny na hranici jistoty. Srov. O. R. HALAGA, *Acta iudiciaria*, s. 46, č. 41.

⁶⁰ Viz pozn. 49, regest ZsO VI, s. 601, č. 2458 (27.10. 1418, Levoča). Levočští konšelé vysvědčují, že Jiří, řečený Eulenbach, měšťan levočský a jeho žena Kristina, oba již zesnulí, založili kapli sv. Jiří v kostele sv. Jakuba ve městě. Před smrtí přenechala Kristina patronátní právo ke kapli městské radě v Levoči.

⁶¹ Conradi SPERFOGEL *Contracti Annales Scepusienses*, in: *Analecta Scepusii sacri et profani II*, (ed.) Carolus Wagner, Viennae 1774, s. 133; v překladu Sperfoglovy kroniky, ed. a trans. Július Sopko, in: *Kroniky stredovekého Slovenska*, Budmerice 1995, byla tato část vynechána. Roku 1476 levočský dům v Košicích vyhořel, ale byl opět obnoven. Srov. J. SOPKO, *Stredoveké latinské kodexy*, s. 223; Hain Gáspár *Lőcsei Krónikája*, edd. Jeremos BAL, Jenő FÖRSTER, Aurél KAUFFMANN, Lőcse 1910–1913, s. 17, zmínka o majetku a dosazení kaplana k roku 1516.

⁶² Funerální památky středověkého i mladšího původu byly z kostela odstraněny roku 1753, případně i později. Srov. D. BURAN, s. 44, pozn. 126.

⁶³ D. BURAN, *Studien zur Wandmalerei*, zvl. s. 16, 21–112, 218, 222 (levočské malby jako příklad měšťanských fundací); Milan TOGNER, *Vyvrcholenie sakrálného monumentálneho*

Intenzivní průnik papežských odpustků na Spiš souvisí na obecné úrovni s právní, společenskou, hospodářskou, církevní a etnickou výlučností regionu v rámci uherského království.⁶⁴ Saským hostům, kteří na pozvání uherských panovníků v několika vlnách kolonizovali do poloviny 13. století slabě osídlenou oblast horního toku řeku Popradu a Hornádu, přiznali králové řadu privilegií, zajišťující zpočátku etnicky vnímané pospolitosti správní a církevní autonomii s dvěma nejvýznamnějšími atributy: svobodnou volbou rychtáře a faráře v saských obcích.⁶⁵ Nejpozději na přelomu 13./14. století se ze sídlišť řídicím se saským právem vytvořil samosprávný celek – Společenstvo spišských Sasů (o 43 lokalitách) a před polovinou 14. století na něj volně navazující Provincie 24 měst – tj. důležitějších saských lokalit městského, protoměstského i vesnického charakteru na čele s voleným hrabětem/grófem (*comes saxonum*).⁶⁶ K integračním tendencím souběžně docházelo i u spišsko-saských duchovních, kteří se v průběhu 2. poloviny 13. století sdružili v korporaci, základu pozdějšího Bratrstva 24 královských farářů čili spolku duchovních výhradně saských obcí, kteří se pravidelně scházeli a dbali na svůj vzdělanostní standard.⁶⁷

maliarstva okolo roku 1400, in: Dejiny slovenského výtvarného umenia, s. 237–244, 678–680.

⁶⁴ Postačuje odkaz na nejnovější zpracování dějin Spiše: *Terra Scepusiensis a Historia Scepusii*, Vol. I; H. RUCIŃSKI, *Prowincja saska na Spiszu; Dejiny Levoče*, ed. M. SUCHÝ, s. 47–127. V souvislosti s migracemi kolonistů do střední Evropy je důležitá práce Adrienne KÖRMENDY, *Melioratio terrae. Vergleichende Untersuchungen über die Siedlungsbewegung im östlichen Mitteleuropa im 13.–14. Jahrhundert*, Poznań 1995, zvl. s. 43–63.

⁶⁵ Dietrich KURZE, *Pfarrerwahlen im Mittelalter. Ein Beitrag zur Geschichte der Gemeinde und des Niederkirchenwesens*, Köln-Graz 1966, s. 451–460; M. MAREK, *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, zvl. s. 135–171.

⁶⁶ Ivan CHALUPECKÝ, *Prehľad vývoja verejnej správy na Spiši*, Sborník archivních prací 13, 1963, s. 119–145; H. RUCIŃSKI, *Prowincja saska na Spiszu*, s. 231–304; TÝŽ, *Spoločensko-administratívna štruktúra Spiša v neskorom stredoveku*, s. 350–361.

⁶⁷ Erik FÜGEDI, *Kirchliche Topographie und Siedlungsverhältnisse in der Slowakei*, in: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 5, 1959, s. 363–400; Adrienne KÖRMENDY, *Kształtowanie się organizacji parafialnej na Spiszu w XIII w. a rozwój społeczno-gospodarczy regionu*, *Kwartalnik Historyczny* 94, 1986, č. 2, s. 377–398; H. RUCIŃSKI, *Prowincja saska na Spiszu*, s. 147–230; TÝŽ, *Církevné štruktúry na Spiši*,

Svébytnost regionu umocňovala nadto příslušnost ke spišskému proboštví – nikoli archidiakonátu, jak bylo v Uhrách běžné –, jehož přestaveným byl probošt spišské kapituly podléhající ostríhomskému arcibiskupovi. Metropolita také proboštům delegoval některé svoje spirituální pravomoci. Na stejném základě byla vystavěna církevní správa také v bratislavském a sibiňském proboštví.⁶⁸

V ekonomickém ohledu těžila Spiš z výhodné polohy na křižovatkách obchodních cest do Malopolska a jihovýchodních končin království a z rozvinuté těžby kovů, především mědi. Spiš také náležela k nejvíce urbanizovaným regionům pozdně středověkých Uher se všemi náležitostmi, které z toho vyplývají pro kultivaci a komunikaci v kulturně-náboženské sféře.⁶⁹

Spirituální privilegia nalezla na Spiši ohlas především v saských, majoritně německých osadách jak městského (Levoča, Spišská Nová Ves, Ľubica, Spišské Vlasy, Spišské Podhradí), tak i spíše venkovského charakteru (Matejovce, Ruskinovce, Hrabušice, Olcava), které bylo sdruženo v Provincii 24 spišských měst v centrální oblasti regionu. Z uvedeného pravidla tvořil výjimku pouze farní kostel v Dravcích, součást preceptorie kláštera antonitů a do jisté míry

s. 411–412; Alexander RUTTKAY, *Pápežské desiatky z rokov 1332–1337 jako prameň hospodárskych a demografických analýz (Príspevok k spoločným interdisciplinárnym postupom v archeologickom a numizmatickom bádani)*, Slovenská archivistika 11, 1990, s. 61–81, zvl. s. 68, 70 (mapa farní organizace na území Slovenska ve středověku, s. údaj o 1297 středověkých farách); M. HOMZA, *Počiatky kresťanstva na Spiši*, in: Historia Scepusii I., s. 272–277, 280–281 (vznik a rozvoj farní sítě na Spiši), s. 277–280 (bratrstvo 24 spišských farářů), s. 310 (hospodářská vyspělost Spiše); A. VIZKELETY, *Die Fraternitas XXIV plebanorum civitatum regalium in Oberungarn und der Handschriftenbestand Zipser Pfarreibibliotheken*, in: Pfarreien im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich, hg. von Nathalie Kruppa unter Mitwirkung von Leszek Zygmier, Göttingen 2008, s. 327–338.

⁶⁸ H. RUCIŇSKI, *Prowincja saska na Spiszu*, s. 154–162; TÝŽ, *Církevné štruktúry na Spišu*, in: Historia Scepusii I., s. 400–408; M. SLIVKA, *Sídlistková a cirkevná štruktúra Spiša*, s. 419–448, zvl. s. 440; M. HOMZA, *Počiatky kresťanstva na Spiši*, s. 233–235; Miloš MAREK, *Saxones nostri de Scepus: K niektorým otázkam príchodu saských hostí a ich života na Spiši*, in: Terra Scepusiensis, s. 353–365; Blanka BREZOVÁKOVÁ, *K pokusu o erigovanie biskupstva na Spiši v polovici 14. storočia*, Historický časopis 59, 2009, s. 415–442, zvl. s. 418–421.

⁶⁹ Vedle titulů z pozn. 31 postačuje odkaz na nejnovější shrnutí u H. RUCIŇSKÉHO, *Hospodárske štruktúry Spiša v neskorom stredoveku*, in: Historia Scepusii I, s. 381–399.

Stojany, podléhající cisterciáckému klášteru ve Štiavniku. Výjimečnost Společenstva podtrhuje fakt, že jiné kolonizační oblasti, na severu Spiše a v údolí Hnilce, i další lokality v tradičních správních celcích (např. šlechtická stolice nebo kopijnická šlechta) zůstaly římským vlivem nedotčeny.

Klíčem ke strategiím vedoucím k získání odpustků budou nejspíše korporativní rysy saského společenství: jak na samosprávné úrovni obecní a farní komunity, tak v rámci saské provincie. Kolektivní zájem potvrzují shodná data vystavení listin v několika vlnách, ať už za nimi stojí osobní přítomnost prosebníků v Římě nebo pouhé vypravení pověřených osob v zájmu farní obce, resp. obcí či celé provincie. Tento postup nijak nepopírá úlohu výrazných osobností regionálního nebo místního významu, např. komese Jiřího z Bystran nebo levočského faráře Hermanna z Velké Lomnice, graduovaného duchovního širokého rozhledu, konceptora levočských obrazových cyklů a zakladatele exklusivního bratrstva Božího těla v kostele sv. Jakuba.⁷⁰ Individuální a kolektivní prvky v duchovní sféře šly ruku v ruce.

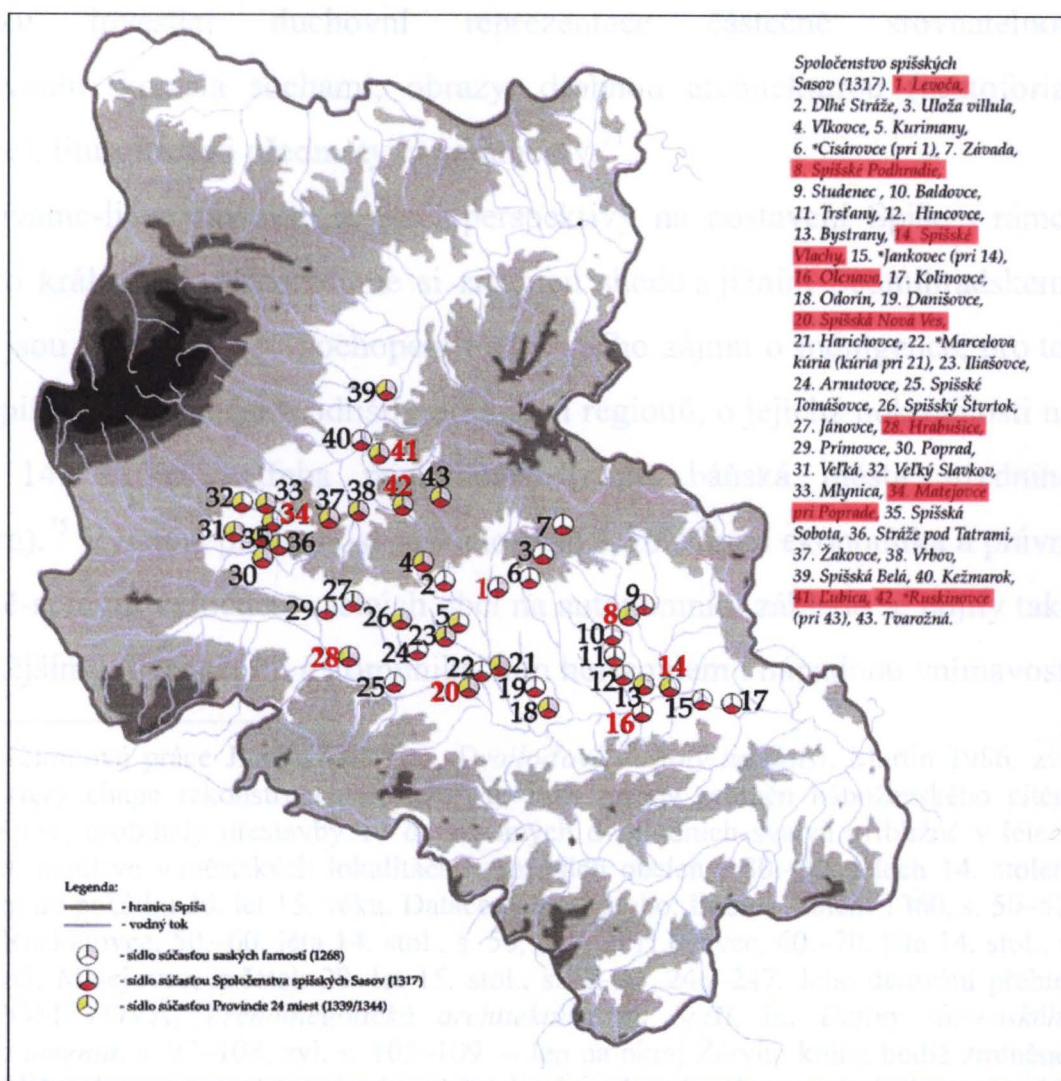
Význam a úlohu odpustku pro lokální církevní společenství si můžeme jen domýšlet: milodary vybrané z vyhlásování indulgencí zřejmě rozšířily fabriční jmění a mohly být investovány do drobnějších úprav kostelů a do jejich vybavení.⁷¹ U sledovaných lokalit se ovšem milost téměř nedá prokazatelně propojit s výraznou stavební aktivitou.⁷² Vlna transformací jednolodních svatyní 13. století na typická spišská dvojlodí už odezněla a podle J. Žáryho ani jeden z odpustkových dvojlodních kostelů (Lubica, Ruskinovce, Dravce a Matejovce)

⁷⁰ Hermann se stal farářem v Levoči roku 1396, srov. MVH I/3, s. 321, č. 341. K životopisu a bratrstvu Božího Těla srov. Eva JANKOVIČOVÁ, *Fraternitas Corporis Christi v Levoči*, in: Majster Pavol z Levoče. Život a doba, ed. Mária Novotná, Košice 1991, s. 72–79, zvl. 72–74; D. BURAN, *Studien zur Wandmalerei*, s. 35, 89–91.

⁷¹ Např. ve Spišské Nové Vsi byla na sklonku 14. století ke kostelu P. Marie přistavěna kaple sv. Michala. Srov. MVH I/4, s. 153–154, č. 201; *Dejiny slovenského výtvarného umenia*, s. 642–653.

⁷² Údaje přebírány ze *Súpisu památek na Slovensku a Vlastivedného slovníku obcí na Slovensku*. Pouze v Hrabušicích se podle SPSI I, s. 445–446 klade stavba nového presbyteria a severní kaple na začátek 15. století.

Spoločenství spišských Sasů podle privilegia Karla Roberta z r. 1317

Převzato z: Henryk Ruciński, Społeczno-administracyjna struktura Spisza w nieskorom sredowieku, in: Historia Scepussii, Vol. I, Bratislava-Kraków 2009, s. 350-351. – Doplněno o obce s odpustkem.

neprocházel v 90. letech rozsáhlou přestavbou.⁷³ Bude tedy vhodnější vidět v odpustku investici duchovní reprezentace částečně srovnatelnou s vybavováním kostela sochami, obrazy, drobnou architekturou (pastoforia, křtitelnice), liturgickými předměty či paramenty.⁷⁴

Podíváme-li se závěrem z ptačí perspektivy na postavení Spiše v rámci uherského království, připomeňme si značnou shodu s jižním Sedmihradskem. Paralely jsou vodítkem pro pochopení nadměrného zájmu o indulgence, pro to, čím se Spiš a Sedmihradsko odlišily od jiných regionů, o jejichž pokročilosti na sklonku 14. století netřeba pochybovat (např. báňská města středního Slovenska).⁷⁵ Výrazná přítomnost saského etnika, rozvinutá ekonomika a právní i církevně-správní výlučnost saských obcí na autonomním základě se pojily také s otevřenějším informačním a komunikačním horizontem i nápadnou vnímavostí

⁷³ Podle průlomové práce Juraje ŽÁRYho, *Dvojloďové kostoly na Spiši*, Martin 1986, zvl. s. 46–47, který chápe rekonstrukce kostelů mj. jako projev proměn náboženského cítění obyvatel Spiše, probíhaly přestavby 17 dochovaných dvojloďných svatýň přibližně v letech 1350–1420, nejdříve v městských lokalitách, v menších obcích v 80.–90. letech 14. století, s dozvukem do počátku 20. let 15. věku. Datace podle Žáryho: Ľubica, kolem 1360, s. 50–52, 252–253; Ruskinovce, 50.–60. léta 14. stol., s. 56, 270–271; Dravce, 60.–70. léta 14. stol., s. 57, 264–265; Matejovce, začátek 20. let 15. stol., s. 62–63, 246–247. Jeho datování přebírá Bibiana POMFYOVÁ, *Vrcholnegotická architektúra na Spiši*, in: *Dejiny slovenského výtvarného umenia*, s. 97–108, zvl. s. 105–109. – Jen na okraj Žáryho knihy budiž zmíněno, že jeho příliš jednostranné chápání odpustků jako jasného signálu stavební činnosti může poněkud ovlivnit výsledky, k nimž na základě uměnovědného rozboru dospěl. Přestavbu kostela v Ruskinovcích datuje podle slohové analýzy do 50.–60. let 14. století. A dále pokračuje: „Na druhej strane však skorší vznik kostola a jeho datovanie problematizuje údaj zo súvekých historických prameňov. Podľa neho pápež Bonifác IX. povolil roku 1393 (!) odpustky na dostavbu kostola. Na jeho základe by sa dalo uvažovať o určitom kompromise: Stavbu dvojloďa, ktorú začali pravdepodobne naozaj už v šesťdesiatych rokoch, na jistý čas z vonkajších príčin prerušili a dokončili až začiatkom deväťdesiatych rokov.“ Do podobné pasti padá vícero kunsthistoriků.

⁷⁴ Početné doklady v *Dejinách slovenského výtvarného umenia. Gotika*. Od druhé poloviny 14. století je patrná výrazná produkce všech uměleckých odvětví: malířství, sochařství, zlatnictví a kovolitectví. Srov. Kristína MARKUŠOVÁ, *Pastofóriá vo východoslovenských kostoloch*, *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia* 3–4, 2000–2001, s. 365–380.

⁷⁵ Kromě odpustku pro banskobystrický špitál sv. Alžběty z roku 1392 mi není známá jiná indulgence z období schismatu pro středoslovenská horní města, pro jejichž širokých kontakty, styky s kurií a poutě do Říma je ve 14. století dostatek dokladů. Srov. např. římské a avignonské odpustky registované u Ctibor MATULAY, *Město Banská Bystrica. Katalog administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255–1536*, Bratislava 1980, s. 21, č. 21 (1300), s. 22, č. 25 (1323), s. 23, č. 29 (1332), č. 30 (1335). Ke zbožným i trestním poutím do Říma Enikő CSUKOVITS, *Középkori magyar zarándokok*, Budapest 2003, zvl. s. 204–205.

k moderním trendům či religiózním novinkám – tj. svatým rokům a odpustkům éry Bonifáce IX. Zatímco při prvním římském jubileu připadla Spiši a Sedmihradsku s mírnou nadsázkou průkopnická role při recepci Bonifácových indulgencí v Uhrách, o deset let později při podobné příležitosti už jejich výjimečně postavení vzalo za své a odpustky se objevily výrazněji i v jiných částech Slovenska, nikde však v takové koncentraci jako na Spiši.⁷⁶

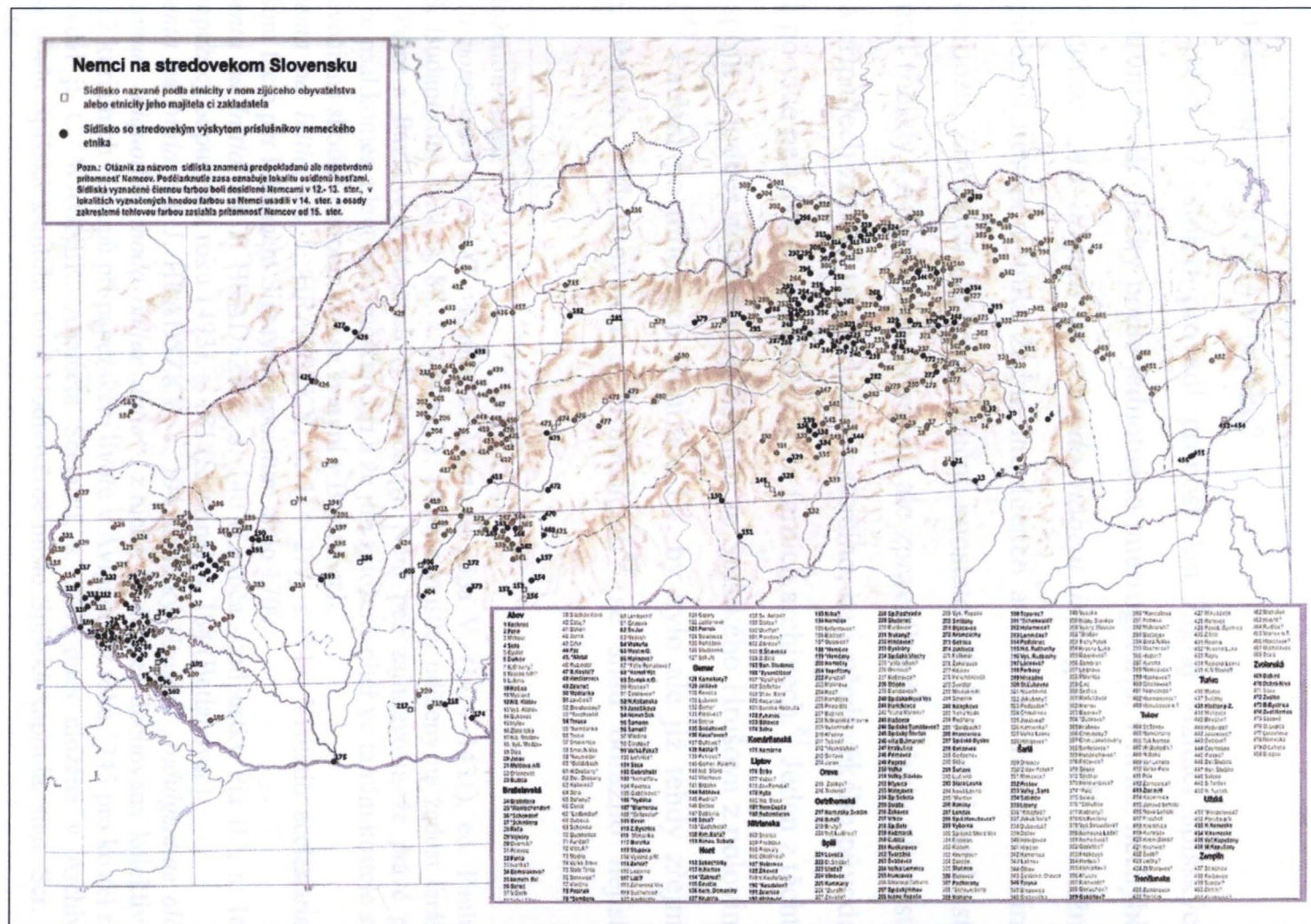
Obtížně postižitelná je také otázka, zda nemohlo dojít k jisté koordinaci mezi sedmihradsko-saskými a spišskými Němci, pokud vycházíme z oprávněného předpokladu, že oba regiony propojovaly úzké obchodní styky.⁷⁷ Totožná či blízká data vydání listin, zvláště v roce 1390, zdaleka nemusí nic dokazovat, neboť mohla být pouhým druhotným jevem, vyplývajícím z vyřizování listin prostřednictvím některého z uherských prokurátorů při kurii. Při všech nejistotách a indiciích některé jistoty přece jenom zůstávají: odpustky jako ozvuk jubilejních let, který se projevil současně v obou po všech stránkách nejrozvinutějších oblastech středověkých Uher.

Po skonu papeže Bonifáce IX. se římsští pontifikové vrátili k původní tradici umírněného vydávání odpustků a jejich rozšíření ve střední Evropě znatelně pokleslo. Korpus spirituálních milostí pro Spiš už nedoznal dalšího rozšíření,

⁷⁶ Prosadily se zvláště v úrodných oblastech jihozápadu a jihovýchodu, na rozdíl od středního Slovenska. Banská Bystrica (1391), viz pozn. 14, č. 236; Plešivec (1391), viz pozn. 14; Košice (1392, 1402), viz pozn. 16, MVH I/4, s. 417–418, č. 475; Jasov (1393), MVH I/3, s. 212, č. 236; Bardejov (1400 – 2x), MVH I/4, s. 196–197, č. 249, s. 296, č. 358; Koválov, okr. Senica (1400), s. 234, č. 290; Lastomír, okr. Michalovce (1400), s. 241–242, č. 302; Vráble, okr. Nitra (1400 – 2x), s. 251–252, č. 311, 312; Kolíňany, okr. Nitra (1400), s. 292–293, č. 353; Sered' (1400), s. 293, č. 354; Zemplínska Teplica ?, okr. Trebišov (1401), s. 299, č. 362; Krásna nad Hornádom (1401), s. 314–315, č. 381; Hlohovec (1401), s. 318, č. 384; Želiezovce, okr. Levice (1402), s. 471–472, č. 533.

⁷⁷ K migraci mezi Sedmihradskem a Spiší srov. Monica VLAICU, *Siebenbürger in Leutschau im 16. und 17. Jahrhundert*, Forschungen zur Volks- und Landeskunde 23/1, 1980, S. 120–124; Robert OFFNER, *Zuwanderung von Zipsern nach Siebenbürgen – berühmte Zipser in Siebenbürgen*, in: *Spiš v kontinuitě času*, Prešov-Bratislava-Wien 1995, s. 83–91; Paul BINDER, *Slowaken und Zipser in Siebenbürgen*, in: Eliáš Ladiver a Michal Greguš, *osobnosti a ich dielo v obraze doby*, Prešov 1995, s. 95–108; *Comert și meșteșuguri în Sibiu și în cele șapte scaune 1224–1579 / Handel und Gewerbe in Hermannstadt und in den Sieben Stühlen*, (edd.) Monica VLAICU et al., Sibiu 2003, hesla Košice, Levoča.

Německé etnikum na Slovensku ve středověku

Převzato z: Miloš Marek, Cudzie etniká na stredovekém Slovensku, Martin 2006, s. 225

iniciativu přebrali příjemci ze západního Slovenska.⁷⁸ Mezi poslední známou indulgencí na Spiši z doby církevního rozkolu a první z doby pokoncilní pro Bystrany z roku 1420 se klenulo období jedné generace.⁷⁹

Epilog:

Druhý život odpustkových listin v baroku?

Na samém konci 17. století provedl probošt Jan Žigraj vizitaci spišských kostelů. Farářům kladl otázky podle jednotného interrogatoria, v němž nechyběl ani prostý dotaz: „*An aliquas et quando habeat indulgentias?*“⁸⁰ Přibližně polovina plebánů nevzpomenula žádné indulgence a čtvrtina uvedla termíny aktuálních milostí. Zbývající duchovní stručně konstatovali, že kdysi kostel jistě odpustky měl (někdy i s uvedením termínů), ale zpravidla už pozbyly platnosti. V několika případech zmínili také odpustky staršího, ba i středověkého původu, které se již po více než dvě století nalézaly ve farních archivech.⁸¹ Jeden z těchto údajů lze spojit s dodnes dochovanou listinou ze Spišského Hrušova z poloviny 14. století.⁸² Pátrání po milostech Bonifáce IX. by bylo ale již tehdy zřejmě neúspěšné. Pouze v Matejovcích a Hrabušicích⁸³ se snad odrazilo nejisté

⁷⁸ Srov. přiloženou mapu.

⁷⁹ *Diplomata pontificum saec. XV.* Tomus I.: Martinus papa V. (1417–1431), ed. Paulus LUKSICS, Budapestini 1931, s. 88, č. 224 z l.3. 1420, odpustky uděleny na žádost faráře kostela sv. Petra a Pavla v Bystranech (Ewlenbach). Není bez zajímavosti, že právě po Bystranech se psal komes a levočský měšťan Jiří a že jím založený oltář ve farním kostele sv. Jakuba v Levoči má shodné patrocinium se svatyní v Bystranech.

⁸⁰ *Additamenta ad Initia*, ed. J. HRADSZKY, s. 114–277, s. 146, *Visitatio ecclesiarum Scepusiensium facta per Iohannem Sigray praepositum anno 1700.*

⁸¹ *Additamenta ad Initia*, ed. J. HRADSZKY, s. 140 (Levoča – odpustky Pia II.), s. 164 (Poprad – papežský odpustek z roku 1493), s. 181 (Slatvina), s. 188 (Betlanovce).

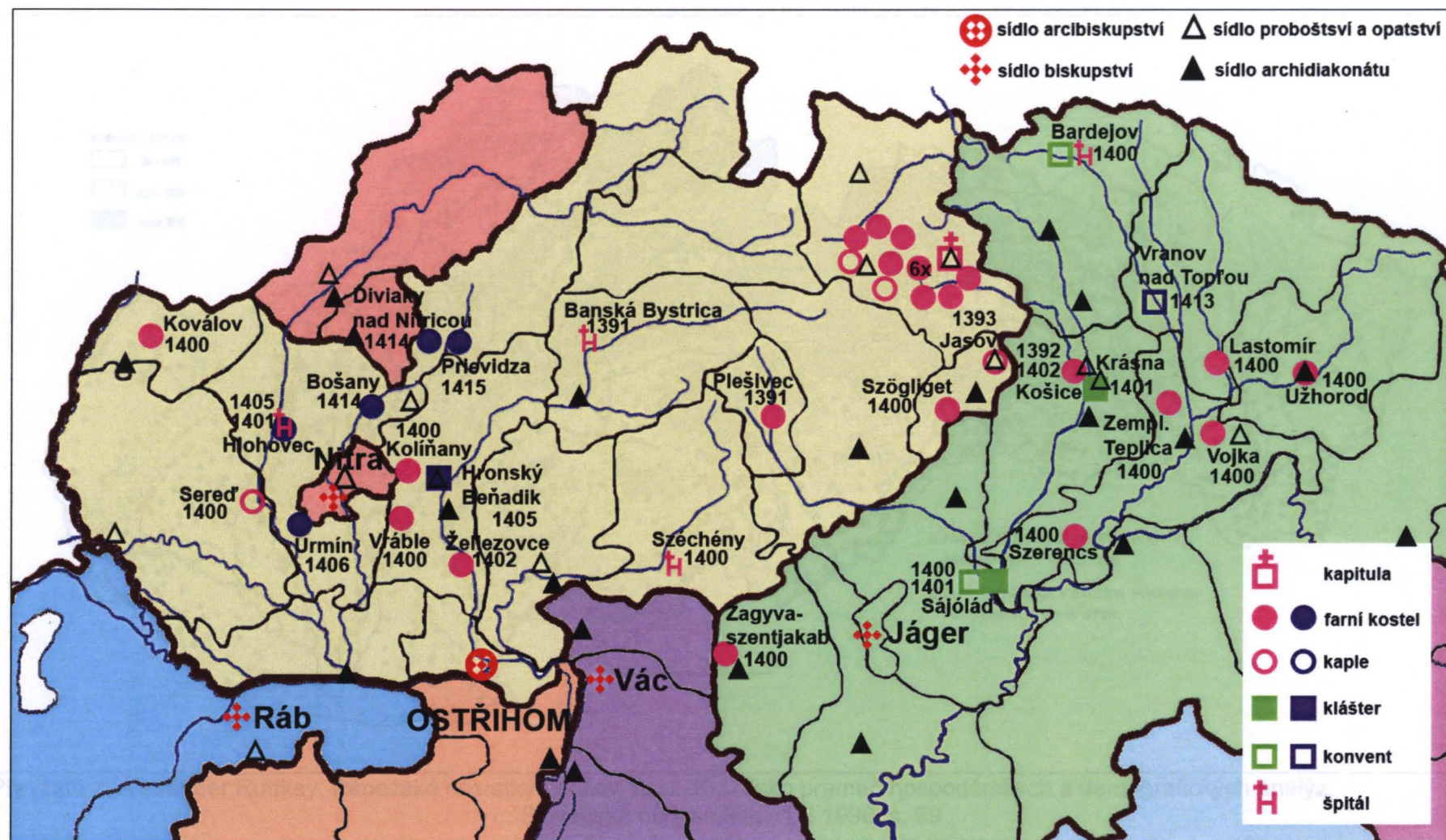
⁸² *Additamenta ad Initia*, ed. J. HRADSZKY, s. 194, Spišský Hrušov: „*Indulgentiae olim erant per annum aliquoties, modo nullae datur*“, z nichž je dodnes dochována kolektivní indulgence 12 kuriálních biskupů při papežském dvoře v Avignonu z roku 1345 pro kostel sv. Kateřiny; vydal ji C. WAGNER, *Analecta Scepusii*, s. 269, dnes uložena v Archivu biskupského úřadu Spišská kapitula, fond Hodnověrné místo Spišská kapitula, sign. Scr. 5, Fasc. 8, Nr. 44.

⁸³ *Additamenta ad Initia*, ed. J. HRADSZKY, s. 165, Matejovce – „*Indulgentiae olim fuerunt in festivitibus B.M.V. et in festo S. Nicolai. Modo nulae sunt*.“ Připomeňme pouze, že odpustky z roku 1400 specifikovaly také čtyři hlavní mariánské svátky, aniž bychom

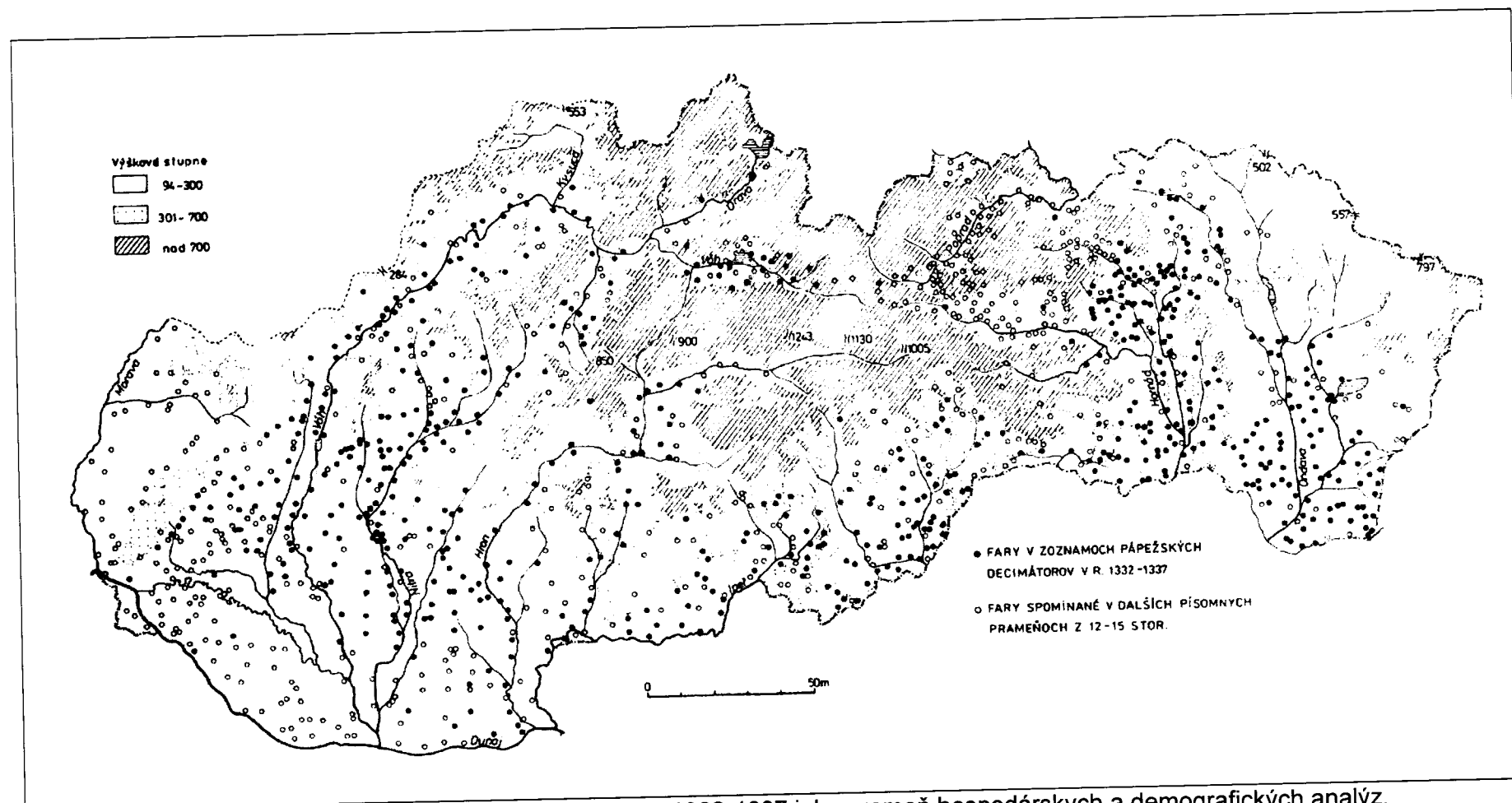
povědomí o starších odpustcích, jejichž termíny se shodovaly s privilegovanými dny v listinách římského papeže schismatické epochy...

podle této zmínky chtěli přímo dokazovat kontinuitu. Tamtéž, s. 212, Hrabušice – zmíněna zchátralá kaple sv. Barbory, v níž je oltář světice a „*indulgentiae habentur in capella pro festo s. Barbarae*“, v nichž bychom hypoteticky mohli vidět i papežské odpustky z roku 1391. Ve Spišských Vlachách, Ruskinovcích, Lubici a Dravcích, s. 156, 158–159, 207 odpověděli faráři na otázku č. 11 negativně.

Papežské odpustky na Slovensku v době západního schismatu (1390-1415)

Farní síť na Slovensku ve 12.–15. století

Převzato z: Alexander Ruttkay, Pápežské desiatky z rokov 1332-1337 jako prameň hospodárskych a demografických analýz, Slovenská numismatika 11, 1990, s. 69

Závěr a výhledy

Cílem disertační práce bylo postižení vlivu římského papežství a papežské kanceláře jako ústředního správního orgánu na jednotlivé střeoevropské země na příkladu emise a působení papežských odpustkových listin v době velkého západního schismatu (1378–1417), především za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404). Volba pontifikátu uvedeného papeže nebyla náhodná, nýbrž sledovala zlomové období v historii pozdně středověkého papežství i odpustkového systému. Bonifác IX. využil původně pouze duchovní milost jako vydatný vedlejší zdroj příjmů, které vynaložil na upevnění oslabených pozic Patrimonia svatého Petra a do probíhajícího boje se svým avignonským konkurentem.

Metodika práce se opírala o excerpci pramenů z papežské kanceláře z let 1378–1417, které byly pouze z malé části zpřístupněny v různých národních variantách edic a regestářů. Dochované prameny pokrývaly zhruba čtyřicetileté období schismatu nerovnoměrně. Ztráty postihly nejvíce registraturu Urbana VI. (1378–1389), z nichž se dochovala pouze torza. Nepoměrně lepší obraz skýtala registra Bonifáce IX. (1389–1404), která se nalézají ve vatikánském archivu v počtu 119 svazků. Odpustkové listiny byly téměř výhradně zapisovány ve věcném celku s názvem *De diversis formis*. Tato redukce snížila počet excerpovaných register přibližně na polovinu. Následující pontifikové zůstali pro krátkost působení ve stínu velkého papeže. Úřední knihy Inocence VII. (1404–1406), Řehoře XII. (1406–1409) a Alexandra V. (1409–1410) v počtu sedmi register nepřinesly u úhrnu více než 150 odpustkových listin. Na rozsáhlou emisi odpustků navázal do jisté míry pisánský papež Jan XXIII. (1410–1415). Z neúplné registratury Jana XXIII. přicházelo pro výzkum v úvahu 22 register. Údaje z register pontifiků po roce 1404 byly brány pouze

jako srovnávací pozadí, aby bylo možno lépe posoudit postavení patnáctiletého pontifikátu Bonifáce IX.

Důležitý doplněk představoval rukopis vatikánské knihovny Cod. Vat. Lat. 6952, sepsaný kustodem knihovny Alexandrem Raynaldim roku 1633. Slavný církevní historik pořídil téměř ze dvou set register výběrem výstižné registrové výtahy a jeho zásluhou se můžeme alespoň z opisu seznámit s téměř další stovkou odpustků ze 37 ztracených svazků.

Podle starších kancelářských pomůcek se podařilo postihnout i stav dochování registratury Bonifáce IX. na začátku 17. století a na základě kvalifikovaného odhadu rekonstruovat i její původní stav, který představuje 41,5–49,5% původního stavu. Spolehlivý odhad počtu všech během pontifikátu registrovaných (tj. i všech vydaných) listin se pohybuje mezi 2990 (hypotetické min.) až 3540 (hypotetické max.) odpustkových listin, z nichž se v lateránských registrech zachovalo 1662. Srovnání s emisí odpustků u papežů 14. století ukázalo, že se jednalo o čtyř až pětinasobný nárůst.

Ztráta poloviny register mohla být do jisté míry nahrazena evidencí originálů a opisů listin (cca 270 listin), které se dochovaly v archivech příjemeckých institucí. Poměr originálů nebo opisů nacházejících se zároveň i v úředních knihách papežské kanceláře vůči všem dochovaným listinám u příjemců (130 : 270) potvrdil výsledek získaný rozbořem stavu registratury (41,5–49,5 %). Plně se podařilo se shromáždit tyto institucionální doplňky pro české země, Slezsko, Polsko, Dolní Sasko, Dánsko, Švédsko, Norsko, Finsko a na úrovni originálů pro spolkové země (Meklenbursko-Přední Pomořany, Schleswig-Holstein, Brémy, Hamburg, Bádensko-Württembersko), ale také Anglii. Badatelský pobyt v mnichovském státním archivu a vídeňském Haus-, Hof-, und Staatsarchivu umožnil získat velmi dobrou představu o originálech v Bavorsku a bývalých habsburských zemích. Nemalá část odpustků byla vydána v zemských, regionálních a městských, případně klášterních listinářích,

k nimž jsem také přihlédl. Jako s rovnocenným sekundárním zdrojem jsem nakládal s relevantními informacemi přístupnými na internetu.

Zdaleka ne všechny indulgence si byly obsahem a dosahem rovné: mezi tisíci listinami existovala výrazná hierarchie a kvantitativní nárůst šel ruku v ruce s kvalitativními proměnami. Hlavní tón ~~sice~~ udávaly stále tradiční tarifní odpustky, v nichž se výše odpouštěných let vyjadřovala v numericky udávané hodnotě několika málo roků. Tato výše postupně v 90. letech stoupala z obvyklého jednoho roku na pět nebo sedm na přelomu 14./15. století. Jubilejní rokem 1390 přinesl výraznou inovaci, která se postupně promítla i do standardních indulgencí. Zpočátku bylo udělen~~í~~ jubilejních, plnomocných odpustků spojeno pouze s návštěvou římských poutních bazilik, krok za krok je však Bonifác IX. začal formou početných delegací propůjčovat nejdříve několika italským městům, poté i některým zaalpským královstvím, zemím, regionům a městům. Při vzbuze~~n~~é poptávce po plnomocných indulgencích se ukázalo jako originální řešení vydávat tzv. *ad instar* odpustky. Papež jimi nenabízel církevní instituci pouhý tarifní odpustek, ale exklusivní právo udělovat indulgence v takovém rozsahu, v jakém to činili duchovní u vybraných poutních kostelů v západní i střední Evropě (Assisi, Benátky, Cáchy, Einsiedeln). Tyto *ad instar* odpustky byly chápány jako plnomocné indulgence a jejich rozšíření po celé římské obedienci, byť ne homogenně, lze vnímat jako mimořádný přenos a imitaci římského jubilea mimo centrum a v jistém smyslu i jako „demokratizaci“ přístupu k odpuštění všech trestů za hříchy bez ohledu na sociální stav a majetek. Na sklonku pontifikátu, v prosinci 1402, se Bonifác na nátlak reformních kruhů rozhodl tuto zastřenou formu plnomocného odpustku zrušit a vrátit se k původní praxi.

Na rozbor dřívějšího stavu registratur navázaly některé statistické sondy. V časovém záběru se potvrdil mimořádný význam jubilejních roků 1390 a 1400 i jejich dozvuků v letech následujících (především 2. a 12. rok pontifikátu). V pětiletí po roce 1390 se snížil počet listin přibližně na polovinu (150–200) a

minima dosáhl v roce sedmém (1396). Vystřídán byl výraznějším vzestupem kulminujícím v letech 1400–1401. Prudký pokles v následujícím třiletí je třeba připsat několika faktorům: nasycení poptávky, reakci na silící hlasy kritizující téměř neomezenou nabídku odpustků a v posledku také revokaci plnomocných tzv. ad-instar odpustků v prosinci 1402.

V geografickém vymezení se excerpce neomezila pouze na oblast římsko-německého království a střední Evropy. Jako účelné se ukázalo podchytit i další země římské obedience – Anglii, Irsko, Itálii, Portugalsko, Skandinávii, Adriaticum a okrajové oblasti Evropy, aby bylo možné posoudit geopolitický význam zaalpských zemí pro římské papežství. Statistické vyhodnocení zohlednilo pět historicko-geografických celků: Anglii a Irsko / Itálii / Říši / středovýchodní Evropu a Skandinávii.

Z celkového počtu 1662 odpustkových listin doložených ve vatikánských registrech pro období Bonifáce IX. (1389–1404) vyplynulo zjištění, že na pomyslném „trhu“ odpustků měli mírnou převahu žadatelé z Říše (520 odpustků = 31%). S jistým odstupem následovali příjemci z apeninského poloostrova (375 odpustků = ca 22,5 %). Každá pátá indulgence směřovala mimo kontinentální Evropu do Anglie a Irska (330 = 20 %). Se shodným počtem odpustků se připojily země středovýchodní Evropy. Obraz doplnila Skandinávie s 60 odpustky (3,5%). V geopolitickém ohledu tak odrážely odpustkové listiny jako nejvýraznější druh graciálních listin klíčové postavení říšských, resp. středoevropských zemí pro římské papežství.

Podrobnější rozbor recepce odpustků ve střední Evropě se opíral zpočátku o grafické vyhodnocení, které se vztahovalo k počtu odpustků pro jednotlivé církevní provincie a biskupství. Tento přístup s využitím prostých kartogramů, běžně využívaných při interpretacích hromadných dat početnými badateli, se ukázal být nedostačujícím, neboť nebral v úvahu rozdílnou rozlohu diecézí. Proto jsem dal přednost statisticky spolehlivější metodě, která se zakládala na zjištění přesných, případně přibližných rozloh diecézí jako základních

srovnávacích jednotek. Jen tak si bylo možné položit otázku, zda recepce papežských odpustků probíhala všude v Říši a zemích střední Evropy shodně, nebo zda se vytvářely synchronně nebo diachronně jisté rozdíly. Získané výsledky byly interpretovány jako indikátor aktuální intenzity vztahů mezi jednotlivými regiony a kurií a jako symptom různých reakcí na aktuální nabídku mimořádných prostředků spásy. Důvody pro rozdílnou recepci byly hledány na několika rovinách: v geografických danostech (vzdálenost od kurie), ve společenských a hospodářských předpokladech (počet obyvatelstva, hustota osídlení, hospodářské struktury a potenciál) a v církevních strukturách (počet far a beneficií, klášterů, patronátní poměry).

Nejvíce odpustků (celé 2/3) získalo z celé šedesátky (68) říšských diecézí jen několik ne vždy nejrozsáhlejších biskupství (13): bezkonkurenčně nejvíce odpustků si z Říma odnášeli petenti z pasovské diecéze (19,15%). Se značným odstupem je následovaly duchovenské instituce dvou sousedních biskupství: Praha (9,27%) a Salcburk (5,78%). Přibližně o každý dvacátý odpustek suplikovali žadatelé z pokročilých dolnorýnských biskupství Utrecht (5,78 %) a Kolín (3,34%) a středoněmecké Mohuče (4,41%). Ve východní části Říše se blížily k těmto hodnotám údaje z Vratislavi (3,5%) a Olomouce (3,19%). Nad hranici 2% se dostaly ještě diecéze: Aquileia, Halberstadt, Míšeň a Brixen. Pomocí speciálních přepočtů s určením rozlohy jednotlivých říšských diecézí byla stanovena i hustota odpustkových míst v přepočtu na 1000 km² a určen reálný poměr vzhledem k rozloze biskupství.

Relace odpustků k rozloze říšských církevních provincií vedla k překvapivým výsledkům. Pouze v případě provincií kolínské a brémské si hodnoty přibližně odpovídaly: církevní instituce kolínského arcibiskupství, které zaujímalo 19 % plochy všech říšských metropolí, získaly 16% odpustků směřujících do Říše; arcibiskupství Brémy – 7 % plochy a 7 % indulgencí). Do Mohuče a Trevíru putovalo méně odpustků, než by odpovídalo jejich rozloze (Mohuč – 33 % plochy a 26% odpustků; Magdeburg – 12% plochy a 4%

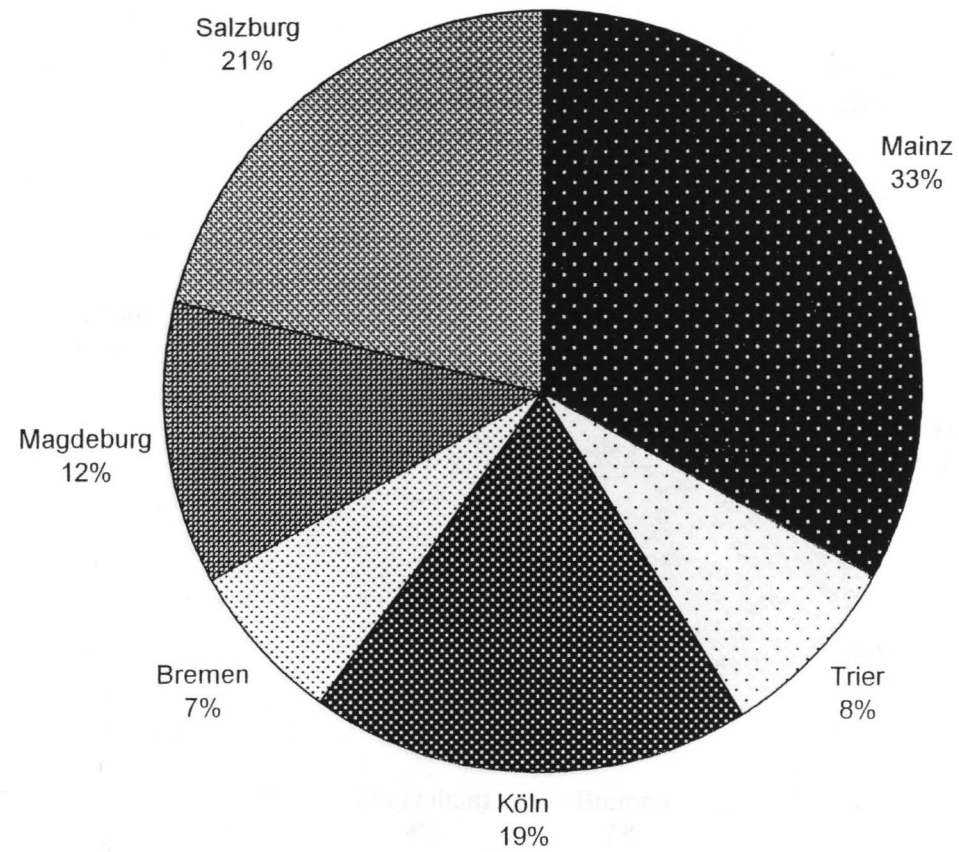
odpustků). U provincie salcburské byl poměr naopak obrácený: při přibližně 21% rozlohy získaly duchovenské instituce provincie 45 % všech odpustků. Tento výsledek v komparaci s monografiemi sledujícími papežství a benefičiální či dispensační systém v Říši neodpovídá dosavadním zjištěním, že více než polovina petentů pochází z provincie kolínské a mohučské. V našem případě ležela převaha na jihovýchodě a východě Říše, nikoli na západě a jihozápadě! Distribuce odpustků tedy sledovala jiné tendence než dosud zkoumaný benefičiální systém provizí a exspektancí, resp. dispensů.

Při hledání příčin této disproporce byla věnována pozornost především farní organizaci ve střední Evropě, neboť při farních, kaplanských a oltářnických benefičiích se koncentrovaly 2/3 všech odpustků. Jen každá pátá indulgence sloužila řeholním institucím, nejčastěji benediktýnům, františkánům a dominikánům.

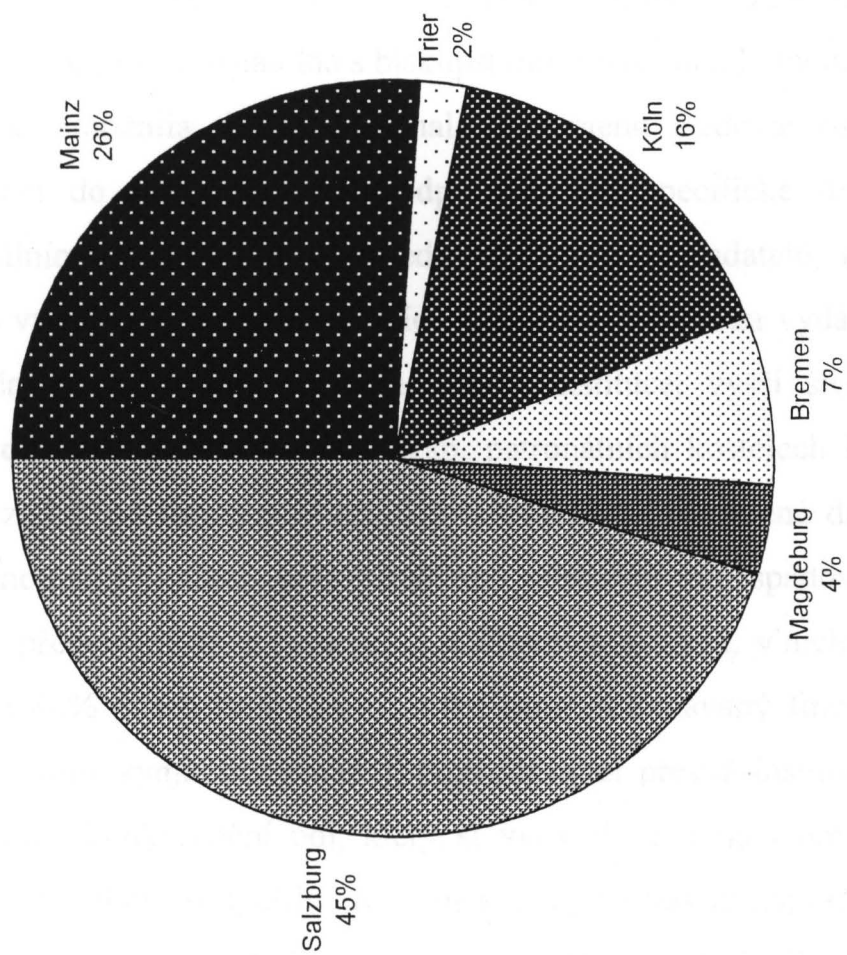
Vzhledem k centrální poloze českého království ve střední Evropě jsem nastínil možnosti základních komparací ve dvou následujících kapitolách. Při srovnání tří středoevropských království se ukázaly značné rozdíly, které jsou vysvětlitelné z odlišného vývoje společenského a církevního života v Čechách, Polsku a Uhrách. Každá z monarchií procházela odlišným „modelem“ recepce odpustků. Rozdíly se ukázaly hned na počátku pontifikátu Bonifáce IX. Jubileum roku 1390 si jako dvojnásobnou příležitost k získání odpustků nenechali uniknout někteří příjemci čeští, moravští a především uherští. Slezští a polští zůstali stranou. Následující roky se nesly ve znamení postupného poklesu vystřídáního pozvolným nárůstem ve všech zemích, nejdříve v Čechách. Vrchol tvořil opět jubilejní rok 1400 a rok následující. V českých zemích se několik desítek indulgencí jevilo jako završení tendencí, v Polsku jako radikální zlom a novinka a v Uhrách lze plně mluvit o jubilejní odpustkové zbožnosti při impozantním počtu 81 indulgence.

V makroperspektivním geografickém aspektu výzkum navázal na práce Jerzy Kłoczowského, jeho pojetí mladší Evropy a komparativní přístup

Rozloha církevních provincií v Říši v procentech

Podíl papežských odpustků pro církevní provincie v Říši

k základním církevním strukturám. Farní soustava se ukázala podstatným faktorem, který předurčil vytváření odpustkové sítě v jednotlivých regionech. Prioritní postavení českých zemí ve středovýchodní Evropě bylo možno konfrontovat s poměry v západním sousedství. Ve světle zjištěných poznatků se ukázal Kłoczowski předpoklad Čech – pilíře „slovanské Evropy“ jako velmi problematický. Jak hustotou farní sítě, tak mírou recepce odpustků se všechna čtyři biskupství zemí Koruny české drží v mírně nadprůměrných hodnotách a zvláště pražská diecéze je plně srovnatelná s biskupstvími v Porýní a Pomohani.

Pro české země umožnila důvěrnější znalost pramenů sledovat osudy a uplatnění indulgencí do detailů. Povaha odpustku jako specifické formy investice ve spirituálním hávu si vynutila hledání konkrétních žadatelů, kteří byli schopni tohoto výdaje. Rozbor patronátních práv potvrdil, že za vydáním odpustků stáli nejčastěji silní hráči – duchovenské instituce, vyšší šlechta a města. Na jejich doménách, klášterstvích, resp. patronátních kostelech byla daleko větší šance získat odpustek než tam, kde převládala rozdrobená držba nižší šlechty. Ekonomický kalkul přál situování odpustku do spádových a kultovních center, především do městských a klášterních kostelů, v nichž se soustředilo více než 80% všech milostí pro české země. Očekávaný finanční přínos provázel také silný symbolický náboj, pozvedávající prestiž instituce a přecházející v případný konkurenční boj, který si vyostřil zejména v pražské aglomeraci, kde mezi sebou soupeřily svatovítská, vyšehradská kapitula a břevnovský klášter. Pražské souměstí se na začátku 15. století jevilo jako imitace Říma a v záalpské Evropě nemělo měřeno počtem i hodnotou moderních (*ad instar*) odpustků rovnocenného konkurenta. S nemenší intenzitou se indulgence prosadily v jižních Čechách (Táborsko, Českokrumlovsko), na Plzeňsku, s mírným odstupem v dolním Poohří, středním Polabí. Odtud by mohly vést velmi opatrné úvahy ke spojitosti těchto vypjatých forem tradiční katolické religiosity s proměnou religiózního klimatu v českých zemích v druhém deceniu 15. století. Vyjdeme-li z předpokladu, že latentní a zjevná

kritika stávající praxe a nešvarů církve se projevila především tam, kde tradiční formy religiozity, včetně rychlých reakcí na novinky, byly nejvíce patrné, přijímané a prožívané, pak se může prostorový rozptyl indulgencí vyjevit v jiném světle. Mohl by být chápán jako indikátor poukazující na regiony se silnějším vývojovým potenciálem, na oblasti, které jsou nositeli kulturněhistorických inovací a vyzařování. Sotva bude pouhou náhodou, že právě tam, kde došlo k intenzivní ~~proběhla~~ recepci odpustků (Praha, Plzeňsko, Krumlovsko, Tábořsko, Dolní Poohří, Hradecko), o deset patnáct let později – s obráceným znaménkem jakoby podle zákona akce a reakce – najde obrodné církevní hnutí své první opěrné body. Rozvinuté společenské struktury a intelektuální potenciál (mikro)regionů byly společnou podmínkou a ozvučnou deskou jak pro recepci nejnovějších prvků „staré“ zbožnosti, tak o několik let později k – ve srovnání s jinými oblastmi – rychlejší negaci „nálezků“ a hledání nových cest. Mocenský prvek (příklon patronů k té či oné náboženské straně) určil poté výslednou podobu tohoto religiózního kvasu. Formulace této pracovní hypotézy ve vyhrocené podobě si ovšem vyžádá podobně rovnocenné sondy, které by z pohledu předurčenosti inovativního potenciálu mikro(regionů) měly zohlednit další faktory (např. geografický původ univerzitánů českého národa (Šmahel), původ světců /E. Doležalová/, prostorový a časový rozptyl obluby nových patrocinií, fundace a nadace oltářům etc.

Sledování recepce papežských odpustků v přepočtu na rozlohu diecéze a vztahu k farní síti podmínilo také volbu závěrečných dvou regionálních kapitol. Představují pokus o jakési modelové studie, které rozvíjejí problematiku na úrovni komunikace dvou zdánlivě periférních oblastí s kurií na přelomu 14./15. století. Oba příklady byly voleny z uherského království – ze Spiše a Sedmihradska. Jejich specifické právní, etnické a hospodářské postavení v zemích svatoštěpánské koruny se projevilo také v mimořádném zájmu o papežské odpustky, který se v časové rovině ponejvíce shodoval s jubilejními lety 1390/91 a 1400. Nasnadě jsou poté spojnice k bádání o římských

peregrinací a svatých letech. Odpustky nelze ovšem zdaleka interpretovat jako nahodilý a vedlejší produkt poutě do Věčného města. Jak ve spišských, tak sedmihradských samosprávných obcích a městech saských kolonistů se zisk odpustku vázal na předcházející koordinované jednání komunálních elit, které v několika případech nezůstaly bezejmenné. Na příkladu spišských kostelů bylo možné demonstrovat provázání církevního a hospodářského života, když se termín odpustků identifikoval s výročním trhem. Obě sondy lze chápat jako odrazový můstek pro zkoumání dopadu do té doby nezvyklých (papežských) milostí v regionu a ptát se, jakou reakci vyvolaly v blízkém okolí, zda narušily pomyslnou spirituální stabilitu a k jakým interakcím docházelo.

V tradicích staršího uvažování o účelu indulgencí pro křesťanskou společnost bude potřeba přihlédnout k odpustkům coby dodatečnému zdroji pro doplnění fabričního jmění a následnému propojení se stavební aktivitou. Uherské příklady nabádají k opatrnosti při obdobných paušálních soudech a otevírají cestu pro komplexnější chápání role odpustku nejenom ve farním společenství.

Opustíme-li preferované materialistické vidění odpustků, můžeme v něm vidět konkretizaci jistého symbolického a duchovního kapitálu, který je na něj navázán. Při šlechtických rezidenčních kaplích se stal prvkem zeměpanské svrchovanosti v sakrální rovině; u předních církevních institucí sloužil k upevnění primátu nebo v propojení s dalšími papežskými privilegii naopak k posílení skutečných nebo domnělých nároků vůči konkurenčním institucím. V propojení s kultovním objektem přispěly papežské odpustky ke konstituování regionálních poutních míst, pro něž odpustkové listiny představovaly jak nejvyšší možnou legitimizaci, tak fixování stálých termínů peregrinací. Kající potenciál odpustkových listin a jejich trvalé spojení s institutem pokání vedou k úvaze, nakolik bude badatelsky vůbec možné prokázat roli indulgencí jako potenciálního stimulatoru osobní duchovní obrody ve spojení s *devotio moderna*. Toto působení by bylo možné chápat ve sféře privátní jako záležitost

jednoho každého křesťana, v prostoru veřejném by se mohlo blížit představě kolektivní zodpovědnosti za spásu určité lokální pospolitosti, např. farní obce, k níž by měl být jedním z nástrojů i papežský odpustek.

Seznam grafů, map, obrázků a tabulek v textu

Grafy	Papežské odpustkové listiny z pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404)	mezi s. 30/31
	Emise papežských odpustků podle historicko-geografických celků (1389–1404)	mezi s. 56/57
	Papežské odpustkové listiny pro země středovýchodní Evropy (1389–1404)	mezi s. 62/63
	Rozloha církevních provincií v Říši v procentech	mezi s. 190/191 - 1
	Podíl papežských odpustků pro církevní provincie v Říši	mezi s. 190/191 - 2
	Zastoupení papežských odpustků v Říši podle typů beneficií (1389–1404) – bez Utrechtu a Lüttichu	mezi s. 78/79 - 4
	Zastoupení papežských odpustků v salcburské arcidiecézi podle typů beneficií (1389–1404)	mezi s. 78/79 - 5a
Mapy	Zastoupení papežských odpustků v říšských církv. provinciích podle typů beneficií (1389–1404) – bez salzburské arcidiecéze	mezi s. 78/79 - 6b
	Církevní schisma a obediencie (1378–1415/17) (Převzato z: Atlas zur Kirchengeschichte, hrsg. Hubert Jedin, Kenneth S. Latourette, Jochen Martin, Freiburg in Breisgau 1970, mapa č. 66)	mezi s. 58/59
	Papežské odpustky v hnězdenském arcibiskupství za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404) (Upraveno z: Kościół w Polsce, díl 1: Średniowiecze, Kraków 1966)	mezi s. 64/65
	Papežské odpustky ve vratislavském biskupství za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404) (Upraveno z: J. Jungnitz, Die Grenzen des Breslauer Bistums, in: Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. Studien zur schlesischen Kirchengeschichte, Teil 3, Breslau 1907, příloha)	mezi s. 64/65
	Papežské odpustky v Uhrách za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404) (Převzato a upraveno z: G. Györffy, Zur Frage der demographischen Wertung der päpstlichen Zehntlisten, s. 80)	mezi s. 66/67

Mapy	Papežské odpustky v pražském arcibiskupství za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404)	mezi s. 68/69
	Biskupství Svaté říše římské kolem 1500 (Převzato z: Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation. hrsg. Erwin Gatz u.a., Freiburg in Breisgau 2003, mapová příloha)	mezi s. 74/75 - 1
	Provincie a biskupství Svaté říše římské kolem roku 1400 (Převzato a upraveno z: Andreas Meyer, Arme Kleriker auf Pfründesuche, Köln-Wien 1990, s. 14)	mezi s. 74/75 - 2
	Počet papežských odpustků v biskupstvích Svaté říše římské (1389–1404) (týž upravený zdroj)	mezi s. 74/75 - 3
	Hustota farní sítě v Říši kolem r. 1400 (týž upravený zdroj)	mezi s. 76/77 - 1a
	Recepce papežských odpustků v přepočtu na rozlohu diecéze (týž upravený zdroj)	mezi s. 76/77 - 1b
	Papežské odpustky v Římsko-německé říši za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404) - sever (Převzato a upraveno z: Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation. hrsg. Erwin Gatz u.a., Freiburg in Breisgau 2003, mapová příloha)	mezi s. 78/79 - 1
	Papežské odpustky v Římsko-německé říši za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404) - jih (týž zdroj)	mezi s. 78/79 - 2
	Papežské odpustky pro salcburskou a pražskou arcidiecézi za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404) (týž zdroj)	mezi s. 78/79 - 3
	Geografický původ žadatelů o beneficium in forma pauperum (1407) (týž upravený zdroj)	mezi s. 80/81
	Papežské odpustky pro pražskou diecézi (1389–1404)	mezi s. 94/95
	Papežské odpustky pro olomouckou a litomyšlskou diecézi (1389–1404)	mezi s. 96/97
	Řádová sídla v Čechách a na Moravě v době předhusitské (Převzato z: J. Petráň a kol., Dějiny hmotné kultury I/1, Praha 1985, s. 254–255)	mezi s. 104/105 - 2

Mapy	Města a městečka v českých zemích k roku 1400 (Převzato a upraveno z: F. Hoffmann, K systémové analýze středověkých měst, ČČH 88, 1990, s. 268–289)	mezi s. 104/105 - 3
	Rozložení feudální pozemkové držby v předhusitských Čechách podle patronátních práv (Převzato z: Z. Boháč, Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce, Folia historica Bohemica 7, 1984, s. 7–38, příloha k článku na zadním přidešti svazku)	mezi s. 104/105 - 1
	Papežské odpustky v pražské aglomeraci v letech 1389–1404 (Převzato a upraveno z: Atlas československých dějin, Praha 1965, list 5j – Praha do roku 1500)	mezi s. 122/123
	Papežské odpustky v Sedmihradsku v době západního schismatu (Převzato a upraveno z: G. Györffy, Zur Frage der demographischen Wertung der päpstlichen Zehntlisten, s. 80)	mezi s. 144/145
	Spišská stolice od 14. do 18. století (Převzato z: J. Žudel, Stolice na Slovensku, mapová příloha)	mezi s. 158/159
	Papežské odpustky na Spiši (1389–1404) (Upraveno z: J. Žudel, Stolice na Slovensku, mapová příloha)	mezi s. 160/161
	Cesty na středním a východním Slovensku v 15. –18. století (Převzato a doplněno z: Atlas Slovenskej socialistickej republiky, s. 53)	mezi s. 164/165 - 1
	Společenství spišských Sasů podle privilegia Karla Roberta z r. 1317 (Převzato a doplněno z: H. Ruciński, Společensko-administratívna štruktúra Spiša v neskorom stredoveku, s. 350–351)	mezi s. 180/181
	Německé etnikum na Slovensku ve středověku (Převzato z: M. Marek, Cudze etniká na stredovekom Slovensku, s. 225)	mezi s. 182/183
	Papežské odpustky na Slovensku v době západního schismatu (1389–1415) (Převzato a upraveno z: J. Špirko, Cirkevné dejiny, sv. 1, Martin 1943)	mezi s. 184/185 - 1

	Farní síť na Slovensku ve 12.– 15. století (A. Ruttkay, Pápežské desiatky z rokov 1332–1337 ako prameň hospodárskych a demografických analýz, s. 69)	mezi s. 184/185 - 2
Obrázky	Majetky cisterciáckého opatství ve Štiavniku (Převzato z: M. Slivka, Sídlišková a církevní štruktúra Spiša vo včasnó až vrcholnostredovekom období, in: Terra Scepūsii, s. 441)	s. 170
	Pŕdorys kostela sv. Jakuba v Levoči (Převzato z: I. Chalupecký, Chrám sv. Jakuba v Levoči, Martin 1991, s. 16–17)	mezi s. 172/173
	Náhrobní deska komese Jiřího z Bystran (zemř. 1392) v kapli sv. Jiří farního kostela sv. Jakuba v Levoči (Převzato z: Mária Rákociová-Chalupecká, Heraldické a epigrafické pamiatky v Chráme svätého Jakuba v Levoči, Diplomová práca. Bratislava 1981, s. 26)	mezi s. 174/175
Tabulky	Dochování složek de diversis formis pro pontifikát Bonifáce IX. (1389–1404)	s. 26
	Porovnání počtu registrovaných odpustkových listin s počtem dochovaných originálních vyhotovení indulgenci za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404)	s. 27
	Annus primus pontificatus (9. 11. 1389–8. 11. 1390)	s. 30
	Annus secundus (9.11.1390–8.11.1391)	s. 32
	Annus tercius (9.11.1391–8.11.1392)	s. 34
	Annus quartus (9.11.1392–8.11.1393)	s. 35
	Srovnání foliace register	s. 37
	Annus quintus (9.11.1393–8.11.1394)	s. 37
	Annus sextus (9.11.1394–8.11.1395)	s. 39
	Annus septimus (9.11.1395–8.11.1396)	s. 41
	Annus octavus (9.11.1396–8.11.1397)	s. 42
	Annus nonus (9.11.1397–8.11.1398)	s. 44
	Annus decimus (9.11.1398–8.11.1399)	s. 45

	Annus undecimus (9.11.1399–8.11.1400)	s. 47
	Annus duodecimus (9.11.1400–8.11.1401)	s. 49
	Annus tercius decimus (9.11.1401–8.11.1402)	s. 50
	Annus quartus decimus (9.11.1402–8.11.1403)	s. 52
	Annus quintus decimus (9.11.1403–1.10.1404)	s. 53
Tabulky	Papežové a odpustky	s. 56
	Farní síť ve středovýchodní Evropě ve 14. a 15. století (Podle J. Kłoczowski, Młodsza Europa, s. 253)	s. 62
	Hustota „odpustkové sítě“ ve středovýchodní Evropě na základě papežských listin Bonifác IX. (1389–1404)	s. 63
	Recepce papežských odpustků v biskupstvích Svaté říše římské (1389–1404)	mezi s. 78/79
	Rozloha a počet far v biskupstvích Svaté říše římské na sklonku středověku	s. 84–85
	Řádová sídla a papežské odpustky v Čechách a na Moravě kolem roku 1400	s. 139
	Řádová sídla a papežské odpustky v Říši (1389–1404)	s. 140
	Odpustkový kalendář spišských kostelů na počátku 90. let 14. století (Převzato a doplněno z: G. Fridrich, Rukověť křesťanské chronologie, s. 136–137)	mezi s. 164/165 - 2
Literatura	Literatura pro statistické údaje k počtu far v říšských biskupstvích ve 14. –15. století	s. 86–92

Seznam příloh

Mapy říšských biskupství s vyznačenými odpustkovými lokalitami (1389–1404)

Převzato a upraveno z: Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation, hrsg. Erwin Gatz u.a., Freiburg in Breisgau 2003, mapová příloha

Legenda k mapám biskupství

098 Aquileia

008 Augsburg

097 Bamberg

102 Basel

041 Bremen

053 Brandenburg

062 Brixen

007 Eichstätt

063 Freising

005 Halberstadt

052 Havelberg

003 Hildesheim

095 Kamień Pomorski/Kammin

031 Köln

088 Chelmno/Kulm

054 Lebus

042 Lübeck

032 Lüttich

051 Magdeburg

001 Mainz

096 Meißen

055 Merseburg

036 Minden
034 Münster
056 Naumburg
035 Osnabrück
002 Paderborn
065 Passau
087 Pomesanien/Pomezanie
064 Regensburg
061 Salzburg
092 Schleswig
044 Schwerin
100 Sitten
013 Speyer
012 Strassburg/Strassbourg
099 Trient/Trento
021 Trier
033 Utrecht
004 Verden
014 Worms
006 Würzburg

PRAMENY A LITERATURA

Prameny netištěné

Roma, Archivio Segreto Vaticano

Registra Lateranensia 1–118, 161, 2462 (Bonifác IX.)

Registra Lateranensia 120, 122A, 123 (Inocenc VII.)

Registra Lateranensia 128, 131, 133–135 (Řehoř XII.)

Registra Lateranensia 136 (Alexandr V.)

Registra Lateranensia 140, 141, 145–147, 157–161, 165, 167, 172, 173, 175, 178, 180–186 (Jan XXIII.)

Registra Vaticana 312–320

Diversa Cameralia 1, 2

Indice 1, 322, 323, 324, 1039

Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana

Cod. Vat. Lat. 6952

Cod. Vat. Lat. 6330

Cod. Vat. Lat. 3940

Odpustkové listiny ve fondech duchovenských institucí v těchto archivech:

München, Bayerisches Hauptstaatsarchiv

Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv

Wrocław, Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Wrocław, Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu

Budapest, Magyar Országos Levéltár - fotosbírka listin

Praha, Národní archiv

Třeboň, Státní oblastní archiv v Třeboni

Digitalizované listiny na portálu Monasterium - <http://monasterium.net/>

Tištěné prameny

Acta Pontificum Danica, ed. Alfred KRARUP, T. 2 (1378–1431), Kobenhaven 1907

Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia, ed. Jaroslav ERŠIL, díl 1, Praeae 1980

Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis, ed. Iosephus HRADSZKY, Szepesváralja 1903–1904

Analecta Scepusii sacti et profani I, ed. Carolus WAGNER, Viena 1773

Archiv des Klosters St. Michaelis zu Lüneburg, hrsg. Wilhelm von HODENBERG, Celle 1861

Bullarium Franciscanum epitome sive summa bullarum in eiusdem bullarii quattuor prioribus tomis relatarum, ed. Conrad EUBEL, Firenze 1908

Bullarium ordinis fratrum praedicatorum, I–VIII, ed. Thomas RIPOLL and Antonin BREMOND, Rome 1729–40

Bullarium Ordinis Sancti Augustini: regesta. 2. 1362–1415, ed. Carolus ALONSO, Roma 1997

Bullarium Poloniae, díl 3 (1378–1417), edd. Irena SUŁKOWSKA-KURAŚ – Stanisław KURAŚ, Romae 1988

Codex diplomaticus Brandenburgensis, hrsg. Adolph Freidrich RIEDEL, 41 Bde., Berlin 1838–1869

Codex diplomaticus et epistolari(u)s regni Bohemiae, edd. Gustav FRIEDRICH, Zdeněk KRISTEN, Jindřich ŠEBÁNEK, Sáša DUŠKOVÁ, Vladimír VAŠKŮ, Praha 1904–1993

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, edd. Antonín BOČEK, Petr CHLUMECKÝ, Josef CHYTIL, Vincenc BRANDL, Berthold BRETHOLZ, Brno 1836–1903

Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II., ed. Richard MARSINA, Bratislava 1987

Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/2, ed. Georgius FEJÉR, Budae 1834 (citováno podle elektronické databáze <http://www.arcanum.hu/mol/>).

Codex diplomaticus patrius, Hazai okmánytár, edd. Imre NAGY et altera. I–VIII, Györ, Budapest 1865–1891

Codex iuris municipalis regni Bohemiae, edd. Jaromír ČELAKOVSKÝ, Gustav FRIEDRICH, Antonín HAAS, Praha 1886–1960

Decem registra censuum bohemia compilata eatate bullum husiticum pracedente, ed. Josef EMLER, Praeae 1881

Diplomata pontificum saec. XV. Tomus I.: Martinus papa V. (1417–1431), ed. Paulus LUKSICS, Budapestini 1931

Diplomatarium Suecanum přístupné na [www stránce](http://www.riksarkivet.se/default.aspx?id=2453&refid=8005)
<http://www.riksarkivet.se/default.aspx?id=2453&refid=8005>

Documents relatifs au Grand Schisme. T. 7. Suppliques et lettres d'Urbain VI (1378̄1389) et de Boniface IX (cinq premières années: 13891394). Textes et Analyses, ed. Marguerite GASTOUT, (= *Analecta Vaticano-Belgica*, T. 29), Bruxelles-Rome-Paris 1976

Gelasius DOBNER, *Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita*, I–VI, Pragae 1764–85

Josef EMLER, *Diplomatář kláštera blahoslavené Panny Marie řeholních kanovníků řádu svatého Augustina v Roudnici*, in: *Zprávy Královské české společnosti nauk*, Praha 1893, XVII, s. 1–60

Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých, I–VIII, edd. Josef EMLER, Josef JIREČEK, Josef GEBAUER, Jaroslav GOLL, Josef V. ŠIMÁK, Václav NOVOTNÝ, Praha 1873–1932

HAIN Gáspár Lőcsei Krónikája, edd. Jeremos BAL, Jenő FÖRSTER, Aurél KAUFFMANN, Lőcse 1910–1913

Hildesheimsche Stadtrechnungen Bd. 1, 1379–1415, hrsg. Richard DOEBNER, Hildesheim 1893, Neudruck Aalen 1980

Christopher R. CHENEY, *The Papacy and England 12th–14th Centuries*, London 1982

Inventaire analytique des chartes de la collégiale de Sainte-Croix a Liège, Tome 1, Édouard PONCELET, Bruxelles 1911

Inventar der Urkunden des Stiftsarchivs Xanten 1119–1449, 1. Bd., hrsg. Carl WILKES, Köln 1952

Johann Hemelings „*Diplomatarium fabricae ecclesiae Bremensis*” von 1415/20, hrsg. Lieselotte KLINK, Hildesheim 1988, s. 124–127

Walter KAEMMERER, *Urkundenbuch der Stadt Düren*. Düren 1971

Katalog dokumentów archiwum archidiecezjanego we Wrocławiu, ed. Wincenty URBAN, Roma 1970, sv. 1

Katalog dokumentów przechowywanych w archiwach państwowych Dolnego Śląska, díł 1–9, Wrocław 1985–1998

Rudolf LEHMANN, *Urkundenbuch des Klosters Dobrilugk und seiner Besitzungen*. Leipzig-Dresden 1941

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim, I–X, edd. František A. TINGL, Josef EMLER, Praha 1875–1927

Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., I–VI, edd. Clemens BOROVÝ, Antonín PODLAHA, Praha 1903–1998

Lippische Regesten, Bd. 1, 783–1300, hrsg. Otto PREUSS, August FALKMANN, Lemgo und Detmold 1860, Neudruck Osnabrück 1975

Karl-Ernst LUPPRIAN, *Spätmittelalterliche Papsturkunden für Hochstift und Domkapitel von Freising*. In: *Hochstift Freising: Beiträge zur Besitzgeschichte*. hrsg. Hubert Glaser, München 1990, s. 129–145

Mecklenburgisches Urkundenbuch, Bde. 21–25, Schwerin-(Leipzig) 1903–1977

Monumenta ecclesiae Strigoniensis III, ed. Ludovicus Crescens DEDEK, Strigonii 1924

Monumenta Germaniae historica, dostupné na www stránce http://bsbdmgh.bsb.lrz-muenchen.de/dmgh_new/

Monumenta Vaticana regni Hungariae illustrantia: Bullae Bonifacii IX., díl 3, 4, ed. Gyula FRAKNÓI, Budapest 1888–1889, reprint tamtéž 2002

Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia, díl 5/1, 2; ed. Kamil KROFTA, Praha 1903, 1905

Eva OBERMAYER-MARNACH, *Die Originale der Papsturkunden in den Wiener Archiven von 1198 bis 1417*. Závěrečná práce na Institut für österreichische Geschichtsforschung, Wien 1953

Original Papal Letters in England 1305–1415, ed. Patrick N. R. ZUTSHI, Città del Vaticano 1990

Die Originale der Papsturkunden in Baden-Württemberg 1198–1417. 1. Teil 1198–1341, ed. Tilmann SCHMIDT, Città del Vaticano 1993

Die Originale der Papsturkunden in Baden-Württemberg 1198–1417. 2. Teil 1343–1417, ed. Tilmann SCHMIDT, Città del Vaticano 1993

Die Originale der Papsturkunden in Niedersachsen 1199–1417, ed. Brigide SCHWARZ, Città del Vaticano 1988

Die Originale der Papsturkunden in Norddeutschland (Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, Schleswig-Holstein) 1199–1415, ed. Tilmann SCHMIDT, Città del Vaticano 2003

František PALACKÝ, *Über Urkundenbücher zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte II*, Prag 1842

Herbert PAULHART, *Papsturkunden des Spätmittelalters in der Steiermark*, Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs 9, 1959, s. 29–33

Herbert PAULHART, *Papsturkunden in Oberösterreich. Originale spätmittelalterlicher Papsturkunden in oberösterreichischen Archiven aus der Zeit 1198–1417*. In: Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs Bd. 8, Beiträge zur Rechts-, Landes- und

Wirtschaftsgeschichte. Festgabe für Alfred Hoffmann zum 60. Geburtstag. Graz-Köln 1964, s. 160–172

Antonín PODLAHA, *Privilegia semper fideli Metropolitano capitulo Pragensi a Sancta Sede concessa*, Pragae 1905

Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.–1419 aug. 16.), I–IV, edd. Věra JENŠOVSKÁ, Vladimír VAVŘÍNEK, Božena KOPIČKOVÁ, Praha 1967–1989

Regesta sive Rerum Boicarum Authographa, hrsg. von C. H. de LANG, Bd. 10–11, München 1843–1847

Regesta supplicationum I: 1342–1352, ed. Arpád BOSSÁNYI, Budapest 1916

Regesten der Grafen von Katzenelnbogen 1060–1486. Bd. I, 1060–1418, hrsg. Karl E. DEMANDT, Wiesbaden 1953

Die Regesten der Reichsstadt Weissenburg, Teil 1 – Die Urkunden Weissenburger Provenienz (1288–1493), Teil 2 – Weitere dokumentarische Quellen (867–1493), hrsg. Ute JÄGER, Neustadt an der Aisch 2002

Regesten der Urkunden des Zisterzienserkloster Raitenhaslach 1351–1803, hrsg. Edgar KRAUSEN, Burghausen 1989

Regesten und Urkunden im Domstiftsarchiv Brandenburg, Teil 1: 948–1487, Bearb. Wolfgang SCHÖSSLER, Weimar 1998

Repertorium Germanicum, bearb. von Emil GÖLLER, Bd. 1, Berlin 1916, s. *99–*170 (Clemens VII. von Avignon und das große Schisma in Deutschland)

Repertorium Germanicum II. Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation, Bd. II: Urban VI., Bonifaz IX., Innozenz VII. und Gregor XII. (1378–1415), bearb. von Gerd TELLENBACH, Berlin 1933–1938, s. 36*–38*;

Leo SANTIFALLER, *Neuere Editionen mittelalterlicher Königs- und Papsturkunden. Eine Übersicht*. Mitteilungen der Wiener Diplomata-Abteilung der Monumenta Germaniae Historica VI. Graz-Köln 1958

Leo SANTIFALLER, *Verzeichnis von Originalen von Papsturkunden der Diözese Bozen-Brixen*, in: Festschrift F. Huter, Bd. 2 (Tiroler Wirtschafts-Studien, 26. Folge, 2. Teil), Innsbruck-München 1969, s. 383–392

Leo SANTIFALLER, *Verzeichnis von Originalen von Papsturkunden des Bundeslandes Tirol (Nord- und Osttirol) 1198–1415*, in: Festschrift Nikolaus Grass zum 60. Geburtstag, T. 1, edd. Louis Carlen, Fritz Steinegger, Innsbruck-München 1974, s. 243–258

Conrad SPERFOGEL, *Contracti Annales Scepusienses*, in: *Analecta Scepusii sacri et profani* II, Viennae 1774; *Sperfoglova kronika*, (ed. a trans.) Július Sopko, in: *Kroniky stredovekého Slovenska*, Budmerice 1995

Josef STRNAD, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část I. (1300–1450)*, Plzeň 1891

Ferdinand TADRA, *Listy kláštera Zbraslavského*, Praha 1904

Die Urkunden des Kollegiatstift St. Johann in Regensburg bis zum Jahre 1400, hrsg. Matthias THIEL, München 1975

Die Urkunden des Stadtarchivs Mainz, Regesten, Teil 3, 1365–1400, hrsg. Richard DERTSCH, Mainz 1965

Urkunden und Regesten zur Geschichte der Rheinlande aus dem Vatikanischen Archiv, bearb. von Heinrich Volbert SAUERLAND, Hermann THIMME, Bd. 6 (1378–1399), Bd. 7 (1400–1415), Bonn 1912–1913

Urkundenbuch der Stadt Duderstadt bis zum Jahre 1500. hrsg. Julius JAEGER, Hildesheim 1885, Neudruck Osnabrück 1977

Urkundenbuch der Stadt Goslar und der in und bei Goslar belegenen geistlichen Stiftungen. Theil 5, 1366–1400, hrsg. Georg BODE, Uvo HÖLSCHER, Berlin 1922

Urkundenbuch der Stadt Halle, ihrer Stifter und Klöster. Theil III (1351–1403) Bd. 2, 1381–1403, hrsg. Arthur BIERBACH, Halle (Saale) 1957

Urkundenbuch der Stadt Lübeck, Theil 4, hrsg. Verein für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde, Lübeck 1873

Urkundenbuch der Städte Dresden und Pirna. hrsg. Karl FRIEDRICH von POSERN-KLETT, Leipzig 1875

Urkundenbuch der Universitaet Heidelberg, Bd. 1, hrsg. Eduard WINKELMANN, Heidelberg 1886

Urkundenbuch der Vögte von Weida, Gera und Plauen sowie ihrer Hausklöster Mildenfurth, Cronschwitz, Weida und z. h. Kreuz bei Saalburg. Bd. 2, 1357–1427, hrsg. Berthold SCHMIDT, Jena 1892

Urkundenbuch des Landes ob der Enns. Bd. 14, 1391–1393, hrsg. Erich TRINKS, Linz 1941

Urkundenbuch des Stiftes Hohenfurth (=FRA II/2), hrsg. Matthias PANGERL, Wien 1865

Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, Bd. 3: 1391 bis 1415, hrsg. Franz ZIMMERMANN, Carl WERNER, Georg MÜLLER, Hermannstadt 1902

Urkundeninventar zur Geschichte der Niederlausitz bis 1400, hrsg. Rudolf LEHMANN, Köln-Graz 1968

Urkundenregesten zur Geschichte der Kirchlichen Verwaltung der Grafschaft Wertheim, 1276–1499, hrsg. Wilhelm ENGEL, Würzburg 1959

Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I, ed. Augustin THEINER, Romae 1859

Friederike ZAISBERGER, *Kanzleivermerke auf Papsturkunden zwischen (1139) 1198 und 1415 in Salzburg, Tirol und Vorarlberg*, Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 135, 1995, s. 407-454

Metoděj ZEMEK, Adolf TUREK, *Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526*, Sborník archivních prací 33, 1983, s. 149–296

Walter ZÖLLNER, *Die jüngeren Papsturkunden des Staatsarchivs Magdeburg: Bestände Halberstadt, Quedlinburg u. übrige Gebiete*, Leipzig 1982

Walter ZÖLLNER, *Die jüngeren Papsturkunden des Thüringischen Hauptstaatsarchivs Weimar: (von Innozenz III. bis zum Konzil von Konstanz)*, Leipzig 1996

Walter ZÖLLNER, *Die Papsturkunden des Staatsarchivs Magdeburg von Innozenz III. bis zu Martin V.* Erzstift Magdeburg, Halle (Saale) 1966

Zsigmondkori oklevéltár I–VIII, Budapest 1951–2001

Literatura

Jan ADÁMEK, *Bohunco, plebanus noster. Zapomenutá osobnost středověkých Českých Budějovic*, in: *Facta probant homines*, s. 21–32

Karl AMON, *Die Steiermark vor der Glaubensspaltung*, in: *Geschichte der Diözese Seckau*, Bd. 3: *Die Steiermark vor der Glaubensspaltung*, Granz-Wien-Köln 1969, s. 287–317

Arnold ANGENEDT, *Gezählte Frömmigkeit*, *Frühmittelalterliche Studien* 29, 1995, s. 1–71

Arnold ANGENEDT, *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, Darmstadt 1997

Sabine AREND, *Zwischen Bischof und Gemeinde. Pfarrbenefizien im Bistum Konstanz vor der Reformation*, Leinfelden-Echterdingen 2003

Atlas krajiny slovenskej Republiky, Bratislava 2002

Atlas Slovenskej socialistickej republiky, Bratislava 1980

Atlas zur Kirchengeschichte: die christlichen Kirchen in Geschichte und Gegenwart, hrsg. von Hubert JEDIN u. a., Freiburg i. Br. 1970

Tomáš BALETKA, *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*, Praha 2004

Tomáš BALETKA, *Proměny farní sítě na Moravě mezi pozdním středověkem a raným novověkem*, in: *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*, edd. Jan Hrdina, Blanka Zilynská, Praha 2007 (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 8), s. 139–144

Július BARTL, *Príspevok ku kategorizácii spišských miest a mestečiek v stredoveku*, *Historický časopis* 32, 1984, č. 1, s. 101–125

František M. BARTOŠ, *Čechy v době Husově (1378–1415)*, Praha 1947, s. 353

Johannes BAUERMANN, *Umfang und Einteilung der Erzdiözese Magdeburg. Ein Nachtrag nach einem Magdeburger Prokurationsregister für das Jahr 1512*, *Zeitschrift des Vereines für Kirchengeschichte der Provinz Sachsens* 29, 1933, s. 3–43

Andreas BAUCH, *Die Diözese Eichstätt – Abriß ihrer Geschichte*, 1980

Bayerischer Geschichtsatlas, hrsg. von Max SPINDLER, München 1969

Gustav Adolf BENRATH, *Abläss*, in: *Theologische Realenzyklopädie*, sv. 1, Berlin-New York 1977, s. 347–348

Paul BINDER, *Slowaken und Zipser in Siebenbürgen*, in: Eliáš Ladiver a Michal Greguš, *osobnosti a ich dielo v obraze doby*, Prešov 1995, s. 95–108

Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von Ihrer Anfängen bis zur Säkularisation, hrsg. von Erwin GATZ unter Mitwirkung von Clemens BRODKORB und Helmut FLACHENECKER, Freiburg im Breisgau 2003

Marie BLÁHOVÁ, *Annales historiam regni Bohemiae et urbis Pragensis ab anno 1278 usque ad 1399 illustrantes*, Studie o rukopisech 39, 2009 [2010]

Marie BLÁHOVÁ, *Wallfahrten in Prag bis zur Hussitenzeit*, in: Wallfahrt und Reformation, s. 63–78

Karlheinz BLASCHKE, *Die Kirchenorganisation in den Bistümern Meißen, Merseburg, und Neumburg um 1500*, Weimar 1969

Barbara D. BOEHM, *Zbožný panovník*, in: Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků, ed. Jiří Fajt, Praha 2006, s. 137–171

Zdeněk BOHÁČ, *Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce /Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv/*, Folia historica Bohemica 7, 1984, s. 7–38

Zdeněk BOHÁČ, *Středověké kláštery v Čechách a na Moravě v době předhusitské*, Historická geografie 28, 1995, s. 137–153

Andrea BOOCKMANN, *Hamburg, Lübeck und Schleswig als Zentren der Diözesanverwaltung im Mittelalter*, in: Schleswig-Holsteinischen Kirchengeschichte, Bd. 2: Anfänge und Ausbau, T. 2., Neumünster 1978, s. 9–42

Hartmut BOOCKMANN, *Ablaßfälschungen im 15. Jahrhundert*, in: Fälschungen im Mittelalter, s. 659–668

Hartmut BOOCKMANN, *Über Ablaß-"Medien"*, in: Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 34, 1983, s. 709–721;

Hartmut BOOCKMANN, *Über Schrifttafeln in spätmittelalterlichen deutschen Kirchen*, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 40, 1984, s. 210–224

Karl BORCHARDT, *Ordensgeschichte, -identität und Spendensammeln bei den Prämonstratensern*, Würzburger Diözesangeschichtsblätter 62/63, 2001, s. 597–612

Karl BORCHARDT, *Römische Kurie und die Pfründenbesetzung in den Diözesen Würzburg, Bamberg, Eichstätt*. Jahrbuch für fränkische Landesforschung 57, 1997, s. 71–96

Karl BORCHARDT, *Spendenaufrufe der Johanniter aus dem 13. Jahrhundert*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 56, 1993, s. 1–61

Karl BORCHARDT, *Two Forged Thirteenth-Century Alms-Raising Letters used by the Hospitallers in Franconia*, in: Fighting for the Faith and Caring for the Sick, ed. Malcolm BARBER, Aldershot 1994 (= The Military Orders 1), s. 52–56

Jiří BOŘECKÝ, Pavel POLICAR, *Dějiny Batelova*, díl 1, Batelov 1998

Gustav BOSSERT, *Das Gotteshausbuch von Münster bei Creglingen*, in: Blätter für württembergische Kirchengeschichte N. F. 5, 1901, s. 97–121

Leonard E. BOYLE, *A Survey of the Vatican Archives and its Medieval Holdings*, Toronto 1972

Joseph BRAUN S. J., *Die liturgische Gewandung im Occident und Orient nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik*, Freiburg im Breisgau 1907

Joseph BRAUN S. J., *Liturgisches Handlexikon*, Regensburg 1924

Siegfried BRÄUER, *Wallfahrtsforschung als Defizit der reformationsgeschichtlichen Arbeit. Exemplarische Beobachtungen zu Darstellungen der Reformation und zu Quellengruppen*, in: Spätmittelalterliche Wallfahrt im mitteldeutschen Raum. Beiträge einer interdisziplinären Arbeitstagung (Eisleben, 7. / 8. Juni 2002), hrsg. Hartmut Kühne, Wolfgang Radtke, Gerlinde Strohmaier-Wiederanders, Berlin 2002, s. 15–49

Blanka BREZOVÁKOVÁ, *K pokusu o erigovanie biskupstva na Spiši v polovici 14. storočia*, Historický časopis 59, 2009, č. 3, s. 415–442

Enno BÜNZ, „Die Kirche im Dorf lassen ...“. *Formen der Kommunikation im spätmittelalterlichen Niederkirchenwesen*, in: Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft vom Mittelalter bis zur Moderne, hrsg. Werner Rösener (Veröffentlichungen des MPI für Geschichte 156, 2000), s. 77–167

Enno BÜNZ, *Die mittelalterliche Pfarrei in Deutschland. Neue Forschungen und Ergebnisse*, in: Pfarreien im Mittelalter : Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich, hrsg. Nathalie Kruppa unter Mitwirkung von Leszek Zygmier, Göttingen 2008 (= Studien zur Germania sacra 32), s. 27–66

Enno BÜNZ, *Die mittelalterliche Pfarrei in Franken. Stand, Probleme und Aufgaben der landesgeschichtlichen Atlasarbeit in Bayern*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 68, 2005) s. 51–74

Enno BÜNZ, *Der niedere Klerus im spätmittelalterlichen Thüringen*. Studien zu Kirchenverfassung, Klerusbesteuerung, Pfarrgeistlichkeit und Pfründenmarkt im thüringischen Teil des Erzbistums Mainz, Bd. 1, Jena 1999

Enno BÜNZ, *Thüringens Pfarrgeistlichkeit vor der Reformation*, in: Historisches Jahrbuch 124, 2004, s. 45–75

Dušan BURAN, *Studien zur Wandmalerei um 1400 in der Slowakei. Die Pfarrkirche St. Jakob in Leutschau und die Pfarrkirche St. Franziskus Seraphicus in Poniky*, Weimar 2002

Marie Madeleine DE CEVINS, *L'Église dans les villes hongroises à la fin du moyen Age (vers 1320–vers 1495)*, Budapest-Paris-Szeged 2003

Marie Madeleine DE CEVINS, *Le pouvoir ecclésiastique dans les villes hongroises à la fin du Moyen Age*, in: Lieux du pouvoir au Moyen Age et à l'époque moderne, ed. Michal Tymowski, Warszawa 1995, s. 141–172

Philippe CORDEZ, *Les usage du trésor des grâces. L'économie idéale et matérielle des indulgences au Moyen Âge*, in: Le trésor au Moyen Âge. Questions et perspectives de recherche, Neuchâtel 2005, s. 55–88

Maria CRĂCIUN, Carmen FLOREA, *The Cult of Saints in Medieval Transylvania*, in: *Saints of Europe. Studies Towards A Survey of Cults and Culture*, ed. by Graham Jones, Shaun Tyas-Donington 2003, s. 43–68

Enikő CSUKOVITS, *Középkori magyar zarándokok*, Budapest 2003

Fritz CURSCHMANN, *Die Diözese Brandenburg. Untersuchungen zur historischen Geographie und Verfassungsgeschichte eines ostdeutschen Kolonialbistums*, in: *Veröffentlichungen des Vereines für Geschichte der Mark Brandenburg*, Leipzig 1906 – soupis subsidia caritativa 1527–1529, s. 394–477

Martin ČAPSKÝ, *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*, Brno-Opava 2005, s. 92–113

Jaroslav ČECHURA, *Die Struktur der Grundherrschaften im mittelalterlichen Böhmen: unter besonderer Berücksichtigung der Klosterherrschaften*, Stuttgart-Jena-New York 1994

Jaroslav ČECHURA, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*, in: *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie*, sv. 42, 1988

Miroslav ČERNÝ, *Kuneš z Třebovle: středověký právník a jeho dílo*, Plzeň 1999

Petr ČORNEJ, *Velké dějiny zemí Koruny české V*, Praha 2000

Denko ČUMLIVSKI, *Vyšehradská kapitula od založení do první poloviny 19. století*, in: *Vyšehrad. Historické podoby*, Praha 2000, s. 43–54

Dějiny Levoče, díl 1, ed. Michal SUCHÝ, Košice 1974

Dějiny Popradu, ed. Ivan CHALUPECKÝ, Košice 1998

Dějiny slovenského výtvarného umenia. Gotika, ed. Dušan BURAN, Bratislava 2003

Hippolyte DELEHAYE, *Les lettres d'indulgence collectives I–V*, *Analecta Bollandiana* 44–46, 1926–1928

Maria Grazia DEL FUOCO, *Le indulgenze papali e gli Ordini Mendicanti nel secolo XIII: prime note*, *Studi Medievali e Moderni* 1, 1999, s. 101–148

Hermann DIENER, *Die großen Registerserien im Vatikanischen Archiv 1378–1523*, *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 51, 1972, s. 305–368.

Hermann DIENER, *Kanzleiregister der Päpste Bonifaz IX., Innocenz VII., Gregor XII., Alexander V. und Johannes XXIII. (1389–1415): Verluste und Bestand*, in: *Römische Kurie. Kirchliche Finanzen. Vatikanisches Archiv. Studien zu Ehren von Hermann Hoberg*, Bd. 1, Roma 1979, s. 107–133

Hermann DIENER, *Rubrizellen zu Kanzleiregistern Johannis XXIII. und Martins V.*, *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 39, 1959, s. 117–172

Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí*, díl 1. Doba předhusitská, Pelhřimov 1927

Kazimierz DOLA, *Odpusty w średniowiecznym Wrocławiu*, in: *Viae historiae. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Wrocław 2001, s. 352–365

Eva DOLEŽALOVÁ, Jan HRDINA, František ŠMAHEL, Zdeněk UHLÍŘ, *The Reception and Criticism of Indulgences in the Late Medieval Czech Lands*, in: *Promissory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe*, ed. R. N. Swanson, Leiden-Boston 2006, s. 100–145

Eva DOLEŽALOVÁ, Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Die Erforschung der Entstehung und Ausprägung des Pfarreinetzes bis zum Beginn der hussitischen Revolution in der tschechischen Geschichtswissenschaft*, in: *Pfarreien im Mittelalter: Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, hrsg. Nathalie Kruppa, Göttingen 2008, s. 83–98

Winfried DOTZAUER, *Quellenkunde zur deutschen Geschichte im Spätmittelalter*, Darmstadt 1996, s. 225–235

Michal DRAGOUN, *Církevní svátky a hospodářský život ve středověkých Čechách*, in: *Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka*, edd. Jan Hrdina, Jan Kahuda, Praha 2002, s. 271–297

Hans DÜNNINGER, *Ablässbilder. Zur Klärung der Begriffe „Gnadenbild“ und „Gnadenstätte“*. Jahrbuch für Volkskunde N. F. 8, 1985, s. 51–91

Hans DÜNNINGER, *Gnad und Ablass-Glück und Segen*, Jahrbuch für Volkskunde N. F. 10, 1987), s. 135–150

Hildegard EBERHARDT, *Die Diözese Worms am Ende des 15. Jahrhunderts nach den Erhebungslisten des „Gemeinen Pfennigs“ und dem Wormser Synodale von 1496*, Münster 1919

Karl EDER, *Das Land ob der Enns vor dem Glaubensspaltung. Die kirchlichen, religiösen und politischen Verhältnisse in Österreich ob der Enns 1490–1525*, Linz 1932, s. 186–221

Falk EISERMANN, *Ablaß als Medienereignis. Kommunikationswandel durch Einblattdrucke im 15. Jahrhundert. Mit einer Auswahlbibliographie*, in: *Tradition and Innovation – Tradition und Innovation in Humanismus, Renaissance und Reformation*, hrsg. Rudolf Suntrup – Jan R. Veenstra, Frankfurt, Main 2001, s. 99–128

Falk EISERMANN, *Verzeichnis der typographischen Einblattdrucke des 15. Jahrhunderts im Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation*, 3 Bde., Wiesbaden 2004

Axel EHLERS, *Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter*, Marburg 2007 (= Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 64)

Bernhard ENGELKE, *Die Grenzen und Gaue der älteren Diözese Verden*, Niedersächsisches Jahrbuch für Landesgeschichte 21 1949, s. 63–92

- Edith ENNEN, *Stadt und Wallfahrt in Frankreich, Belgien, den Niederlanden und Deutschland*, in: Festschrift Matthias Zender II, Bonn 1972, s. 1057–1075
- Géza ENTZ, *Gotische Baukunst in Ungarn*, Budapest 1976
- Horst ENZENSBERGER, „*Quoniam ut ait apostolus*“. *Osservazioni su lettere di indulgenza nei secoli XIII e XIV*, in: Studi Medievali e Moderni, 1999, s. 57–100
- Georg ERLER, *Ein Band des Suplikenregistern Bonifatius' IX. in der Königlichen Bibliothek zu Eichstätt*, Historisches Jahrbuch 8, 1887, s. 487–495
- Jaroslav ERŠIL, *Papežské expektance in communi forma pauperum na česká beneficia ve 14. a na počátku 15. století*, Strahovská knihovna 5–6, 1970–1971, s. 105–137
- Arnold ESCH, *Bonifacio IX*, in: Dizionario biografico degli Italiani, díl 12, Roma 1970, s. 170–183
- Arnold ESCH, *Bonifacio IX*, in: Enciclopedia dei Papi, díl 2, Roma 2000, s. 570–581
- Arnold ESCH, *Bonifaz IX. und der Kirchenstaat*, Tübingen 1969 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 29)
- Arnold ESCH, *I giubilei del 1390 e del 1400*, in: La storia dei Giubilei, díl 1, edd. Jacques Le Goff – Gloria Fossi, Roma 1997, s. 279–293
- Konrad EUBEL, *Das Itinerar der Päpste zur Zeit des großen Schismas*, Historisches Jahrbuch 16, 1895, s. 545–564
- Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové*, edd. Ivan Hlaváček, Jan Hrdina za spolupráce Jana Kahudy a Evy Doležalové, Praha 1998
- Hermann FABINI, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, Bd. 1, Hermannstadt-Heidelberg 1998, s. 670–672
- Hermann FABINI, Alida FABINI, *Kirchenburgen in Siebenbürgen. Abbild und Selbstdarstellung siebenbürgisch-sächsischer Dorfgemeinschaften*, Leipzig 1985
- Hermann FABINI, *Die Stadtkirche in Hermannstadt*, Sibiu/Hermannstadt 2003
- Jean FAVIER, *Les finances pontificales à l'époque du grand schisme d'occident, 1378–1409*, Paris 1966 (Bibliothèque des Écoles Françaises Athènes et de Rome 221)
- Fälschungen im Mittelalter*. Internationaler Kongreß der Monumenta Germaniae Historica, München, 16.–19. September 1986, Bd. 5, Hannover 1988 (= MGH Schriften 33, 5)
- Antal FEKETE NAGY, *A Szepesség területi és társadalmi kialakulása* [Územní a sociální vývoj Spiše], Budapest 1934
- Karlheinz FRANKL, *Papstschisma und Frömmigkeit. Die „Ad instar-Ablässe“*, Römische Quartalsschrift 72, 1977, s. 57–124, s. 184–247
- Thomas FRENZ, *Papsturkunden des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, 2. aktualizované vydání, Stuttgart 2000

Erik FÜGEDI, *Kirchliche Topographie und Siedlungsverhältnisse in der Slowakei*, in: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 5, 1959, s. 363–400

I Giubilei nella storia della chiesa, Città del Vaticano 2001

Bernard GUILLEMAIN, *Les papes d' Avignon, les indulgences et les pèlerinages*, *Cahiers de Fanjeaux* 15, 1980, s. 257–268

Erich Freiherr von GUTTENBERG, Alfred WENDEHORST, *Das Bistum Bamberg*, 2. Teil – Die Pfarreiorganisation, Berlin 1966 (*Germania Sacra*, 2. Abt. Die Bistümer der Kirchenprovinz Mainz, 1. Bd. Das Bistum Bamberg)

György GYÖRFFY, *Zur Frage der demographischen Wertung der päpstlichen Zehnlisten*, in: *Etudes Historiques Hongroises* 1980, publiées à la occasion du XVe Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois, dıl 1, Budapest 1980, s. 63–82

Othmar HAGENEDER, *Die päpstlichen Register des 13. und 14. Jahrhunderts*, *Annali della scuola speciale per archivisti e bibliotecari* 12, 1972, s. 45–76

Ondrej R. HALAGA, *Acta iudiciaria civitatis Cassoviensis 1395–1405*, München 1994

Johann Florian HAMMERSCHMIDT, *Gloria et majestas ... Wysehradensis ecclesiae ss. Apostolorum Petri et Pauli*, Vetro-Prage 1700

Handbuch der historischen Stätten. Schlesien, hrsg. von Hugo WECZERKA, Stuttgart 1977

Handbuch der historischen Stätten. Siebenbürgen, hrsg. Harald ROTH, Stuttgart 2003

Karl HAUSBERGER, *Das Bistum Regensburg. Seine Geschichte*, Regensburg 2004

Jan HAVRÁNEK, Milan MYŠKA, Jiří PACLÍK, *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1967

Michel et Anne-Marie HAYEZ, *Les débuts du pontificats de Grégoire XI: un premier bilan administratif d'après les lettres communes*, in: *Les prélats et la société: XIe–XVe siècles. Hommage à Bernard Guillemain*, ed. Françoise Bériac, Talence 1994, s. 171–183

Roy Martin HAINES, *Ecclesia Anglicana. Studies in the English Church of the Later Middle Ages*, Toronto-Buffalo-London 1989

Johannes HECKEL, *Mitra und Stab der wirklichen Prälaten ohne bischöflichen Charakter*, Stuttgart 1928

Christopher HERMANN, *Die Entwicklung des mittelalterlichen Pfarrkirchenbaus im Preußenland*, in: *Kirche im Dorf*, Berlin 2002, s. 35–48

Hellmuth HEYDEN, *Kirchengeschichte Pommerns*, Bd. 1 – Von den Anfängen des Christentums bis zur Reformationszeit, Köln-Braunsfeld 1957

Himmel, Hölle, Fegefeuer. Das Jenseits im Mittelalter, Ausstellungskatag hrsg. Peter JEZLER, München 1994

Historia Scephusii, Vol. I, edd. Martin HOMZA, Stanisław A. SROKA, Bratislava-Kraków 2009

Historischer Atlas von Mecklenburg, hrsg. Roderich SCHMIDT, Köln 1974

Ivan HLAVÁČEK, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen König Wenzel (IV.) 1376–1419*, Stuttgart 1970 (= Schriften der Monumenta Germaniae historica, Bd. 23)

Ivan HLAVÁČEK, *Zur böhmischen Institution und Häresiebekämpfung um das Jahr 1400*; in: *Häresie und vorzeitige Reformation*, hrsg. von František Šmahel, München, s. 109–131 (= Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 39)

Petr HLAVÁČEK, *K počátkům české reformace v severozápadních Čechách. (Valdenští a reformisté v Kadani na přelomu 14. a 15. století)*, Husitský Tábor 14, 2005, s. 9–33

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Benediktini v českých zemích ve středověku*, in: *Břevnov v českých dějinách*, ed.. Marie Bláhová, Ivan Hlaváček, Praha 1997, s. 7–24

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Cesty českých kleriků ke kurii*, in: *Cesty a cestování v životě společnosti*, ed. Lenka Bobková, Michaela Neudertová, Acta Universitatis Purkynianae - Philosophica et Historica 3, 1995, Studia historica 2, Ústí nad Labem 1997, s. 71–78

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Církev v českých zemích na přelomu 14. a 15. století*, in: *Jan Hus na přelomu tisíciletí*, Tábor 2001 (Husitský Tábor, Supplementum 1), s. 35–58

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Charakter i przejawy religijności mieszczaństwa praskiego na przełomie XIV i XV wieku*, in: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, edd. Halina Manikowska, Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 297–313

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Ještě k počátkům blanické pověsti*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 20, 1979, s. 121–140

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *K otázkám vztahu duchovní a světské moci v Čechách ve druhé polovině 14. století*, ČsČH 24, 1976, s. 244–277

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Die Prager Erzbischöfe als ständige päpstliche Legaten. Ein Beitrag zur Kirchenpolitik Karls IV.*, Beiträge zur Geschichte des Bistums Regensburg 6, 1972, s. 221–256

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Struktura duchovenstva ve středověkých Čechách*, in: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, ed. Ján Čierny, František Hejl, Antonín Verbík, Praha 1984, s. 343–392

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010

Ivo HLOBIL, *Kaple Navštívení Panny Marie v Olomouci z roku 1380 – Stopadesátiletá fikce*, in: *Studia Moravica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica*, č. 2/2004, s. 177–183

František HOFFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992

- František HOFFMANN, *K systémové analýze středověkých měst*, ČČH 88, 1990, s. 252–289
- Ludwig A. T. HOLSCHER, *Beschreibung des vormaligen Bisthums Minden nach seinen Grenzen, Archidiaconaten, Gauen und alten Gerichten*, Münster 1877, Nachdruck Osnabrück 1978
- Martin HOMZA, *Počiatky kresťanstva na Spiši*, in: *Historia Scepusii*, s. 233–284
- Adalbert HORČIČKA, *Ein „Chronicon breve regni Bohemiae saec. XV.“*, Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen 37, 1899, s. 454–467
- HOSÁK, *Historický místopis země Moravskoslezské*, 2. vyd., Praha 2004
- Josephus HRADSZKY, *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*, Szepesváralja 1903–1904
- Josephus HRADSZKY, *Initia progressus ac praesens status Capituli ad sanctum Martinum E. C. de Monte Scepusio olim collegiati*, Szepesváralja 1901
- Jan HRDINA, *I diplomi pontifici di indulgenza e le circostanze relative alla loro ricezione nei paesi dell'Europa centrale e settentrionale (e occidentale) negli anni 1342–1417*, Bolletino dell'Istituto storico Ceco di Roma 4, 2004, s. 96–105
- Jan HRDINA, „*Litere Augustinensium*“ aneb pozdně středověké odpustkové falzum pro augustiniány eremity, in: *Acta Universitatis Carolinae – Phil. et hist.* 1 – 1996, Z pomocných věd historických XIII, Praha 1997 [1998], s. 142–168
- Jan HRDINA, *Päpstliche Ablässe im Reich unter dem Pontifikat Bonifaz' IX. (1389–1404). Erste quantitative Ergebnisse*, in: *Wallfahrt und Reformation*, s. 109–130
- Jan HRDINA, *Papežské odpustkové listiny pro duchovenské instituce pražské a olomoucké diecéze (1197–1342)*, in: *Facta probant homines*, s. 205–220
- Jan HRDINA, *Papežské odpustkové listiny pro země středovýchodní Evropy za pontifikátu Bonifáce IX. (1389–1404). Pokus o kvantitativní srovnání*, in: *Zbožnost středověku*, ed. Martin Nodl (*Colloquia mediaevalia Pragensia* 6), Praha 2007, s. 35–58
- Jan HRDINA, *Pe drumul mântuirii. Indulgențe papale în Ungaria și Transilvania în vremea Marii Schisme Apusene (1378–1417)* [Na cestě za spásou. Papežské odpustky v Uhrách a Sedmíhradsku v době velkého západního schismatu (1378–1417)], in: *Revista Ecumenică Sibiu* 1, 2009, Nr. 1 (= *Pelerinajul în spațiul carpatic*), s. 47–70
- Ján HUDÁK, *Patrocíniá na Slovensku*, Bratislava 1984
- Ivan CHALUPECKÝ, *Chrám sv. Jakuba v Levoči*, Martin 1991
- Ivan CHALUPECKÝ, *Prehľad vývoja verejnej správy na Spiši*, Sborník archivních prací 13, 1963, s. 119–145
- Ivan CHALUPECKÝ, *Trhové privilegium pre Starú Ľubovňu z roku 1364*, Slovenská archivistika 23, 1988, č. 2, s. 54–59

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420, 1. svazek: fundace 12. století*, Praha 1998

„Ich armer sundiger mensch“. *Heiligen- und Reliquienkult am Übergang zum konfessionellen Zeitalter*, hrsg. Andreas TACKE, Göttingen 2006

Pavol JAKUBČIN, *Dejiny kláštoru cistercitov v Spišskom Štiavniku*, Diplomová práca. Trnava 2007

Eva JANKOVIČOVÁ, *Fraternitas Corporis Christi v Levoči*, in: Majster Pavol z Levoče. Život a doba, vyd. Mária Novotná, Košice 1991, s. 72–79

Max JANSEN, *Papst Bonifatius IX. (1389–1404) und seine Beziehungen zur deutschen Kirche*, Freiburg/Breisgau 1904, s. 136–178

Wilhelm JANSEN, *Die Differenzierung der Pfarrorganisation in der spätmittelalterlichen Erzdiözese Köln*, *Rhenische Vierteljahrblätter* 55, 1991, s. 58–83

Wilhelm JANSEN, *Das Erzbistum Köln im späten Mittelalter. 1191–1515. 1. Teil*, (Geschichte des Erzbistums Köln 2), Köln 1995

František JAVORSKÝ, *Levočské kostoly v kontexte dejín mesta, Z minulosti Spiša*. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči 5–6, 1999, s. 33–60

Ľubomír JUCK, *Obchod v mestách na Slovensku v 14. storočí*, *Historický časopis* 35, 1987, s. 256–277

Joseph JUNGnitz, *Die Grenzen des Breslauer Bistums*, in: *Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. Studien zur schlesischen Kirchengeschichte*, Teil 3, Breslau 1907, s. 1–11

Johann Hemelings „*Diplomatarium fabricae ecclesiae Bremensis*“ von 1415/20, hrsg. Lieselotte KLINK, Hildesheim 1988, s. 124–127

Bohdan KAŇÁK, *John Viklef. Život a dílo anglického Husova předchůdce*, Praha 1973

Karel IV. *Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků*, ed. Jiří FAJT, Praha 2006

John Martin KLASSEN, *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, New York 1978

Jerzy KŁOCZOWSKI, *Europa słowiańska w XIV–XV wieku*, Warszawa 1984; upravené vydání pod titulem *Młodsza Europa: Europa Środkowo-Wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*, Warszawa 1998

Jerzy KŁOCZOWSKI, *Europa Środkowowschodnia w przestrzeni europejskiej*, in: *Europa Środkowowschodnia od X do XVIII wieku – jedność czy różnorodność*, edd. Krzysztof Baczkowski, Jacek Smolucha, Kraków 2005, s. 9–23

Wilhelm KOHL, *Das Bistum Münster*, 7,1 – Die Diözese (Germania sacra NF 37,1 – Die Bistümer der Kirchenprovinz Köln), Berlin – New York 1999, s. 475–485

Michael KONNERTH, *Honigberg. Eine siebenbürgische Gemeinde im Burzenland*, Gundelsheim 2001, s. 1013–1020

Jan KOPIEC, *Wenzel, Herzog von Liegnitz*, in: *Lexikon der Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448*, hrsg. von Erwin Gatz, Berlin 2001, s. 112–113

Adrienne KÖRMENDY, *Kształtowanie się organizacji parafialnej na Spiszu w XIII w. a rozwój społeczno-gospodarczy regionu*, *Kwartalnik Historyczny* 94, 1986, č. 2, s. 377–398

Adrienne KÖRMENDY, *Melioratio terrae. Vergleichende Untersuchungen über die Siedlungsbewegung im östlichen Mitteleuropa im 13.–14. Jahrhundert*, Poznań 1995

Ivo KOŘÁN, *Nobilitace a rustikalizace našich gotických madon*, *Český lid* 79, 1992, s. 309–321

Ivo KOŘÁN, *Život našich gotických madon*, *Umění* 37, 1989, s. 193–217

Kościół w Polsce, díl 1: *Średniowiecze*, Kraków 1966

Peter KRESÁNEK, *Slovensko. Ilustrovaná encyklopédia pamiatok*, Bratislava 2009

Anna KUBÍKOVÁ, *Jindřich III. a Oldřich II. z Rožmberka*, in: *Českokrumlovsko 1400–1460*, Český Krumlov 1997, s. 9–26

Kateřina KUBÍNOVÁ, *Imitatio Romae. Karel IV. a Řím*, Praha 2006

Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I–VII*, Praha 1996–2008

Walter KUHN, *Seelenzahlen der Pfarreien in der mittelalterlichen Ostsiedlung*, *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 35, 1977, s. 1–27

Hartmut KÜHNE, *Auf Spurensuche. Wallfahrten zu Brandenburger Dorfkirchen im Spätmittelalter*, in: *Der Brandenburger Dom und die Dörfer*, hrsg. Domstift Brandenburg, Berlin 2004, s. 111–131

Hartmut KÜHNE, *Heiltumsweisungen: Reliquien – Ablaß – Herrschaft. Neufunde und Problemstellungen*, *Jahrbuch für Volkskunde N.F.* 27, 2004, s. 43–62

Hartmut KÜHNE, *Der historische Kontext „erfolgreicher“ spätmittelalterlicher Gnadenorte im mittel- und norddeutschen Raum*, *Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento / Jahrbuch des italienischen-deutschen historischen Instituts in Trient* 29, 2003, s. 307–336

Hartmut KÜHNE, *„...das kint mit einen pfunt wacs zum heiligen leynam yn diß capell gelobt“. Mitteldeutsche Mirakelbücher als Quellen zur Wallfahrtsgeschichte*, in: *Wallfahrten in der europäischen Kultur – Pilgrimage in European Culture*, hrsg. Daniel Doležal, Hartmut Kühne (*Europäische Wallfahrtsstudien* 1), Frankfurt am Main u. a. 2006, s. 347–366

Hartmut KÜHNE, *„...je Stück einhundert Tage Ablaß“. Reliquien und Ablaßpraxis in Mitteldeutschland*, in: *„Gott hat noch nicht genug Wittenbergisch Bier getrunken“. Alltagsleben zur Zeit Martin Luthers*, hrsg. v. Evangelischen Predigerseminar Wittenberg, Wittenberg 2001, s. 92–115

Hartmut KÜHNE, *Ostensio reliquiarum. Untersuchungen über Entstehung, Ausbreitung, Gestalt und Funktion der Heiltumsweisungen im römisch-deutschen Regnum*, Berlin-New York 2000, s. 579–589

Hartmut KÜHNE, *Religiöse Mobilität zwischen Elbe und Saale am Ende des Mittelalters*, in: *Der Jakobuskult in Sachsen*, hrsg. Klaus Herbers, Enno Bünz (Jakobus-Studien 17), Tübingen 2007, s. 25–60

Hartmut KÜHNE, *Von Ahrensböck bis Ziegenhain. Perspektiven einer nord- und mitteldeutschen Wallfahrtsgeographie um 1500*, *Jahrbuch für Volkskunde* 25, 2002, s. 45–76

Hartmut KÜHNE, *Zwischen Rom und dem schwedischen Kloster Vadstena – die verschwundene Wallfahrtskapelle von Nettgendorf*, *Amtsblatt für die Gemeinde Nuthe-Urstromtal* 14, 2006, Nr. 17 (27. April 2006), s. 1–2

Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext, hrsg. Jiří FAJT, Andrea LANGER, Berlin – München 2009

Josef KURKA, *Archidiakonáty Kouřimský, Boleslavský, Hradecký a diecese Litomyšlská*, Praha 1914

Dietrich KURZE, *Pfarrwahlen im Mittelalter. Ein Beitrag zur Geschichte der Gemeinde und des Niederkirchenwesens*, Köln-Graz 1966, s. 451–460

Peter LABANC, *Malý slovník najdôležitejších historických termínov z dejín stredovekého Spiša*, in: *Historia Scepusii*, s. 547–559

Peter LABANC, *Vývoj šľachty na Spiši do konca 13. storočia*, Diplomová práca, Trnava 2007

Roman LAVIČKA, *Kostel sv. Víta v Českém Krumlově ve světle smlouvy z roku 1407*, in: *Žena ve člunu*. Sborník Hany J. Hlaváčkové, edd. Kateřina Horníčková, Michal Šroněk, Praha 2007, s. 345–370

Jacques LE GOFF, *La Naissance du Purgatoire*, Paris 1981

Thomas LENTES, *Nikolaus Paulus (1853–1930) und die „Geschichte des Ablasses im Mittelalter“*, in: *Nikolaus Paulus, Geschichte des Ablasses am Ausgange des Mittelalters*, Paderborn 1923 (2. Auflage, Darmstadt 2000), s. VII–XXXIX, LX–LXXVIII

Dorota LEŚNIEWSKA, *Das Heiligtümerfest in Böhmen des 14. Jh.*, in: *Pielgrzymki w kulturze średniowiecznej Europy*, ed. Jacek Wieśiowski, Poznań 1993, s. 199–204

Ferenc LÉSTYÁN, *Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai*, 2. Bde, Guylaféhérvár 2000

Lexikon des Mittelalters, 10 Bde., Stuttgart 1980–1999¹

Lexikon für Theologie und Kirche, hrsg. Walter KASPER u.a., 11 Bde., Freiburg 1993–2001³

Klaus Joachim LORENZEN-SCHMIDT, *Anmerkungen zur Prosopographie des vorreformatorischen Niederklerus in Nordelbien*, in: *Kirche, Klerus, Frömmigkeit in*

mittelalterlichen Schleswig-Holstein, hrsg. Enno Bünz, Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt, Neumünster 2006, s. 105–125

Johann LOSERTH, *Beiträge zur Geschichte der Husitischen Bewegung III: Der Tractatus de longo schismate des Abtes Ludolf von Sagan*, Archiv für österreichische Geschichte 60, 1880, s. 343–561

Lubica. Zborník vydaný k 700. výročiu udelenia mestských práv, ed. Jozef VOJTAS, Bratislava 1971

Luka nad Jihlavou. Sborník prací k 250. výročí povýšení na městečko, Luka nad Jihlavou 2004

Ralf LÜTZELSCHWAB, *Prag – das neue Paris? Der französische Einfluß auf die Reliquienpolitik Karls IV.*, in: Wallfahrten in der europäischen Kultur/ Pilgrimage in European Culture, edd. Daniel Doležal, Hartmut Kühne et al., Frankfurt/Main 2006 (Europäische Wallfahrtsstudien 1), s. 201–219

Magyar Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu>

Magyarországi művészet 1300–1470 [Kunst in Ungarn 1300–1470], hrsg. Ernő Marosi, Budapest 1987

Franz MACHILEK, *Die Pfarreien. Der niedere Klerus*, in: Handbuch der Bayerischen Kirchengeschichte, Bd. 1, hrsg. Walter Brandmüller, St. Ottilien 1998

Monique MAILLARD-LUYPAERT, *Papauté, clercs et laïcs. Le diocèse de Cambrai à l'épreuve du grand schisme d'Occident (1378–1417)*, Bruxelles 2001

Elemér MÁLYUSZ, *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*, Budapest 2007

Halina MANIKOWSKA, *Ruch pielgrzymkowy na Śląsku w późnym średniowieczu – problemy badawcze*, in: Peregrinationes, s. 225–241

Halina MANIKOWSKA, *Wrocławski „Liber indulgentiarum“ z końca XV wieku*, in: E scientia et amicitia. Studia poświęcone Profesorowi Edwardowi Potkowskiemu w sześćdziesięciopięciolecie urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej, Warszawa-Pułtusk 1999, s. 131–143

Halina MANIKOWSKA, *Translatio „Jerozolimy do Wrocławia“*, in: Kościół, kultura, społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych, ed. Wojciech Brojer, Warszawa 2000, s. 63–75

Halina MANIKOWSKA, *Źródła wrocławskie (i Wrocławian dotyczące) do „wielkiego pielgrzymowania“ u schyłku średniowiecza*, Śląski kwartalnik historyczny. Sobótka 61, 2006, č. 1, s. 45–59

Halina MANIKOWSKA, *Jerozolima – Rzym – Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza*, Wrocław 2008

Jiří MAREČEK, *Farní kostel Nejsvětější Trojice v Drnholci*, Jižní Morava 33, 1998, sv. 37, s. 179–198

Miloš MAREK, *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, Martin 2006

Miloš MAREK, *Saxones nostri de Scepus: K niektorým otázkam príchodu saských hostí a ich života na Spiši*, in: *Terra Scepusiensis*, s. 353–365

Marktort und Bischofssitz Birtihalm in Siebenbürgen, ed. Thomas NÄGLER, München 2004

Kristína MARKUŠOVÁ, *Pastofória vo východoslovenských kostoloch*, *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia* 3–4, 2000–2001, s. 365–380

Ernő MAROSI, *Architektúra prvej polovice 15. storočia na Spiši a východnom Slovensku. Dóm sv. Alžbety v Košiciach*, in: *Dejiny slovenského výtvarného umenia. Gotika*, s. 206–223, 638–639

Gerhard MATERN, *Die kirchlichen Verhältnisse in Ermland während des späten Mittelalters*, Paderborn 1953

Beatrice MATRAY, *Les indulgences au XIVe siècle. Etude des lettres de Jean XXII (1316–1334) et d'Urbain V (1363–1370)*, *Cahier d'histoire* 33, 1988, s. 135–151

Ctibor MATULAY, *Mesto Banská Bystrica. Katalog administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255–1536*, Bratislava 1980

Lenka MAZANCOVÁ, *Děkanát Hradec Králové. Rozbor na základě konfirmačních knih se zaměřením na mobilitu kléru*, Diplomová práce, Ústav historie a muzeologie, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Slezská univerzita v Opavě, Opava 2003

Angelo MERCATI, *Complementi al „Bullarium Franciscanum“. Indulgenze delle Porziuncula e delle Verna concesse fuori dell' Ordine Franciscano*, *Archivum franciscanum historicum* 43, 1950, s. 335–359

Erich MEUTHEN, *Auskünfte des Repertorium Germanicum zur Struktur des deutschen Klerus im 15. Jahrhundert*, *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 71, 1991, s. 280–309

Andreas MEYER, *Arme Kleriker auf der Pfründensuche. Eine Studie über das in forma pauperum-Register Gregors XII. von 1407 und über päpstliche Anwartschaften im Spätmittelalter*, Köln 1990 (*Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht* 20), s. 12–15

András MEZŐ, *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003

Nine Robijntje MIEDEMA, *Die römischen Kirchen im Spätmittelalter nach den „Indulgentiae ecclesiarum urbis Romae“*, Rom 2001 (*Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom*, sv. 97)

Hélène MILLET, *Le grand pardon du pape (1390) et celui de l'année sainte (1400)*, in: *I Giubilei nella storia della chiesa*, Città del Vaticano 2001 s. 290–304

Bernd MOELLER, *Die letzten Ablasskampagnen. Der Widerspruch Luthers gegen den Ablass in seinem geschichtlichen Zusammenhang*, in: *Lebenslehren und Weltentwürfe im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit*, hrsg. von Hartmut Boockman - Bernd Möller - Karl Stackmann,

(Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, 179), Göttingen 1989, s. 539–567

Peter MORAW, *Über Typologie, Chronologie und Geographie der Stiftskirche im deutschen Mittelalter*, in: Untersuchungen zu Kloster und Stift, Göttingen 1980, s. 9–37 (= Studien zur Germania Sacra 14)

Johanna NAENDRUP-REIMAN, *Weltliche und kirchliche Rechtsverhältnisse der mittelalterlichen Burkapellen*, in: Die Burgen im deutschen Sprachraum. Ihre rechts- und verfassungsgeschichtliche Bedeutung, Bd. 1, hrsg. von Hans Patze, Sigmaringen 1976 (Vorträge und Forschungen 29), s. 123–153

Klaus NAB, *Ablaßfälschungen im späten Mittelalter. Lothar III. und der Ablaß des Klosters Königslutter*, Historisches Jahrbuch 111, 1991, s. 403–432

Adalbert NAGEL, *Das heilige Blut Christi*. In: Festschrift zum 900 Jahr-Feier des Klosters 1056–1956, Abtei Weingarten 1956, s. 188–229

Thomas NÄGLER, *Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen*, Bukarest 1979

Bořivoj NECHVÁTAL, *Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum*. Praha 2004

Christiane NEUHAUSEN, *Das Ablasswesen in der Stadt Köln vom 13. bis zum 16. Jahrhundert*, Köln 1994 (= Kölner Schriften zur Geschichte und Kultur 21; Univ. Diss. Köln 1992)

Christiane NEUHAUSEN, *Köln und der Kirchenbau: Beispiele zur Instrumentalisierung des Ablasswesens*, in: Studien zum 15. Jahrhundert. Festschrift für Erich Meuthen, hrsg. von Johannes Helmuth, Heribert Müller, 2. Bd., München 1994, s. 105–115

Andrzej NIEWIŃSKI, *Przestrzeń kościelna w topografii średniowiecznego Krakowa. Próga syntezy*, Lublin 200

Thomas NOLL, *Zu Begriff, Gestalt und Funktion des Andachtsbildes im späten Mittelalter*, Zeitschrift für Kunstgeschichte 67, 2004, č. 3, s. 297–328

Václav NOVOTNÝ, *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. stol., část I. Do Husa*, Praha [1915]

Rostislav NOVÝ, *Předhusitský Břevnov*, in: Milénium břevnovského kláštera (993–1993), Praha 1993, s. 207–217

Robert OFFNER, *Zuwanderung von Zipsern nach Siebenbürgen – berühmte Zipser in Siebenbürgen*, in: Spiš v kontinuitě času, Prešov-Bratislava-Wien 1995, s. 83–91

Martin OHST, *Pflichtbeichte. Untersuchungen zum Bußwesen im Hohen und Späten Mittelalter*, Tübingen 1995 (= Beiträge zur Historischen Theologie 89)

Aniela OLCZYK, *Sieć parafialna biskupstwa warmińskiego do roku 1525*, Lublin 1961

Ján OLEJNÍK, *Historický prehľad vývoja obchodných ciest na Spiši*, Zborník Slovenského národného múzea 84 – Etnografia 31, 1990, s. 120–127

Zoe OPAČIC, Emauzský klášter a Nové Město pražské: slovanská tradice, císařská ideologie a veřejný rituál v Praze 14. století. In: Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Sborník statí věnovaných znovuotevření chrámu Panny Marie a sv. Jeronýma benediktinského kláštera Na Slovanech. Opatství Emauzy 21. 4. 2003, Praha 2007, s. 32–60

Theodorus ORTVAY, *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve / Geographia ecclesiastica hungariae ineunte saeculo XIV e tabulis rationes collectorum pontificorum a. 1281–1375 referentibus eruta digesta illustrata*, 2 sv. + mapy, Budapest 1891–1892

Josef OSWALD, *Der organisatorische Aufbau des Bistums Passau im Mittelalter und in der Reformationszeit*, Zeitschrift für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abt. 30, 1941, s. 131–164

Karel OTAVSKÝ, *Reliquien im Besitz Karl IV., ihre Verehrung und ihre Fassungen*, in: Court Chapels of the High and Late Middle Ages and their Artistic Decoration, ed. Jiří Fajt, Praha 2003, s. 129–141

Emil von OTTENTHAL ed., *Regulae cancellarie apostolicae: die päpstlichen Kanzleiregeln von Johannes XXII. bis Nicolaus V.*, Innsbruck 1888

Palatia Sacra. Kirchen- und Pfründenbeschreibung der Pfalz in vorreformatorischen Zeit. Auf Grund der Vorarbeiten von Franz Xaver GLASSCHRÖDER hrsg. L. Anton DOLL, 5 sv., Mainz 1988–2005

Hana PÁTKOVÁ, *Bratrstva ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000

Nicolaus PAULUS, *Der Ablass im Mittelalter als Kulturfaktor*, Köln 1920

Nikolaus PAULUS, *Geschichte des Ablasses am Ausgange des Mittelalters*, Paderborn 1923, 2. vydání Darmstadt 2000, s. 132–135

Nicolaus PAULUS, *Geschichte des Ablasses im Mittelalter vom Ursprunge bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*, 2 sv., Paderborn 1922–1923, sv. 3: *Geschichte des Ablasses am Ausgange des Mittelalters*, Paderborn 1923, 2. vydání s předmluvou Thomase Lentese vyšlo v Darmstadtu 2000

Ingilill PEGELOW, *Pictures of Cult and Letters of Indulgence*, in: Images of Cult and Devotion. Function and Reception of Christian Images in Medieval and Post-Medieval Europe, edd. Søren Kaspersen, Copenhagen 2004, s. 33–46

Jürgen PETERSOHN, *Der südliche Ostseeraum im kirchlich-politischen Kräftespiel des Reichs, Polen und Dänemarks vom 10. bis 13. Jahrhundert.* Mission-Kirchenorganisation-Kultpolitik, Böhlau, Köln-Wien 1979

Wolfgang PETKE, *Die Pfarrei. Ein Institut von langer Dauer als Forschungsaufgabe*, in: Klerus, Kirche, Frömmigkeit im mittelalterlichen Schleswig-Holstein, edd. Enno Bünz – Klaus-Joachim Lorenzen Schmidt, Neumünster 2006, s. 17–49

Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury I/1*, Praha 1985

Josefa a Lydie PETRÁŇOVÍ, *Rolník v evropské tradiční kultuře*, Praha 2000

- Rudolf PFISTER, *Kirchengeschichte der Schweiz*, Bd. 1, Zürich 1964
- Maria PHILIPPI, *Die Bürger von Kronstadt im 14. und 15. Jahrhundert. Untersuchungen zur Geschichte und Sozialstruktur einer siebenbürgischen Stadt im Mittelalter*, Bukarest 1986, s. 151–154
- Gabriella PICCINNI, Lucia TRAVAINI, *Il Libro del pellegrino (Siena 1382–1446). Affari, uomini, monete nell'Ospedale di Santa Maria della Scala*, Napoli 2003
- Roderich PIEKAREK, *Die Braunschweiger Ablassbriefe. Eine quellenkundliche Untersuchung über die Finanzierung der mittelalterlichen Kirchenbauten im Hinblick auf die damalige Bußpraxis*, Braunschweigisches Jahrbuch 54, 1973, s. 74–137
- Josef PILVOUSEK, *Erfurt im Spätmittelalter (1305–1484)*, in: Handbuch für Mainzer Kirchengeschichte Bd. 1/1: Christliche Antike und Mittelalter, hrsg. F. Jürgensmeier, (Beiträge zur Mainzer Kirchengeschichte 6), Würzburg 2000, s. 555–568
- Márton PIRHALLA, *A Szepesi prépostság vázlatos története*, Lőcse 1899
- Andrzej PLESZCZINSKI, *Vyšehrad. Rezidence českých panovníků. Studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladu českého Vyšehradu*, Praha 2002
- Antonín PODLAHA, *Katolická liturgika*, Praha 1928¹⁰
- Antonín PODLAHA, Eduard ŠITTLER, *Chrámový poklad u sv. Víta. Jeho dějiny a popis*, Praha 1903
- Jaroslav V. POLC, *Svaté roky (1300–1983)*, Praha 1998
- Jaroslav V. POLC, *Svatý Jan Nepomucký*, 2. vyd., Praha 1992
- Jaroslav V. POLC, Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002
- Miloslav POLÍVKA, *K šíření husitství v Praze. Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době*, Folia historica Bohemica 5, 1983, s. 95–118
- Belo POLLA, *Stredoveké zaniknuté osady na Spiši*, Nové obzory 17, 1975, s. 161–193
- Bibiana POMFYOVÁ, *Vrcholnegotická architektúra na Spiši*, in: *Dejiny slovenského výtvarného umenia*, s. 97–108
- Aleš POŘÍZKA, *Odpustková listina z roku 1435 pro benešovský farní kostel*, in: *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petráňovi*, ed. Jaroslav Pánek, Praha 2004, s. 573–578
- Bernhard POSCHMANN, *Der Ablass im Licht der Bussgeschichte*, Bonn 1948
- Joseph PRINZ, *Vom mittelalterlichen Ablasswesen in Westfalen. Ein Beitrag zur Geschichte der Volksfrömmigkeit*, Westfälische Forschungen 23, 1971, s. 107–171
- Promissory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe*, ed. R. N. SWANSON, Leiden-Boston 2006

Protokol Nr. 401 über die Arbeitstagung auf der Insel Reichenau vom 31. März – 3. April 2009, Thema: „Die Pfarrei im späten Mittelalter“, Konstanz 2009, s. 2–7, 69–82

Dénes RADOCSAY, *Illuminierte Renaissance-Urkunden*, Acta historiae artium academiae scientiarum hungaricae 13, 1967, s. 213–225

Andrzej RADZIMIŃSKI, *Biskupstwa państwa krzyzackiego w Prusach XIII–XIV wieku. Z dziejów organizacji kościelnej i duchowieństwa*, Toruń 1999

Karl RAHNER, *Abläss*, in: Lexikon für Theologie und Kirche, sv. 1, Freiburg i.B. 1957, sl. 46n.

Mária RÁKOCIOVÁ-CHALUPECKÁ, *Heraldické a epigrafické pamiatky v Chráme svätého Jakuba v Levoči*. Diplomová práca. Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava 1981

Francis RAPP, *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, Brno 1996

Annelies REDIK, *Ablaß und Volksfrömmigkeit. Einige Bemerkungen zum mittelalterlichen Ablaßwesen in der Steiermark*, Blätter für Heimatkunde 52, 1978, č. 4. s. 97–102

Andreas REHBERG, *I papi, l'ospedale e l'ordine di S. Spirito nell'età avignonese*, Archivio della Società Romana di Storia Patria 124, 2001, s. 35–140

Andreas REHBERG, *Nuntii – questuarii – falsarii. L'ospedale di S. Spirito in Sassia e la raccolta delle elemosine nel periodo avignonese*, Mélanges de l'École française de Rome. Moyen Âge 115, 2003, č. 1, s. 41–132;

Karl REINERTH, *Die freie königliche St. Ladislaus-Propstei zu Hermannstadt und ihr Kapitel*, in: Deutsche Forschung im Südosten 1, 1942, s. 1–43, 567–597

Repertorium Germanicum, bearb. von Emil GÖLLER, Bd. 1, Berlin 1916, s. *99–*170 (Clemens VII. von Avignon und das große Schisma in Deutschland)

Joseph REST, *Illuminierte Ablaßurkunden aus Rom und Avignon aus der Zeit von 1282–1364*, in: Abhandlungen aus dem Gebiete der mittleren und neueren Geschichte und ihrer Hilfswissenschaften. Festgabe Heinrich Fincke, Münster 1925, s. 147–168

Remigius RITZLER, *Die Verschleppung der Päpstlichen Archive nach Paris unter Napoleon I. und deren Rückführung nach Rom in den Jahren 1815 bis 1817*, Römische historische Mitteilungen 6, 7, 1962/64, s. 144–190

Beatrix ROMHÁNYI, *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus*, Budapest 1997

Victor ROTH, *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen*, Hermannstadt 1934

Jan ROYT, *Wenzel Králík von Buřenice als Mäzen*, in: *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*, hrsg. Jiří Fajt, Andrea Langer, Berlin-München, s. 388–395

Andreas RÖPKE, *Geld und Gewissen. Raimund Peraudi und die Ablassverkündigung in Norddeutschland am Ausgang des Mittelalters*, *Bremisches Jahrbuch* 71, 1992, s. 43–80

Henryk RUCIŃSKI, *Cirkevné štruktúry na Spiši v neskorom stredoveku*, in: *Historia Scepusii* I, s. 400–429

Henryk RUCIŃSKI, *Hospodárske štruktúry Spiša v neskorom stredoveku*, in: *Historia Scepusii* I, s. 381–399

Henryk RUCIŃSKI, *Prowincja saska na Spiszu do 1412 roku (Na tle przemian społecznych i ustrojowych w komitacie spiskim i na obszarach przyległych)*, Białystok 1983

Henryk RUCIŃSKI, *Spoločensko-administratívna štruktúra Spiša v neskorom stredoveku*, in: *Historia Scepusii* I, s. 350–361

Henryk RUCIŃSKI, Michal SLIVKA, *Stredoveké rehoľné komunity na Spiši a ich význam v štruktúre osídlenia*, *Archeologia historica* 18, 1993, s. 53–62

Alexander RUTTKAY, *Pápežské desiatky z rokov 1332–1337 jako prameň hospodárskych a demografických analýz (Príspevok k spoločným interdisciplinárnym postupom v archeologickom a numizmatickom bádani)*, *Slovenská archivistika* 11, 1990, s. 61–81

Monika SACZYŃSKA-KALISZUK, *Sacrum na co dzień – funkja papieskich przywilejów dla polskich odbiorców indywidualnych w XIV i XV wieku*, in: *Sacrum. Obraz i funkcja w społeczeństwie średniowiecznym*, edd. Aneta Pieniądz-Skrzypczak, Jerzy Pysiak, Warszawa 2005, s. 353–357

Adam SACHETNIK, *Prośba świętej Jadwigi królowej o pierwszy odpust jubileuszowy w Polsce*, in: *Dzieło Jadwigi i Jagiełły*, ed. Wojciech Biliński, Warszawa 1989, s. 253–265

Pierre SALMON, *Mitra und Stab. Die Pontifikalinsignien im römischen Ritus*, Mainz 1960

Leo SANTIFALLER, *Illuminierte Urkunden*, *Der Schlern* 16, 1935, s. 113–125

Leo SANTIFALLER, *Quellen zur Geschichte des spätmittelalterlichen Ablass- und Reliquienwesens aus schlesischen Archiven*, *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 1/1948, č. 1, s. 23–146

August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého I–XV*, Praha 1882–1927

August SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický království Českého*, Praha 1908

Alexander SEIBOLD, *Sammelindulgenzen. Ablassurkunden des Spätmittelalters und der Frühneuzeit*, Köln-Weimar-Wien 2001

Robert W. SHAFFERN, *Learned Discussions of Indulgences for the Dead in the Middle Ages*, *Church History* 61, 1992, s. 367–381

Robert W. SHAFFERN, *The Penitents' treasury: Indulgences in Latin Christendom: 1175–1375*, Scranton 2007

- Bernard SCHIMMELPFENNIG, *Regelmässigkeit mittelalterlicher Wallfahrt*, in: Wallfahrt kennt keine Grenzen, hrsg. Lenz Kriss-Rettenbeck, München-Zürich 1984, s. 81–94
- Bernhard SCHIMMELPFENNIG, *Römische Ablassfälschungen aus der Mitte des 14. Jahrhunderts*, in: Fälschungen im Mittelalter, s. 637–658
- Karl SCHLEMMER, *Gottesdienst und Frömmigkeit in Nürnberg vor der Reformation*, Zeitschrift für bayerische Kirchengeschichte 44, 1975, s. 1–27
- Walter SCHLESINGER, *Kirchengeschichte Sachsens im Mittelalter*, Bd. II: Das Zeitalter der deutschen Ostsiedlung (1100–1300), Köln-Graz 1962
- Michael SCHMAUK ed., *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis, pars II, Szepesváraljae* 1889
- Tilman SCHMIDT, *Die Originale der Papsturkunden in Baden-Württemberg*, Bd.1–2 (1197–1417), Città del Vaticano 1993 (Index actorum romanorum pontificum 6).
- Tilman SCHMIDT, *Die Originale der Papsturkunden in Norddeutschland (Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, Schleswig-Holstein) 1199–1415* (Index actorum romanorum pontificum 7), Città del Vaticano 2005
- Valentin SCHMIDT, *Das Krummauer Heilumsfest*, in: Festschrift des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen zur Feier des 40 jährigen Bestandes 27.5. 1902, s. 116–125
- Ludwig SCHMUGGE, *Deutsche Pilger in Italien*, in: Kommunikation und Mobilität im Mittelalter. Begegnungen zwischen dem Süden und der Mitte Europas (11.–14. Jahrhundert), hrsg. von Siegfried de Rachewiltz, Josef Riedmann, Sigmaringen 1995, s. 97–113
- Ludwig SCHMUGGE, *Die Jubiläen von 1450 und 1475 im Spiegel des Archivs der Pönitentiarie*, in: I Guibilei nella storia della chiesa, Città del Vaticano 2001 s. 359–375
- Ludwig SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren. Päpstliche Dispense von der unehelichen Geburt im Spätmittelalter*, Zürich 1995, s. 176–180
- Walter SCHÖLLER, *Die rechtliche Organisation des Kirchenbaues im Mittelalter vornehmlich des Kathedralbaues: Baulast-Bauherrenschaft-Baufinanzierung*, Köln-Wien, 1989
- Alois SCHRÖER, *Kirche in Westfalen vor der Reformation*. Aschendorff 1967
- Christiane SCHUCHARD, *Die deutschen an der päpstlichen Kurie im späten Mittelalter (1378–1447)*, Tübingen 1987 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 65), s. 165–182
- Richard SCHULLER, *Pilgerfahrten im Mittelalter aus Ungarn und dem Siebenbürger Sachsenlande nach berühmten Gnadenorte*, in: Festschrift D. Dr. Friedrich Teutsch, Hermannstadt 1931, s. 306–323
- Brigide SCHWARZ, *Norddeutschland und die römische Kurie im späten Mittelalter (1200–1450). Probleme der Kommunikation*, in: The Roman Curia, the Apostolic Penitentiary and

the Partes in the Later Middle Ages, edd. Kirsi Salonen, Christian Krötzel, Roma 2003 (Acta Instituti Romani Finlandiae 28), s. 3–22

Brigide SCHWARZ, *Vom Nutzen des vatikanischen Archivmaterials für die Landesgeschichte, dargestellt an sächsischen Beispielen*, in: *Diplomatische Forschungen in Mitteldeutschland*, hrsg. von Tom Graber, Leipzig 2005 (Schriften zur sächsischen Geschichte und Volkskunde 12), s. 197–235

Brigide SCHWARZ, *Weltgeistliche zwischen Ortskirche und päpstlicher Kurie. Nordelbiens Anteil am spätmittelalterlichen Pfründenmarkt*, in: *Klerus, Kirche und Frömmigkeit im spätmittelalterlichen Schleswig-Holstein*, hrsg. von Enno Bünz, Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt, Neumünster 2006, s. 127–166

Georg SCHWEIGER, *Der Ablass im Mittelalter*, in: *Wallfahrt kennt keine Grenzen*, hrsg. von Lenz Kriss-Rettenbeck, München-Zürich 1984, s. 342–345

Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437. Ausstellungskatalog, hrsg. Imre Takács, Augsburg 2006, s. 378–382

Paul SIMPSON, *Geschichte der Stadt Danzig bis 1626*, Danzig 1913, Neudruck Aalen 1967, s. 112–125

Bernhard SIRCH, *Der Ursprung der bischöflichen Mitra und päpstlichen Tiara*, St. Ottilien 1975

Isabela SKIERSKA, *Obowiązek mszalny w średniowiecznej Polsce*, Warszawa 2003

Ruth SLENCZKA, *Lehrhafte Bildtafeln in spätmittelalterlichen Kirchen*, Köln-Weimar-Wien 1998

Michal SLIVKA, *Cisterciiti na Slovensku*, *Archaeologia historica* 16, 1991, s. 101–117

Michal SLIVKA, *Sídlisková a cirkevná štruktúra Spiša vo včasnó až vrcholnostredovekom období*, in: *Terra Scepusiensis*, s. 419–448

Michal SLIVKA, *Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku a jej determinanty*, *Slovenská numizmatika* 11, 1990, s. 83–112

Michal SLIVKA, František JAVORSKÝ, *Výsledky archeologického výskumu na lokalite Poprad-Stojany*, in: *Archaeologia historica* 9, 1984, s. 193–214

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, edd. Filip SULIMIERSKI, Bronisław CHLEBOWSKI AND Władysław WALEWSKI, Warszawa 1880–1902, zpřístupněného v elektronické verzi Rafałem T. PRINKE, Chicago 2002

JÚLIUS SOPKO, *Stredoveké latinské kodexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku*, Martin 1982

Helena SOUKUPOVÁ, *Klášter minoritů a klarisek v Českém Krumlově*, *Průzkumy památek* II/1999, s. 69–86

Helena SOUKUPOVÁ, *K problematice Vyšehradu*, Průzkumy památek 12, 2005, č. 2, s. 1–54

Luciano Adriano SPINA, *Indulgenze alle chiese parrocchiali d'Italie dai registri di Niccolò IV (1288–1292)*, Roma 1981

Stanisław A. SROKA, *Kościół na Spiszu w średniowieczu – stan badań*, in: Terra Scepusiensis, s. 449–454

Ludwig STAMER, *Kirchengeschichte der Pfalz*, sv. 2, Speyer 1947

Edmund LUDWIG STEIN, *Geschichte des Kollegiatsstifts Jung-Sankt Peter zu Straßburg von seiner Gründung bis zum Ausbruch der Reformation*. Freiburg in Breisgau 1920

La storia dei Giubilei, díl 1–4, Roma 1997–2000, díl 1: 1300–1423, edd. Jacques Le Goff – Gloria Fossi, Roma 1997, díl 2: 1450–1575, ed. Giuseppe Alberigo, Roma 1998

Le storie e la memoria. In onore di Arnold Esch, edd. Roberto DELLE DONNE, Andrea ZORZI, Firenze 2002, dostupná také na <http://www.rm.unina.it/ebook/biblioesch.htm>.

Robert SUCKALE, *Arma Christi: Überlegungen zur Zeichenhaftigkeit mittelalterlicher Andachtsbilder*, Städel-Jahrbuch, N.F. 6, 1977, s. 177–208

József SÜMEGI, *Adatok a penitencia és búcsúk történetéhez a középkori magyarországon*, in: Hermann Egyed Emlékkönyv, edd. József Sümegi, István Zombori, Budapest 1998, s. 101–153

Súpis pamiatok na Slovensku II, ed. Alžběta GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Bratislava 1968

Robert Norman SWANSON, *Church and Society in Late Medieval England*, Oxford² 1993

Robert Norman SWANSON, *Indulgences at Norwich Cathedral Priory in the Later Middle Ages: Popular Piety in the Balance Sheet*, in: Historical Research 76, 191, 2003, s. 18–29

Robert Norman SWANSON, *Indulgences for Prayers for the Dead in the Diocese of Lincoln in the Early Fourteenth Century*, in: Journal of Ecclesiastical History 52, 2001, s. 197–219

Robert Norman SWANSON, *Indulgences in late medieval England. Passports to paradise?*, Cambridge 2007

Robert Norman SWANSON, *Letters of Confraternity and Indulgence in Late Medieval England*, Archives XXV, 102, 2000, s. 40–57

Robert Norman SWANSON, *Promissory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe*, Leiden 2006 (= Brill's Companions to the Christian Tradition 5)

Robert Norman SWANSON (ed.), *The Reception and Criticism of Indulgences in the Late Medieval Czech Lands*, in: Promissory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe, Leiden-Boston 2006

Robert Norman SWANSON, *Treasuring Merit/Craving Indulgence: Accounting for Salvation in Pre Reformation England*, Birmingham 2003
Juraj ŠEDIVÝ, *Stredoveká spišská písomná kultúra*, in: *Historia Scepusii*, s. 483–520

Wiktor SZYMBORSKI, *Uwagi o fałszerstwach i nadużyciach dokumentów odpustowych w Polsce w świetle postanowień statutów synodalnych na tle krytyki zjawiska odpustów w średniowiecznej Europie*, in: *Miłosierdzie. Teoria i praktyka życiowa*, edd. Paweł Nowakowski, Wiktor Szymborski, Kraków 2009, s. 201–215

Robert ŠIMŮNEK, *Pozdně středověké odpustkové desky z Kájova*, *Památky jižních Čech* 1, 2008, s. 111–135

František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I/1: do roku 1420*, České Budějovice 1988

František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, díl 1, Praha 1993

František ŠMAHEL, *Hussitische Revolution*, Bd. 1 (MGH Schriften 43,1), Hannover 2002

František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, České Budějovice 1971, 2. vyd. Praha 2000

Eva ŠMILAUROVÁ, *Poděbrady v proměnách staletí*, 1. díl (do roku 1850), Dolní Břežany 2001

Jozef ŠPIRKO, *Umelecko-historické pamiatky na Spiši*. I. diel, *Architektúra*, Spišská Nová Ves 1936

Jozef ŠPIRKO, *Začiatky Spišského biskupstva*, in: *Mons sancti Martini*, Spišská Kapitula 1947, s. 19–53

Josef ŠUSTA, *Jindřich z Rožmberka*, Praha 1995

Gerd TELLENBACH, Berlin 1933–1938, s. 7*–15* (Beschreibung der Quellen), s. 40*–83* (Der Geschäftsgang in der Kanzlei)

Terra Scepusiensis, edd. Ryszard GLADKIEWICZ, Martin HOMZA, Levoča-Wrocław 2003

Friedrich TEUTSCH, *Geschichte der evangelischen Kirchen in Siebenbürgen*, Bd. 1 (1150–1699), Hermannstadt 1921

Götz-Rüdiger TEWES, *Die römische Kurie und die europäischen Länder am Vorabend der Reformation*, Tübingen 2001 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 95), s. 13–17

Söhnke THALMANN, *Ablaßüberlieferung und Ablaßpraxis im spätmittelalterlichen Bistum Hildesheim*, Disertace na filozofické fakultě Georg-August-Universität in Göttingen, Göttingen 2006, připravena k tisku

Söhnke THALMANN, *Ein Goslarer „Adlerpfennig“ und eine römische Sammelindulgenz. Ablässe und ihre Präsentation im Pfalzstift St. Simon und Judas in Goslar*, *Jahrbuch der Gesellschaft für Niedersächsische Kirchengeschichte* 102, 2004, s. 177–204

Söhnke THALMANN, *Henning Rose und der gefälschte Ablassbrief Papst Silvesters II. (1001) für St. Michael in Hildesheim. Anmerkungen zur Rezeption der älteren Hildesheimer Geschichtsschreibung im frühen 16. Jahrhundert*, in: Vielfalt und Aktualität des Mittelalters. Festschrift für Wolfgang Petke zum 65. Geburtstag, hrsg. Sabine Arend u.a., Hildesheim 2006, s. 653–677

Theologische Realenzyklopädie, 36 Bände., hrsg. Gerhard MÜLLER, Horst BALZ, Gerhard KRAUSE, Berlin 1976–2004

Elisabeth THOEMMES, *Die Wallfahrten der Ungarn an den Rhein*, Aachen 1937

Friedrich THUDICHUM, *Die Diözesen Konstanz, Augsburg, Basel, Speier, Worms nach ihrer Einteilung in Archidiakonate, Dekanate und Pfarreien*, Tübingen 1906

Milan TOGNER, *Vyvrcholenie sakrálného monumentálneho maliarstva okolo roku 1400*, in: Dejiny slovenského výtvarného umenia, Gotika, s. 237–244, 678–680

Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy*, 2. vyd., Praha 1905

Václav Vladivoj TOMEK, *Paměti újezdu Polického, Památky archaeologické a místopisné* 2, 1857, s. 200–213

Stanisław TRAWKOWSKI, *Piotr z Radolina*, in: Polski słownik biograficzny, díl 26, Wrocław etc. 1981, s. 422–428

Ernst TREMP, *Buchhaltung des Jenseits. Das Buss- und Ablasswesen in der Innerschweiz im späteren Mittelalter*, Der Geschichtsfreund 143, 1990, s. 103–144

Gábor TÜSKÉS, Éva KNAPP, *Europäische Verbindungen der mittelaltelichen Heiligenverehrung*, in: Volksfrömmigkeit in Ungarn, hrsg. G. Tüskés, É. Knapp, Dettelbach 1996, s. 26–35

Zdeněk UHLÍŘ, *Poutnictví v Lounech v době předhusitské*, in: Sborník Okresního archivu v Lounech 3, 1990, s. 6–13

Petr ULÍČNÝ, *Boží hrob a Svaté pole: Jeruzalémská topografie sedleckého kláštera*, in: Sedlec, ed. Radka Lomíčková, Praha 2009, s. 215–242

Norma URBANOVÁ, *Architektúra profánneho a sakrálného priestoru. Premeny miest v neskorom stredoveku*, in: Dejiny slovenského výtvarného umenia. Gotika, Dušan Buran (ed.), Bratislava 2003

Josef VACEK, *Odpustky*, in: Ottův slovník naučný, sv. 18, Praha 1902, s. 639

Jindřich VANČURA, *Dějiny někdejšího král. města Klatov I/1: Od dob nejstarších do roku 1620*, Klatovy 1927

Marek VAŘEKA, *Lichtenštejnská panství na Moravě do roku 1621*, Disertační práce, FF – Historický ústav, Univerzita Hradec Králové 2008

Virgil VĂTĂȘIANU, *Istoria artei feudale în Țările Române*, Vol. 1, București 1959

Ján VENCKO, *Dejiny štiavnického opátstva na Spiši*, Ružomberok 1927

Ján VENCKO, *Z dejín okolia Spišského hradu*, Spišské Podhradie 1941

András VIZKELETY, *Die Fraternitas XXIV plebanorum civitatum regalium in Oberungarn und der Handschriftenbestand Zipser Pfarreibibliotheken*, in: *Pfarreien im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, hrsg. Nathalie Kruppa unter Mitwirkung von Leszek Zygmier, Göttingen 2008

Monica VLAICU, *Siebenbürger in Leutschau im 16. und 17. Jahrhundert*, *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* 23, 1, 1980, s. 120–124

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II., ed. Miroslav KROPILÁK, Bratislava 1977

Thomas VOGTHERR, *Kardinal Raimund Peraudi als Ablassprediger in Braunschweig (1488 und 1503)*, *Braunschweigisches Jahrbuch für Landesgeschichte* 77, 1996, s. 151–180

Thomas VOGTHERR, *Seelenheil und Sündenstrafen. Der Ablass im spätmittelalterlichen Niedersachsen*, *Niedersächsisches Jahrbuch für Landesgeschichte* 75, 2003, s. 35–51

Hans VOLZ, *Die Liturgie bei der Ablassverkündigung*, *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* 11, 1966, s. 111–135

Paul De VOOGHT, *Hussiana*, Louvain 1960

Branislav VARSÍK, *Osídlenie Košickej kotliny*, sv. 2, Bratislava 1973

Wallfahrt und Reformation – Pouť a reformace. Zur Veränderungen religiöser Praxis in Deutschland und Böhmen in den Umbrüchen der Frühen Neuzeit. hrsg. Jan HRDINA, Hartmut KÜHNE, Thomas T. MÜLLER, (*Europäische Wallfahrtsstudien*, Bd. 3), Frankfurt am Main 2007

Sabine WEISS, *Kurie und Ortskirche die Beziehungen zwischen Salzburg und dem päpstlichen Hof unter Martin V. (1417–1431)*, Tübingen 1994

Gottfried WENTZ, *Das Bistum Havelberg*, Berlin 1933 (*Germania Sacra*, 1. Abt. – Die Bistümer der Kirchenprovinz Magdeburg, 2. Bd. – das Bistum Havelberg)

Jacek WIEŚIOŁOWSKI, *Pielgrzymowanie Polaków do Rzymu na przełomie XV i XVI w. (1478–1526)*, in: *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, edd. Halina Manikowska, Hanna Zaremska, Warszawa 1995, s. 160–164

Franz WINTER, *Umfang und Eintheilung der Diöcese Magdeburg*, *Geschichtsblätter für die Stadt und Land Magdeburg* 2, 1867, s. 56–75

Wilhelm Ernst WINTERHAGER, *Die Ablasskritik als Indikator historischer Wandels vor 1517. Ein Beitrag zur Voraussetzung und Einordnung der Reformation*, *Archiv für Reformationsgeschichte* 90, 1999, s. 6–71

Eugeniusz WIŚNIEWSKI, *Parafie w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2004

Eugeniusz WIŚNIEWSKI, *Structures diocésaines et paroissiales de l'église catholique romaine dans les territoires polonais aux XIVe et XVe siècles*, in : L'Église et le peuple chrétien dans les pays de l'Europe de Centre-Est et du Nord (XIVe–XVe siècles), Rome 1990, s. 13–28

Friedrich ZOEPFL, *Das Bistum Augsburg und seine Bischöfe im Mittelalter*, München-Augsburg 1955

Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století*, sv. 1, Praha 1987

Juraj ŽÁRY, *Dvojloďové kostoly na Spiši*, Bratislava 1986

Josef ŽEMLIČKA, *K hodnověrnosti listiny Jana XV. pro klášter v Břevnově (31. V. 993)*, in: Milénium břevnovského kláštera (993–1993), Praha 1993, s. 25–39

Juraj ŽUDEL, *Stolice na Slovensku*, Bratislava 1984

Zkratky

AČ – *Archiv český*

AZK – *Archiv zrušených klášterů*

BHRR – *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von Ihrer Anfängen bis zur Säkularisation*

BulIOFP – *Bullarium ordinis fratrum praedicatorum*

CDB – *Codex diplomaticus et epistolari(u)s regni Bohemiae*

CDM – *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*

CDP – *Codex diplomaticus patrius*

CDSI – *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*

CIM – *Codex iuris municipalis regni Bohemiae*

ČČH – *Český časopis historický*

ČsČH – *Československý časopis historický*

ČMM – *Časopis matice moravské*

ČNM – *Časopis národného muzea*

DA – *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*

FRB – *Fontes rerum Bohemicarum*

HZT – *Hrady, zámky a tvrze království českého*

LC – *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim*

LE – *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV.*

LMA – *Lexikon des Mittelalters*

LThK – *Lexikon für Theologie und Kirche*

MBV – *Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia*

MGH – *Monumenta Germaniae Historica*

MOL – *Magyar Országos Levéltár*

MVH – *Monumenta Vaticana Hungariae*

NA – *Národní archiv*

OSN – *Ottův slovník naučný*

RBMV – *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.–1419 aug. 16.)*

RL – *Registra Lateranensia*

RV – *Registra Vaticana*

SAP – *Sborník archivních prací*

SPSI – *Súpis pamiatok na Slovensku*

TRE – *Theologische Realenzyklopädie*

VSOSI – *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*

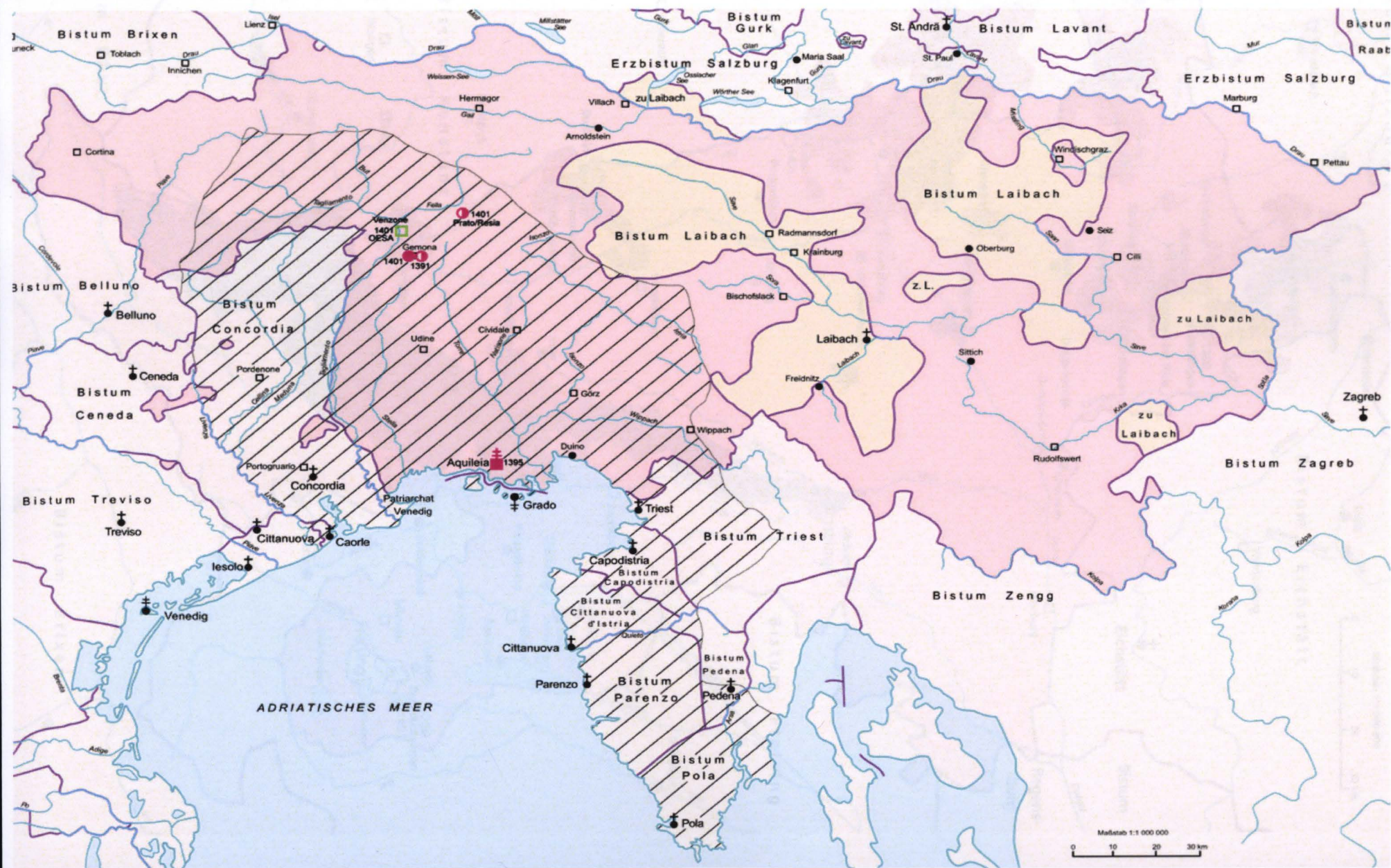
ZDB – *Zemské desky brněnské*

ZsO – *Zsigmondkori Oklevéltár*

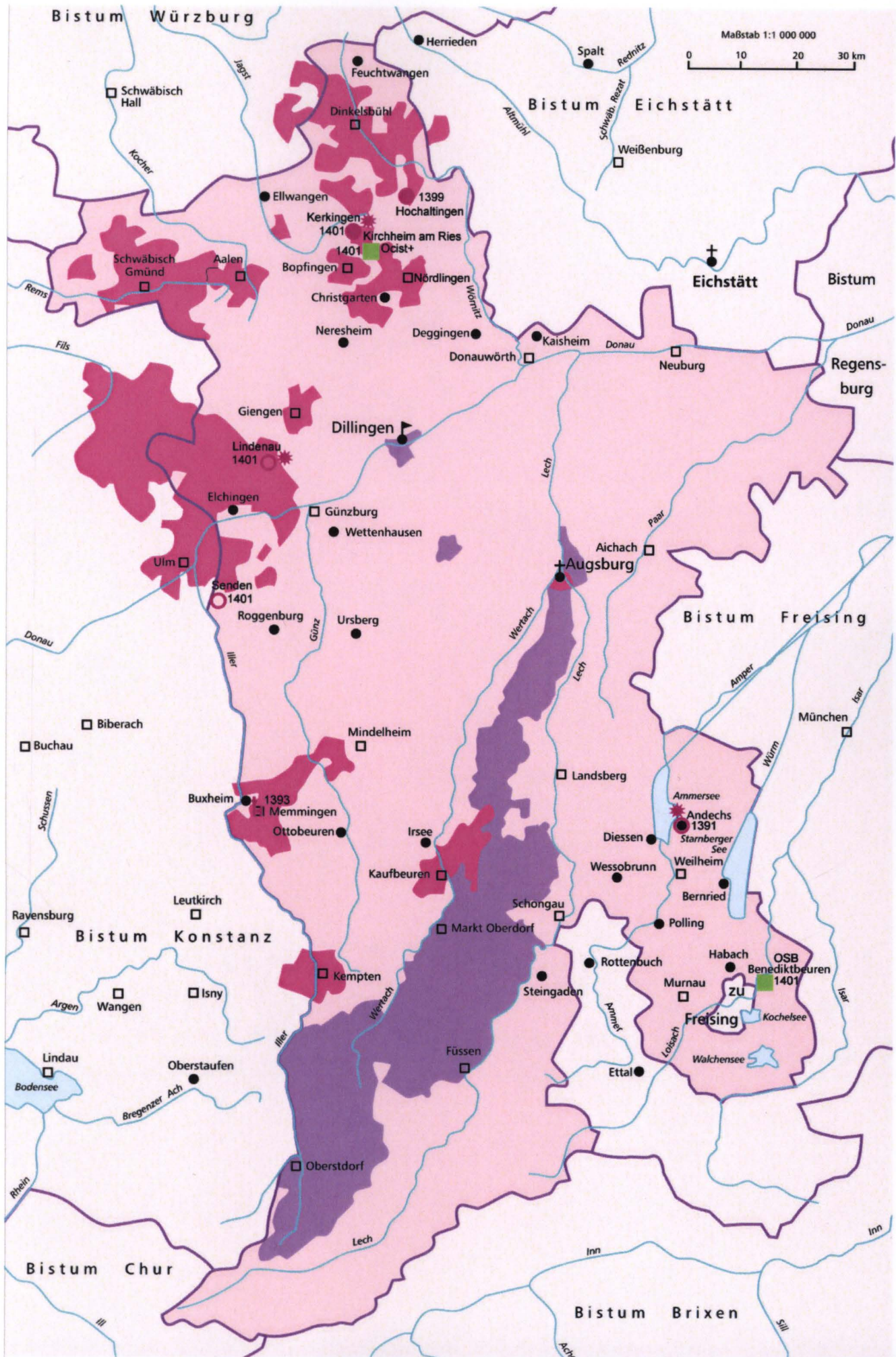
Legenda k mapám biskupství

	území (arci)diecéze		odpustky pro arcibiskupský kostel
	území spadající pod biskupskou kapitolu		odpustky pro biskupský kostel
	území říšských měst		odpustky pro kapitulní kostel
	hranice biskupství		odpustky pro farní kostel
	sídlo arcibiskupství		odpustky pro filiální kostel nebo kostel bez bližšího určení
	sídlo biskupství		odpustky pro kapli
	sídlo zaniklého arcibiskupství		odpustky pro špitál
	sídlo zaniklého biskupství		odpustky pro klášter
	biskupská rezidence mimo metropoli		odpustky pro konvent mendikantů
	biskupský hrad		odpustky pro hradní kapli
	město nebo jiné významné místo		odpustky pro most
	opatství mimo uvedená místa		procesí
	hrad Řádu německých rytířů		kultovní objekt, poutní místo

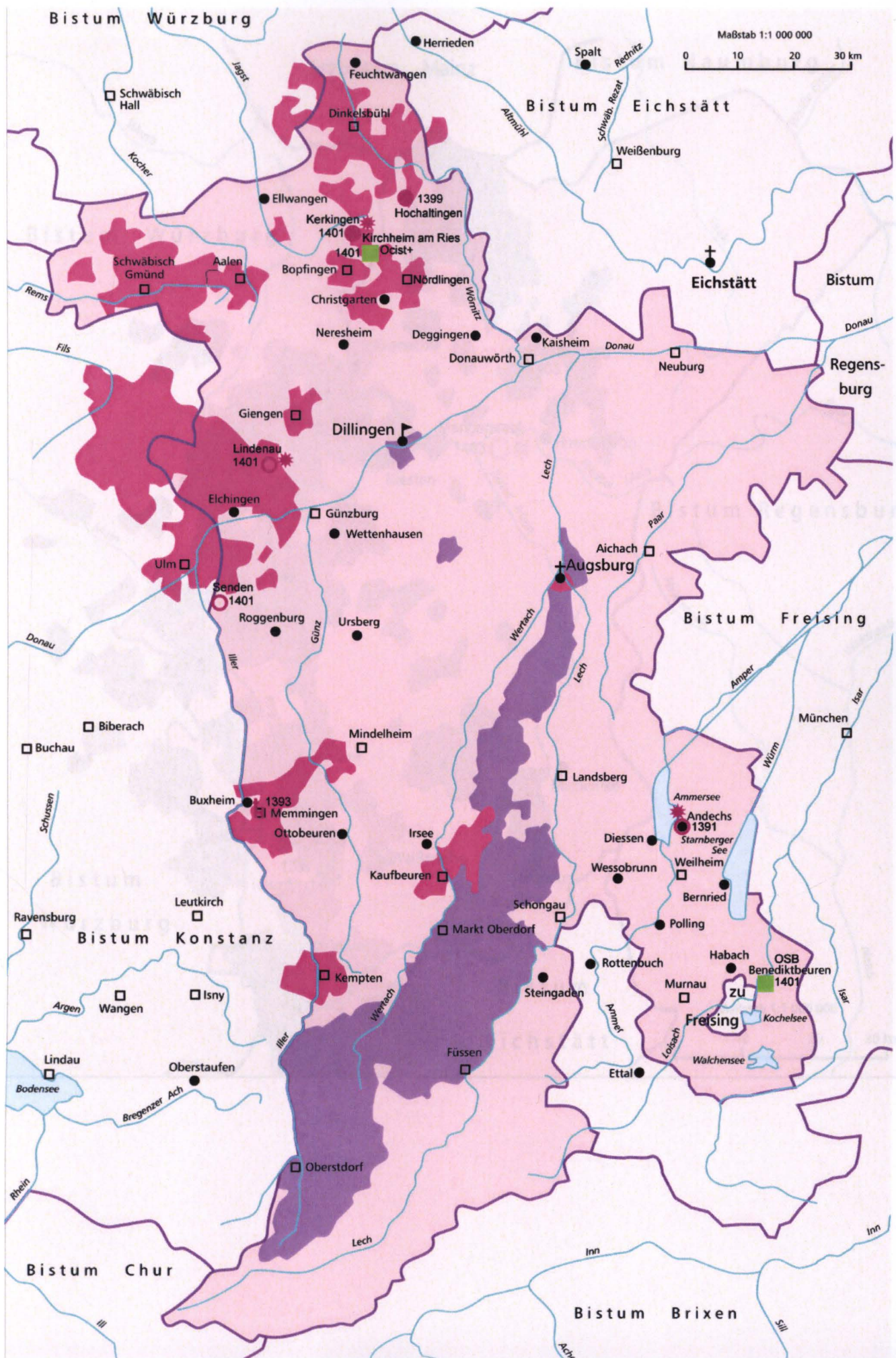
98 Aquileia

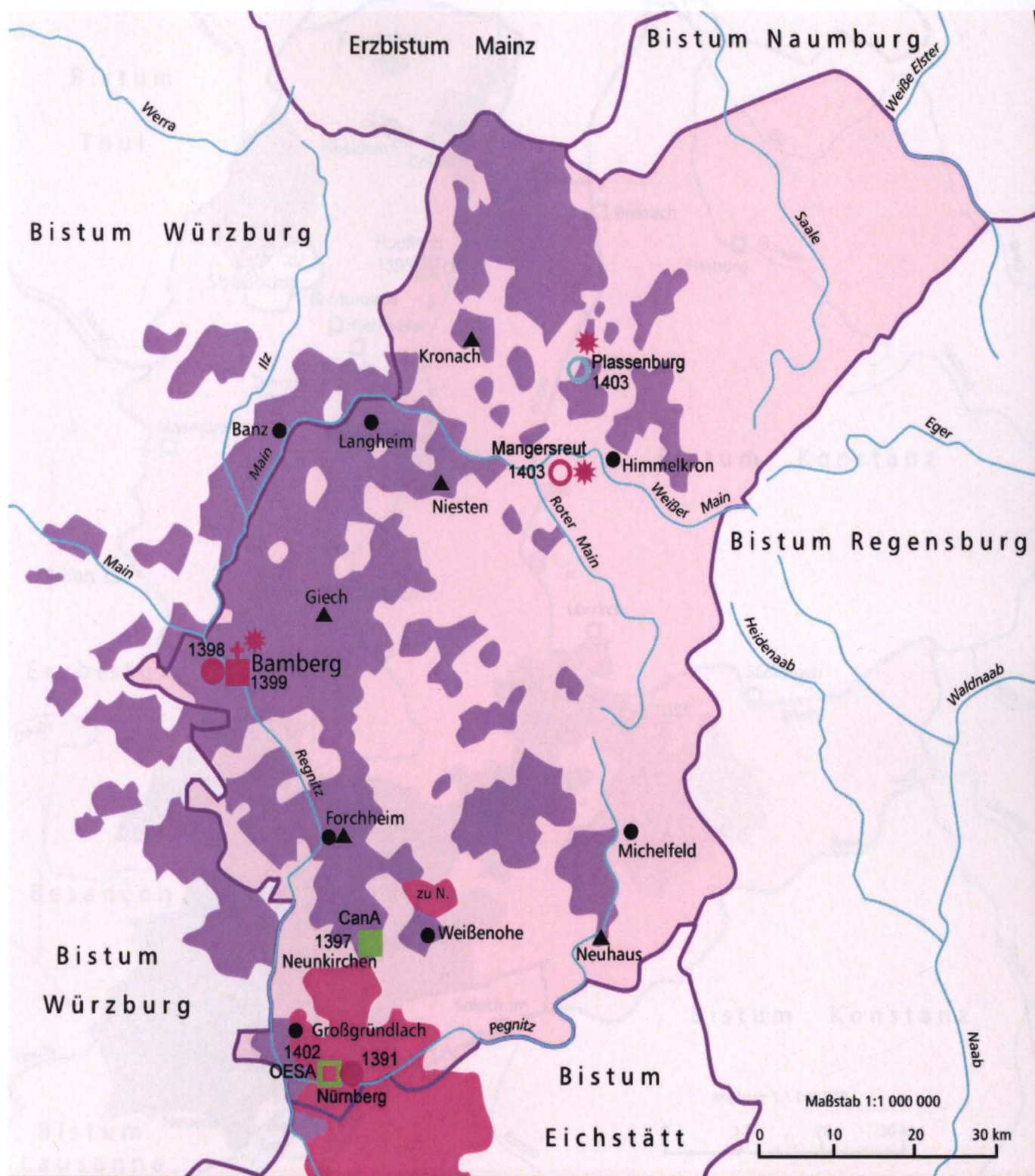
08 Augsburg

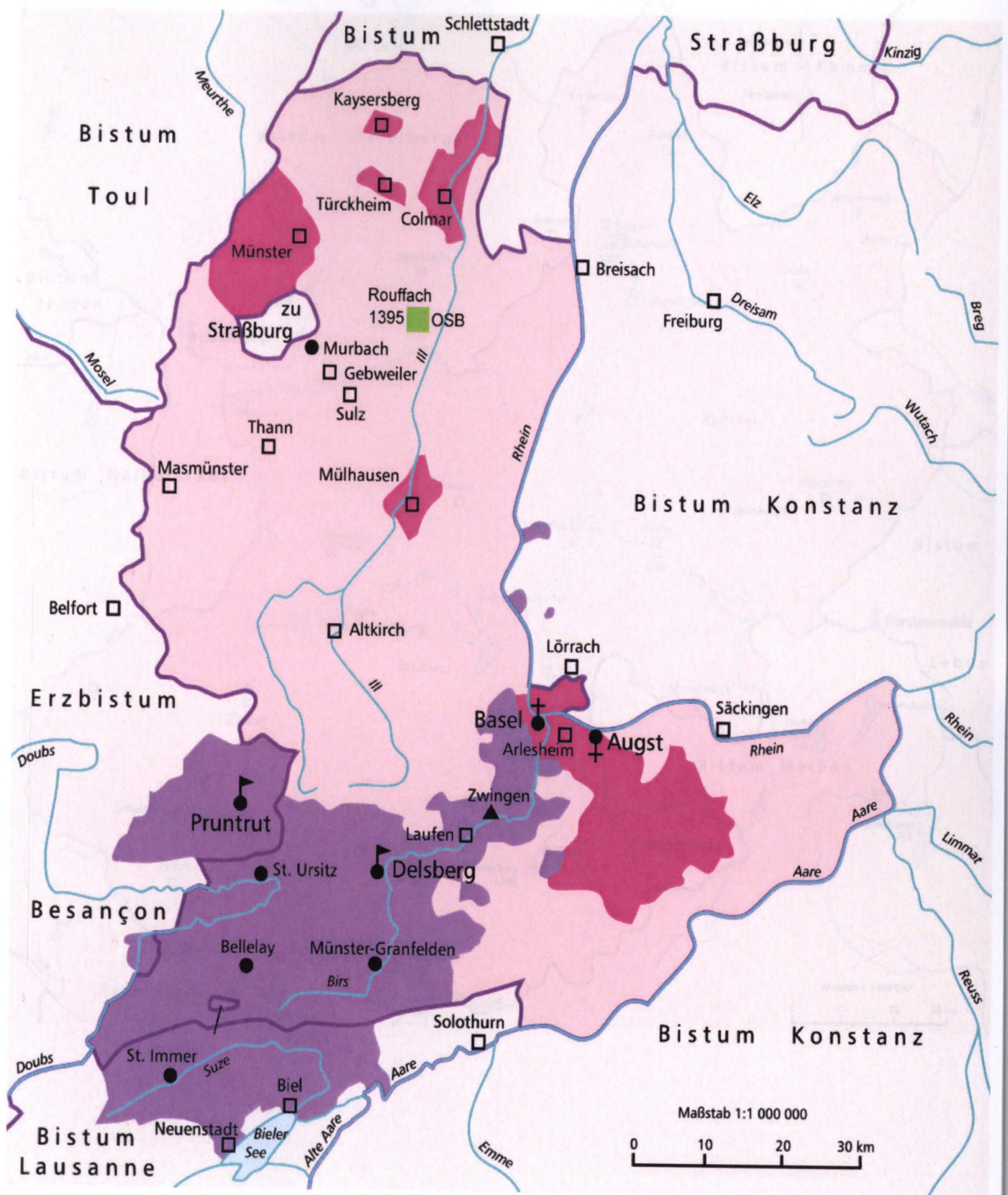

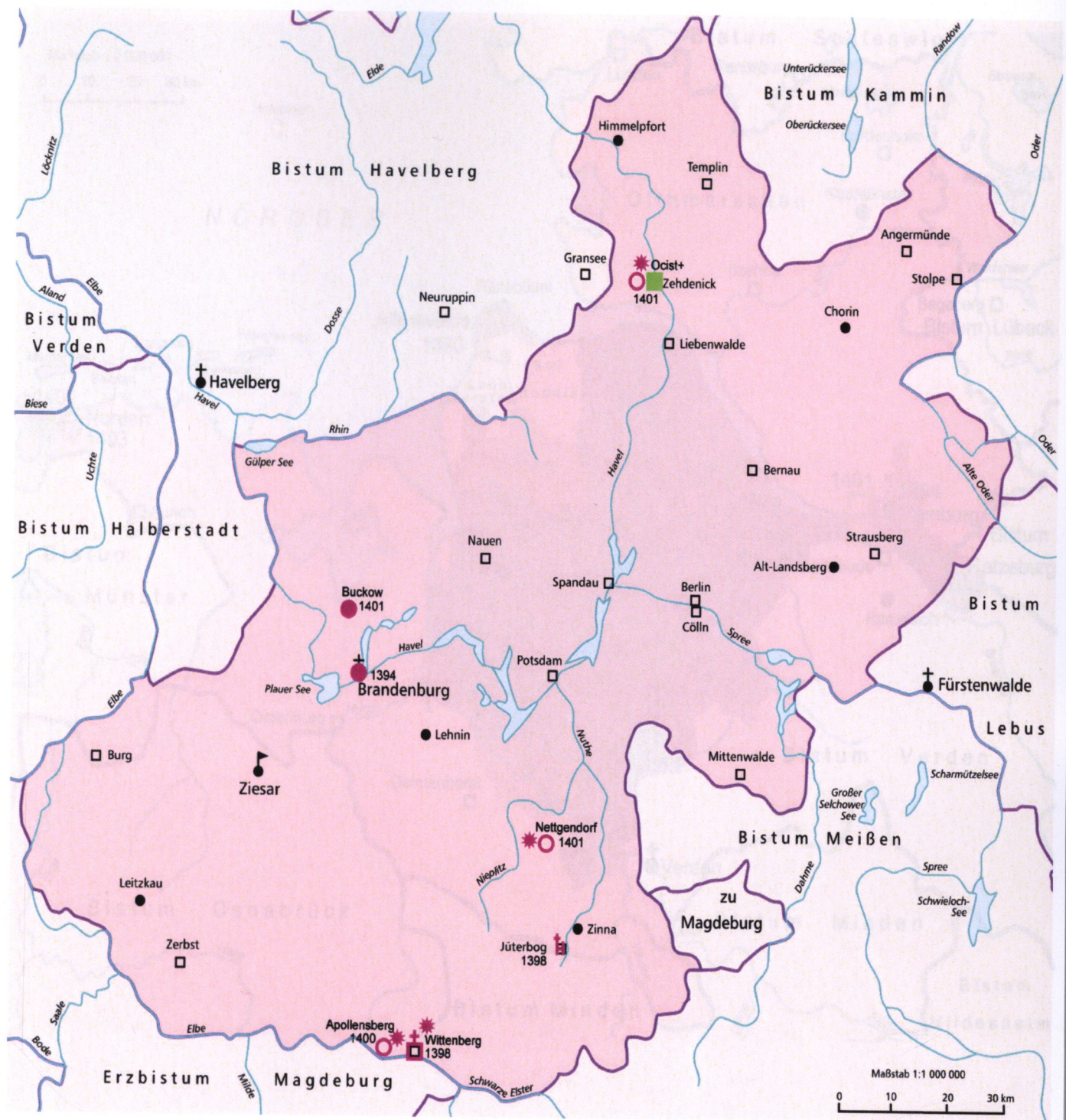
08 Augsburg

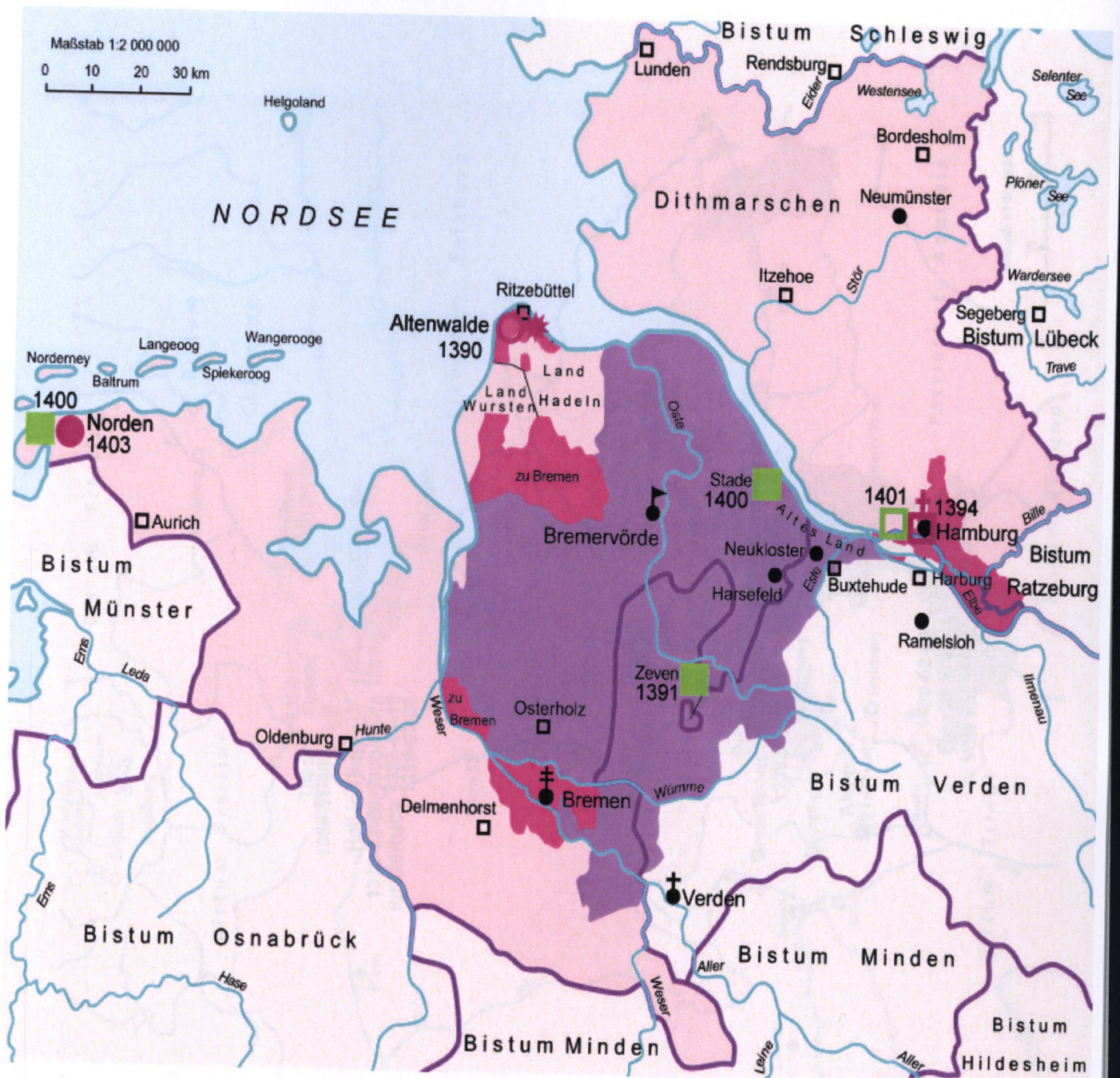
97 Bamberg

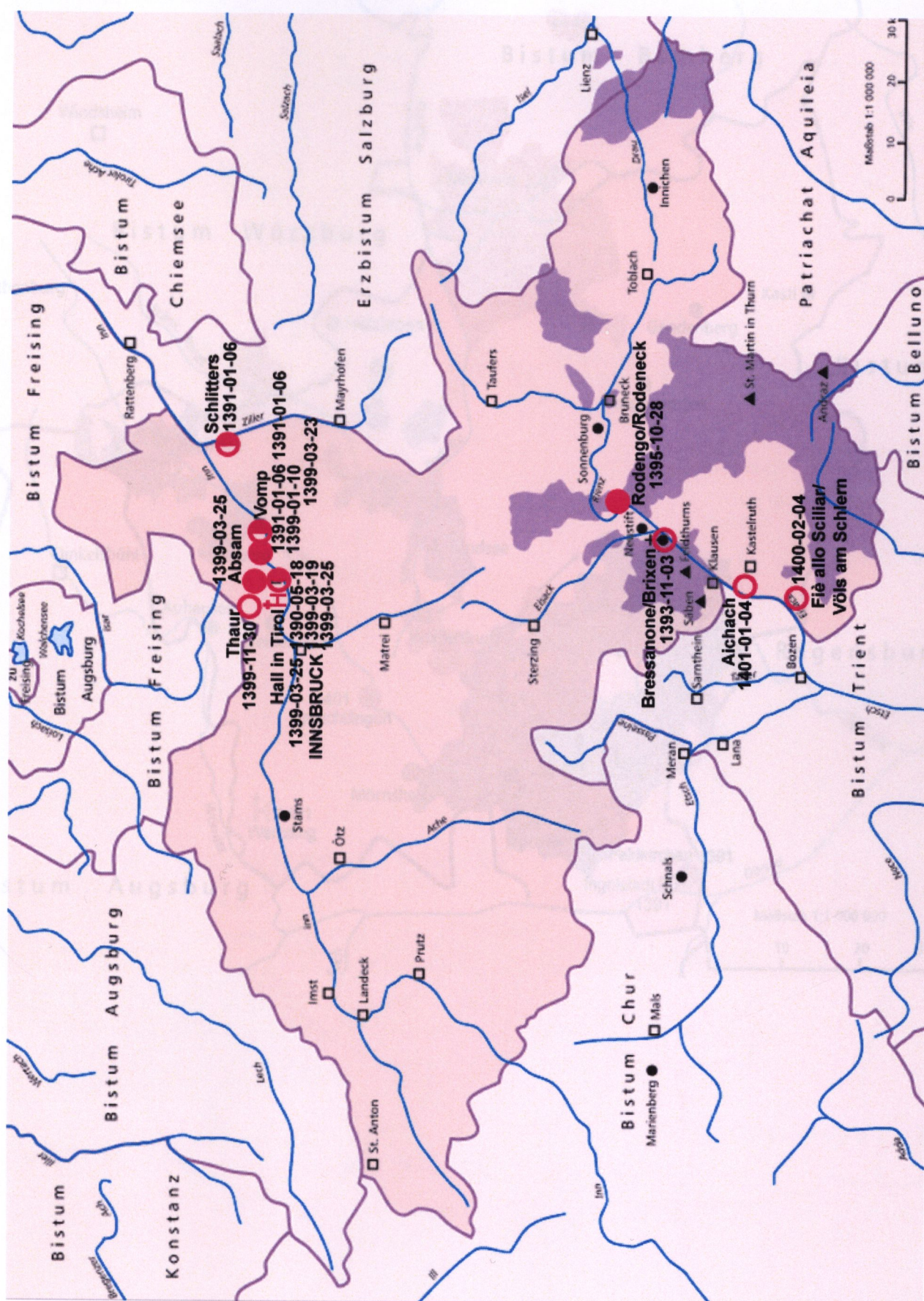

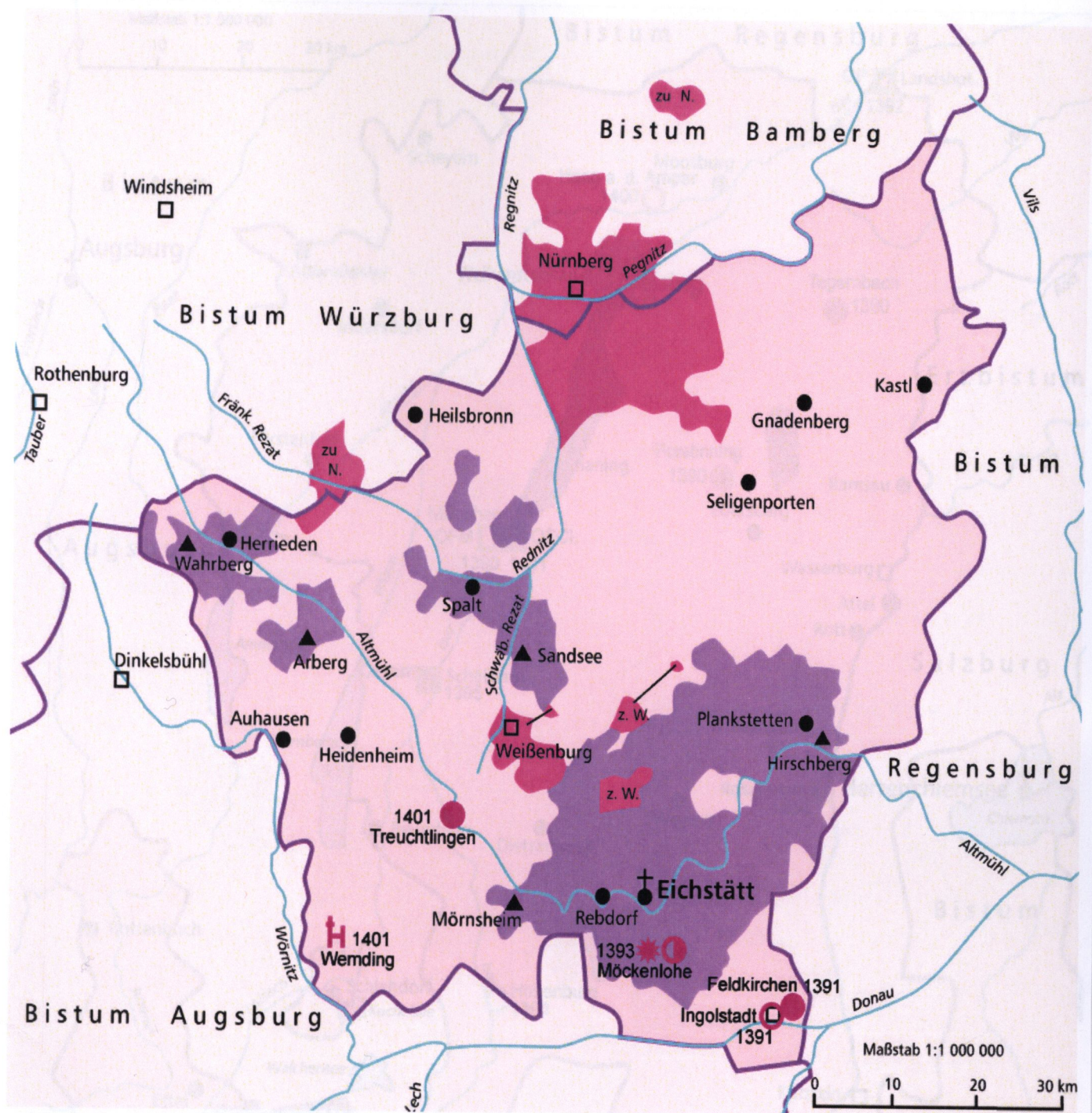

41 Bremen

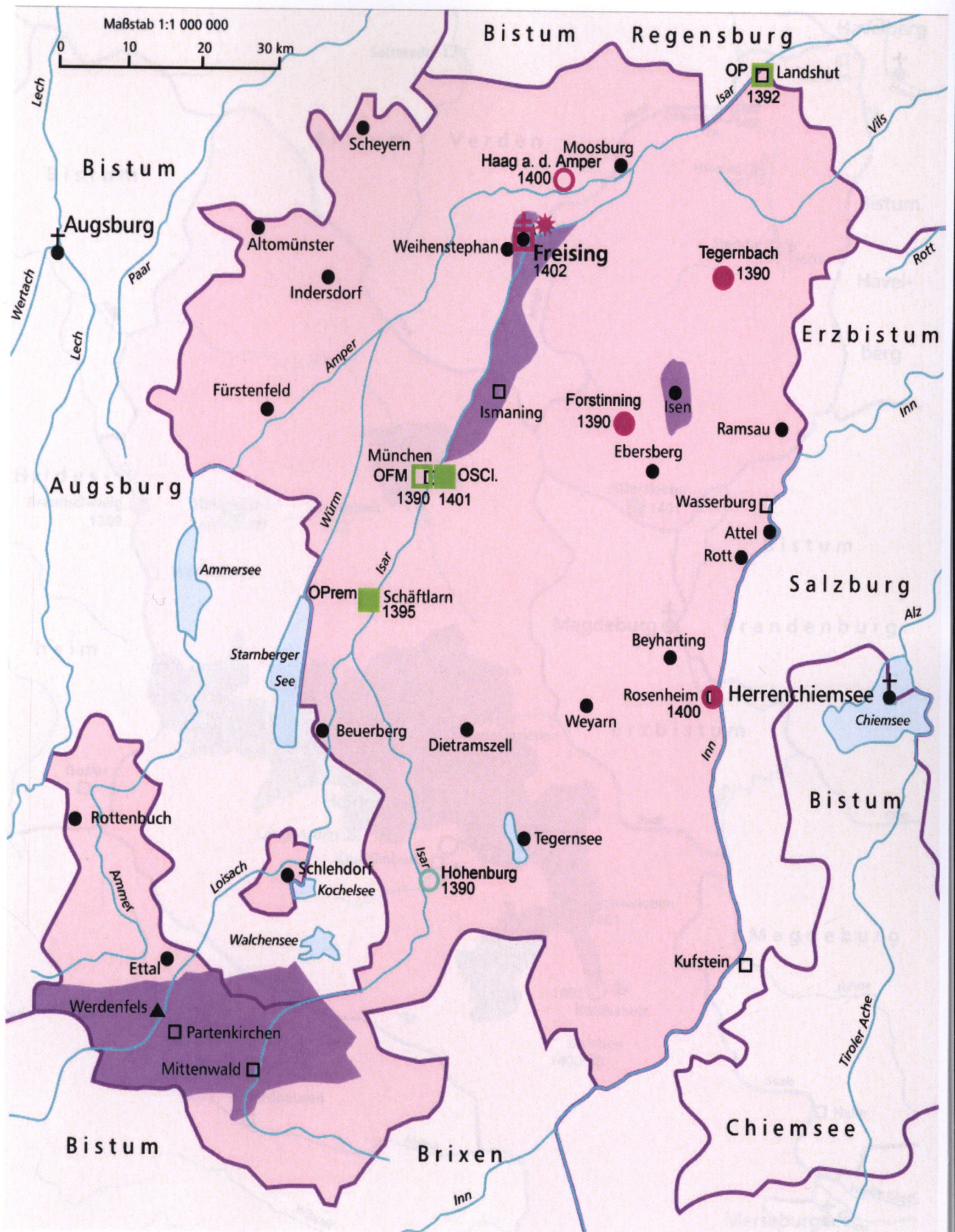

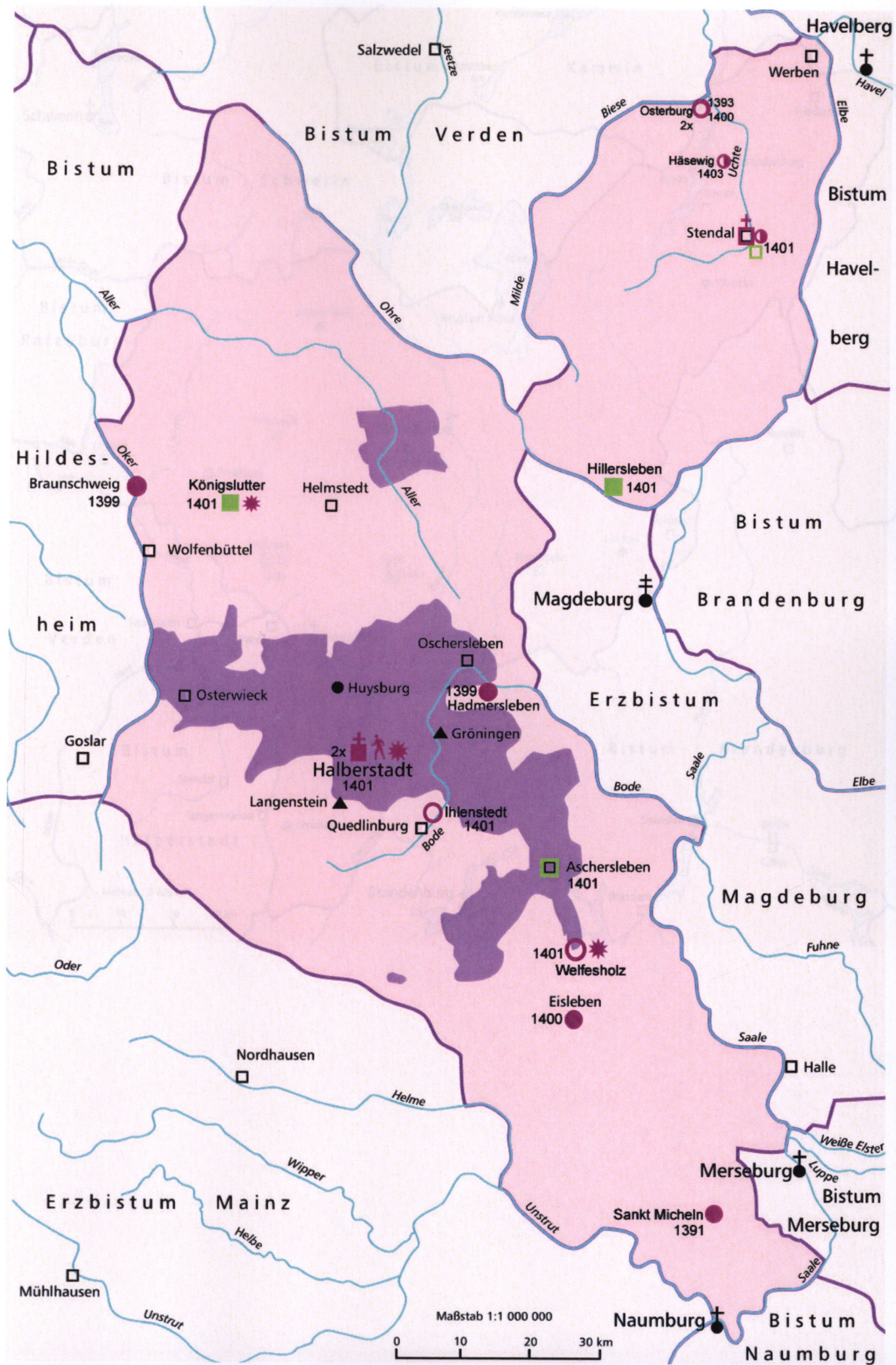
07 Eichstätt

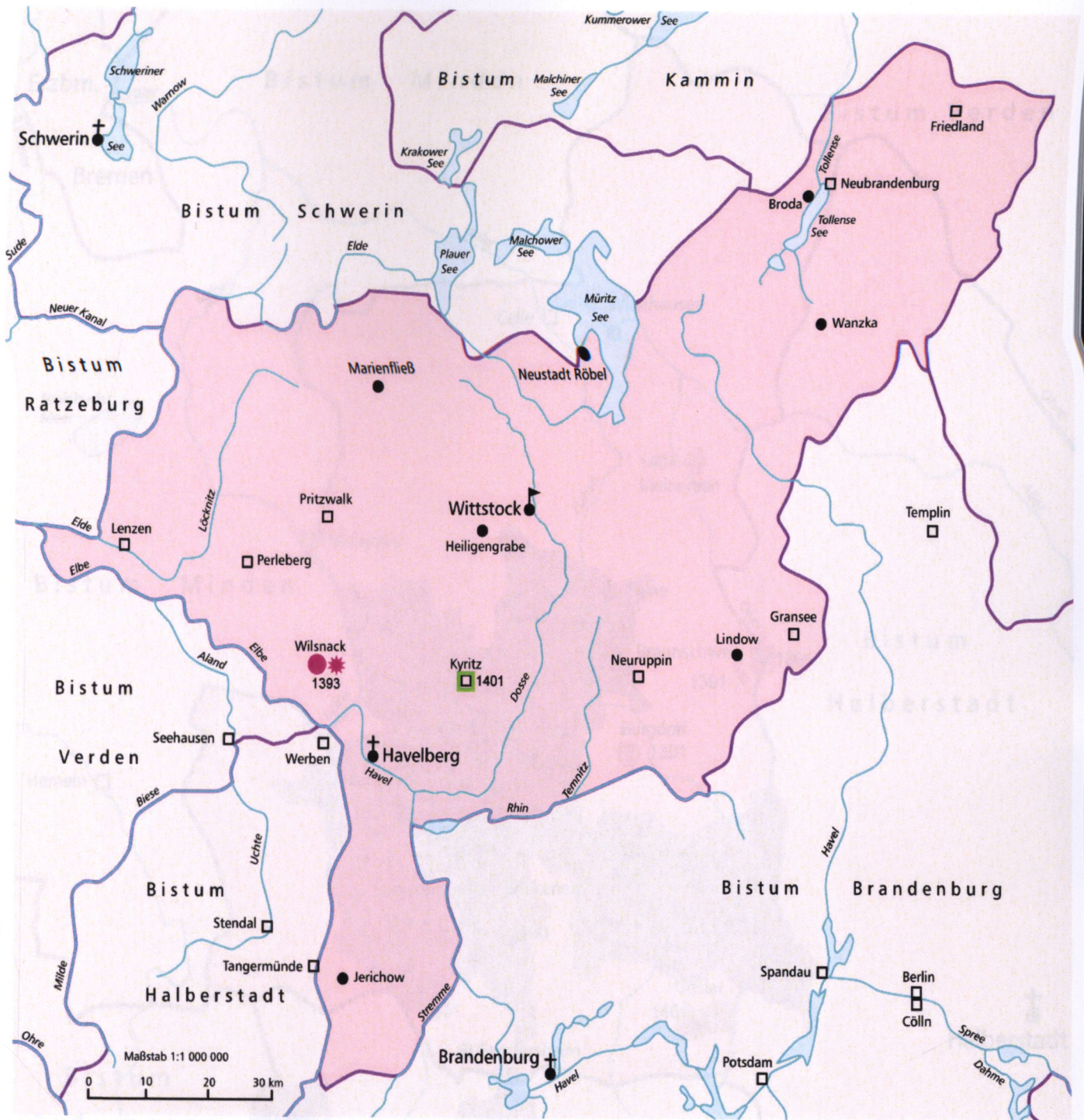

63 Freising

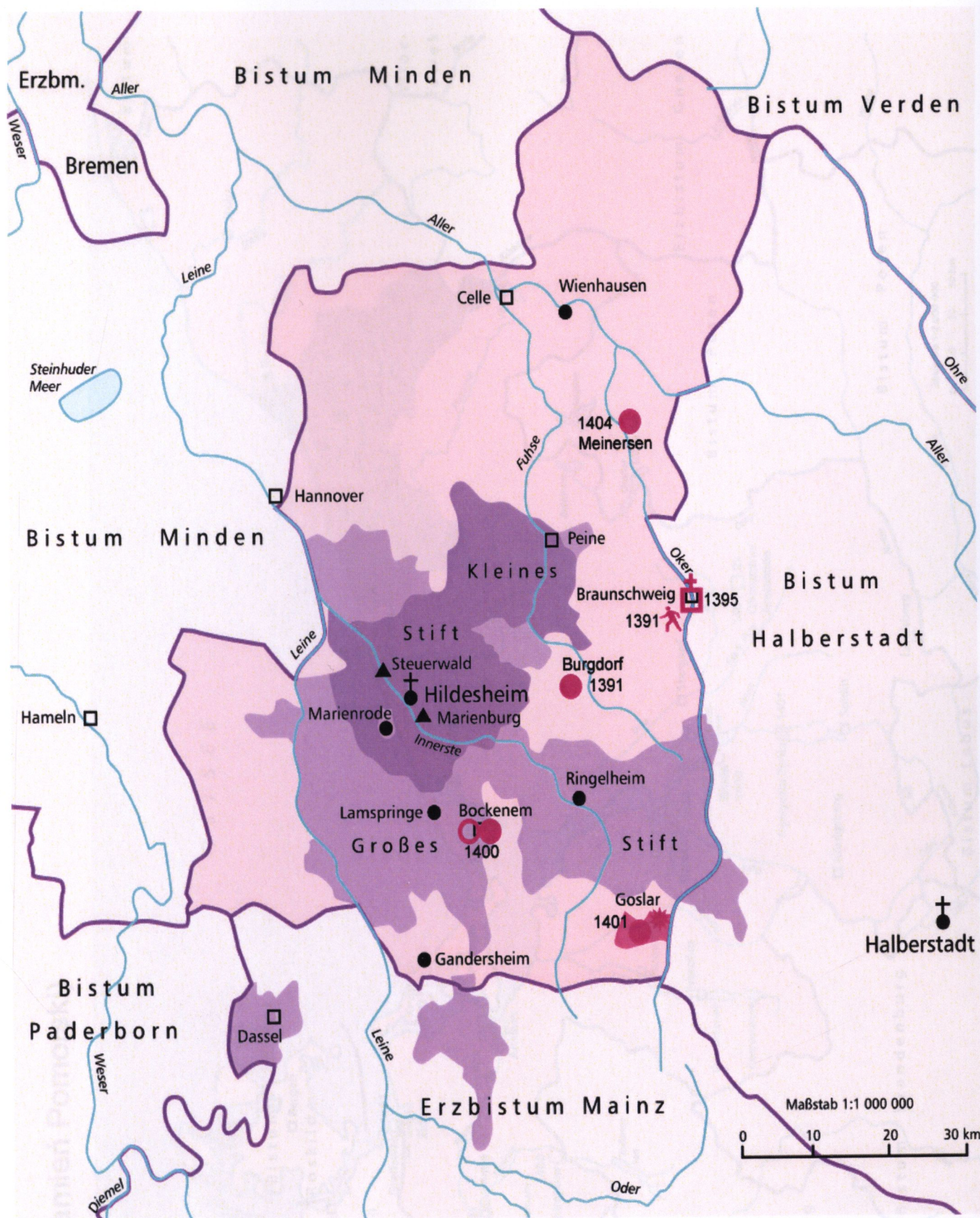

05 Halberstadt

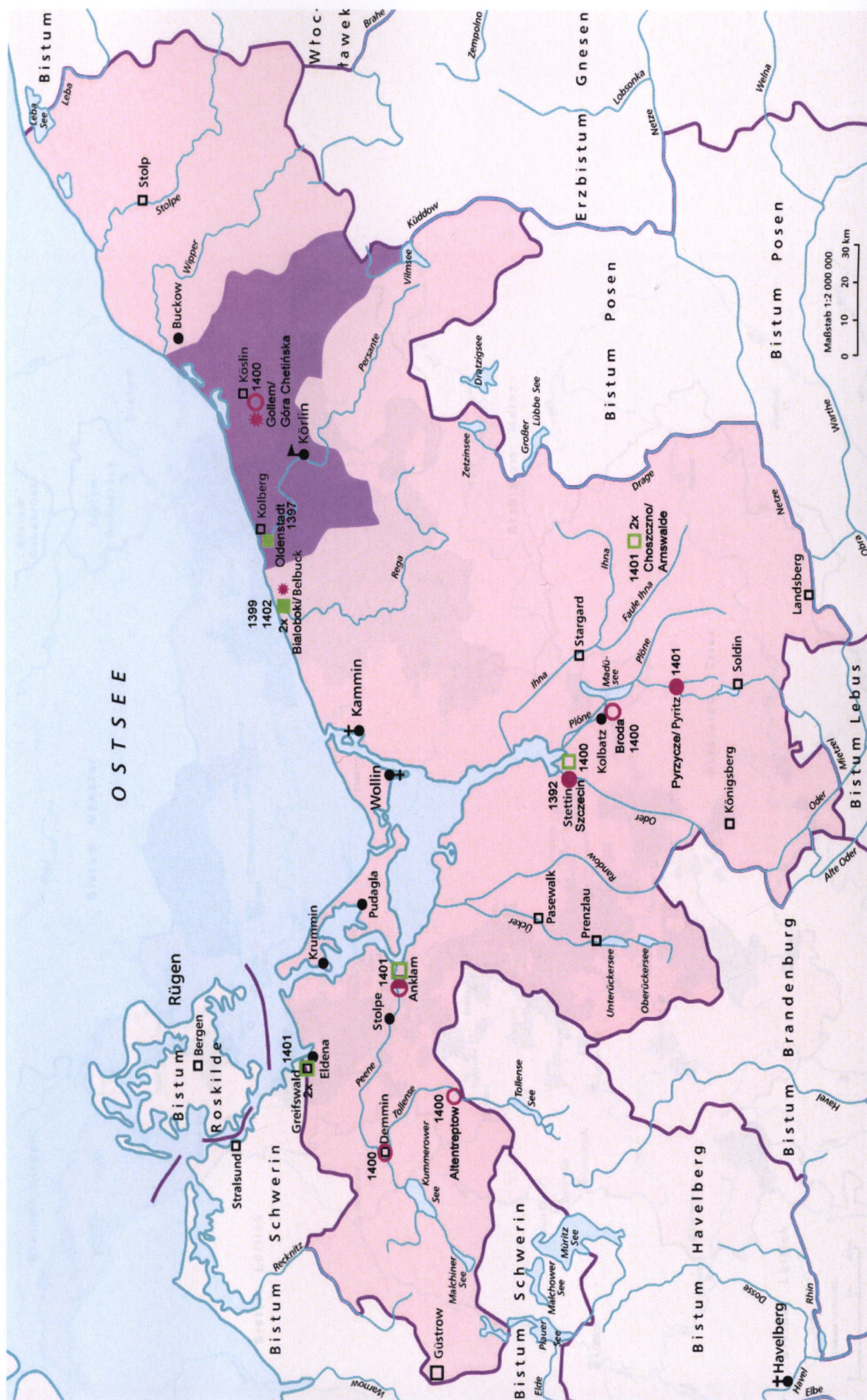

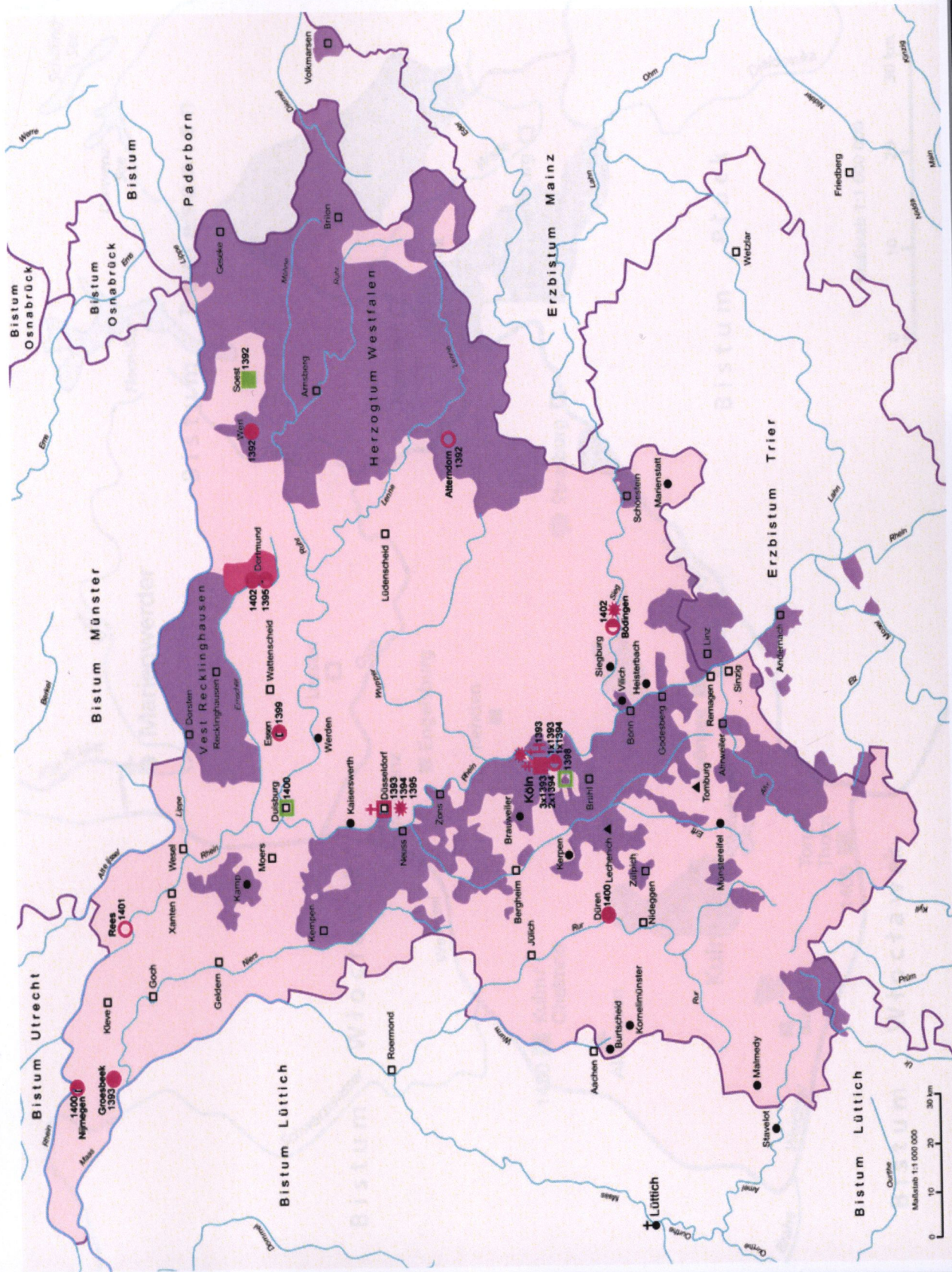
03 Hildesheim

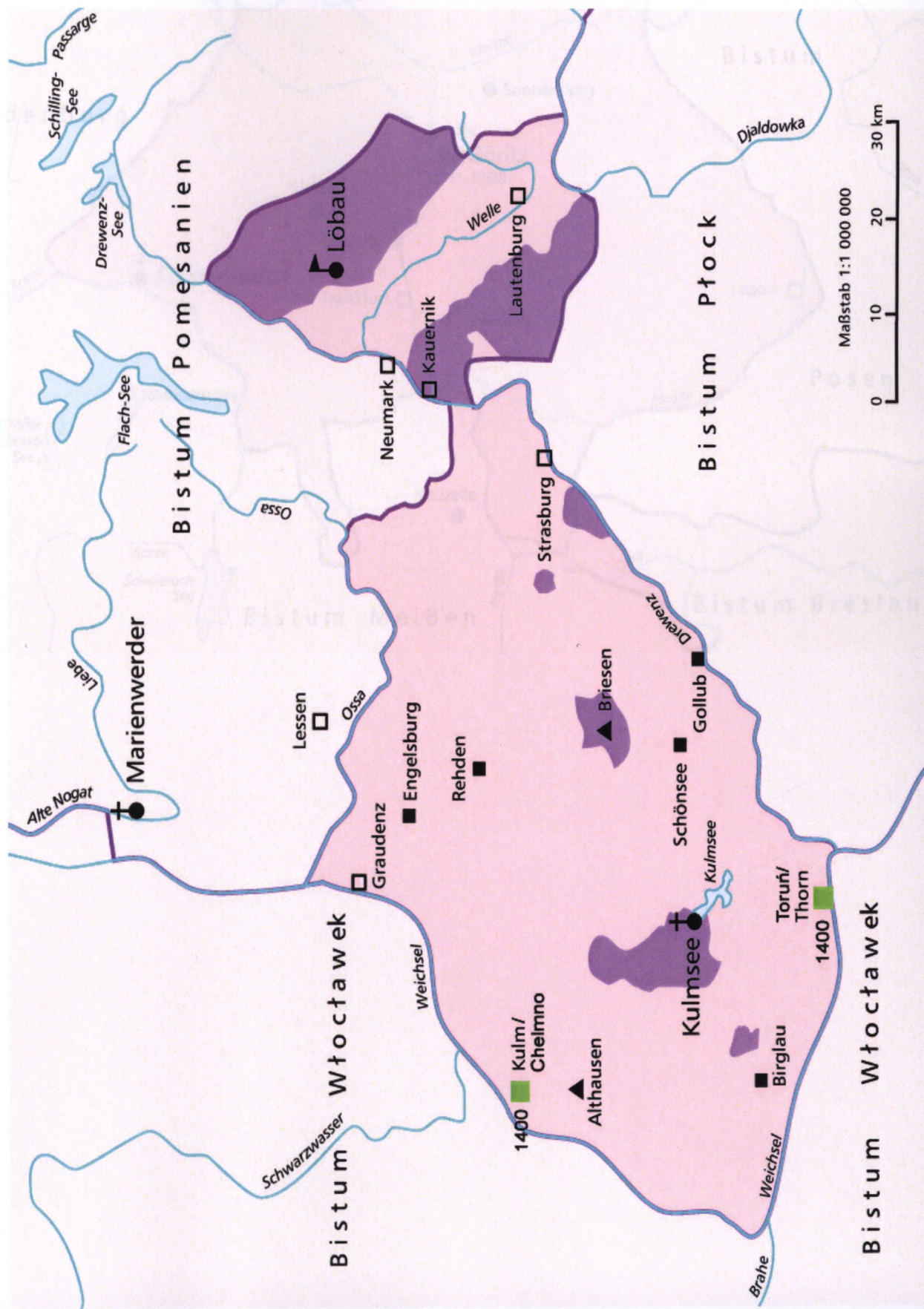
95 Kammin (Kamień Pomorski)

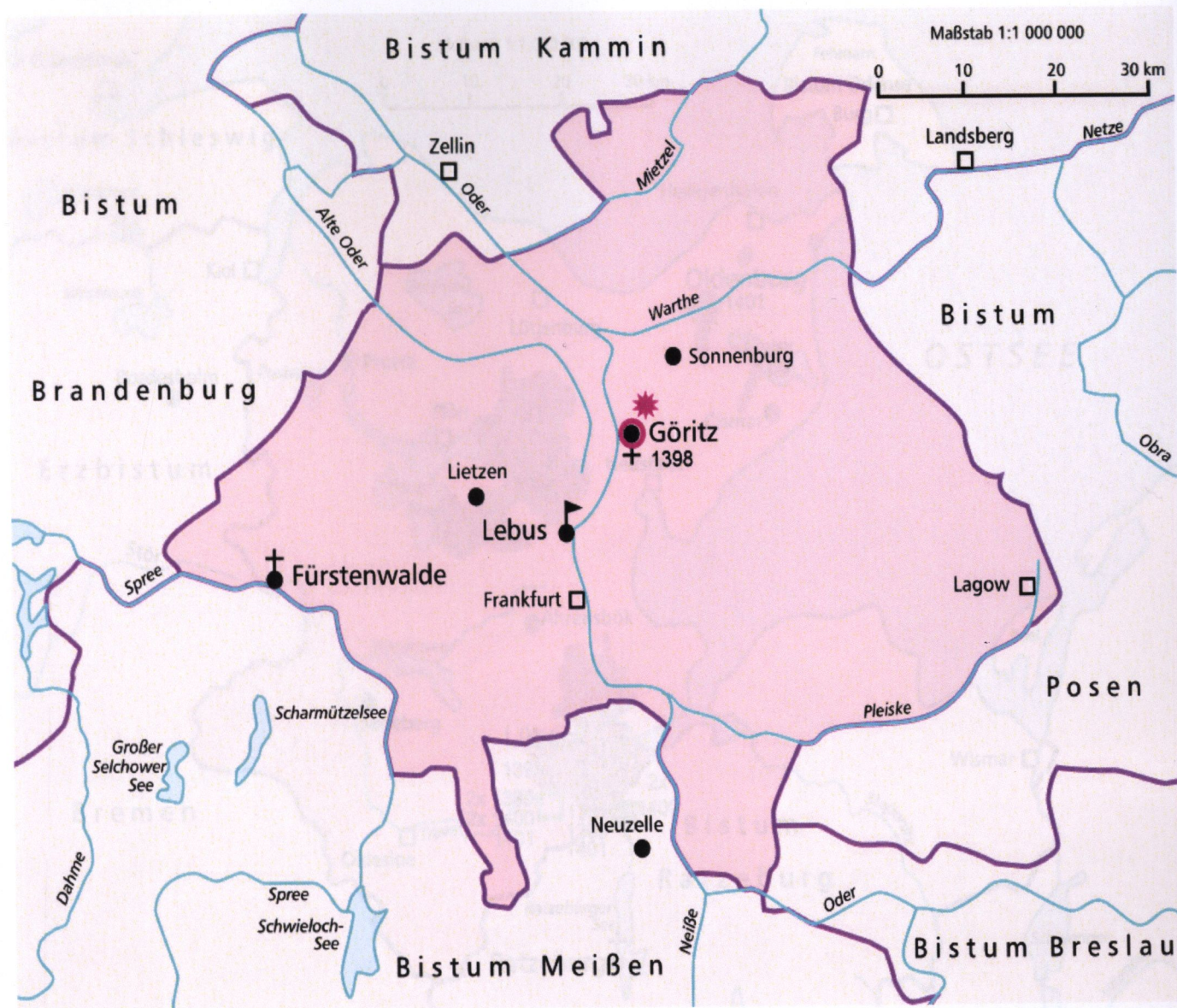
31 Köln

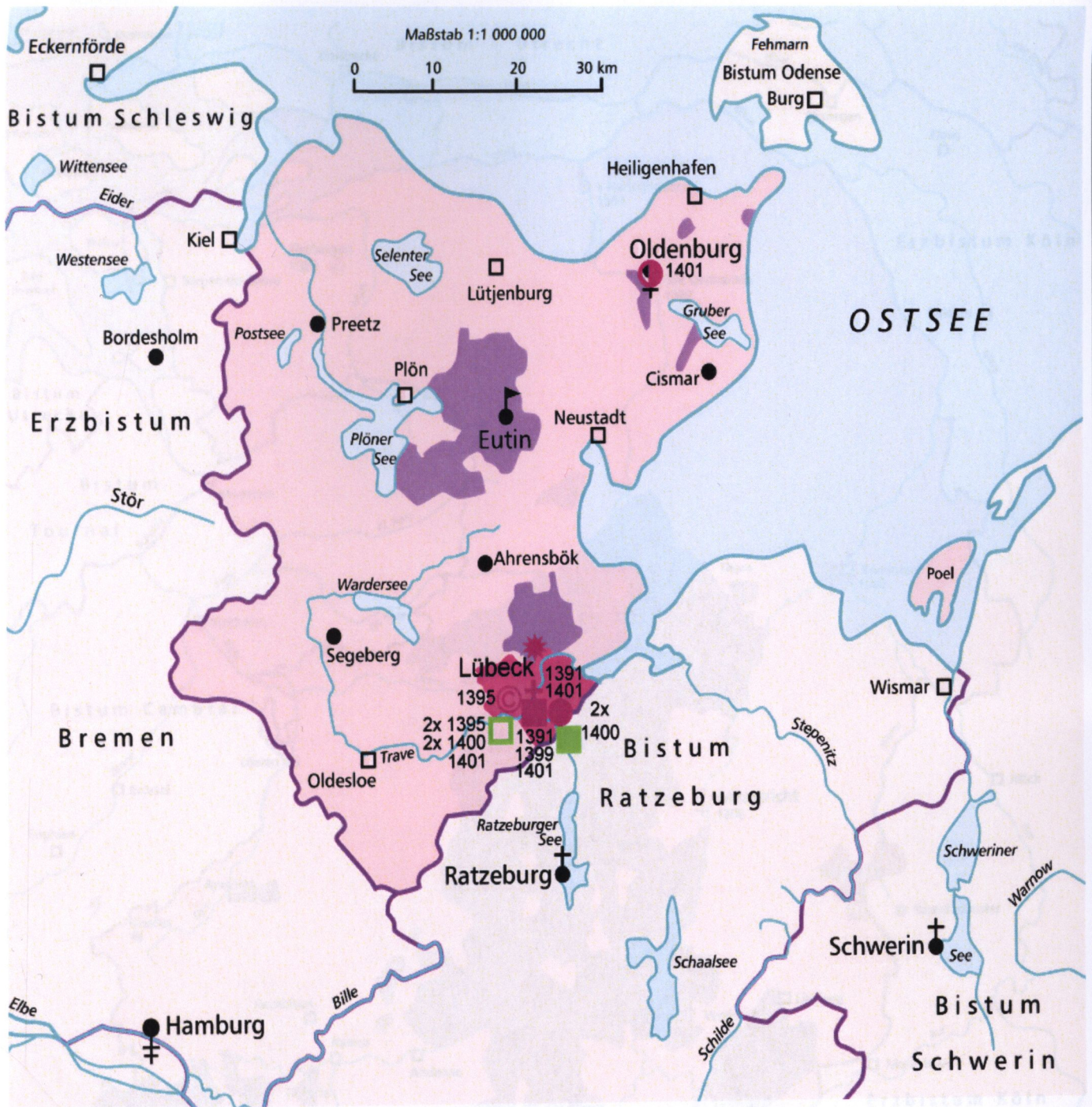
88 Kulm (Chelmno)

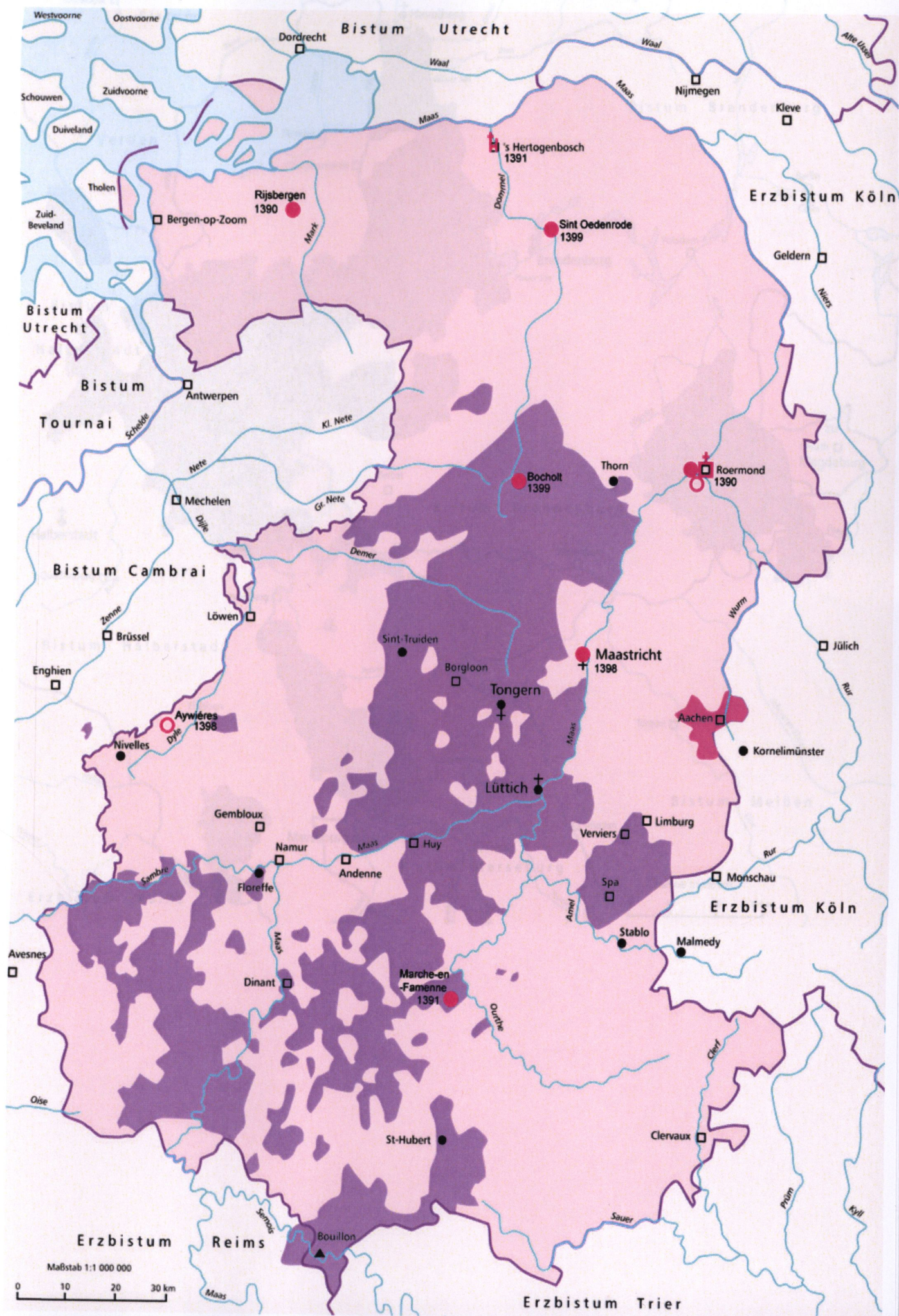
54 Lebus

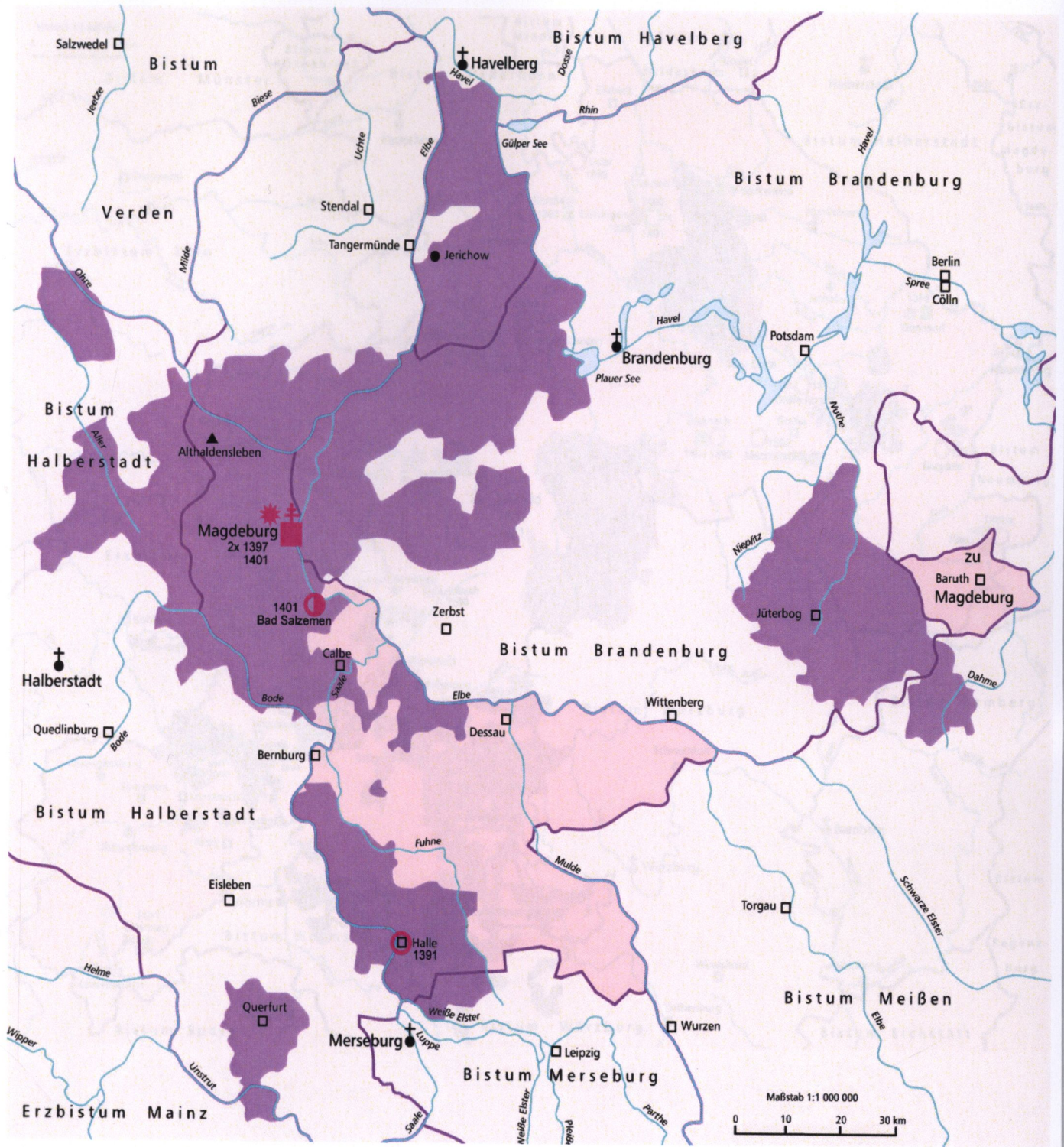
42 Lübeck

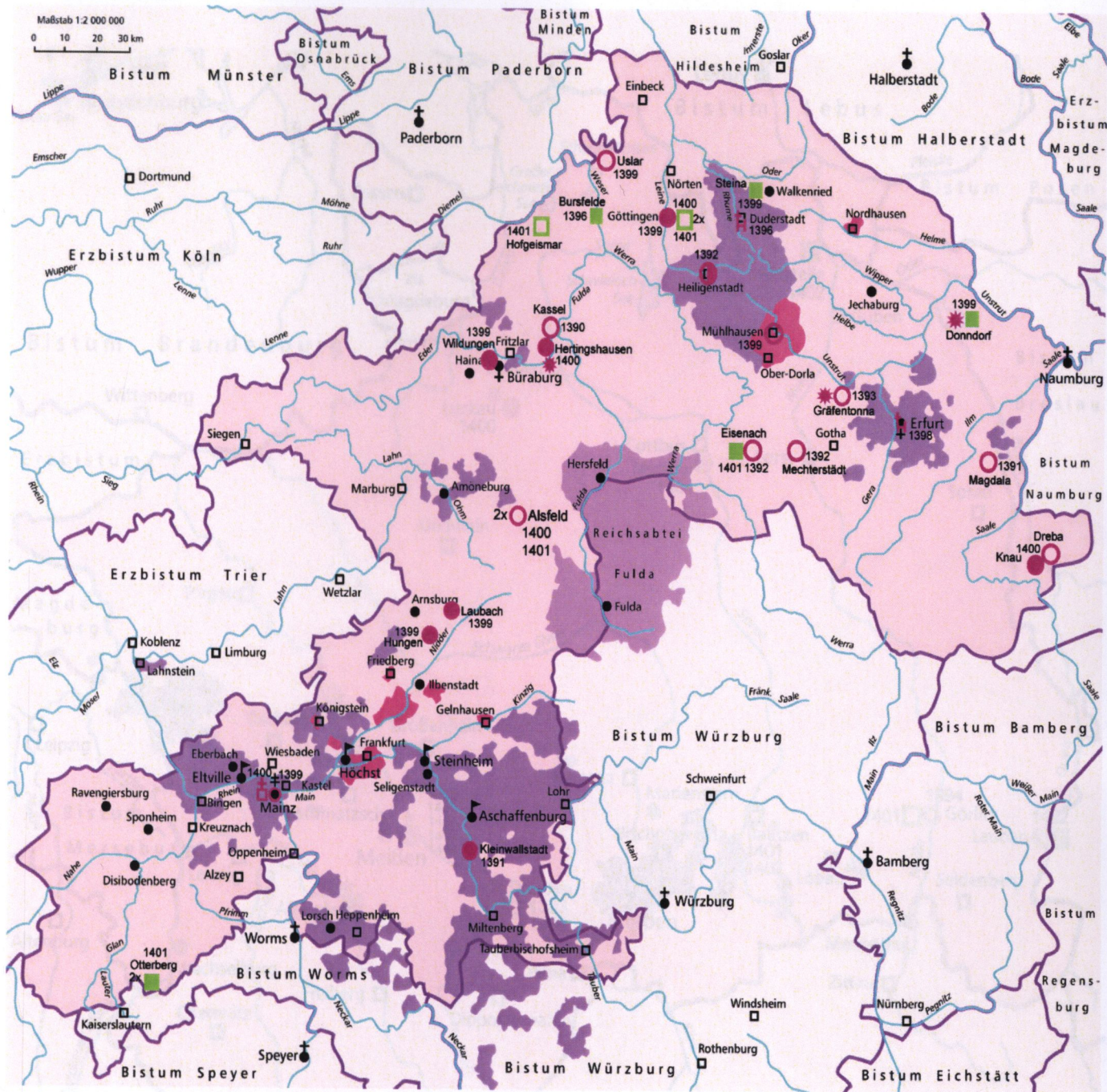
32 Lüttich

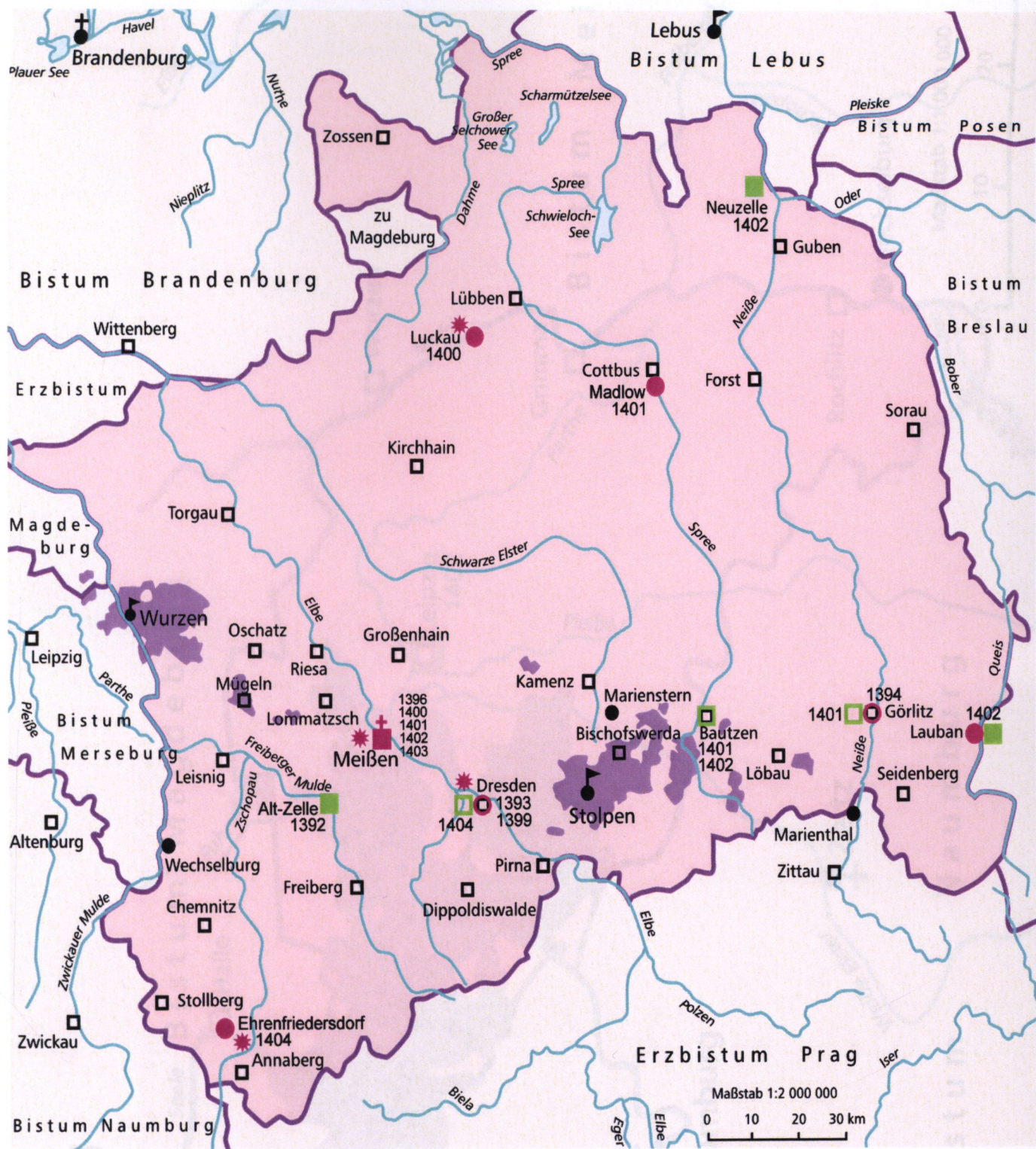
51 Magdeburg

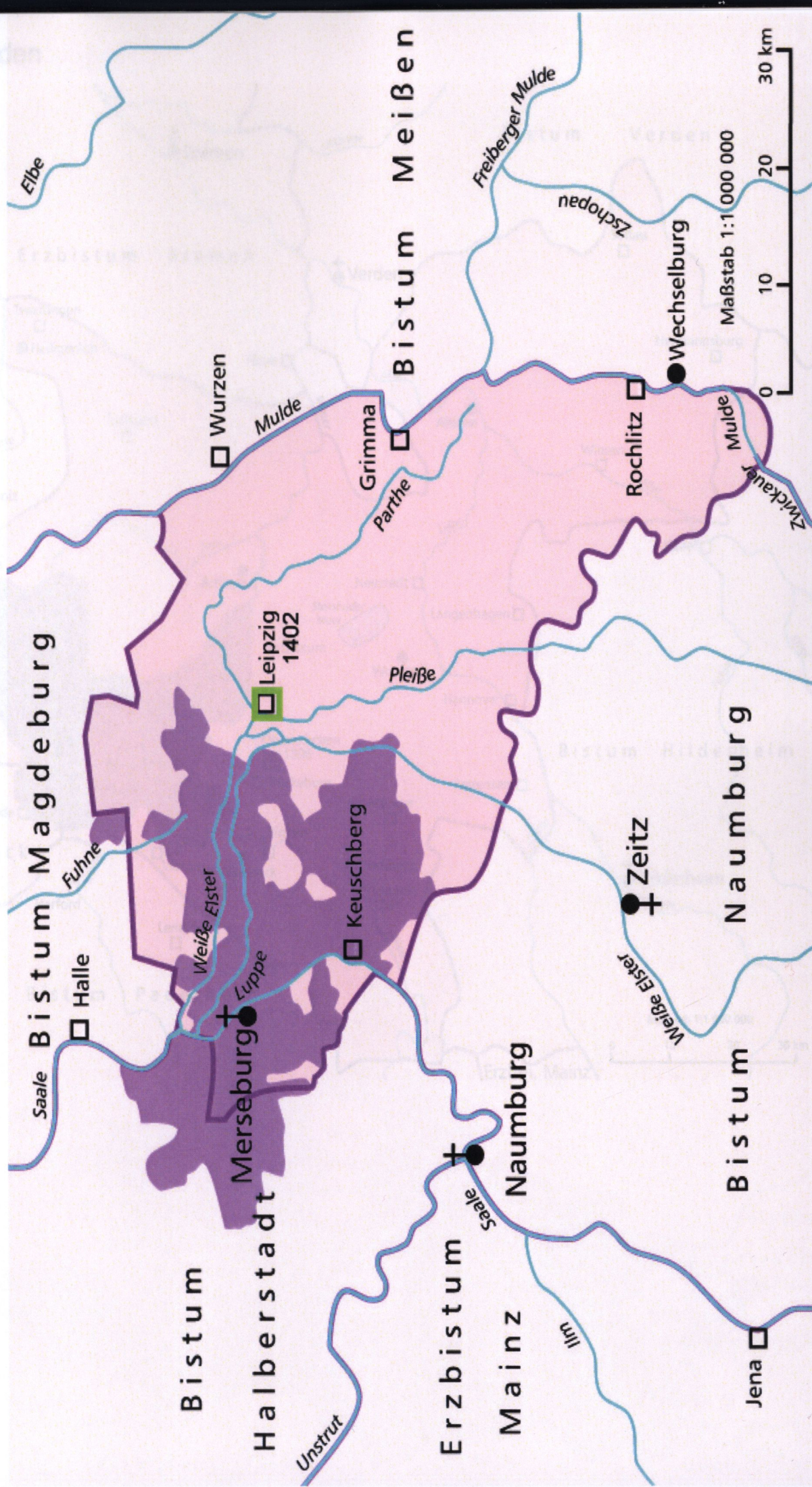
01 Mainz

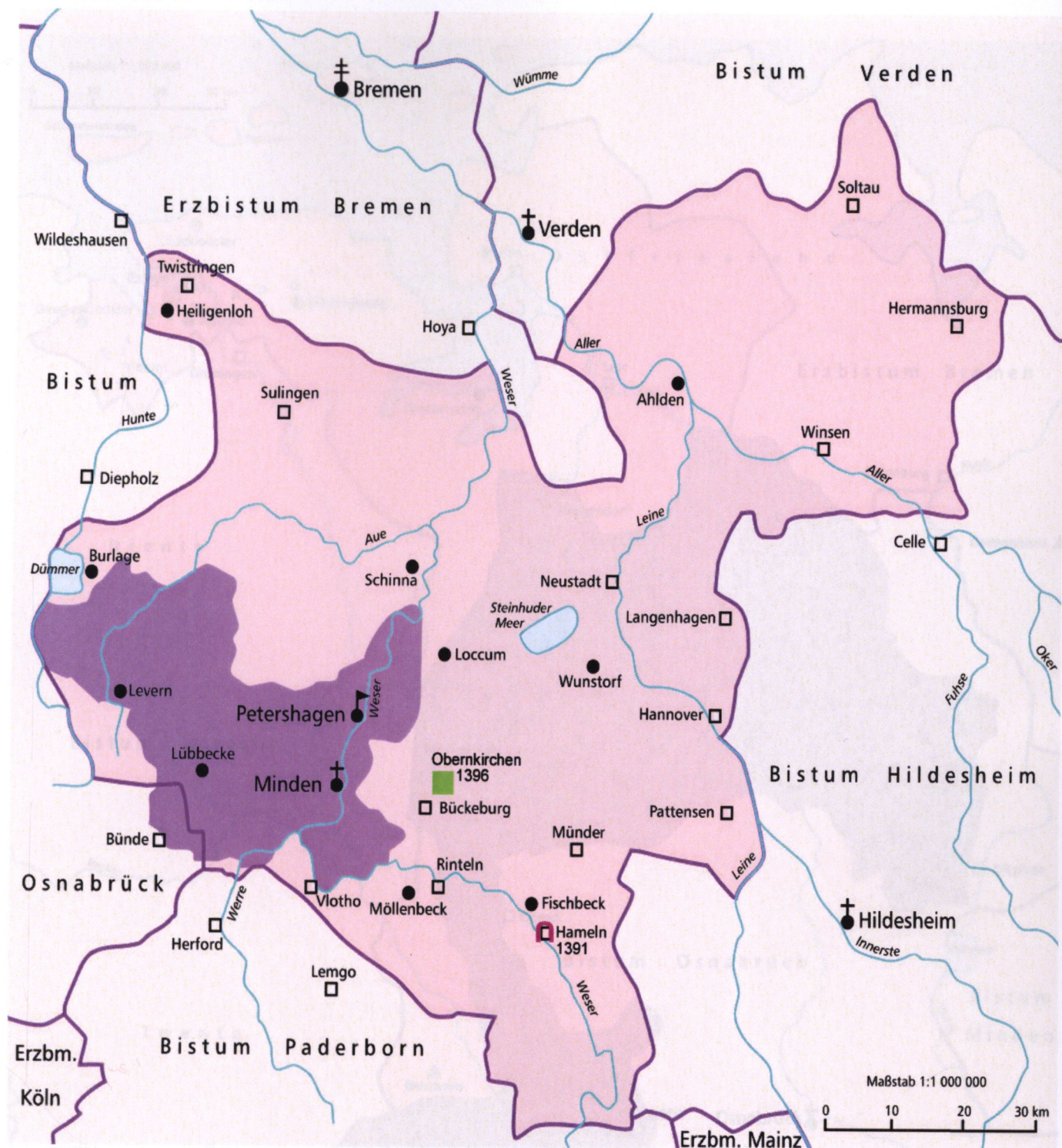

96 Meißen

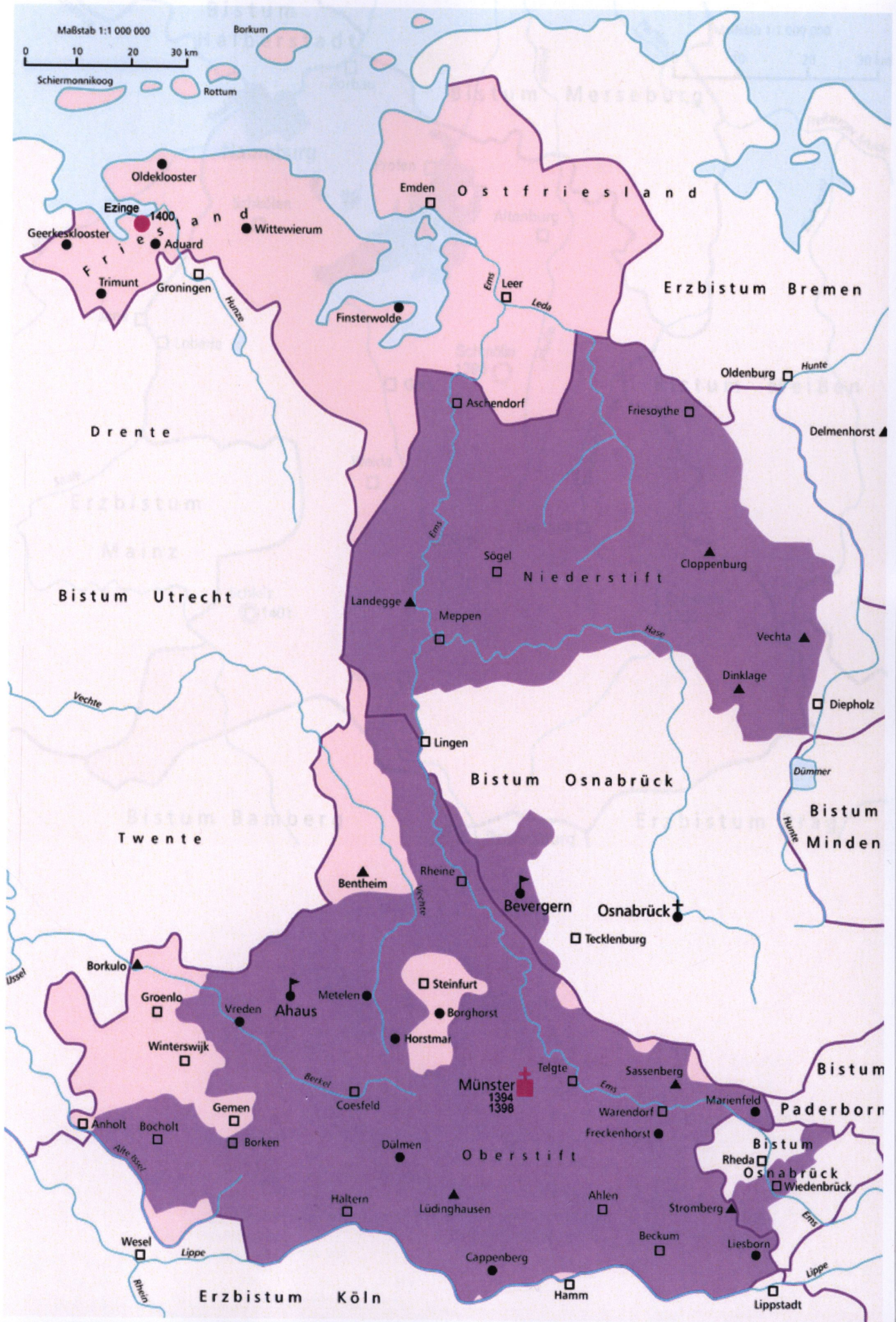

55 Merseburg

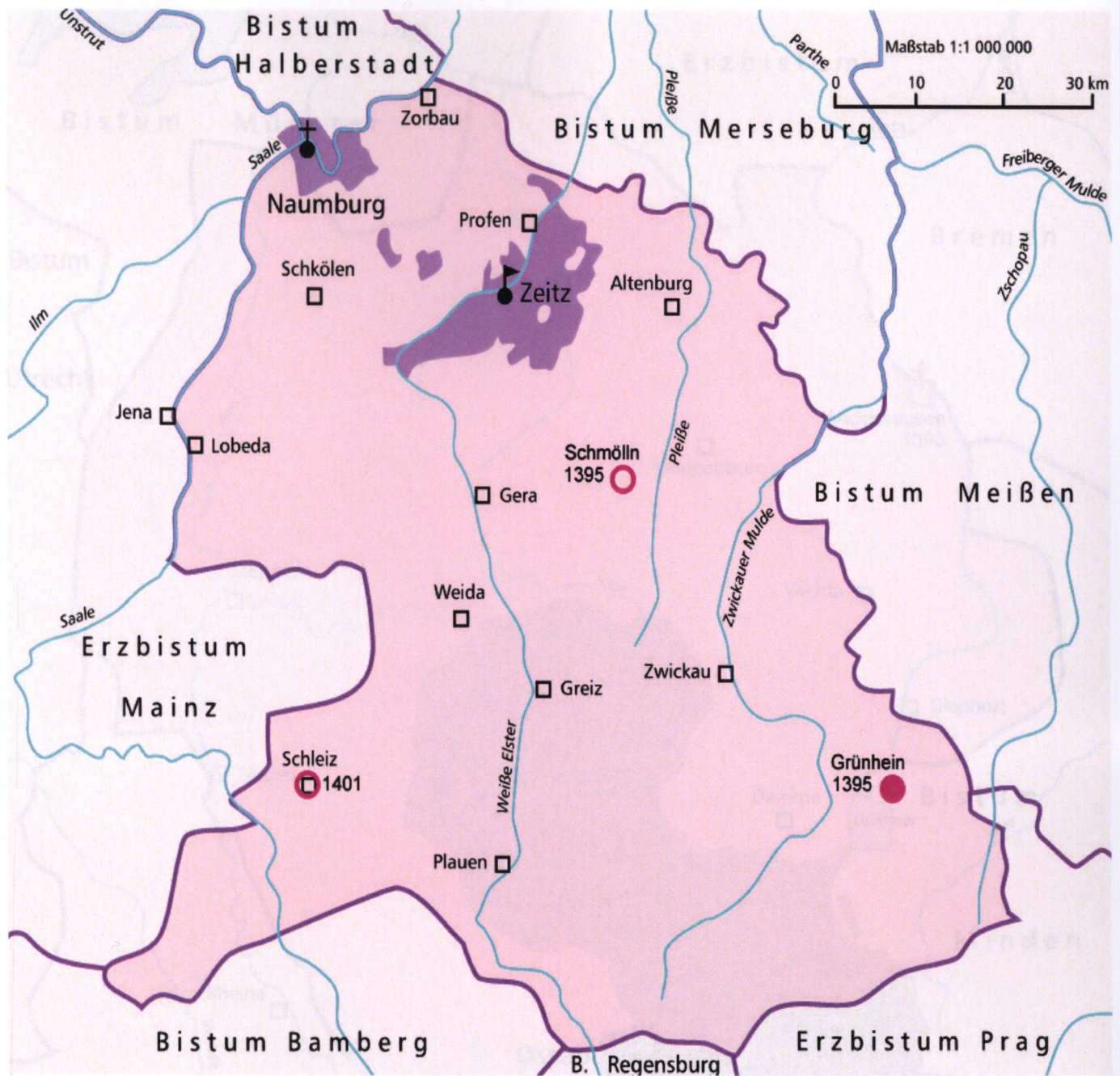

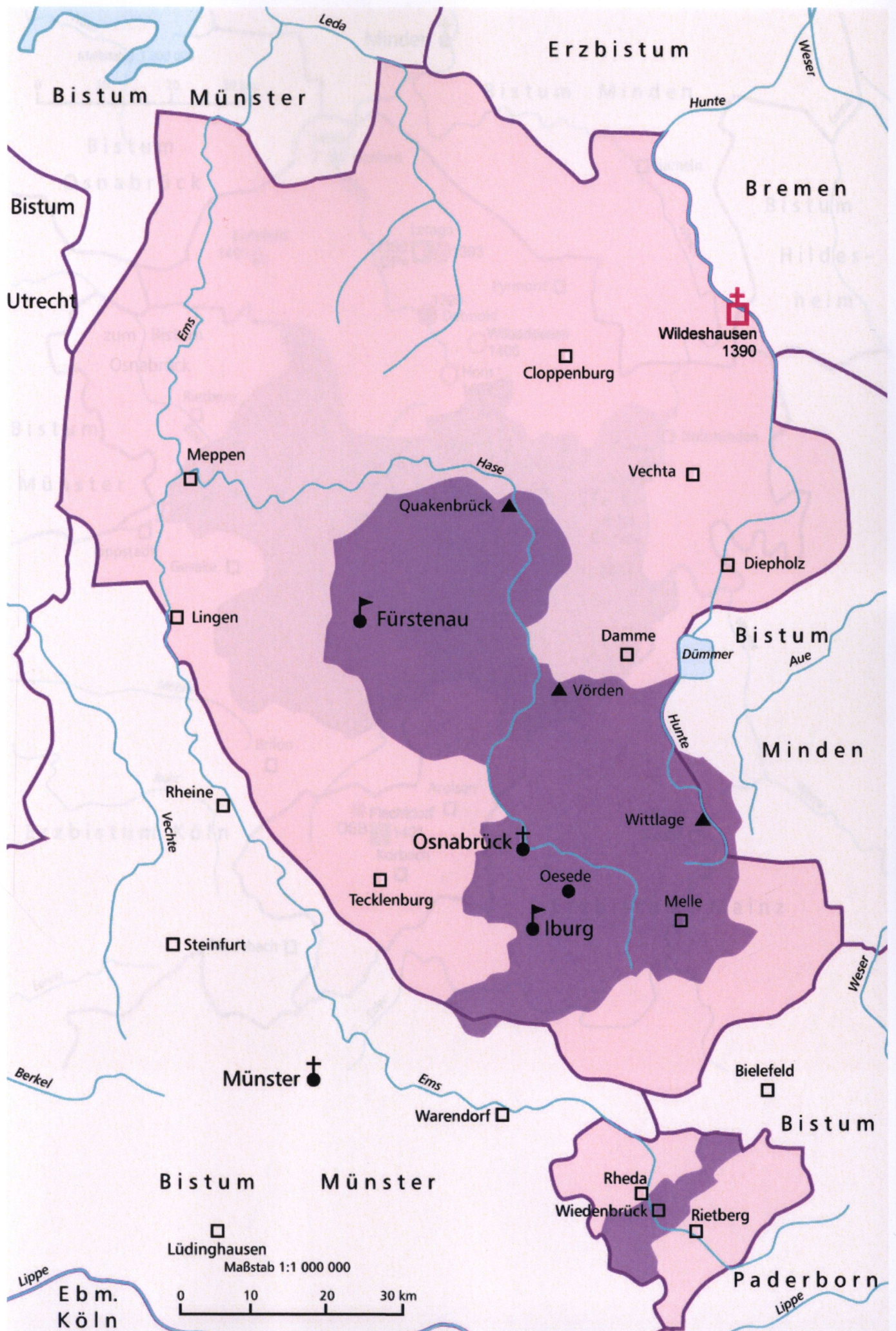
34 Münster

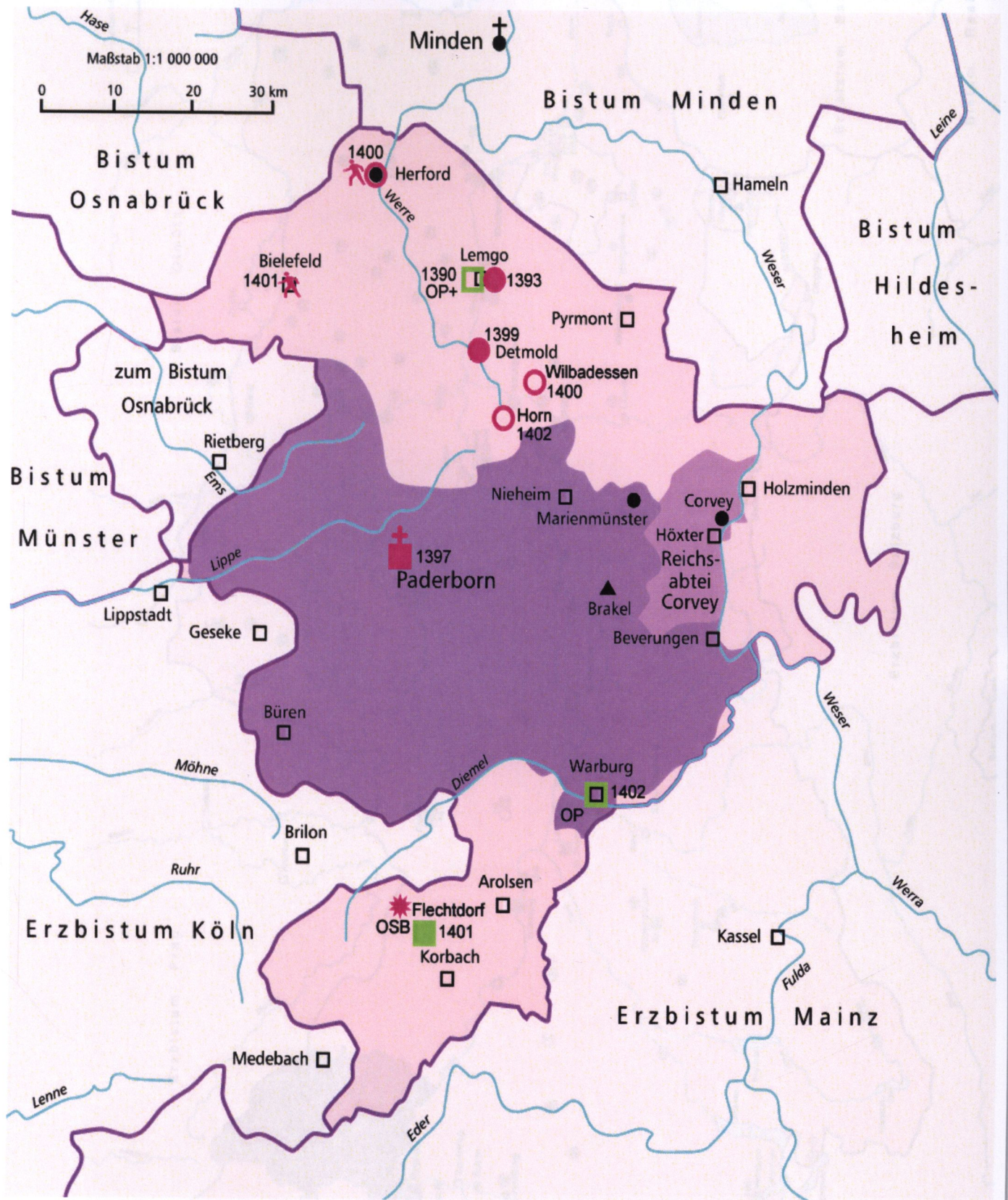
56 Naumburg

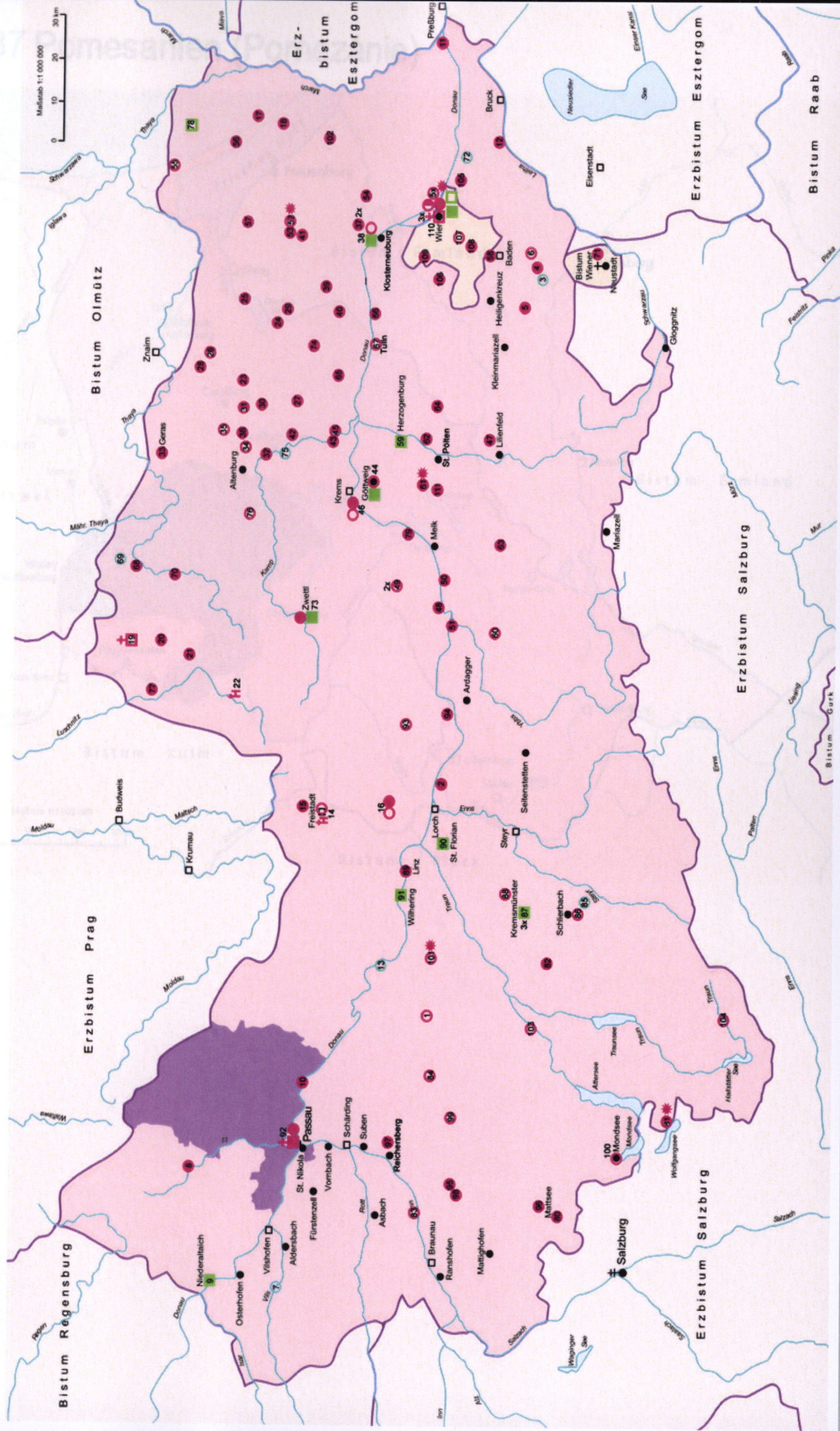
35 Osnabrück

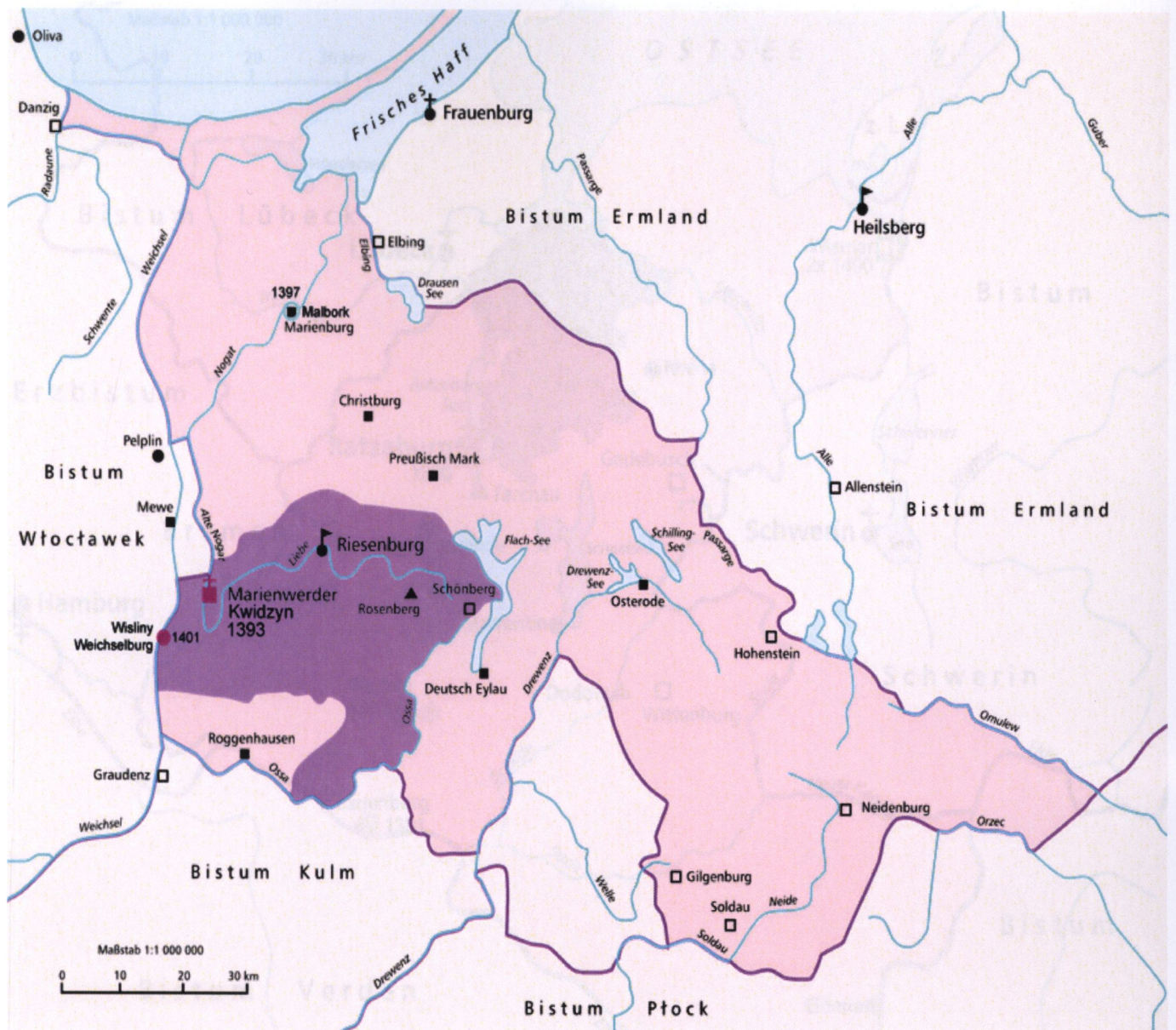
02 Paderborn

65 Passau

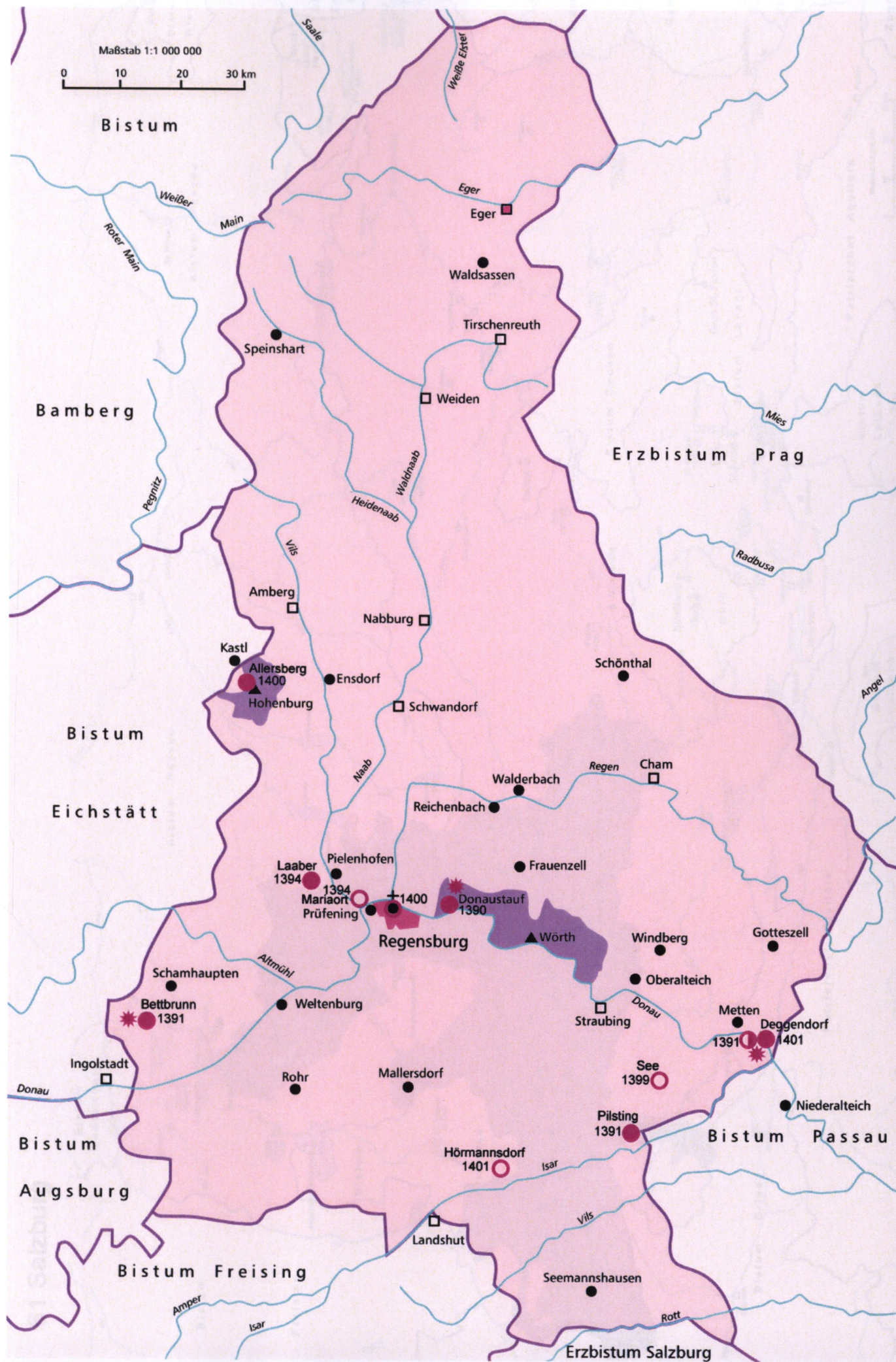
87 Pomesanien (Pomezánie)

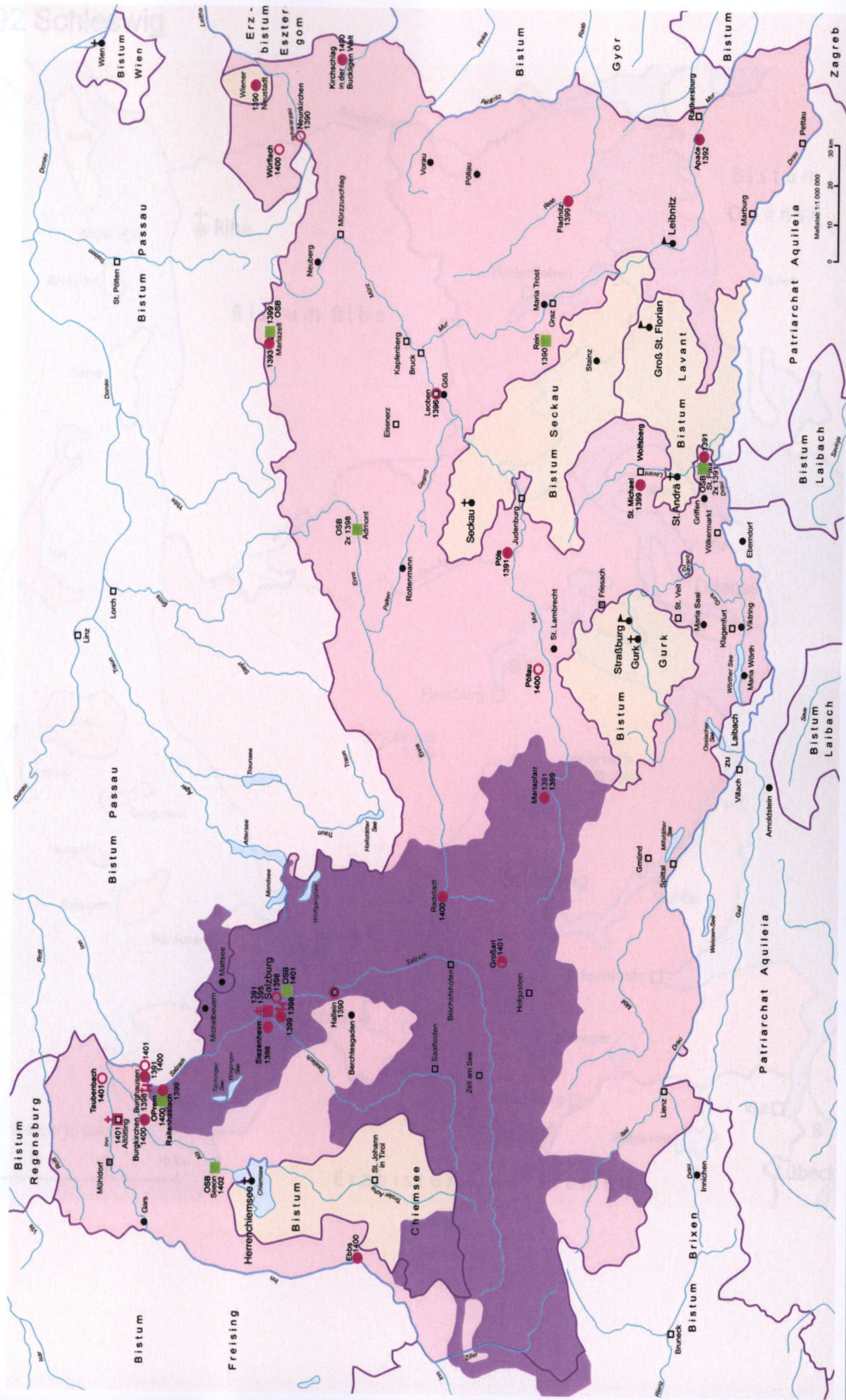

43 Ratzeburg

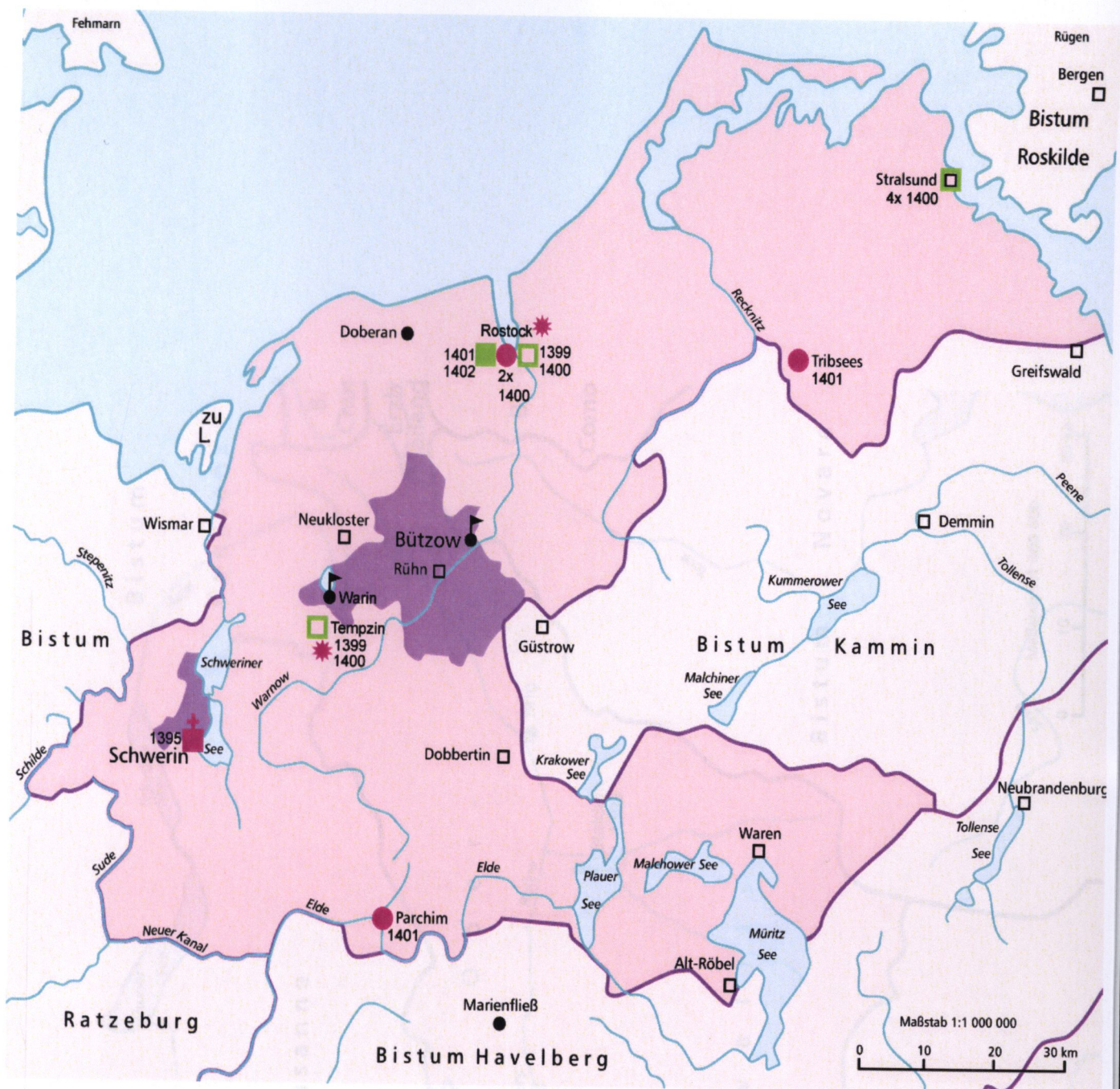

64 Regensburg

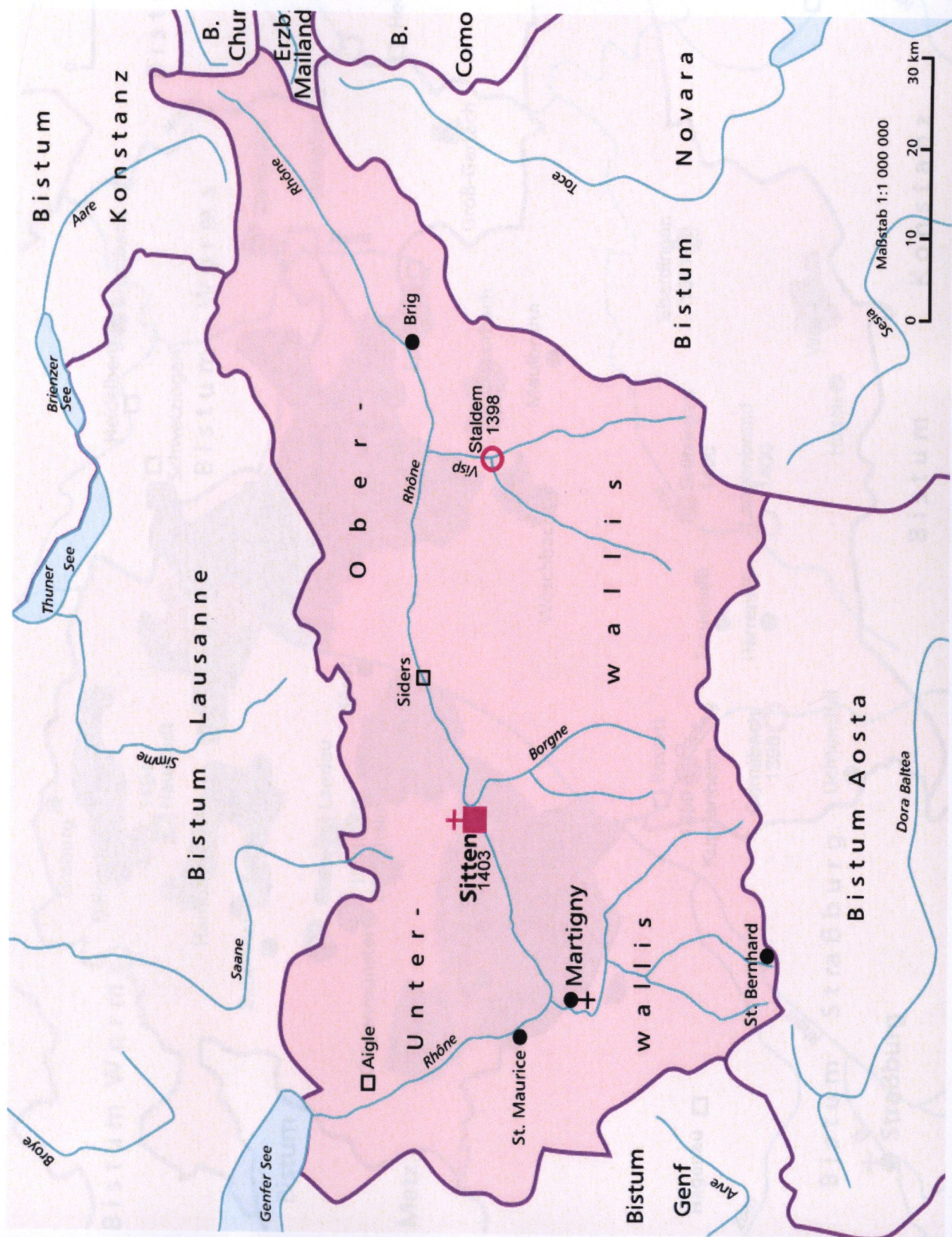

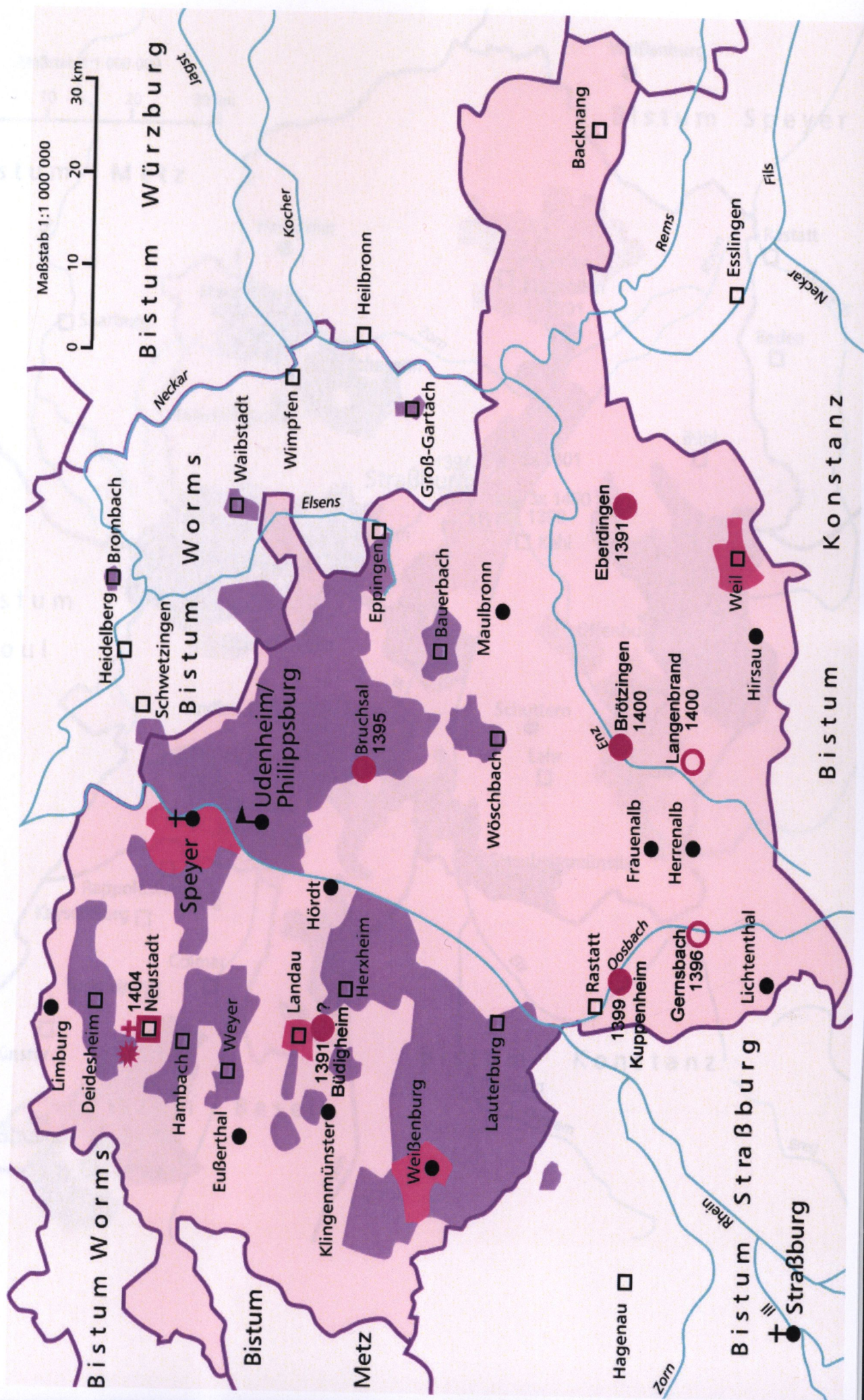

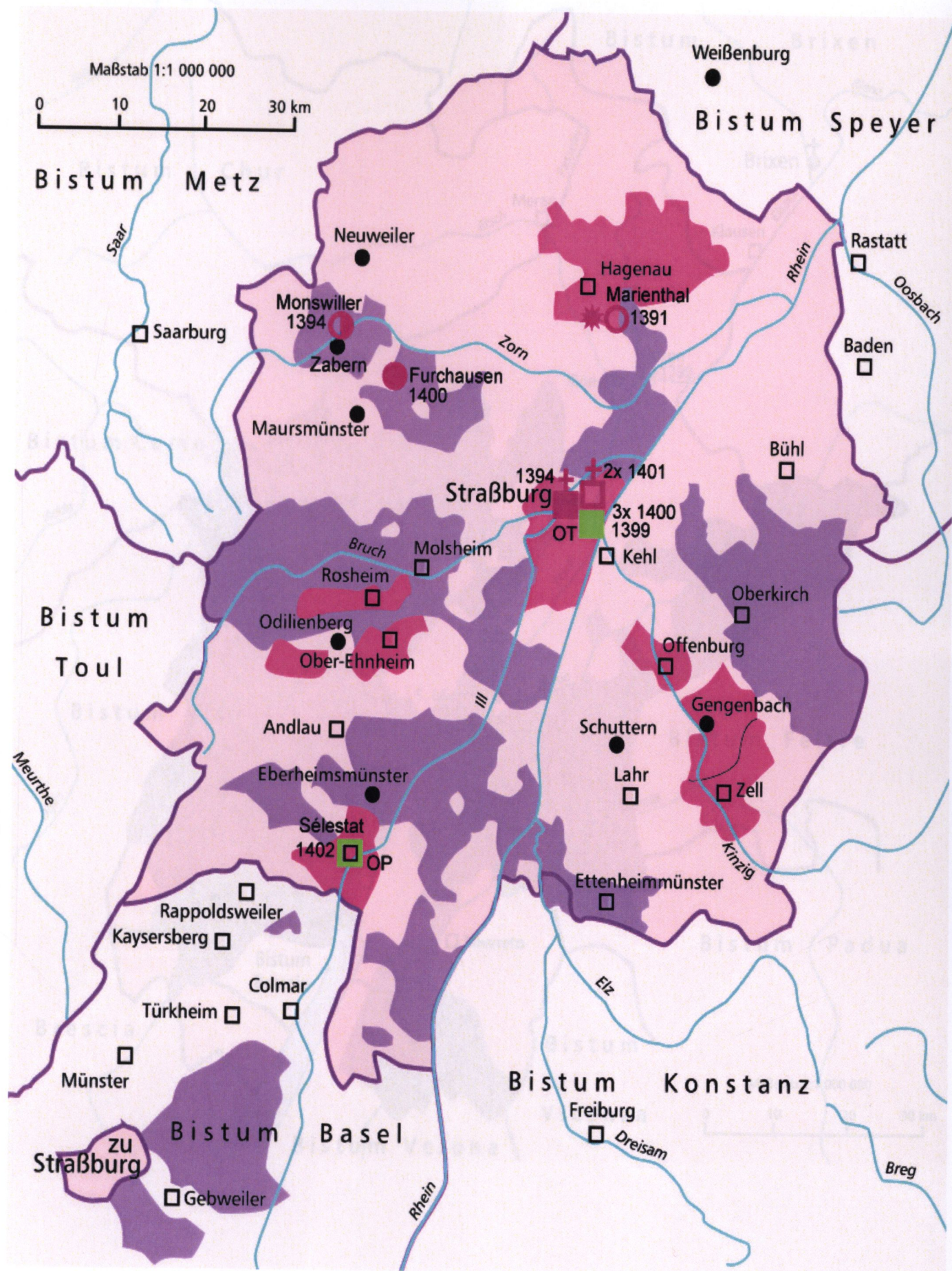
100 Sitten

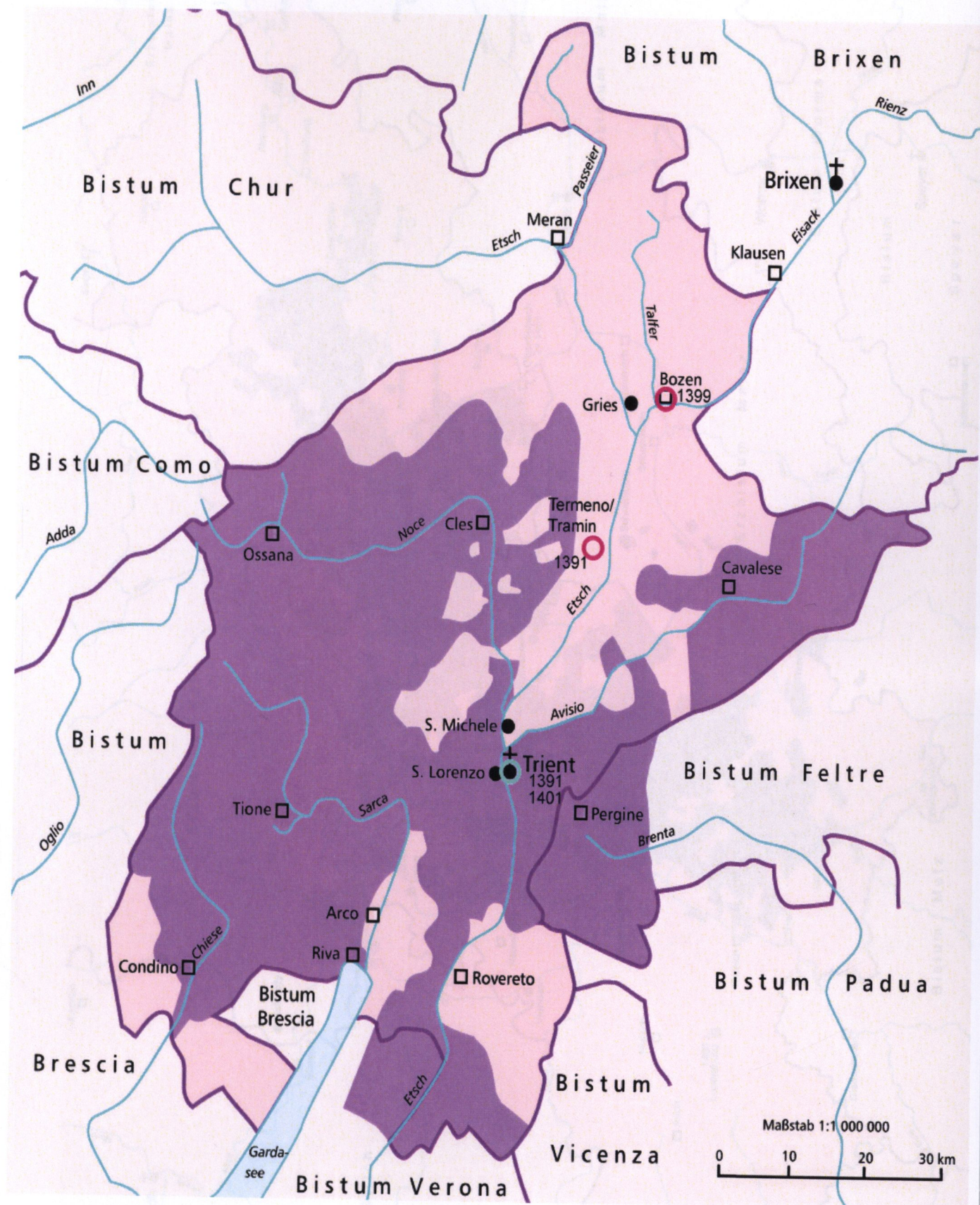
13 Speyer

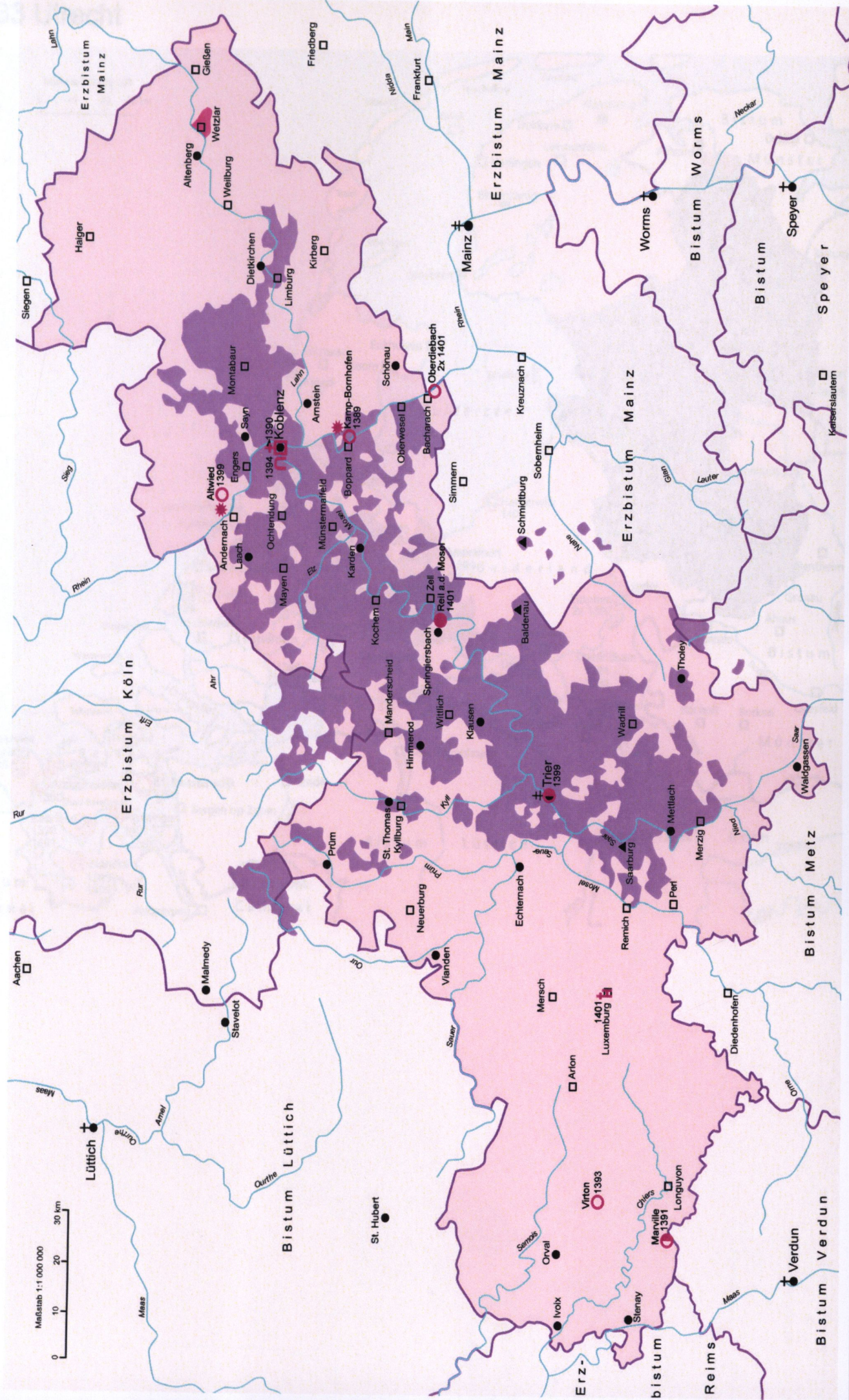

12 Straßburg (Strassbourg)

99 Trient (Trento)

This historical map illustrates the territory of the Bistum Verden (Diocese of Verden) around 1400-1401. The diocese is shaded in light pink, with its core area in a darker shade. It is bordered by several other ecclesiastical territories: Bistum Ratzeburg to the north, Bistum Schwerin to the northeast, Bistum Halberstadt to the east, Bistum Hildesheim to the south, Bistum Minden to the southwest, and Erzbistum Bremen to the west. The map features numerous rivers, including the Elbe, Sude, Aller, Leine, Weser, and Oker. Key locations are marked with symbols: a cross for Verden, a circle for Lüneburg, and squares for other towns like Hamburg, Buxtehude, Hollenstedt, and Rotenburg. A scale bar at the bottom right indicates a distance of 0 to 30 km, and the map's scale is given as 1:1 000 000.

14 Worms

